

**የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትሕ እና የሕግ
ኢንስቲትዩት የሕግ መፅሔት**

**AMHARA NATIONAL REGIONAL STATE
JUSTICE AND LAW INSTITUTE JOURNAL OF LAW**

ቅፅ ፲	ISSN 2663-1210	ነሐሴ ፳፻፲፭ ዓ.ም
Vol. 10	ISSN 2663-1210	AUGUST 2023 G.C

**የአማራ ክልል የፍትሕ እና የሕግ ኢንስቲትዩት
Amhara Region Justice and Law Institute**

በዚህ ዕትም:-

- ✓ የምርምር ፅሁፎች
- ✓ የፍርድ ትችት

IN THIS ISSUE:

- Articles
- Case Comment

በአብዛሙ የፍትሕ እና የሕግ ኢንስቲትዩት በአመት አንድ ጊዜ የሚታተም
ከ2006 ዓ.ም ጀምሮ
Published Once Annually By ANRS Justice and Law Institute Since, 2014 G.C

**የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትሕ እና የሕግ
ኢንስቲትዩት የሕግ መፅሔት**

**AMHARA NATIONAL REGIONAL STATE
JUSTICE AND LAW INSTITUTE JOURNAL OF LAW**

ቅፅ ፲	ISSN 2663-1210	ነሐሴ ፳፻፲፭ ዓ.ም
Vol. 10	ISSN 2663-1210	AUGUST 2023 G.C

የመፅሔቱ አማካሪ ቦርድ አባላት

ሚዛኔ አባተ (ዶ/ር አ/አ ዩንቨርሲቲ)
ብሩክ ሀይሌ (ዶ/ር አ/አ ዩንቨርሲቲ)
ወርቁ ያዜ (ባህር ዳር ዩንቨርሲቲ)
መርሐጽድቅ መኮነን (LLB, LLM)
ኮከቤ ወልዴ (LLB, LLM አ/አ ዩንቨርሲቲ)

ዋና አዘጋጅ

አበበ ካሴ

(LLB, LLM የሕግ ጥናትና ምርምር ዋና የስራ ሃይት መሪ)

የአርትዖት ኮሚቴ አባላት

ሙሉጌታ አበራ (LLB, LLM የኢንስቲትዩቱ የስ/አስ/ዘ/ም/ዋና ዳይሬክተር)
ተገኘ ዘርጋው (ረ/ፕ፣ LLB, LLM በባህር ዳር ዩንቨርሲቲ የሕግ ት/ቤት መምህር)
አያሌው አባተ (ዶ/ር) (የአብክመ ፍትሕ ቢሮ ም/ቢሮ ኃላፊ)
ቢ.ኒ.ያም ዮሐንስ (LLB, LLM በአብክመ ጠቅላይ ፍ/ቤት የፕሬዚደንቱ አማካሪ እና ዳኛ)

የዋና አዘጋጁ መልዕክት

የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትሕ እና የሕግ ኢንስቲትዩት በሕግ ከተቋቋመባቸው ዋና ዋና ተግባራትና ዓላማ አንጻር በሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎች ማለትም፡- የሕግ ማሻሻያና ማሟያ የጥናትና ምርምር መርሐ-ግብር በመንደፍ በየዘርፉ ያሉ ነባር ሕጎችን ለማሻሻል እና አዳዲስ ሕጎችን ለማውጣት፤ ከሕግ ብዝሃነት ጋር የተያያዙ የአለመግባባት መፍቻ አማራጭ ዘዴዎች እና ሌሎች ባሕላዊ የፍትሕ ሥርዓቶች ከመደበኛው የፍትሕ ሥርዓት ጋር ተቀናጅተው የሚሰሩበትን ሁኔታ ለማመቻቸት የሚረዱ ጥናትና ምርምሮችን ከማካሄድ፤ የክልሉ የፍትሕ አስተዳደር ስርዓት በኢንፎርሜሽን እና ኮሚኒኬሽን ቴክኖሎጂ የተደገፈ እንዲሆን ምርምሮችን በማካሄድ ምክራ-ሐሳብ ከማቅረብ፤ ዓውደ-ጥናትና ምክክር፤ የጥናት እና ምርምር ጉባኤ እና ትምህርታዊ ገለጻ ከማካሄድ እንዲሁም የጥናትና ምርምር ውጤቶችን ከማሳተም፤ ከማሰባሰብ እና ከማሰራጨት አንጻር የተጣለበትን ከባድ ኃላፊነት በመወጣት ረገድ የተለያዩ ተግባራትን በማከናወን ላይ ይገኛል።

ይህንን ተግባርና ኃላፊነት ለመወጣት ይችል ዘንድም ከሚያከናውናቸው የተለያዩ ሙሉ/ወጥ የሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎች ባለፈ የክልሉን የፍትሕ ስርዓት አይነተኛ ችግሮች በመለየት ከምንጫቸው ለማድረቅ የሚረዱ ተግባራትን በማከናወን የፍትሕ ሥርዓቱን ተደራሽነት፤ ቀልጣፋነትና ውጤታማነት ለማሻሻል እንዲሁም የክልሉ ነዋሪ ህዝብ ከሚጠቀምባቸው አማራጭ የሙግት መፍቻ ዘዴዎች ውስጥ የተሻሉትንና ከሕገ-መንግስቱ ጋር የሚጣጣሙትን በጥናትና በምርምር በመለየት ሕግና ስርዓት ተቀርጾባቸው ጥቅም ላይ እንዲውሉ ምቹ ሁኔታ ለመፍጠር የሚያስችሉ በዋናነትም አጫጭር የሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎችን እና የፍርድ ትችቶችን ያካተቱ የሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎችን በዚህ መፅሔት በማሳተም ላይ ይገኛል።

በዚህም መሰረት ይህንን የሕግ ጥናትና ምርምር ተግባሩን አሀዱ ብሎ ከጀመረበት ከ2006 ዓ.ም ጀምሮ እስከአሁኑ ቅፅ 10 ድረስ በማሳተም ለሕግ ባለሙያዎችና ጉዳዩ ለሚመለከታቸው አካላት በማሰራጨት በተለይ ለሕትመት በሚበቁ የተለያዩ የሕግ ርዕሰ-ጉዳዮች ላይ ባለሙያዎች ሰፊ የሕግ ግንዛቤና ዕውቀት እንዲኖራቸው በማድረግ የሚሰጧቸው ውሳኔዎችና የሚያከናውኗቸው ተዛማጅ ተግባራት በተቻለ መጠን ወጥነትና ተገማችነት ያላቸው እንዲሆኑ በማድረግ ረገድ ከፍተኛ የሆነ ሚና እየተጫወተ ይገኛል።

ከዚህም ባሻገር የሕግ ጥናትና ምርምር አመታዊ መፅሔታችንን አሳትሞ ለተጠቃሚዎች ከማድረስ ባለፈ የሕትመቶቻችንን ሶፍት-ኮፒዎች በኢንስቲትዩቱ ድረ-ገፅ ላይ በመጫን የመፅሔታችንን ተደራሽነት ለማስፋት አብዛኞቹን የመፅሔቶችን ሶፍት-ኮፒዎች በፒ.ዲ.ኤፍ

ፎርማት www.anrsjli.gov.et በሆነው አድራሻችን ላይ ተጭነው የሚገኙ በመሆኑ የምርምር ዕቃፎችን በማውረድ መጠቀም የምትችሉ መሆኑንም ለመግለጽ እንወዳለን።

በተለይ በተለያዩ የሕግ ተቋማት ለምትገኙ የሕግ ባለሙያዎቻችን የጥናትና ምርምር መፅሔቱ በርካታ ጉዳዮችን አካቶና የተሻለ ይዘት ኑሮት እንዲወጣ በማድረግ ረገድ የድርሻችሁን የምታበረክቱበት ብቻም ሳይሆን ከመደበኛ ሙያችሁ ባለፈ በምርምር ረገድ ያላችሁን ክህሎት የምታዳብሩበት መድረክም ጭምር ነው። በመሆኑም በየጊዜው በሥራዎቻችሁ አጋጣሚዎች የምታስተውሏቸውን የሕግና የአሰራር ክፍተቶች ሊዘጉ የሚችሉ አጫጭር የምርምር ዕቃፎችን በማዘጋጀት ያላችሁን ክፍተኛ ልምድና ዕውቀት ከማካፈል ባለፈ ለምርምር መፅሔታችንም ሁለንተናዊ ዕድገት የበኩላችሁን የላቀ አስተዋፅዖ ታበረክቱ ዘንድም ልባዊ ግብዣችንን ለማስተላለፍ እንወዳለን።

በመሆኑም ውድ (የሕግ ባለሙያዎች) አንባቢያን፡-

- ✓ በዚህም ሆነ ከዚህ ቀደም በታተሙት የኢንስቲትዩቱ የሕግ መፅሔቶች ላይ የሚኖራችሁን ማንኛውንም አይነት ገንቢ አስተያየት እንዲሁም መፅሔቱ የእናተም ጭምር ነውና ለመሻሻሉና ለዕድገቱ ይበጃሉ የምትሏቸውን የትኞቹንም አስተያየቶች ጭምር ብታደርሱን በደስታ የምንቀበል መሆኑን ከልብ እየገለጽን፤
- ✓ ለመፅሔቱ የሚሆኑ አጫጭር የሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎችን እያከናወናችሁ ለምትገኙ የሕግ ባለሙያዎች እና የመፅሔቱ የአርትዖት ኮሚቴ አባላት ያለኝን ታላቅ አክብሮትና ምስጋና በኢንስቲትዩቱና በሥራ ባልደረቦቼ ሥም በማቅረብ መልካም ንባብ ይሆንላችሁ ዘንድ ልባዊ ምኞቴን ለመግለጽ እወዳለሁ።

1. በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ ልዩው ፀሀይ 1

2. የወንጀል ምስክርችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን ሺድጋፍ ኃይሌ 40

3. የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና አፈፃፀም በአማራ ክልል ዳኝነት ይግዛው 90

4. የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስራ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ ሀሩን ደሳለኝ 117

5. በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትሐብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ መኩሪያ ፍቅር 154

6. የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል ልዩው ፀሀይ 200

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ልየው ፀሀይ ወልደዓዲቅ*

አስፅዕተ-ይዘት

በኢትዮጵያ የመንግስት እና የህዝብ ንብረት በወንጀል ድርጊት በከፍተኛ ደረጃ የሚመዘበር እና የሚወሰድ ቢሆንም በማስመለስ ሂደቱ ላይ ግን አዘሀ ግባ የሚባል ሥራ እየተሰራ ነው ማለት አይቻልም። በመሆኑም ማንም ወንጀለኛ ከወንጀል ድርጊቱ የገንዘብ ትርፍ እንዲያገኝ ወንጀሉን በመፈፀም የሚያገኘውን ማንኛውንም ንብረት ለማስመለስ ጠንካራ የሕግ ማዕቀፍ እና ተግባርን በትኩረት ሊያከናውን የሚችል ራሱን የቻለና ለስራው ባለቤት የሆነ ተቋም ያስፈልጋል። ይሁን እንጂ ዘርፉን የተሻለ ለማድረግ በኢትዮጵያ በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ ሥራውን በባለቤትነት የሚሰራ ተቋም ስለመኖሩም ሆነ በሀገሪቱ የሕግ ማዕቀፎች ላይ የተሰሩ የጥናት ውስንነቶች አሉ። የዚህ ጥናት ዋና ዓላማም በሥራ ላይ ያሉ የሕግ ማዕቀፎችን በማጥናት እየተንሰራፋ ያለውን የሙስናና ሌሎች ለገንዘብ ጥቅም ሲባል በሚፈፀሙ የኢኮኖሚ ወንጀሎች እየተመዘበረና እየተወሰደ የሚገኘውን የመንግስትና የህዝብ ሀብት በማስመለስ ጥቅም ላይ እንዲውል ለማድረግ እንዲሁም በኢትዮጵያ ብሎም በአማራ ክልል ይህን አሰራር ተግባራዊ አድርጎ የወንጀለኞችን ጥቅም በማሳጣት ከድርጊታቸው እንዲማሩ እና የወንጀል መከላከል ሥራው ውጤታማ ሆኖ የመንግስት እና የህዝብ ሰላምና ደህንነት እንዲረጋገጥ ለማድረግ ነው።

: ጥናቱ ዶክትሪናል /doctrinal/ የጥናት ስልትን መሰረት በማድረግ እና አይነታዊ ዘዴን /qualitative method/ በመጠቀም ምርምር የተደረገበት ሲሆን የመጀመሪያ እና የሁለተኛ ደረጃ የመረጃ ምንጮች ተሰብስበው ጥቅም ላይ ውለዋል። በመጨረሻም እነዚህ የተሰበሰቡ መረጃዎች የሕግ ትንተና /legal analysis/ ተደርጎባቸው የሚከተሉት የጥናቱ ግኝቶች መሆናቸው ለመገንዘብ ተችሏል። በኢትዮጵያ በ2017 ዓ.ም የተጠቃለለ እና በወንጀል ድርጊት የተገኘ ሀብት ማስመለስ

---

*ልየው ፀሀይ ወልደዓዲቅ (LLB, LLM በኢንቨስትመንት ሕግ እና አስተዳደር ሕግ ከደብረ ማርቆስ ዩኒቨርሲቲ)፣ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ በወንጀል የተገኘ ንብረት ማስመለስ ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር እና የክልል ዐቃቤ-ሕግ

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

የሚችል የንብረት ማስመለስ አዋጅ ከመውጣቱ በፊት በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ማስመለስ የሚመለከቱ ድንጋጌዎች በተለያዩ የሀገሪቱ ሕግጋት ተበታትነው ይገኙ ነበር። አዋጁ ንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ በኢትዮጵያ የተለያዩ ሕግጋት የተበታተኑ ድንጋጌዎችን ለማጠቃለል ጥረት ያደረገ እና አዳዲስ ሀሳቦችን ያያዘም ነው። በተመሳሳይ ሥራውን በባለቤትነት የሚመራ ተቋም በፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር እና በአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ ስር በየተቋማቸው አደረጃጀት ማኑዋል ከተዋቀሩ ዳይሬክቶራቶች ባለፈ በሀገር አቀፍ ደረጃ የተዋጣለት ሆኖ በሕግ ያለመቋቋም እና ያለመደራጀት ችግሮች ነበሩ። ይህ አዋጅ ግን የሥራ ክፍሉ በፌዴራል ደረጃ ፍትሕ ሚኒስቴር ስር በክልል ደግሞ በፍትሕ ቢሮ ስር ዐቃቤ-ሕግ፣ መርማሪ እና ሌሎች ባለሙያዎችን አካቶ እንዲደራጅ ዕውቅና ሰጥቷል። ነገር ግን አዋጁ ኢትዮጵያ በተስማማቸባቸውና ባዕደቀቻቸው የዓለም-አቀፍ ስምምነት ሰነዶች እንዲሁም የሀገራት ልምዶች መሰረት የወጣ እና የተፈጻሚነት ወሰኑ በመላ ሀገሪቱ ቢሆንም ሕጉን በማስፈፀም ረገድ ግን የክልሎች ድርሻ በአዋጁ ወስጥ የሥራ ክፍል ያደራጃሉ ከማለት ውጭ በክልል መንግስት የሚወድቁ ጉዳዮችን መምራት የሚያስችል ኃላፊነት አልሰጠም። በሌላም በኩል በዘርፉ ቀደም ብለው የነበሩ እና በዚህ አዋጅም በአዲስ የተከሰቱ ውስን ክፍተቶች ያሉበት ሲሆን የታገደ ንብረት በነፃ ሲለቀቅ የንብረት አስተዳደሪው ክፍያ ጉዳይ፣ የይርጋ እና የዳኝነት ስልጣን እንዲሁም የተወረሰው ንብረት የሚሰበሰብበት እና ጥቅም ላይ የሚውልበትን አግባብ የሚመለከቱ ጉዳዮች ተጠቃሾች ናቸው። በመሆኑም የንብረት ማስመለስ ተግባርን በተሟላ ሁኔታ በንብረት ማስመለስ አዋጁ ለማስፈፀም የሚሰራ ሲሆን ይህ አዋጅ የማይሸፍናቸውን ጉዳዮች ደግሞ በሀገሪቱ ሕግጋት ውስጥ ተበታትነው በሚገኙ ድንጋጌዎች እንደየጉዳዩ አይነት የሚሰተናገዱ ይሆናል። ክልሎችም የንብረት ማስመለስ ሒደትን ውጤታማ ማድረግ የሚያስችል ስልጣናቸውን እና ኃላፊነታቸውን በአግባቡ የሚወስን ሕግ በራሳቸው ሊያወጡ ይገባል። የሥራ ክፍል አደረጃጀትን በተመለከተም በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት የማስመለስ ሒደት በተሳካ ሁኔታ ሊያስፈፀምና ሊመራ የሚችል ተቋም የተጀመሩትን በማጠናከር ወይም በአዲስ በማቋቋም ስልጣን ያለው ሆኖ በሕግ በተፈቀደው መሰረት በክልሎች ሊደራጅ ይገባል።

ቁልፍ ቃላት፡- የንብረት ጥናት፣ መለየት፣ ምርመራ፣ ዕግድ፣ መያዝ፣ የንብረት ውርስ፣ ንብረት አስተዳደር፣ ንብረት ማስመለስ

1. መግቢያ

በዓለማችን ብሎም በሀገራችን ላይ አንድን የወንጀል ድርጊት ተከትሎ ወንጀለኞች ላይ የተለያዩ ዓላማዎችን የያዙ ቅጣቶች እና ትዕዛዞች በፍርድ ቤት ይተላለፋሉ። በአሁኑ ወቅት በተለይም ገዥ ከሆነው የነፃ ገበያ የኢኮኖሚ ስርዓት ማብብ ጋር ተያይዞ ወንጀል ለመፈፀም ገፊው ሀሳብ የገንዘብ ወይም የኢኮኖሚ ጥቅም ማግኘት እየሆነ መጥቷል።¹ በመሆኑም የወንጀል አፈፃፀማቸው ከፍተኛ ዕውቀት፣ ቴክኖሎጂ ወይም የገንዘብ አቅም የሚጠይቁ ወንጀሎችን ለመቆጣጠርና ለመከላከል ተለምዷዊ የሆኑት የወንጀል ቅጣቶችና ትዕዛዞች በሚጠበቀው መልኩ መፍትሔ እያመጡ አይደለም። የኢኮኖሚ ወንጀሎች በዋናነት የገንዘብ ጥቅም ለማግኘት በማሰብ ሲፈጸሙ የሚችሉ ሙስና፣ በሰው መነገድ እና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር የማሻገር፣ የተከለከሉ ዕድገት ማዘዋወር፣ የሀሰት ገንዘብ ማተም፣ ኮንትራባንድ፣ የጦር መሳሪያ ንግድ እና ማዘዋወር፣ ሕገ-ወጥ መድሀኒት ዝውውር፣ ሽብርተኝነት፣ ግብር ማጭበርበር፣ አራጣ ማበደር፣ የገበያውን ሂደት አላግባብ መጠቀም፣ እገታ፣ ዝርፊያ፣ እምነት ማጉደል፣ የባህር ላይ ውንብድና እና የመሳሰሉ ወንጀሎችን የሚመለከት ነው።² በአንፃሩም በሀገራችን ማህበራዊ፣ ፖለቲካዊና ኢኮኖሚያዊ እድገት ላይ የሚያሳርፉት አሉታዊ ተጽዕኖ እጅግ አደገኛና ውስብስብ ነው። በሌላም በኩል ከወንጀል ድርጊቱ የሚገኘው የገንዘብ ትርፍ ከፍተኛ እየሆነ በሄደ ቁጥር ወንጀል ፈጻሚዎች ከድርጊታቸው የገንዘብ ትርፍ እስካገኙ ድረስ መታሰርና በገንዘብ መቀጣትን ሊቀበሉት የሚችሉት ወንጀሉን ሲፈፀሙ የሚገጥማቸው አደጋ ወይም ችግር አድርገው እየተቀበሉት መጥተዋል።

¹ የተመዘበረረ ሀብት መመርመርና ማስመለስ ግብረ-ሀይል፣ ነሀሴ 2011 ዓ.ም፣ የተመዘበረረ ንብረት መውረስና በመውረስ ሒደት ላይ ንብረትን ስለማስተዳደር በኢትዮጵያ፣ የሕግ ማዕቀፍና ተቋማዊ አወቃቀርን በተመለከተ የተደረገ ጥናት፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ ገጽ 3

² ዝነ ከማሁ፤ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ሕግ፣ 1997 ዓ.ም፣ አዋጅ ቁጥር 414/1996 ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 684፤ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት የሚኒስትሮች ምክር ቤት፣ የካቲት 25/2003 ዓ.ም፣ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ ገጽ 19፤ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሀገር አቀፍ የተቀናጀ የወንጀል መከላከል ስትራቴጂ፣ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት የሚኒስትሮች ምክር ቤት፣ 2012 ዓ.ም፣ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ ገጽ 56፣

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

በመሆኑም በእነዚህ ድርጊት ፈፃሚዎች ላይ የሚወሰደው እርምጃ ውጤታማ እንዲሆን አጥፊዎችን መርምሮና ከሶ ማስቀጣት ብቻ ሳይሆን በወንጀል የተገኘውን የወንጀል ፍሬ መውረስ እንዲሁም በወንጀል ምክንያት ጉዳት የደረሰበትን አካል እንዲካስ ማድረግ ይገባል። ይህም በዋናነት ሶስት ዓላማዎችን የሚያሳካ ሲሆን የመጀመሪያው ዓላማ በወንጀል የተገኘውን ሀብት በማስመለስ ወንጀል አስከፊና አትራፊ አለመሆኑን ለአጥፊውም ሆነ ለሌሎችም ማስተማሪያ ማድረግ፤ ሁለተኛው ዓላማ በሕገ-ወጥ መንገድ የተገኘውን ንብረትና ገንዘብ ከጤናማው የኢኮኖሚ እንቅስቃሴ ውጭ በማድረግ ሕጋዊ የሆኑ የንግድና ኢንቨስትመንት ሥራዎች እንዲበረታቱ ማድረግ እና ሶስተኛው ዓላማ ደግሞ ወንጀል ፈፃሚዎችን የወንጀሉን ፍሬ በማሳጣትና የወንጀሉን ምንጭ በማድረቅ ተጨማሪ ወንጀል የመፈፀም አቅማቸውን ማሳጣት ነው።

በርካታ በዓለም ዙሪያ የሚገኙ ሀገሮች ከላይ የተገለፀውን አይነት ባህሪ ያላቸውን ወንጀሎች ለመከላከል እና ለመቆጣጠር በወንጀል የተገኘውን ሀብት ማስመለስ ሥራ ላይ ለማተኮር ተገደዋል። በመሆኑም ሀገራት በወንጀልኞች የተወሰዱ ንብረቶችን ለማስመለስ እና የወንጀል ፍሬውን እንዳይጠቀሙበት ለመከላከል በማሰብ መውረስና ማስመለስ በሚቻልበት አግባብ ዓለም-አቀፍ ስምምነቶችን እያደረጉ ይገኛሉ። ከዚህም የተነሳ በወንጀል ድርጊት ወንጀልኞች ያገኙትን ንብረት መውረስን እንደ አንድ ጥሩ ዘዴ በመቁጠር የሕግ ማዕቀፍና የተቋማዊ አወቃቀራቸውን በመፈተሽ ወደ ተግባር የገቡ ሀገሮች ቁጥር እየጨመረ መጥቷል። ኢትዮጵያም የተቀበለቻቸውና ያፀደቀቻቸው እንደ ሙስናን ለመዋጋት፣ ድንበር ተሻጋሪ የተደራጁ ወንጀሎችን ለመዋጋት የተደረጉ ዓለም-አቀፍ እና አህጉር-አቀፍ የስምምነት ሰነዶች ይህን መሰል አቅጣጫ በመያዝ ምክረ-ሐሳባቸውን ያቀረቡ ተጠቃሽ ሰነዶች ናቸው።³ ንብረትን መውረስ የሚያስችል ሕግ ከጊዜ

³ United Nation convention Against Corruption /UNCAC/, General Assembly resolution 58/4 Of 31 October 2003, United Nation Office On Drugs and Crime Vienna, United Nations New York, 2004; *United Nations Convention against Transnational Organized Crime/UNTOC/*, General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000, entered to force 2004; AFRICAN UNION CONVENTION ON PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION /AUCPCC/, Adopted by the 2nd Ordinary Session of the Assembly of the Union Maputo, Mozambique 11th July 2003, AFRICAN UNION; የተባበሩት መንግስታት ድርጅት የፀረ-ሙስና ኮንቪንሽንን ለማፅደቅ የወጣ አዋጅ ቁጥር 544/1999፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 13ኛ ዓመት ቁጥር 52፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ የአዋጁ መግቢያ እና ከአንቀጽ 1-4፣ ነሐሴ 15 ቀን 1999 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፤ የተደራጁ ድንበር ዘለለ ወንጀሎችን ለመከላከል የተደረሰውን ስምምነት ማጽደቅ አዋጅ ቁጥር 526/1999፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 13ኛ ዓመት ቁጥር 29፣ ሰኔ 11 ቀን 1999 ዓ.ም፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር

ጊዜ እድገት እያሳየ ከመሄዱም በተጨማሪ አስተማሪነቱና ወንጀልን በመከላከል ረገድ ያለው ሚና በገንዘብ ከመቅጣትና ከማሰር የተሻለ እንደሆነ መገመት አያዳግትም።⁴ በኢትዮጵያ የሕግ ስርዓት ከወንጀል ድርጊት የሚገኝ ንብረት መውረስን በተመለከተ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017 ተፈፃሚ እስከሆነበት ድረስ ወጥ የሆነ የሕግ ስርዓትም ሆነ ልማዳዊ አሰራር ያልዳበረበት ነበር። በመሆኑም የወንጀል ፍሬን ለመውረስ እንደ ወንጀሉ አይነት የተለያዩ አዋጆችን መጠቀም የግድ የሚል የነበረ ሲሆን እነዚህ አዋጆችም በውስጣቸው የተለያዩ የመውረስ አይነትን የሚከተሉ እንዲሁም ስለመውረስ በቂ አንቀጾችን ያላካተቱ በመሆኑ የንብረት መውረስ ሂደት አተገባበር ላይ ከፍተኛ ልዩነት የሚያመጡና ወንጀለኞችም የሕጉን ክፍተት በመጠቀም ከድርጊታቸው ተጠቃሚ የሚሆኑበትን ሁኔታ የመፍጠር ዕድሉ ሰፊ ነበር።

በኢትዮጵያ በወንጀል የተገኘ ንብረት ለማስመለስ የሚረዱና በሥራ ላይ ያሉ የሕግ ማዕቀፎችን በማጥናት በስፋት እየተንሰራፋ ያለውን የሙስናና ሌሎች ለገንዘብ ጥቅም ሲባል በሚፈፀሙ ወንጀሎች እየተመዘበረ የሚገኘውን የመንግስትና የህዝብ ሀብት በማስመለስ ጥቅም ላይ እንዲውል ማድረግ ተገቢ ነው። በመሆኑም በሀገራችን ኢትዮጵያ ብሎም በአማራ ክልል ይህን አሰራር ተግባራዊ በማድረግ የወንጀለኞችን ጥቅም በማሳጣት ከድርጊታቸው እንዲማሩ እና የወንጀል መከላከል ሥራዎች ውጤታማ ሆኖ የመንግስትን እና የህዝብን ሰላምና ደህንነት ለማረጋገጥ ይረዳ ዘንድ ይህን ጥናት ማዘጋጀቱ አስፈላጊ ነው።

የጥናቱ ዓላማ ዶክትሪናል /doctrinal/ የጥናት ስልትን በመከተል እና አይነታዊ ዘዴ /qualitative method/ በመጠቀም በወንጀል የተገኘ ንብረት ሊመለስ ስለሚችልበት የሕግና የተቋም ማዕቀፍ ላይ ምርምር ማድረግ ነው። የመረጃ አሰባሰብ ሂደትም የሀገራቱን ሕጎች፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔ፣ ዓለም-አቀፍ ስምምነቶችን፣ የአሰራር ማኑዋሎችንና የሀገር ውስጥ ተቋማት ሪፖርቶችን እንደመጀመሪያ ደረጃ ምንጭ ተደርገው ሲወሰዱ፣ የተለያዩ የምርምር ጽሁፎች፣ መጽሀፎች፣ ሪፖርቶች፣ የስልጠና ማቴሪያሎች እና የመሳሰሉት ደግሞ

ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ የአዋጁ መግቢያ እና ከአንቀጽ 1-4፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ የአፍሪካ ህብረት የሙስና መከላከያ እና መዋጊያ ኮንቬንሽንን ለማፅደቅ የወጣ አዋጅ ቁጥር 545/1999፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 13ኛ ዓመት ቁጥር 53፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ የአዋጁ መግቢያ እና ከአንቀጽ 1-4፣ ነሐሴ 15 ቀን 1999 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተመዘበረ ሀብት መመርመርና ማስመለስ ግብረ-ሀይል፣ ገጽ 4

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ሁለተኛ ደረጃ ምንጭ ተደርገው ተወስደዋል። በመጨረሻም እነዚህ የተሰበሰቡ መረጃዎች የሕግ ትንተና *legal analysis* ተደርጎባቸው ጥናቱ ተሰርቷል። ጥናቱ በአምስት ክፍሎች የተዋቀረ ሆኖ የመጀመሪያው ክፍል መግቢያ ሲሆን ሁለተኛው ክፍል ደግሞ በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ በጠቅላላው በሚል በዋና ርዕስነት በመያዝ ንዑስ-ርዕሶችን በስሩ በማካተት ተደራጅቷል። በክፍል ሶስት በኢትዮጵያ ስላለው የንብረት ውርስ ሁኔታ ማለትም የሕግ ማዕቀፍ እና ተቋማዊ መዋቅሩ ተዳሰውበታል። በክፍል አራት የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017 የተዳሰሰ ሲሆን በመጨረሻው ክፍል አምስት ላይ ማጠቃለያ እና ምክራብ ለሰብ እንዲይዝ ተደርጓል።

2. በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ማስመለስ በጠቅላላው

ዝቅተኛ እና መካከለኛ ገቢ ባላቸው የዓለማችን ሀገራት የመንግስትን እና የህዝብን ንብረት መመዝገብ ሞያው የእድገት ፀር እንደሆነ ጥናቶች ያመለክታሉ። በዓለም-አቀፍ ደረጃ ከታዳጊ ሀገራት እ.ኤ.አ በ2013 ብቻ 1.1 ትራሊዮን የአሜሪካን ዶላር በሕገ-ወጥ መንገድ ወደ ሌላ አካባቢ እንደሚሸሽ ዓለም-አቀፍ የፋይናንስ አንድነት ግምቱን አስቀምጧል።⁵ የሀገራቱ ከፍተኛ መሪዎች እንዲመሯት የሚረከቧትን ሀገር ገንዘብ ወይም ንብረት መመዝገብና በአብዛኛው ወደ ውጭ ሀገር ማሸሽ የተለመደ ነው። በአንድ ሀገር ውስጥ የሙስና እና የኢኮኖሚ ወንጀሎች መፈፀም በመንግስት ተቋማት ላይ አመኔታን የሚያሳጣ፣ የግሉ ኢንቨስትመንት እንዳያብብ የሚጎዳ እና በሀገራት ላይ በሚኖረው የድህነት ቅነሳ ወይም እንደ ጤና እና ትምህርት ዘርፍ የሚሆኑ ማህበራዊ አገልግሎቶች እንዳይከናወኑ መንገዶችን በመዘጋት ያስተንገላል።⁶

ዓለም-አቀፍ ማህበረሰቡም በሀገራት የተረጋጋ ዕድገት እንዲመጣ ሕገ-ወጥ የሆነውን የፋይናንስ ፍሰት መቀነስ እና የተወሰደውንም ንብረት በተፋጠነና በብቃት የማስመለስ ሥራ እንዲሰራበት ይፈልጋሉ፤ ተቀባይ ሀገሮችም በተመሳሳይ ክልል ሀገር እየተመዘበረ የሚመጣውን ንብረት ሸሽቶ

⁵ Biniam Shiferaw Ayalew; anti-money laundering and countering the financing of terrorism in Ethiopia; training and implementation manual; federal attorney general; 2018; Addis Ababa; page 10

⁶ Jean-Pierre Brun et al; Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners, Second Edition, World Bank Group & Stolen Asset Recovery Initiative The World Bank UNODC, (2021), International Bank for Reconstruction and Development, page 1; accessed: www.worldbank.org,

ወደ መጣበት ሀገር ተጠያቂነትና ግልጽነት በሰፊነበት መልኩ ተመላሽ ማድረግ እንደሚያስፈልግ ያምኑበታል።⁷

በዚህም መሰረት በተባበሩት መንግስታት ሙስናን ለመዋጋት እንዲሁም የተደራጁ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎችን ለመዋጋት በተደረገው ስምምነት በወንጀል የተገኘ ንብረት ለማስመለስ መከናወን የሚገባቸው ስለማጥናት (መለየት)፣ ስለመመርመር፣ ስለማሳገድ፣ ስለመያዝ እና ስለመውረስ እንዲሁም ራሱን የቻለ የሀብት ማስመለስ ተቋም መመስረትን በሚመለከት አባል ሀገራት ሊከተሏቸው ስለሚገቡ ነጥቦች የጋራ ስምምነት ተደርጓል።⁸

2.1 የንብረት ልየታ፣ ጥናት እና ምርመራ

ሙስናን ለመዋጋት የተደረጉ ዓለም-አቀፍ ስምምነቶች ሀገራት ንብረትን ለመውረስ ዓላማ ሲባል በንብረት ላይ አስፈላጊውን ንብረት የመለየትና የማጣራት እርምጃዎች መውሰድ እንዳለባቸው ያስገነዝባል።⁹ የተሳካ ንብረት የማስመለስ ሥራ ለመስራት ሁሉን አቀፍ የሆነ የጥናት ደረጃዎችና ግመታዎች የተካተተበት የምርመራ ዕቅድ ከማውጣት ጀምሮ የተጠናከረ ሀብት ምርመራ ማድረግ አስፈላጊ ሲሆን የሀብት ምርመራ ሒደቱም ክፍት ከሆነው የምርመራ ሒደት በተጨማሪ ንብረቱን ለመከተል ልዩ የምርመራ ቴክኒክና ክህሎት ተጠቅሞ ንብረቱን ከመበተን ማስቀረት የሚችል መሆን አለበት።¹⁰ ውርስን ለማሳካት ንብረት የመለየትና የማጥናት ኃላፊነት የአካውንት (ሂሳብ) ቁጥሮችን እና የባንክ ምዝገባዎችን ማግኘት መቻልን የሚጨምር እና ለሁሉም የሕግ አስፈጻሚ አካላት መሰረታዊ የምርመራ መሳሪያ መሆኑ መታሰብ ያለበት ነው። ልዩ የምርመራ ቴክኒክ ንብረት ለመለየትና ለማጥናት በጣም አስፈላጊዎች ሲሆኑ የስልክ ግንኙነትን መጥለፍ፣ በጥብቅ ክትትል ውስጥ መሆን /surveillance/፣ ሰርጎ-ገብ ምርመራ

⁷ Civil society legislative advocacy center; Global forum for asset recovery progress report: Nigeria; development since December 2017 to June 2019; European Union; page 1

⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC article 31(2); UNTOC article 12(2)

⁹ OECD/ Organization for Economic Cooperation and Development/, 2018, Review of Legal and Regulatory Asset Recovery Framework in Greece, page 4; www.oecd.org/corruption/greece-oecd-anti-corruption.htm

¹⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ UNCAC article 50 & UNTOC article 20; የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, page 7

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ማድረግ /undercover operations/ የባንክ ቁጥር እና በአየር ላይ ያለን እንቅስቃሴ መከታተል፣ ቃለ-መጠይቅ የመሳሰሉትን የሚያካትት ነው።¹¹

በመሆኑም በምርመራው የሚሳተፉት መርማሪዎች በቀጥታ ወደ ምርመራው ከመሄዳቸው በፊት በሚቀርበው የሀብት ውርስ ጥያቄ መረጃ መነሻነት ፍሬ-ነገሮችን በመሰብሰብ እና በመመርመር ጉዳዩን መረዳት፣ በምርመራው ኃላፊነት ወይም ትኩረት ሊደረግባቸው የሚገቡ ቡድኖችን መለየት፣ የሚያስፈልግን ሀብት መለየት፣ ከተባባሪ አካላት ጋር በጉዳዩ ላይ መነጋገር፣ ለስራው አስፈላጊ የሚሆኑትን ሕጎች እና ልምዶች ማጤን እንዲሁም ውጤታማ የጉዳይ አስተዳደር ስለመኖር ማረጋገጥ ያስፈልጋል።¹² ሚስጥራዊ የደህንነት ማስረጃዎችን ተጠቅሞ እና ማስረጃ አሰባስቦ ንብረቱን የመለየትና የማጣራት ሥራ መርማሪው በምርመራው ጊዜ ትኩረት ሰጥቶ ሊሰራው የሚገባው ጉዳይ ነው።

2.2 ንብረትን ስለማገድ ወይም መያዝ

በምርመራ ወቅት ንብረቱ እንዳይባክን፣ እንዳይበላሽ ወደ ሌላ ሶስተኛ ወገን እንዳይተላለፍ ለውርስ በሚውለው ንብረት ላይ ስልጣን ባለው አካል የእግድ ወይም የመያዝ ትእዛዝ ማሰጠት ያስፈልጋል። ዓለም-አቀፍ ስምምነቶችም አባል ሀገራት ለውርስ የሚውለውን ንብረት የማገድ ወይም የመያዝ እርምጃ መውሰድ የሚያስችላቸው ሕግ በየሀገራቸው ማዕደቅ እንደሚገባቸው ይገልጻሉ።¹³ የሲቪል እና የኮመን የሕግ ስርዓት በሚከተሉ ሀገራት እንዲሁም በተመሳሳይ የሲቪል ሕግ ስርዓት ውስጥ ያሉ ሀገራትም የተለያዩ ጊዜያዊ ንብረት የመያዝና የማገድ ሂደትን ይጠቀማሉ። ከእነዚህ ውስጥ የተወሰኑት የሲቪል ሕግ ሀገራት ንብረት በአስፈጻሚ አካል የሚያሳግዱ ሲሆን ሌሎች የተወሰኑ የሲቪል ሕግ ሀገራት እና የኮመን ሕግ ሀገራት ደግሞ የእግድ ስርዓትን በፍርድ ቤት ብቻ የሚፈፀሙ ናቸው።¹⁴ የሕግ አስፈጻሚው አካል ወይም ንብረት መርማሪው ንብረት በሚያሳግድበት ወይም በሚይዝበት ጊዜ ንብረቱ ከሶስተኛ ወገን ንብረት ጋር በሕገ-ወጥ መንገድ የተቀላቀለ ካልሆነ በስተቀር ንብረት ሲታገድና እንዲያዝ ሲደረግ

¹¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9፣ OECD, page 4 & 5

¹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, page 7

¹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC, article 31(1&2); UNTOC, article 12(1 & 2); የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9፣ OECD, ገጽ 15

¹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, page 7

በቅን ልቦና ንብረቱን የያዙት ሶስተኛ ወገኖች መብት እንዲከበር መደረግ አለበት።¹⁵ ከወንጀል ድርጊት ጋር በተያያዘ በንብረት ላይ እንዲሰጥ የሚፈለግ የዕግድና የመያዝ ጊዜያዊ ትዕዛዞችን በችሎት ለማሰጠት እንዲቀርብ የሚፈለገው የማስረጃ ደረጃ መጠን ጠንከር ያለ ሕግ ወይም ሥነ-ሥርዓት መከተል የሌለበት ሲሆን ጉዳዩም ላላ ብሎ መታየት ይኖርበታል።¹⁶

2.3 ንብረትን ስለማስተዳደር

የንብረት መውረስን ውጤታማ ከማድረግ አንጻር የተያዘን ወይም የታገደን እንዲሁም በውርስ ሒደት ላይ ያለን ንብረት በአግባቡ ማስተዳደር የንብረቱን የመወረስ ዓላማ ግብ ከማድረስ አንጻር ሞናው ተግባር ስለመሆኑ ግንዛቤ ሊወሰድበት የሚገባ ነው። በመሆኑም የመውረስ ሒደቱ ረጅም ጊዜ የሚወስድ እና ውስብስብ ባህሪ ያለው ስለሚሆን ንብረትን ለመውረስ በሚኖረው ሂደት ውስጥ ተጠርጣሪዎች ንብረቱን ሊያሸኹ ወይም እንዳይገኝ ሊያደርጉ ስለሚችሉ የንብረት ማገድ እና እንደሁኔታው መያዝ የመሰሉ የቅድመ-ጥንቃቄ ርምጃዎች ሊወሰዱ ይገባል።¹⁷

የመውረስ ውሳኔን ወይም ከመወረስ ነጻ መውጣትን ከግምት ውስጥ በማስገባት የታገዱ ወይም የተያዙ ንብረቶችን በአግባቡ ይዞታቸውን ጠብቀው፣ ሥራቸውን እያከናወኑ በንብረቱ ላይ ምንም አይነት ጉዳት ሳይደርስ መጠበቅ አለባቸው። አንዳንድ ንብረቶች ለምሳሌ መኪና፣ ሆቴል፣ ኢንዱስትሪዎች ወይም የቢዝነስ ሥራዎች እና የመሳሰሉት በባህሪያቸው ልዩ ሙያንና ዕውቀትን የሚጠይቁ በመሆናቸው ተገቢው ጥንቃቄ ሊደረግባቸው ይገባል።¹⁸ ታግዶ ወይም ተይዞ የሚገኝ ንብረት በመጨረሻ የፍርድ ቤት ውሳኔ ሊወረስ ወይም ነጻ ሊወጣ ይችላል። በሚወረስበት ጊዜ ንብረቱ ለመንግስት ተገቢ አገልግሎት መስጠት እንዲችል፣ ነጻ በሚደረግበት ጊዜ ደግሞ ለባለንብረቱ በአግባቡ መመለስ ስላለበት በመያዙ ወይም በመታገዱ የተነሳ በሚደርስ ጉዳት በመንግስት ላይ ተጠያቂነት ሊያስከትል ስለሚችል ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ ያስፈልጋል። ከዚህም በተጨማሪ እንደተያዘው ንብረት አገልግሎት አይነት ከማህበረሰቡ ጥቅም አንጻር

¹⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC, article 31(1), (2) & (9); UNTOC 12(8); የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9፣ OCED, ገጽ 16

¹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9፣ OCED, ገጽ 15

¹⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተመዘበረ ንብርት መመርመርና ማስመለስ ገብረ-ሀይል፣ ገጽ 7 እና 8

¹⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw, ገጽ 57

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

አገልግሎቱን በቋሚነትና በቀጣይነት ለማህበረሰቡ ማቅረብ ያለበት ሲሆን ይህ ባለመሆኑ በሀገሪቱ ላይ ወይም በግለሰቦች ላይ ሊደርስ የሚችለውን ጉዳት ማሰብ ያስፈልጋል።¹⁹

2.4 ንብረት ለማስመለስ የሚያስፈልጉ የትብብር ሥራዎች

በወንጀል የተገኘ ሀብት የማስመለስ ሥራ በባህሪው ውስብስብ የሆነ እና በሀገር ውስጥ እና በውጭ ሀገር የብዙ ተቋማትን ትብብርና ቅንጅት የሚጠይቅ ነው። የተዘረፈ ንብረት በወንጀልኛው እጅ ተቀምጦ የማይገኝ እና በተለያዩ መልኩ የሚሸሽ ሲሆን በአብዛኛው ደግሞ ወደ ውጭ የሚወጣበት ዕድል ሰፊ በመሆኑ የውጭ ሀገራት ትብብር ወደ ውጭ የሸሸን ሀብት ለማስመለስ ጉልህ ድርሻ አለው። ምክንያቱም በውጪ ሀገር የሀብት ማስመለስ ሥራ ዋና ተግባር የሆኑትን መለየት፣ ማጥናት፣ ማስረጃ የማሰባሰብ፣ ንብረት የማሳገድና የማስያዝ እንዲሁም የወንጀሉን ፍሬ እና ለወንጀል መፈፀሚያ የዋለውን ንብረት በመውረስ ወደ ሀገር ቤት ለማስመለስ የሀገራት ስምምነትና ትብብር ወሳኝ ሚና አለው።²⁰

ዐለም-አቀፍ ትብብሩ በሁለት መንገድ ማለትም መደበኛ በሆነና መደበኛ ባልሆነ ድጋፍ ሊከናወን የሚችል ነው። መደበኛ ያልሆነው የትብብር ድጋፍ አቻ ለአቻ ወይም የጎንዮሽ የሆነ በሕግ አስፈጻሚዎች፣ በፋይናንስ ደህንነቶች፣ በሕግና በፍርድ ቤት ተቋማት እና በሌሎች በሚመለከታቸው አቻ ተቋማት መካከል የሚደረጉ በሕግ የተፈቀደ ግንኙነት ነው። ይህም ምርመራችንን ስንጀምር ማስረጃዎችን እና የደህንነት መረጃዎችን ለመሰብሰብ ግንባር ቀደም መሳሪያ ሆኖ ያገለግላል።²¹ መደበኛ የጋራ ትብብር ድጋፍ ደግሞ በውጭ ሀገር ማስረጃ ለመሰብሰብ፣ ጊዜያዊ እርምጃዎች በንብረት ዕግድና መያዝ ላይ እንዲወሰዱ እና የሀገር ውስጥ ትዕዛዞች ተፈጻሚ እንዲሆኑ በዕሁፍ የሚጠየቅበት ነው። ሁለቱን የትብብር ድጋፎች አዋህዶ ከተሰራ የተሳካለት ንብረት የማስመለስ ሥራ ይሰራል። ምክንያቱም መደበኛ ባልሆነ መንገድ መረጃዎችን በመሰብሰብ በሕጋዊ መንገድ ጥያቄ ለማቅረብ አስቀድሞ ካልተሰራ የሚፈለገው ንብረት ስለመኖሩ ዕውቅናው ላይኖር ይችላል።²² ስለሆነም መደበኛ ትብብር ድጋፍ ባስፈለገ ጊዜ

¹⁹ ዝኒ ከማሁ

²⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, ገጽ 6

²¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw፣ ገጽ 51 እና 52

²² ዝኒ ከማሁ

ሁሉም በሚባል ደረጃ ለተሳኩ ሕጋዊ የጋራ ድጋፍ ጥያቄዎች መደበኛ ያልሆነ የትብብር ድጋፍ መሰረቱ ነው።

2.5 ንብረትን ለመውረስ የምንከተላቸው ሕጋዊ መንገዶች

የንብረት ውርስ ማለት በፍርድ ቤት ትዕዛዝ ወይም ሥልጣን ባለው አካል በቋሚነት የንብረት መብት የማሳጣት ወይም መንግስት ለተከሳሹ ምንም ካሳ ሳይከፈል ንብረትን የሚወስድበት ሥርዓት ነው። የውርስ ትዕዛዝ የሚሰጥባቸው ንብረቶችም ወንጀሉን በመፈፀም በቀጥታ የሚገኝ ንብረት፣ ወንጀሉን በመፈፀም ከሚገኘው ንብረት የተገኘ ገቢ ወይም ጥቅም፣ የወንጀሉ ፍሬ ወይም የወንጀሉ ፍሬ ያስገኘው ገቢ ወይም ጥቅም ተመጣጣኝ ንብረት፣ በወንጀሉ የተገኘውን ንብረት ተቀላቅሎት ወይም ተለውጦበት የተገኘ ንብረት፣ ከቅን-ልቦና ውጭ በሶስተኛ ወገኖች እጅ የሚገኝ ንብረት እና ለወንጀሉ መፈፀሚያነት የዋለ ንብረት ሊሆን ይችላል።²³

ንብረቶችን ለማስመለስ የምንከተላቸው የሕግ ርምጃዎች የተለያዩ ሲሆኑ የሕግ ማዕቀፎችም በተለያዩ ምንጮች አልፈው ማለትም በሀገር ውስጥ ሕጎች፣ ዓለም-አቀፍ ስምምነቶች ወይም የጋራ የትብብርና ግንኙነት ስምምነቶችን መሰረት አድርገው በስፋት የተሰራጩ እንጂ በነጠላ ወይም ራሱን በቻለ የሀብት ማስመለስ ሕግ ብቻ የሚመራ አይደለም። በሌላም በኩል በዓለም-አቀፍ ደረጃ የሀብት ማስመለስ ጉዳዮችን በተመለከተ የሚመራበት ራሱን ችሎ የሕግ ስርዓት የሌለውና የተለያየ የሕግ ፍልስፍና በመኖሩ እንደየሀገራቱ የተለያየ የሕግ ስርዓት ይኖራል። በመሆኑም የውርስ ሒደቱ በተለያዩ መንገድ የሚስተናገድበት አግባብ ቢኖርም በዓለም-አቀፍ ደረጃ ከሚከተሉት ስልቶች አንዱን መጠቀም ይቻላል።²⁴

²³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw, ገጽ 34

²⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, ገጽ 8 እና 9

2.5.1 በወንጀል ክስ ጥፋተኝነት ላይ የተመሰረተ ውርስ

በጥፋተኝነት ላይ ተመስርቶ ንብረትን ውርስ ለማስደረግ ተከላኸ በወንጀሉ ጥፋተኛ መባልን የሚጠይቅ ሲሆን ጥፋተኝነቱን መሰረት ተደርጎ ጉዳዩን የያዘው ፍርድ ቤት በንብረቱ ላይ የውርስ ውሳኔ የሚሰጥበት በመሆኑ ይህ ዘዴ የተመዘበረን ንብረት ለማስመለስ አስቸይና ተመራጭ ያደርገዋል።²⁵ ሀገራት በወንጀል የተገኘውን ንብረት የውርስ ውሳኔ እና ትዕዛዝ ለመስጠት የተለያዩ የማስረጃ ምዘና ስርዓት ይከተላሉ። የኮመን ሎው ተከታይ ሀገራት ከሀብት ጥናት እስከ ንብረት ውርስ ውሳኔ ድረስ በፍርድ ቤት ለሚኖረው ክርክር የተወሰኑት ሀገራት በተመዘበረው ንብረት ላይ የውርስ ውሳኔ ለመስጠት በወንጀሉ ጥፋተኛ ለማለት ከተጠቀሙት የማስረጃ ምዘና ደረጃ ያነሰ ነው። ለምሳሌ በእንግሊዝ ሀገር በወንጀሉ ጥፋተኛ ለማለት ከምክንያታዊ ጥርጣሪ በፀዳ /*beyond a reasonable doubt*/ የሚያስረዳ ማስረጃ የሚያስፈልግ ሲሆን ለንብረቱ ውርስ ግን የተሻለ ማስረዳት /*a balance of probabilities*/ የሚፈልግ ነው። የሲቪል ሎው ሀገራት ደግሞ በወንጀሉ ጥፋተኛ ለማስባልና የውርስ ውሳኔውን ለማሰጠት በተመሳሳይ ክፍተኛ የማስረዳት ደረጃን ከምክንያታዊ ጥርጣሪ በፀዳ መልኩ /*beyond a reasonable doubt*/ የሚያስረዳ ማስረጃ ይፈልጋሉ።²⁶

2.5.2 በወንጀሉ ክስ ጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ውርስ

ሌላው በዓለም ላይ በስፋት ተፈጻሚ እየሆነ ያለው የውርስ አይነት በወንጀሉ ጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ውርስ ነው። በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ውርስ ለማከናወን የሚፈልገው የውርስ ሒደቱን ብቻ እንጂ በወንጀሉ ጥፋተኝነትን አይፈልግም። በሀገር ውስጥ ሕጋቸው በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ውርስን ተፈጻሚ ለማድረግ የደነገጉ የኮመን ሎው ተከታይ ሀገራት ይህን ለማከናወን ከሀብት ጥናት እስከ ውርስ ሒደቱ በፍርድ ቤት ለሚቀርብ ጉዳይ ክርክር አድርጎ ለመወሰን ዝቅተኛ የማስረጃ ምዘና ስልትን “*balance of probabilities*” or “*preponderance of the evidence*” በመጠቀም ለውርስ ጠያቂው አካል የማስረዳት ሸክሙን እንዲቀልሉት ያደርጋሉ። በሌላ መልኩ በአብዛኞቹ የሲቪል ሕግ ተከታይ ሀገራት የማስረጃ ምዘናቸው ለወንጀል ጥፋተኝነቱ በሚጠቀምበት ተመሳሳይ ክፍተኛ የማስረዳት ደረጃ /*beyond a*

²⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw, 7ጽ 34

²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, 7ጽ 8 እና 9

*reasonable doubt/ይፈልጋለሁ።*²⁷ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ውርስ በሁሉም ሀገራት ላይ አይገኝም። በመሆኑም በዚህ አይነት የውርስ ዘዴ ወደ ውጭ የሸሸን ሀብት መደበኛ ሕጋዊ የትብብር ድጋፍ ተጠቅመን ምርመራዎችን ማድረግና በንብረቱ ላይ የውርስ ትዕዛዝ አሰጥቶ ማስመለስ አይቻልም። ምክንያቱም ይህን የውርስ መንገድ ባልተቀበሉት ሀገራት ላይ የአዚህን አይነት ውርስ ለማስፈጸም የሚውል የሕግ ማዕቀፍ እጥረት ሊኖር ይችላል።²⁸

ይህንን የውርስ አይነት ለመጠቀም የተለያዩ ሀገሮች የተለያዩ ምክንያት ያስቀመጡ ቢሆንም የተባበሩት መንግስታት የፀረ-መስና ኮንቪንሽን እና የፋይናንስ ድርጊት ግብረ-ሐይል የተባለ ዓለም-አቀፍ ተቋም (*Financial Action Task Force-FATF*) ሀገሮች ቢያንስ በአራት ምክንያቶች በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ መውረስን በሕጋቸው እንዲያካትቱ ምክረ-ሐሳብ ያቀረቡ ሲሆን እነዚህ ምክንያቶችም ተጠርጣሪው ሲሆን፣ ሲያመልጥ፣ ሲጠፋና ወንጀል ፈጸሚው ሳይታወቅ ሲቀር ናቸው።²⁹ ከእነዚህም በተጨማሪ ተከላኸ በሥነ-ሥርዓት ምክንያት ጥፋተኛ ባይባል፣ በወንጀል የማስረዳት መጠን ማስረጃ ሳይኖር፣ ተጠርጣሪው በወንጀል ያለመክሰስ መብት ሲኖረው፣ በይቅርታ ወይም በምህረት ክሱ ሲቋረጥ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ የንብረት መውረስን ለመተግበር ሀገሮች በሕጋቸው ውስጥ ቢያካትቱ ጥሩ ነው በማለት በዓለም-አቀፍ ተቋማት ምክረ-ሐሳብ ቀርቧል።³⁰

---

²⁷ ዝኒ ከማሁ

²⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 12

²⁹ The Financial Action Task Force(FATF) (2012-2023), International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, FATF, Paris, France, INTERPRETIVE NOTE TO RECOMMENDATION 34 & 38(1), ገጽ 115፣ www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Fatf-recommendations.html; የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC, article 54(1) (c)

³⁰ዝኒ ከማሁ፣ UNCAC, article 54(1) (c)

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

2.5.3 በፍትሐብሔር ክስ ንብረትን መውረስ

የዓለም ሀገራት የተመዘበረን ንብረት ለማስመለስ ፍላጎታቸውን መሰረት ተደርጎ በሀገር ውስጥ እና በውጭ ሀገር ፍርድ ቤቶች በፍትሐብሔር ክስ ንብረቱን የማስከበርና የማስመለስ አማራጭ ሂደትን የመጠቀም መብት አላቸው።³¹

የውጭ ሀገራት በፍትሐብሔር ጉዳይን ለማየት ስልጣን ኑሯቸው ጉዳዩን ተቀብለው ለመስራት ፍርድ ቤቶች ብቃት የሚኖራቸው በዚያን ሀገር ውስጥ፡- 1ኛ ተከላሽ ዜግነት ያለው ሰው ሲሆን ወይም ተከላሽ በዚያን ሀገር ኗሪ ሲሆን ወይም ሕጋዊ ዕውቅና ያለው ተከላሽ በዚያን ሀገር መቀመጫ ያለው ሲሆን፣ 2ኛ ንብረቱ በዚያን ሀገር ውስጥ የሚገኝ ከሆነ ወይም ንብረቱ በዚያን ሀገር ተላልፎ ከሆነ ወይም 3ኛ ወንጀሉ ወይም በወንጀሉ የተገኘን ንብረት እጥበት የወንጀል ድርጊት ተፈፅሞ ሲገኝ ነው።

በፍትሐብሔር ጉዳይ ክርክሩ በተለይ በውጭ ሀገር የሚካሄድ በሆነ ጊዜ መሰረታዊው ችግሩ በንብረቱ ላይ ለማጣራት የሚያስከትለው ወጪ እና በፍርድ ቤት አግባብ ያለው ትዕዛዝ ለማስጠት የሚጠየቀው ሕጋዊ ክፍያ ናቸው። በአንጻሩ የፍትሐብሔር የውርስ ሂደት ከወንጀል ጉዳይ ጋር ሲነፃፀር የማስረዳት ሽክማቸው በወንጀል ሕጉ ከሚፈለገው በዝቅተኛ ደረጃ “balance of probabilities” or “preponderance of the evidence” እንዲያስረዱ መደረጉ ጠቀሜታ አለው።³²

2.5.4 አስተዳዳሪዎች የንብረት ውርስ

አስተዳዳሪዎች ውርስ ከላይ ከተመለከቱት የውርስ አይነቶች የተለየና የፍርድ ቤትን ውሳኔ የሚፈልግ አይደለም። ይህ የውርስ መንገድ በተለይ ወንጀል ለመፈፀም ጥቅም ላይ የዋለን ወይም ተሳትፎ ያለውን ንብረት ለመውረስ የሚያገለግል ነው። የአስተዳደር ውርስ ሕግን ተግባራዊ ለማድረግ በሚወጡ ስነ-ስርዓታዊ ደንቦች መሰረት በአይነታቸው ተቃውሞ የሌለውን የውርስ ጉዳዮች ተፈጻሚ ለማድረግ ጥቅም ላይ የሚውል ነው። በአብዛኛው የአስተዳዳሪዎች ውርስን ማስፈፀም የሚቻለው ስልጣን ባለው አካል ሲሆን በተለይም በፖሊስ ወይም ለዚህ ተብሎ ኃላፊነት በተሰጠው አካል ከወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ውጪ በሆነ የፍርድ ቤትን አስራር

³¹ ዝኒ ከማሁ፣ article 53(a), calls on states parties to permit another state party to initiate a civil action in domestic courts, page 43

³² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Brun, ገጽ 12

ተመሳሳይ የሆነ ሂደትን ተከትሎ ሊሆን ይችላል። በአጠቃላይ የአስተዳደር ውርስ የተወሰኑ ሀገራት በየጊዜው ከፍተኛ ዋጋ ባላቸው ንብረቶች ላይ በአስተዳዳሪዎች ሂደት ንብረት የመውረስ ሥራ ሲሰሩ የተወሰኑ ሀገራት ደግሞ የተለያዩ የአስተዳደር ውርስ አይነቶችን አፅድቀው ይሰራሉ።³³

2.5.5 ሌሎች የውርስ አማራጮች

ከላይ ከተመለከቱት የውርስ መንገዶች በተጨማሪ ውስን ሀገራት በተመረጡ ሁኔታዎች ላይ ሌሎች አማራጮችን ተግባራዊ ያደርጋሉ። ይህ አማራጭ ምን አልባትም ንብረት ለማስመለስ በጊዜው የሚሆን መፍትሔ ወይም ዘዴ በሚያስፈልግበት ወቅት በተጨማሪም አቤቱታ ለማቅረብ አነሳሽ ምንጭ የመሆን ጠቀሜታ አለው። በዚህ የውርስ አማራጭም በሕገ-ወጥ ገቢዎች ላይ የሚጣል ግብር እና በወንጀል የችሎት ሥራ የሚታዘዙ መቀጮዎችና ካሳዎች ተጠቃሽ ናቸው።

2.6 የሀገራት ልምድ

በዓለም-አቀፍ ደረጃ ሀገራት በተደራጀ መልኩ የተመዘበረን ንብረት ማስመለስ እንዲችሉ የዓለም-አቀፍ ድርጅቶች አቋም የተገለፀበት እ.ኤ.አ በ2000ዎች በተባበሩት መንግስታት መስናን ለመዋጋት እና የተደራጁ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎችን ለመዋጋት የተደረጉ የስምምነት ሰነዶች እንደሆኑ ይታመናል።³⁴ እነዚህ ሰነዶች አባል ሀገራት ንብረት ለማስመለስ ሊያከናውኗቸው ስለሚገቡ ሥራዎች እና ራሱን የቻለ የሀብት ማስመለስ ተቋም መመስረት የሚያስችል እና ተያያዥ ጉዳዮችን በሀገር ውስጥ ሕጋቸው ማፅደቅ እንደሚጠበቅባቸው ምክራ-ሐሳቡን የሚሰጡ ናቸው።³⁵

በመሆኑም የተወሰኑ ሀገራት የተጠቃለለ ወጥ የሆነ ራሱን የቻለ ሕግ እያወጡ በሀገር ውስጥ እና ከሀገር የሸሸን ንብረት ለማስመለስ ትኩረት ሰጥተው ሲሰሩ ይታያል። ደቡብ አፍሪካ የአፓርታይድ የአገዛዝ ስርዓት ማክተም በኋላ እ.ኤ.አ በ1996 ዓ.ም እና በተከታታይ ጊዜያት

³³ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 14

³⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC & UNTOC; Endalkachew Worku, legal and institutional framework for stolen asset recovery in Ethiopia, May 2020, A Thesis Submitted to Addis Ababa University, School of Law, page 6 /unpublished internet source/

³⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC, article 31 and chapter 5 article 51-59 & UNTOC article 12

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ባደረገቻቸው ማሻሻያዎች በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ የሚል ሕግ አውጥታ ተግባሩንም ራሱን አስችላ በጠንካራ አፈፃፀም ለመምራት የሀብት ማስመለስ የሥራ ክፍል (*Asset Forfeiture Unit*) በሀገሪቱ ዐቃቤ-ሕግ መስሪያ ቤት ስር አቋቁማ እየሰራች ትገኛለች።³⁶

በሩዋንዳ ከወንጀል ጋር በተያያዘ ንብረት ማስመለስ ስሚቻልበት ሒደት እና ከውጭ ሀገራት ጋር ስለሚኖረው የትብብር ማዕቀፍ ሁኔታ የሚወስን ሕግ እ.ኤ.አ በ2015 አውጥታ በሥራ ላይ አውላለች። በእዚያ ሀገር በሕገ መሰረት የማስመለስ ተግባር የሚከናወነውም በጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ባለስልጣን በወንጀል ክስ ጥፋተኝነት ላይ ተመስርቶ የሚፈፀምን የንብረት ውርስ፣ በፍትሕ ሚኒስቴር ከወንጀል ጥፋተኝነት ውጭ ያለውን ጉዳይ በፍትሐ-ብሔር ክርክር ማስመለስ እና በእንባ ጠባቂ ተቋም ደግሞ ንብረቱን የማረጋገጥ ሥራዎችን በመስራት በሀገሪቱ የንብረት ማስመለስ ሥራ የሚሰሩ ተቋማት ናቸው።³⁷

ናይጄሪያ እ.ኤ.አ በ2017 በሕገ-ወጥ ድርጊት ምክንያት የሚገኝን የወንጀል ፍሬ ማስመለስ የሚችል ራሱን የቻል የሕግ ማዕቀፍ ያላት ሲሆን በዚህ ሕግ ውስጥ በንብረት ማስመለስ ሂደት ላይ በጠቅላላው እና በልዩ ሁኔታዎች ላይ ስልጣኑ ያለው የንብረት ማስመለሱንና ማስተዳዳሩን የሚሰራ የሀብት ማስመለስና ማስተዳደር ኤጀንሲ ተብሎ የሚጠራ ተቋም አብሮ ተቋቁሞ በሥራ ላይ ይገኛል።³⁸

በዩናይትድ ኪንግደም የንብረት ማስመለስና መውረስ ሕግ ለመጀመሪያ ጊዜ በተግባር መዋል የጀመረው የአደንዛዥ ዕዎች ዝውውር መከላከል ሕግ ከወጣበት (*Drug Trafficking Offence Act*) እ.ኤ.አ ከ1986 ዓ.ም ጀምሮ ሲሆን ከዚህ ዘመን ጀምሮ የተለያዩ ሕጎች በማውጣትና ያሉትንም በማሻሻል ዛሬ ላይ የተመዘበረ ሃብትን በማስመለስ ረገድ ለሌሎች ሀገሮች ምሳሌ ሊሆን የሚችል ስርዓት ለመዘርጋት ችላለች።³⁹ በዩናይትድ ኪንግደም የሀብት ማስመለስ ሥራን በተመለከተ በዘርፉ የሚሰማሩ ባለሙያዎችን የሚያሰለጥን፣ የንብረት ውርስ የሚያስፈፅም እንዲሁም የሀብት

³⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተመዘበር ሀብት መመርመርና ማስመለስ ግብረ-ሀይል፣ ገጽ 11
³⁷ Transparency International Rwanda, 2018, status of asset recovery in Rwanda: promoting rule of law in Rwanda through sound enforcemenet of anti-corruption laws, Rwanda Ministry of foreign affairs, page 22; የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 34፣ Endalkachew worku, ገጽ 49
³⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 34፣ Endalkachew Worku, ገጽ 48፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ Civil society legislative advocacy center, ገጽ 5 እና 6
³⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተመዘበር ሀብት መመርመርና ማስመለስ ግብረ-ሀይል፣ ገጽ 20

ማስመለስ ጥናት እና የመረጃ አያያዝ የሀገራዊ ምዘና ማዕከል ተቋማትን የጎንዮሽ ግንኙነት የሚያስተባብር፣ አዲስ የሚከፈቱም ሆነ የተዘጉ ክሶችን በመመርመር የንብረት መውረስ ሂደትን የሚከታተሉ ተቋማት ራሱን በቻለ ሕግ አቋቁማለች። የአክቲቪዝምን ተቋማት ሥራ ለማዘመንም ሀገሪቱ የተለያዩ ማሻሻያዎችን አድርጋባቸው አሁን ላይ የተሻለ ሥራዎችን በመስራት ላይ ትገኛለች።⁴⁰

3. በወንጀል የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

በኢትዮጵያ ያሉትን በወንጀል የተገኘ ንብረት ማስመለስ ሕጎች ከማየታችን በፊት በኢትዮጵያ በ2003 ዓ.ም በኢ.ፌ.ዴ.ሪ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ፀድቆ ሥራ ላይ የዋለውን የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ መመልከቱ ተገቢ ነው። ይህ ፖሊሲ በወንጀል የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በአዲስ የሚወጡም ሆነ ነባር ሕጎች ሲሻሻሉ የወንጀል ፍሬን እና ለወንጀል መፈፀሚያ የዋለ ንብረት ስለሚታገድበት፣ ስለሚያዘበት፣ ስለሚተዳደርበት እና ስለሚወረስበት ሁኔታ በሕጎች ውስጥ አብሮ መቀረፅ እንዳለበት በሰነዱ ላይ በግልጽ አካቶ ይገኛል።⁴¹ በመሆኑም የንብረት ውርስን በተመለከተ ቀደም ሲል በወንጀል ሕጉ ከተካተቱ ሀሳቦች በበለጠ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው ፀድቆ ሥራ ላይ ከዋለ ከ2003 ዓ.ም በኋላ በኢትዮጵያ በአዲስ እና እየተሻሻሉ እየወጡ ያሉ የተለያዩ አዋጆች በወንጀል የተገኘን ንብረት ውርስ ለማስደረግ የሚረዱ ድንጋጌዎችን በተሻለ መንገድ ይዘው ይገኛሉ።

⁴⁰ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 22

⁴¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ ገጽ 19

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

3.1 በወንጀል የተገኘ ንብረትን ማስመለስ የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን የያዙ ሕግጋትና የዋና ዋና ተግባራት ዳሰሳ

በኢትዮጵያ በወንጀል የተገኘ ንብረትን መለየትና ማስረጃ መሰብሰብ የሚያስችል በተለይ ከፋይናንስ ተቋማት ሊገኙ የሚችሉ ማስረጃዎችን መለየትና መሰብሰብ እና የሀብቱ ተጠቃሚ የሚሆነው ባለቤት (*beneficial owner*) ማን እንደሆነ የማጣራት ሥራ ይሰራል።⁴² የንብረት ምርመራውን ለማከናወን ልዩ የምርመራ ዘዴም ጥቅም ላይ እንዲውል ሕግ ይፈቅድ ነበር።⁴³

ይሁን እንጂ በኢትዮጵያ ከረዥም ዓመታት ጀምሮ በሥራ ያሉ በቀደምት ሕጎችም ሆነ በቅርብ በሚወጡ ሕጎች ላይ ንብረት ምርመራን መሰረት ያደረጉ ድንጋጌዎች በስፋት ባይገኙም በአዋጅ ቁጥር 780/2005⁴⁴ እና በአዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)⁴⁵ የተወሰኑ ሀሳቦች ተካተው ይገኛሉ። ስለንብረት ዕግድ እና መያዝ በኢትዮጵያ ሕግጋት በተለያዩ ይዘት ተካተውና ትርጉም ተሰጥቶባቸዋል።⁴⁶ በተመሳሳይ በንብረት ላይ የሚሰጥ ዕግድ ሊነሳ የሚችልበት አግባብም ተካቷል።⁴⁷

⁴² በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረትን ወይም ንብረትን ሕጋዊ አስመስሎ ማቅረብን እና ሽብርተኝነትን በገንዘብ መርዳትን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ 19ኛ ዓመት ቁጥር 25 ጥር 27 ቀን 2005 ዓ.ም፣ አንቀጽ 25 እና 26

⁴³ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ የተሻሻለው የፀረ-ሙስና ልዩ የስነ-ስርዓት እና የማስረጃ ሕግ አዋጅ ቁጥር 434/1997 በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 37 መጋቢት 25 ቀን 2007 ዓ.ም፣ አንቀጽ 44፣ የሽብር ወንጀሎችን ለመከላከል እና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 1176/2012 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 26ኛ ዓመት አንቀጽ 20፣ መጋቢት 16 ቀን 2012 ዓ.ም፣ በኢ.ፌ.ዴ.ሪ የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት ጠባቂነት የወጣ፣ አንቀጽ 42

⁴⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 25 እና 26

⁴⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 40

⁴⁶ በሰው-የመነገድ እና በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር የማሻገር ወንጀሎችን ለመከላከል እና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 26ኛ ዓመት አንቀጽ 31፣ መጋቢት 23 ቀን 2012 ዓ.ም፣ አንቀጽ 20(6)፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 2(13 እና 14)፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (አዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 2(4)

⁴⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 8(3)፣ 15(1፣ 2 እና 3)፣ 16፣ 29(1) እና 30፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ

ንብረት በዕግድ ትዕዛዝ ብቻ ተጠብቆ ሊቆይ እንደማይችል ወይም ከንብረቱ ልዩ ባህሪ የተነሳ በንብረት አስተዳደር ስር መቆየት እንዳለበት አመለካከት ነገሮች ሲኖሩ በሕግ በተመለከቱት ድንጋጌዎች መሰረት የንብረት አስተዳደር እንዲሾም ለፍርድ ቤት ማመልከቻ ማቅረብ ተገቢ መሆኑን አመለካከት ሕግጋትና አሰራሮች ነበሩ።⁴⁸

ነገር ግን ንብረት አስተዳደርን በተመለከተ ክላይ በሰፈረው አግባብ በሕጉ ላይ የተካተተ ቢሆንም የንብረት ማስተዳደር ሂደቱ ብዙ ችግሮች ይታይበታል። በችግርነት ከሚታዩት ውስጥ ንብረት ጠባቂው ተመርጦ የሚሾምበት መንገድ ግልጽ ያለመሆን፣ ንብረት የሚያስተዳድር ብቃት ያለው የመንግስት ወይም የግል ተቋም አለመኖሩ፣ የመንግስት አካላት በንብረት ጠባቂነት ሊመረጡ ስለመቻላቸው ግልጽ ያለመሆኑ፣ በንብረት ጠባቂነት እንዲሾም በፍርድ ቤቱ የተመረጠ ግለሰብ/ድርጅት ሹመቱን አልቀበልም ማለት ስለመቻሉና አለመቻሉ በግልፅ ባለመመልከቱ በአብዛኛው ሹመቱን አልቀበልም የሚል ምላሽ ወይም ትዕዛዙን ለፍርድ ቤት የመመለስ፣ በመጨረሻ ተጠርጣሪው ነጻ ቢወጣ ለንብረት ጠባቂው የሚከፈለውን ክፍያ በተመለከተ ክፍያውን የሚከፍለው ማን እንደሆነና ክፍያው እንዴት እንደሚወሰን ግልፅ አለመሆኑ፣ የታገደው ንብረት ቢጠፋ፣ ቢበላሽ፣ ወይም አስተዳዳሪ የተሾመለት ድርጅት ወይም ሌላ ንብረት ቢከስርና ተከላካሽ ክክሱ ነፃ ቢባል ኃላፊነቱ የማን እንደሆነ የተመለከተ ነገር የሌለ በመሆኑ እነዚህ ጉዳዮች በሕጉ ላይ በክፍተት የሚታዩ በመሆኑ ለሀብት ማስመለስ ሥራው እንቅፋት ይፈጥራል።

20(1 እና 4)፣ 20(7)፣ 12(3) እና 53፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ ቁጥር 36(1 እና 3)፣ የኢትዮጵያ ንጉሰ-ነገስት መንግስት የወንጀለኛ መቅጫ ስነ-ስርዓት አዋጅ፣ 1954 ዓ.ም፣ ቁጥር 1/1954 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ በተለየ የወጣ፣ በብርሃንና ሰላም በቀዳማዊ ኃይለ ስላሴ ማተሚያ ቤት የታተመ፣ ከአንቀጽ 197-199

⁴⁸ዛኒ ከማሁ፣ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 212 (1(ለ)፣ 2 እና 3)፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997፣ አንቀጽ 13፣ 14 እና ከአንቀጽ 17-21፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012 አንቀጽ 22፣ የኢትዮጵያ ንጉሰ ነገስት መንግስት የፍትሕ-ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌ ቁጥር 52/1958 ዓ.ም፣ ከአንቀጽ 166-176 የ1958 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 3/1958 ዓ.ም በተለየ የወጣ፣ አዲስ አበባ፣ የአብዛኛ ፍትሕ ቢሮ፣ በወንጀል የተገኘ ንብረት መመርምርና ማስመለስ የአሰራር ማኑዋል፣ ጥር 2015 ዓ.ም፣ ባህሪ ዳር ኢትዮጵያ፣ ቁጥር 27፣ በፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር የወጣ ተመሳሳይ ማኑዋል

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

3.2 የወንጀል ፈፃሚውና ቤተሰቦች ወይም የሶስተኛ ወገኖች መብት

በወንጀል ምክንያት የተመዘበረን ንብረት ለማስመለስ በሚከናወኑ ሥራዎች ውስጥ የሶስተኛ ወገኖች እና የወንጀለኛው ወይም የተከላከለ ወይም የተጠርጣሪ ቤተሰቦች መብት እንዳይነካ ጥንቃቄ ማድረግ ተገቢ ነው።⁴⁹ ከተጠርጣሪው ወይም ተከላከለ ወይም ወንጀለኛው እና ቤተሰቦች ውጭ ያሉ ሶስተኛ ወገኖችም ንብረታቸው ያላግባብ ታግዶባቸው ከሆነ እግዱ ሙሉ በሙሉ እንዲነሳላቸው ወይም እንዲሻሻላቸው ለፍርድ ቤት የማመልከት መብት አላቸው።⁵⁰ እንዲሁም ንብረታቸው በማካካሻነት ለውርስ አገልግሎት እንዲውል በፍርድ ቤት ውሳኔ የተሰጠበት እንደሆነ ንብረቱ ከተከላከለ ጋር ምንም ግንኙነት የሌለው የግል ሀብት መሆኑን ማስረጃ ለፍርድ ቤቱ በማቅረብ መብታቸውን ማስከበር ይችላሉ።⁵¹

ፍርድ ቤት ከወንጀል ጋር የተገናኘ ንብረት እንዲወረስ ትዕዛዝ ከመስጠቱ በፊት በንብረቱ ላይ መብት ወይም ጥቅም አለኝ የሚል ማንኛውም ሰው የመሰማት ዕድል እንደሚሰጠው ይደነግጋል።⁵² በተጨማሪ በንብረት ላይ የሚደረጉ የዕግድ እና የመያዝ ትዕዛዝ የቅን ልቦና ሶስተኛ ወገኖችን መብት ያከበረ መሆን አለበት።⁵³

3.3 በወንጀል ምክንያት ስለሚወረሱ የንብረት አይነቶች እና የመውረሻ መንገዶች

የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ የሚወረሱ ንብረቶችን በተመለከተ በተለይም በንብረት ወይም በገንዘብ ላይ የሚፈፀሙ ወንጀሎችን ለመከላከል፣ ወንጀል ለመፈፀም በጥቅም ላይ የዋለ ወይም የወንጀል ፍሬ የሆነ ንብረትን ገንዘብን እንደሚወረስ እና የወንጀል ፍሬ ማንኛውም ወንጀልን በመፈፀም በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ የተገኘ የኢኮኖሚ ጥቅም ሲሆን ወንጀሉ ከተፈጸመ በኋላ በተከታታይነት የተቀየረ፣ ዋጋው እንዲጨምር የተደረገ፣ የተለወጠ ወይም የተቀላቀለ

⁴⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 47፣ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 211(3) እና 212(2)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997፣ አንቀጽ 9(2) እና (3)፣ 10፣ በሙስና ወንጀል ጊዜ ከሶስት ወር ያልበለጠ ስንቅ ላይ ለተከላከሉ ለቤተሰብ ጥቅም ዕግድ የማይሰጥበት ይሆናል። የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 98(3) እና 99

⁵⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 17

⁵¹ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 29(3)

⁵² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 21(2)

⁵³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 36(2)

ንብረትን እንዲሁም ከዚሁ ንብረት የተገኘ ገቢን፣ ካፒታልን ወይም ሌላ የኢኮኖሚ ጥቅምን እንደሚጨምር እና ሕጎች ሲወጡም ይህን ባካተተ መልኩ መሆን እንዳለበት በ2003 ዓ.ም በወጣው የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ ሰነድ በቁጥር 3.16.3 እና በገጽ 19 ላይ ተመላክቷል።

በመሆኑም በኢትዮጵያ ሕግጋት መሰረት የሚወረሱ ንብረት አይነቶች የወንጀል ፍሬን፣⁵⁴ የወንጀል ፍሬው ያስገኘውን ማንኛውንም ገቢ ወይም ጥቅም የሚያካትት⁵⁵ ሲሆን በሌላም በኩል የወንጀል ፍሬ የሆነው ገንዘብ ወይም ንብረት ተቀላቅሎት ወይም ተለውጦበት የተገኘውን ንብረት ይጨምራል።⁵⁶ በተመሳሳይ የወንጀል ፍሬን ተመጣጣኝ መውረስ⁵⁷ እና ለወንጀል መፈፀሚያ የዋለ መሳሪያ ከሚወረሱ ንብረቶች ይገኙበታል።⁵⁸

በኢትዮጵያ በተለያዩ ሕግ ውስጥ ተካተው የሚገኙትን በወንጀል የተገኘን ንብረት መውረስ የምንችልባቸው መንገዶች በጥፋተኝነት ላይ የተመሰረተ ውርስ፣⁵⁹ በጥፋተኝነት ላይ

---

⁵⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 35(1 እና 2)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 98(2)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 29(1)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 2(8) እና 21(1)(ለ)

⁵⁵ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(1)(ሀ እና ለ)፤ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 98(2)፤ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 29(1)(ሀ)፤ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 2(8) እና 21(1)(ለ)

⁵⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(1)(ሀ)

⁵⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 35(1)(ሠ)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 100(1)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 29((1)(ሀ)፣ 2 እና 3) እና 34፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 2(8) እና 21(1)

⁵⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 100(1) እና 140(1)፤ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(1)(ሐ)

⁵⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(1)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2 እና 43፣ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 100(1)፤ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 29(1) እና 34(1)

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ያልተመሰረተ ውርስ፣⁶⁰ በፍትሐብሔር ክርክር የመውረስ⁶¹ እና አስተዳደራዊ ውርስ⁶² ዋና ዋናዎች ሲሆኑ የመቀጮ ቅጣትም⁶³ እንደ አንድ አማራጭ የመውረሻ መንገድ ሊታይ ይችላል፡ ፡ በተጨማሪም በኢትዮጵያ በወንጀል የተገኘ ንብረት እንዲመለስ ከሚደረግባቸው መንገዶች ውስጥ አንዱ ከክስ በመለስ ጉዳዩን በመቋጨት የተወሰደውን ወይም የተገኘውን ጥቅም በማስመለስ የሙስና ወንጀል መዝገቡ ክስ ወይም ምርመራው እንዲቋረጥ የሚደረግበት ተጠቃሽ ነው፡፡⁶⁴

በኢትዮጵያ በወንጀል የተገኘን ንብረት ለማስመለስ ለፍርድ ቤት በሚቀርቡ የንብረት ውርስ አቤቱታዎች ላይ ውሳኔ ለመስጠት ፍርድ ቤቶች የሚከተሉት የማስረጃ ደረጃ /standard of proof

⁶⁰ ዝነ ከማሁ፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(5)፣ የወንጀሉ ፈፃሚ ባለመታወቁ፣ በመሰወፍ ወይም በሞመቱ ምክንያት የጥፋተኝነት ውሳኔ መስጠት ባይቻልም ፍርድ ቤቱ በወንጀል ድርጊት የተገኘውን ገንዘብ ወይም ንብረት ሕጋዊ አስመስሎ የማቅረብ ወንጀል ወይም የአመንጭ ወንጀል ወይም ሽብርተኝነትን በገንዘብ የመርዳት ወንጀል መፈጸሙን ካረጋገጠና የተያዘው ንብረት የወንጀል ፍሬ ወይም የወንጀል መፈጸሚያ መሆኑን የሚያሳይ በቂ ማስረጃ ከቀረበለት እንዲወረስ ሊወስን ይችላል በሚል ተደንግጓል፡፡ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 21(1)(ለ)

⁶¹ የኢትዮጵያ ንጉስ ነገስት መንግስት የፍትሐብሔር ሕግ፣ 1952 ዓ.ም፣ አዋጅ ቁጥር 165/1952፣ ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 1፣ 25ኛ ዓመት ሚያዚያ 27 ቀን 1952 ዓ.ም በተለየ የወጣ፣ አንቀጽ 2035 እና 2162፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተመዘበረ ሃብት መመርመርና ማስመለስ ግብረ-ሃይል፣ ገጽ 6፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 48፣ የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ ቁጥር 1፣ 4፣ 33 እና 231(1)(ሀ)፤ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች አዋጅ ቁጥር 1234/2013፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 27ኛ ዓመት ቁጥር 26 ሚያዚያ 18 ቀን 2013 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 5፤ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 281/2014፣ ዝክረ-ሕግ ጋዜጣ፣ 27ኛ ዓመት ቁጥር 21፣ ጥር 19 ቀን 2014 ዓ.ም፣ አንቀጽ 14 እና 15፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 34(1)

⁶² የጉምሩክ አዋጅ ቁጥር 859/2006 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 20ኛ ዓመት ቁጥር 82፣ ህዳር 30 ቀን 2006 ዓ.ም፣ አንቀጽ 143 እና 147፤ የኢፌዴሪ የጦር መሳሪያ አስተዳደር እና ቁጥጥር አዋጅ ቁጥር 1177/2012 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 26ኛ ዓመት ቁጥር 28፣ መጋቢት 17 ቀን 2012 ዓ.ም፣ አንቀጽ 21(5-7)፣ 22(2፣ 3 እና 12) እና 23(3 እና 15)

⁶³ የፌዴራል ታክስ አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 983/2008 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ ልዩ ዕትም፣ 22ኛ ዓመት ቁጥር 103፣ ነሐሴ 14 ቀን 2008 ዓ.ም፣ አንቀጽ 119(2) እና 120(5)፤ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የታክስ አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 241/2008 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ ጋዜጣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 22 ጥር 08 ቀን 2009 ዓ.ም፣ አንቀጽ 118(2) እና 119(5)

⁶⁴ የፌዴራል የስነ-ምግባርና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 433/1997ን እንደገና ለማሻሻል የወጣ አዋጅ ቁጥር 883/2007፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 38 መጋቢት 25 ቀን 2007 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 7(15)፤ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተሻሻለው የሥነ-ምግባርና ፀረ ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 237/2008 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ ጋዜጣ፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 8፣ ጥር 10 ቀን 2008 ዓ.ም፣ አንቀጽ 7(19) እና 10((2)(ሠ))

እንደጉዳዩ አይነት እና እንደሚከተሉት ሕግ የተለያየ ነበር።⁶⁵ በአጠቃላይ በኢትዮጵያ በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ ንብረት ስለሚታገድበት፣ ስለሚያዘበትና ስለሚወረስበት ሂደት ጉዳዩ በፍርድ ቤት ቀርቦ ክርክር ተደርጎበት ትዕዛዝ ለማሰጠት ሊቀርብ የሚችለውና የሚጠበቀው የማስረጃ ደረጃ (*standard of proof*) በሙስና እና በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረት ሕጋዊ አስመስሎ ማቅረብ እና ሽብርተኝነትን በገንዘብ መርዳት ሕጎች ላይ ከተጠቀሱት ሀሳብ ውጭ በሌሎች የሀገሪቱ ሕጎች ላይ ተገልጾ አይገኝም።

ንብረት ለማስመለስ ፖሊስ፣ ዐቃቤ-ሕግ፣ ፀረ-ሙስና ኮሚሽን፣ ብሔራዊ የመረጃ ደህንነት አገልግሎት፣ ብሔራዊ የፋይናንስ ደህንነት አገልግሎት፣ ዋና አዲት መ/ቤት፣ ገቢዎችና ጉምሩክ፣ ብሔራዊ ባንክ እና የመሳሰሉ ተቋማት ቅንጅታዊ አሰራር አስፈላጊ ነው። ምክንያቱም ሥራው በአንድ ተቋም ትጋት ብቻ የሚከናወን ሳይሆን ከፍ ብሎ የተጠቀሱት ሁሉም ባለድርሻ አካላት በሕግ የተሰጣቸውን ተግባርና ኃላፊነት መወጣትን ይጠይቃል። እነዚህ ተቋማት መረጃ የማጣራት/የማጥናት፣ የመተንተን እና የምርመራ ሥራን የሚያከናውኑ በመሆኑ ዐቃቤ-ሕግ ከእነዚህ አካላት መረጃው ሲደርሰው የሀብት ምርመራውን በማከናወን ንብረት የማስወረስ፣ ማስፈፀምና የመረከብ ኃላፊነቱን መወጣት ይኖርበታል። በዚህም መሰረት በወንጀል ድርጊት የተወሰደን ንብረት ለማስመለስ ተመሳሳይ ዓላማ ካላቸው ክልላዊ እና ሀገራዊ አካላት ጋር እንዲሁም ዓለም-አቀፋዊ ግንኙነትና ትብብር መፍጠር ያስፈልጋል።⁶⁶ በተመሳሳይ ማስረጃ የመስጠት የማይተካ ሚና እና ኃላፊነት ያለባቸው ተቋማት እንደ ባንክ እና ሌሎች የፋይናንስ ተቋማት፣ ከተማና መስረተ ልማት፣ ትራንስፖርት፣ ኢሚግሬሽን እና ወላጅ ኩነቶች ምዝገባ፣ የትምህርትና የጤና ተቋማት እና ሌሎች የመንግስትና የግል ተቋማት እንዲሁም ግለሰቦች አስፈላጊውን ትብብር ማድረግ ይኖርባቸዋል።

ንብረት ተመዝብሮ ከሀገር በሚሸሸበት ጊዜ በሁለቱ ሀገሮች ማለትም ንብረቱ ሸሸቶ ከወጣበት እና ሸሸቶ በገባበት ሀገር መካከል ትብብር ከሌለ የሸሸውን ንብረት ወደ ወጣበት ሀገር መመለስ አዳጋች ያደርግዋል። ስለሆነም ወደ ውጭ የሸሸን ንብረት ወደ ሀገሩ ለማስመለስ ዓለም-አቀፍ

⁶⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ አንቀጽ 35(3)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 47፣ የወንጀል ሙቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 42((1)(U)) እና 141፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ አንቀጽ 33

⁶⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw, 7ጽ 5 እና 6

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ትብብር የማይተካ ሚና ያለው ሲሆን ይህን በሚመለከትም ስለሕጋዊ የጋራ ትብብር ድጋፍ እና ግንኙነት በኢትዮጵያ የተለያዩ ሕጎች ተመልክቶ ይገኛል።⁶⁷

3.4 ተቋማዊ አደረጃጀት

በሀገር ውስጥ እና ከውጭ ሀገር የንብረት ማስመለስ ሥራውን በድጋፍና ትብብር የሚሰራ ራሱን የቻለ ተቋም በአንድ ሀገር ውስጥ ሊኖር ግድ ይላል። ኢትዮጵያም ዓለም እና አህጉር አቀፍ የፀረ-ሙስና እንዲሁም የተደራጁ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎች መዋጊያ ስምምነት ሰነዶች ፈራሚ አንዷ ሀገር⁶⁸ ናት። በስምምነቱ አባል ሀገራት ንብረት ለማስመለስ ማከናወን ስለሚጠበቅባቸው ተግባራት እና አስተዳደሩን መምራት የሚያስችል ሕጋዊ ተቋም ማቋቋም እና ሌሎች አስፈላጊ ርምጃዎች የያዘ ሕግ በሀገር ውስጥ ማፅደቅ እንደሚገባ ምክረ-ሐሳብ ተመላክቷል።⁶⁹

በኢትዮጵያ ንብረትን ስለመውረስ የሚመለከቱ ሕጎች ተበታትነው የሚገኙ ከመሆኑ ጋር ተያይዞ ሥራው በማን መከናወን እንዳለበት ግልፅነት የጎደለውና ለረዥም ጊዜ ተዘንግቶ የኖረ ነው። ይሁን እንጂ ዐቃቤ-ሕግ የወንጀል ጉዳይን መርምሮ የመወሰን ስልጣን ያለው በመሆኑ በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረትንም ከክሱ ጋር እያቀረበ በትንሹም ቢሆን በኤግቢቢት ስም ሲሰራበት ቆይቷል። በቅርብ ጊዜ ግን በኢትዮጵያ በፍትሕ ሚኒስቴር ውስጥ በባለቤትነት ተግባሩን ይዞ መሰራት የሚችል የሥራ ክፍል መፍጠር ተችሏል። ይህም በፌዴራል መንግስቱ የፌዴራል አስፈጻሚ አካላትን ተግባራትንና ስልጣን ለመወሰን በወጣው አዋጅ ለፍትሕ ሚኒስቴር በሀገር ውስጥ እና በውጭ ሀገር የሚገኙ ከወንጀል ጋር የሚገናኙ ንብረቶች የማስመለስ ሥራዎችን እንዲሰሩ እና ማስተባበር እንደሚችል ተግባርና ኃላፊነት የተሰጠው ስለመሆኑ ተመላክቷል።⁷⁰ ፍትሕ ሚኒስቴር በስሩም ይህን ተግባር የሚያከናውን የሥራ ክፍል በወንጀል የተገኘ ሀብት

⁶⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 42፣ አዋጅ ቁጥር 780/2005፣ ከአንቀጽ 38-51፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 46፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ አንቀጽ 43(1)፤ የፌዴራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 943/2008፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 22ኛ ዓመት ቁጥር 62 ሚያዚያ 24 ቀን 2008 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 6(12)፤ በኢፌዴሪ የፌዴራል መንግስት አስፈጻሚ አካላት ስልጣንና ተግባር ለመወሰን የወጣ አዋጅ ቁጥር 1263/2014፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 25ኛ ዓመት ቁጥር 4 ጥር 17 ቀን 2014 ዓ.ም አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ አንቀጽ 40

⁶⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ Biniam Shiferaw ገጽ 47፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ አዋጅ ቁጥር 526/1999፣ 544/1999 እና 545/1999

⁶⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ UNCAC, article 31(3); UNTOC, article 12(2 and 6)

⁷⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67፣ አዋጅ ቁጥር 1263/2014፣ አንቀጽ 40((2)(ለ))

ማስመለስ ዳይሬክቶሬት ጀኔራል /asset recovery directorate/ በውስጡ ሶስት ንዑስ-የሥራ ክፍሎች ያሉበት የንብረት ጥናትና ምርመራ፣ የንብረት ማስመለስ እና የንብረት አስተዳደር በሚል በሶስት ማስተባበሪያዎች አደራጅቶ ጥሩ በሚባል የሥራ እንቅስቃሴ ደረጃ ላይ ይገኛል።⁷¹

ከፌዴራል መንግስቱ የንብረት ማስመለስ ተቋም በመቀጠል የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ ክልሉ የክልሉን አስፈጻሚ አካላት እንደገና ለማቋቋም እና ስልጣንና ተግባር ለመወሰን ባወጣው አዋጅ ቁጥር 280/2014 አንቀጽ 28 መሰረት በክልል ፍርድ ቤቶች ስልጣን ስር የሚያርፉ የወንጀል ጉዳዮችን የመመርመር እና የወንጀል ክስ በማቅረብ ተከራክሮ የማስቀጣት ስልጣን ተሰጥቶታል። በመሆኑም ቢሮው በወንጀል ድርጊት የተገኙ ንብረቶችን እና ንብረቶችን ከወንጀሉ ክስ ጋር በማቅረብ ወይም ለብቻው የይወረስልኝ ጥያቄ ለፍርድ ቤት በማቅረብ በተለያዩ ሕጎች ስር የተጠቀሱትን የሕግ አንቀጾች በመጠቀም የሚያስወርስ ነበር። ፍትሕ ቢሮው የተሰጠውን ኃላፊነት ለመወጣት ከነሀሴ 17 ቀን 2014 ዓ.ም ጀምሮ ተግባራዊ በሆነ የቢሮው አደረጃጀት፣ አሰራር፣ ተግባርና ኃላፊነት ለመወሰን ባወጣው ማኑዋል ላይ በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ ዳይሬክቶሬትን በአዲስ አደራጅቷል።⁷² በተመሳሳይ ፍትሕ ቢሮው ይህን በአዲስ የተደራጀ የሥራ ክፍል የሀገሪቱን ሕጎች መሰረት በማድረግ በክልሉ በወንጀል ምክንያት የሚመዘበርን ንብረት መመርመርና ማስመለስ ስለሚቻልበት ሁኔታ በወንጀል የተገኘ ንብረት ምርመራና ማስመለስ የአሰራር ማኑዋል በ2015 ዓ.ም አፅድቆ ሥራ ላይ አውሏል።

4. በወንጀል የተገኘ ንብረት ማስመለስ በኢትዮጵያ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017

በኢትዮጵያ በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረትን ለማስመለስ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕጎች ተበታትነው ይገኙ የነበሩትን ድንጋጌዎች በአንድ የሕግ ማዕቀፍ ውስጥ በማምጣት እና በሁሉም የወንጀል አይነቶች ተፈጻሚ ሆነው ለመሰረታዊ የሕግና የአፈፃፀም ጥያቄዎች ወጥነት ያለውና በቂ መልስ

⁷¹ በአብዛኛው ፍትሕ ቢሮ በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ ዳይሬክቶሬት፣ መጋቢት 30/2015 ዓ.ም፣ ከፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ ዳይሬክቶሬት ጋር የተደረገ የልምድ ልውውጥ ሪፖርት፣ ገጽ 6 እና 7

⁷² የአብዛኛው ፍትሕ ቢሮ የአደረጃጀት፣ አሰራር፣ ተግባርና ኃላፊነት ለመወሰን የወጣ ማኑዋል፣ ነሐሴ 17 ቀን 2014 ዓ.ም፣ ቁጥር 6.4፣ 8.1.2፣ 9.4 እና 12.1.4 ፣ ገጽ 4 እና 12

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

እንዲሰጥ የሚደረግ ዓላማን በመያዝ ንብረት ማስመለስን የተመለከቱ ዓለም-አቀፍ መለኪያዎችን የሚያሟሉ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ወጥቶ ከሚያዚያ 24 ቀን 2017 ዓ.ም ጀምሮ ሥራ ላይ ውሏል።⁷³ በመሆኑም አዋጁ ለንብረት ማስመለስ ዓላማ ሲባል በዚህ አዋጅ የተሸፈኑትን የንብረት ማስመለስ፣ ማገድ፣ መያዝ፣ ማስተዳደር እና መውረስ የሚመለከቱ በአዋጅ ቁጥር 434/1997 (በአዋጅ ቁጥር 882/2007 እንደተሻሻለ)፣ በአዋጅ ቁጥር 780/2005፣ በአዋጅ ቁጥር 1176/2012 እና አዋጅ ቁጥር 1178/2012 ላይ የሚገኙ ድንጋጌዎች ተሸረዋል። በተመሳሳይ ከዚህ ሕግ ጋር የሚቃረን ማንኛውም ሕግ እና ልማዳዊ አሰራር ተፈፃሚ እንዳይሆኑ ተደርገዋል።⁷⁴

ይህ አዋጅ ኢትዮጵያ በወንጀል ሕጉ እና በሌሎች ሕጎች መሰረት ወንጀሉን የመክሰስ ስልጣን ባላት ጊዜ ንብረት ለማስመለስ ወይም ምንጩ ያልታወቀ ንብረት ማስመለስ ሂደት ላይ ተፈፃሚ ሊሆን የወጣ ነው።⁷⁵ በመሆኑም ሕጉ በመሰረታዊነት ሁለት ጉዳዮችን ማለትም በወንጀል የተገኘ ወይም ምንጩ ያልታወቀ ንብረት ለማስመለስ ትኩረት ተሰጥቶ የሚሰራበት ይሆናል።

4.1 አዋጁ በወንጀል የተገኘን ንብረት ለማስመለስ የያዛቸው ዋና ዋና ነጥቦች

አዋጁ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕጎች ተበታትነው የነበሩትን ድንጋጌዎች በአንድ የሕግ ማዕቀፍ ከማጠቃለል ባለፈ ቀደም ብለው በነበሩት ሕጎች ግልፅነት የጎደላቸውን ሀሳቦች በማብራራት እና ለንብረት ማስመለስ ሥራ አስፈላጊ የሆኑ ተጨማሪ ሀሳቦችን በማካተት የተቀረፀ ነው። ይህ የንብረት ማስመለስ ሕግ በንብረት ማስመለስ ሂደቱ ውስጥ አስፈላጊ የሆኑ ቃላቶችን እና ሀረጎችን ስለንብረት፣ ማገድ፣ መያዝ፣ መውረስ፣ የወንጀል ፍሬ፣ የወንጀል መፈፀሚያ የዋለ ንብረት፣ ንብረት ማስመለስ፣ በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ ያፈራው ንብረት፣ በጥፋተኝነት ላይ የተመሰረተ መውረስ፣ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ መውረስ፣ የንብረት ምርመራ፣ ስለተጎጂ የመሳሰሉት ትርጉም ተሰጥቶባቸው መታለፉ በዘርፉ ላይ የነበረውን መደናገር ግልፅ እንዲሆን አድርጓል።⁷⁶

የንብረት ማስመለስ አዋጁ የሕግ ሰውነት የተሰጣቸው ተቋማት (የመንግስት ተቋማትን ሳይጨምር) በወንጀል ሕጉ መሰረት የወንጀል ተጠያቂነት የማይኖርባቸው አጋጣሚ ቢፈጥር

⁷³ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017፣ መግቢያው፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 31ኛ ዓመት ቁጥር 40፣ ሚያዚያ 24 ቀን 2017 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁷⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 55

⁷⁵ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 3

⁷⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 2

እንኳን በማንኛውም ሁኔታ በወንጀል ድርጊት አማካኝነት ንብረት ማግኘት ወይም ለሌላ ሰው ማስገኘት ወይም በሌላ ሰው ጥቅም ላይ ጉዳት ስለማድረጋቸው ጠቋሚ ማስረጃ ከተገኘ የንብረት ማስመለስ ሂደት ተፈጻሚ እንደሚሆንባቸው ተገቢ የሆነ ሀሳብ አካቷል።⁷⁷

ለንብረት ማስመለስ ሥራዎች መሰረት የሆኑት እና ቀድሞ ተበታትነው ይገኙ በነበሩ ድንጋጌዎች ላይ ትኩረት ያልነበራቸው ሂደቶች ማጥናት፣ መለየት፣ ማገድ፣ መያዝ፣ መመርመር፣ መክለስ፣ ማስተዳደር እና መውረስ በዚህ አዋጅ በዓለም-አቀፍ ስምምነቶች መለኪያ መሰረት ዋና የትኩረት ማዕከል ሆነው በግልፅ እንዲወጡ ተደርጓል።⁷⁸ በተመሳሳይ በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ እና ለመውረስ ውጤታማ የንብረት ምርመራ ሥራ ማከናወን አስፈላጊ እንደመሆኑ መጠን ዐቃቤ-ሕግ ወይም መርማሪ የንብረት ምርመራ በሚያከናውንበት ወቅት በዚህ አዋጅ መሰረት ጠቅላላ እና ልዩ የምርመራ ዘዴን ተግባራዊ በማድረግ ማስረጃ እንዲሰበሰብ የተፈቀደበት ነው።⁷⁹

በንብረት ማስመለስ ሂደት የማስረጃ ምዘና ስርዓትን በተመለከተ ተበታትነው በሚገኙበት የሀገሪቱ የሕግ ድንጋጌዎች ላይ ግልፅነት የጎደላቸው እና ያልተካተተባቸው ቢኖሩም በዚህ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ግን የንብረት ማስመለስ ወይም ውርስ ጉዳይ የሚታየው በፍትሐ-ብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ ድንጋጌዎች መሰረት ሲሆን የማስረጃ ምዘናው ደግሞ በፍትሐ-ብሔር ክርክር ጊዜ እንደሚቀርብ የማስረጃ ደረጃ ሊሆን እንደሚገባ ላላ ብሎ ተደንግጓል።⁸⁰

ይህ አዋጅ ንብረት ማገድ እና መያዝን በግልፅ ለያይቶ ለተለያዩ ዓላማ ጥቅም ላይ እንደሚውሉ አስቀምጧል። በተመሳሳይ ንብረት እንዲታገድ ወይም እንዲያዝ የሚጠየቅበት ሁኔታ ሲታይ በተጠርጣሪው ወይም ተከላሽ፣ በትዳር ጓደኛ፣ ሳይጋቡ እንደባልና ሚስት በሚኖሩ ሰዎች መካከል ወይም ዕድሜን ግምት ውስጥ ሳያስገባ በልጆች ስም የሚገኝ ተመጣጣኝ ንብረት ላይ የንብረት ማገድ ወይም መያዝ አቤቱታ ሊቀርብበት እንደሚችል በስፋት ደንግጓል።⁸¹

⁷⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4(1)

⁷⁸ ዝኒ ከማሁ፣ መግቢያው እና አንቀጽ 2(5)

⁷⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 10 እና 11

⁸⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 14

⁸¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 16(3)

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

በንብረት ማስመለስ አዋጁ የዕግድ ወይም የመያዝ ትዕዛዝ በቀድሞ ሕጎች እንደነበረው አንዴ ታግዶ ወይም ተይዞ እስካልተነሳ ድረስ በዚያው የሚቀጥል ሳይሆን ዕግዱ ፀንቶ የሚቆይበት ሁኔታ በጊዜ ገደብ የተወሰነ ሆኗል። ይኸውም በፍትሕ ሚኒስትሩ ወይም በእርሱ የተወከለው ኃላፊ ለሶስት የሥራ ቀናት በንብረት ላይ ዕግድ የሚሰጥ ሲሆን የሚሰጠው ዕግድም ዕግዱ ከተሰጠ በኋላ ባሉት ሶስት የሥራ ቀናት ውስጥ በፍርድ ቤት ቀርቦ ካልታገደ ዕግዱ ቀሪ ይሆናል።⁸² ፍርድ ቤት ለትክክለኛ ፍትሕ ሲባል ለተጨማሪ ጊዜ የንብረት ዕግድ ወይም የመያዝ ትዕዛዙ ፀንቶ እንዲቆይ ካልወሰነ በስተቀር በፍርድ ቤት የተሰጠ የንብረት ዕግድ ወይም መያዣ ትዕዛዝ ትዕዛዙ ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ በሚቆጠር አንድ ዓመት ጊዜ ውስጥ በተጠረጠረበት ወንጀል ክስ ወይም የንብረት ማስወረስ ክስ ካልቀረበ ሌላ ምክንያት መጥቀስ ሳያስፈልግ ጊዜውን መሰረት በማድረግ ብቻ የማገድ ወይም የመያዝ ትዕዛዙ ቀሪ እንዲሆን ባለንብረቱ ወይም ተጠርጣሪው ለፍርድ ቤት እንዲያመለክት መብቱ ተጠብቆለታል።⁸³

ከንብረት ማገድ እና መያዝ ጋር ይህ አዋጅ በአዲስ ይዘት የቀረበው በይግባኝ ስርዓት ወቅት የነበረውን የትእዛዝ አፈፃፀም የሚመለከት ነው። በመሆኑም በተሰጠው ውሳኔ ላይ ግራ ቀኝ ተከራካሪ ወገኖች ይግባኝ የመጠየቅ መብት ቢኖራቸውም ዐቃቤ-ሕግ ወይም መርማሪ በንብረት ዕግድ ወይም መያዝ እንዲነሳ ወይም እንዲሻሻል ተብሎ በሚሰጥ ውሳኔ ላይ ይግባኝ የጠየቀ እንደሆነ የቀድሞው ትዕዛዝ የመጨረሻ ውሳኔ እስኪያገኝ ድረስ የዕግድ ወይም የመያዝ ትዕዛዙ እንደፀና ይቆያል።⁸⁴

አዋጁ ከውርስ ጋር በተያያዘ ብዙ ውስብስብ አሰራር የነበረባቸውን ድንጋጌዎች ለመፍታት ጥረት አድርጓል። ከወንጀል ድርጊት ጋር በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ የተገናኘ ማንኛውም ንብረት በዚህ አዋጅ መሰረት የሚወረስ ይሆናል።⁸⁵ ስለሆነም በወንጀል ሕጉ እና በሌሎች የወንጀል ድንጋጌዎች

⁸² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 15

⁸³ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 20

⁸⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 21

⁸⁵ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 23 እና 25 በቀረበው የንብረት ውርስ ማማልከቻ መሰረት ሊወረሱ የሚችሉት ንብረቶች፡- የወንጀል ፍሬ የሆነ ንብረት፣ በወንጀል ፍሬ ተቀላቅሎ ወይም ተለውጦ የተገኘ ንብረት፣ ከወንጀል ፍሬ የተገኘ ገቢና ሌሎች ጥቅሞችን የሚመለከት ንብረት፣ ለወንጀል መፈፀሚያነት የዋለ ንብረት ወይም ከዚህ ንብረት የተገኘ ገቢ ወይም ትርፍ፣ የቅን ልቦና ባለቤትነት እንደተጠበቀ ሆኖ ከዚህ በፊት የተጠቀሰውን ንብረት፡- ንብረቱን፣ የወንጀልን ፍሬ ወይም ተመጣጣኙን፣ ተቀላቅሎ ወይም ተለውጦ የተገኘ ንብረትን፣ ከወንጀል ፍሬ የተገኘ ገቢን ወይም ለወንጀል መፈፀሚያነት የዋለ ንብረትን ከመወረስ ለማዳን ለማንኛውም ወገን የተላለፈ ንብረት ከወንጀል ፍሬ እንዲሁም ከዚህ የወንጀል ፍሬ የተገኘ ገቢ፣ ከወንጀል

መሰረት የንብረት መውረስ እንደ ቅጣት ያልተቀመጠባቸው የወንጀል ድርጊቶች ቢኖሩም በዚህ ሕግ መሰረት የንብረት ማስመለስ ውርስ ሂደት ተፈጻሚ ይሆንባቸዋል።⁸⁶

ሌላው ይህ አዋጅ ግልፅ ያደረገው ጉዳይ ውርስ ከሚደረጉ ንብረቶች ውስጥ ከወንጀል ፍሬው ጋር ተቀላቅሎ የሚገኝ ንብረት የሚወረሰው ተቀላቅሎ በተገኘው መጠን ብቻ ስለመሆኑ ነው። ነገር ግን በወንጀል የተገኘው ንብረት ለሕጋዊው ንብረት አይነተኛ ሚና ያለው ሲሆን ወይም የሚሰጠው አገልግሎት ለንብረቱ ዋና ክፍል ሲሆን ወይም በወንጀል የተገኘውን ንብረት ሕጋዊ ለማስመለስ የተጠቀመበት እንደሆነ ከወንጀል ፍሬው ጋር ተቀላቅሎ የሚገኝ ንብረት ሙሉ በሙሉ እንዲወረስ ፍርድ ቤቱ ሊወስን ይችላል።⁸⁷

ይህ የንብረት ማስመለስ አዋጅ በአንድ የወንጀል ድርጊት የተሳተፉ ሰዎች የንብረት መውረስ ማመልከቻ የሚቀርብባቸው በሆነ ጊዜ በወንጀል ድርጊቱ ለተገኘው ጥቅም ወይም ለደረሰው ጉዳት በመርህ ደረጃ ከእያንዳንዳቸው የሚወረስ ስለመሆኑ የደነገገ ቢሆንም ከእያንዳንዳቸው ንብረቱን ለማስመለስ በቂ ንብረት ለማግኘት ባልተቻለ ጊዜ ግን የአንድነትና የነጠላ ኃላፊነት እንዳለባቸው የነበረውን ችግር መፍታት በሚያስችል መልኩ ተቀርጿል።⁸⁸ ይህ በእንዲህ እንዳለም ንብረቱ የተወረሰበት ሰው ከሌሎች የወንጀሉ ተሳታፊዎች የድርሻቸውን እንዲከፍሉት የመጠየቅ መብቱ ተከብሮለታል።⁸⁹

አዋጁ በዋናነት ንብረት ሊመለስና ሊወረስ የሚችልበት መንገድ በጥፋተኝነት ላይ ተመስርቶ ወይም በጥፋተኝነት ላይ ሳይመሰረት እንደሆነ አስፍሯል።⁹⁰ በሌላ በኩል ግን ተጎጂዎች በፍትሁብነት ማስመለስ እንደሚችሉ እና ፍትሕ ሚኒስቴሩም በወንጀል የተገኘውን ንብረት በድርድር ማስመለስ የሚችልበት አግባብ እንዳለ በአዋጁ ላይ ተመላክቷል።⁹¹ በጥፋተኝነት ላይ ሳይመሰረት የንብረት መውረስን በተመለከተ ይህ አዋጅ የውርስ ማመልከቻ የሚቀርብባቸውን

ፍሬው ጋር ተቀላቅሎ ወይም ተለውጦ ከተገኘው ንብረት ወይም ለወንጀል መፈፀሚያነት ከዋለ ንብረት ጋር ተመጣጣኝ ግምት ያለው የወንጀል ፈፀሚው ንብረት ናቸው።

⁸⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 23
⁸⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 25(5 እና 6)
⁸⁸ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 24(1 እና 2)
⁸⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 24(3)
⁹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 25
⁹¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 23(2)፣ 27(1) እና 50

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ምክንያቶች ቀድመው ተበታትነው በተለያዩ ሕጎች ከነበሩ ድንጋጌዎች ላይ በስፋት ይታዩ ያልነበሩትን የዓለም-አቀፍ ምክራ-ሐሳቦችን ባካተተ መልኩ የሕጉ አካል ተደርገዋል።⁹² በመሆኑም በተለያዩ መንገድ በተጠርጣሪው ወይም ተከላኝ ላይ የጥፋተኝነት ውሳኔ ባለመሰጠቱ ምክንያት በወንጀል የተገኘው ንብረት ሳይመለስ የሚቀርቡትን አግባብ በዚህ የመውረሻ መንገድ በመጠቀም ለማስመለስና ለመውረስ ጥሩ መፍትሔ አምጥቷል። ሌላው አዋጁ በጥፋተኝነት ላይ ለተመሰረተ መውረስ የንብረት ውርስ ማመልከቻ በሚቀርብበት ጊዜ የወንጀሉን የቅጣት አፈፃፀም መሰረት እንዲያደርግ የይርጋ ጊዜ ገደብ ያስቀመጠ ሲሆን በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተን በተመለከተ ግን ያለው ነገር የለውም።⁹³

ይህ የንብረት ማስመለስ ሕግ በውርስ ክርክር ጊዜ በፍርድ ቤት በሚሰጥ ውሳኔ ላይ የይግባኝ ስርዓትን ያስቀመጠ ሲሆን ንብረቱ እንዳይወረስ ውሳኔ በተሰጠ ጊዜ ወዲያው የታገደው ወይም የተያዘው ንብረት እንዲለቀቅ አይደረግም። ምክንያቱም ዐቃቤ-ሕግ በጉዳዩ ላይ ተቃውሞውን በይግባኝ ወይም በሰበር አቤቱታ ስለመጠየቅ አለመጠየቁ ተረጋግጦ የይግባኝ ግልባጩ ከደረሰው ቀን ጀምሮ በ15 ቀናት ውስጥ ይግባኝ ስለመጠየቁ የሚያስረዳ ማስረጃ ከይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት ካላቀረበ ዕግዱ እንዲለቀቅ ማድረጉ ፍርድ ቤት ውሳኔውን እንደሰጠ አብሮ በታገደው ንብረት ላይ ውሳኔ የማይሰጥ መሆኑን የሚያሳይ ነው።⁹⁴

ይህ የንብረት ማስመለስ አዋጅ ንብረት አስተዳደርን በተመለከተ ፍርድ ቤት ንብረት አስተዳዳሪ ስለሚመረጥበት እና ስለሚሾምበት ሁኔታ፣ የንብረት አስተዳዳሪው ተግባር፣ ኃላፊነት፣

⁹² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 30(2) ማለትም በወንጀል ድርጊት የተጠረጠረው ወይም የተከሰሰው ሰው ሲሞት፣ ሲያመልጥ፣ ሲጠፋ ወይም ወንጀል ፈፃሚው ሳይታወቅ ሲቀር፣ በይርጋ ምክንያት የወንጀል ጥፋተኝነት ማሰጠት ሳይቻል ሲቀር፣ የተገኘው ማስረጃ በወንጀል ክስ የጥፋተኝነት ውሳኔ ለማሰጠት የወንጀል የማስረጃ ምዘና መስፈረት የማያሟላ መሆኑ፣ በወንጀል ምርመራ ሂደት የተገኘው ማስረጃ ለወንጀል ሥነ-ሥርዓት ተቀባይነት የሌለው ሲሆን ወይም በዚህ ምክንያት ተከላኝ ከቀረበበት የወንጀል ክስ ነፃ የተባለ እንደሆነ፣ ተከላኹ ምህረት ሲደረግለት ወይም የቀረበበት ክስ በማንኛውም ምክንያት ሲቋረጥ፣ የጥፋተኝነት ውሳኔ ከተሰጠበት የወንጀል ድርጊት ጋር በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ የሚገናኝ እና በሰስተኛ ወገን ይዞ ወይም ባለቤትነት ስር የሚገኝ ንብረት ሲሆን፣ ተጠርጣሪው በወንጀል ያለመከሰስ ሙብት ያለው ሲሆን፣ የሕግ ሰውነት የተሰጣቸው ተቋማት (የመንግስት ተቋማት፣ የሀይማኖት ድርጅት፣ የፖለቲካ ድርጅቶች እና ዓለም-አቀፍ ድርጅቶችን ሳይጨምር) ከወንጀል ድርጊታቸው ንብረት ያገኙ ሲሆን እና በወንጀል የማይከሰሱበት ሁኔታ ሲኖር፣ ከክስ ነፃ ተደርጎ ወደ ምስክርነት የዘረ እና በድርጊቱ ያገኘውን ንብረት ለመመለስ ፈቃደኛ ያልሆነ ሰው ሲያጋጥም።

⁹³ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 29 እና 30

⁹⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 28

ግዴታዎች እና ለአስተዳዳሪው ከሚወረሰው ንብረት ላይ የሚከፈለውን የአገልግሎት ክፍያ ፍርድ ቤት ስለሚወስንበት አግባብ እንዲሁም ዐቃቤ-ሕግ በንብረት አስተዳደር ላይ ስለሚኖረው ኃላፊነት ቀደም ብለው በተበታተነ መልኩ በሥራ ላይ ከነበሩ ድንጋጌዎች በተሻለ ይዘት ተደንግጎ ይገኛል።⁹⁵

በአዲስ መልኩ በዚህ አዋጅ ከንብረት ማስመለስ ጋር በተያያዘ አብሮ የመጣው የተወረሰን ንብረት አጠቃቀም የሚመለከት ነው። በመሆኑም የተወረሰ ንብረት የሚቀመጥበት የባንክ ሂሳብ እንዲከፈት ተደርጎ እና ለመንግስት ገቢ ሆኖ ለፍትሕ ስርዓቱ ማጠናከሪያ ጥቅም ላይ እንዲውል ይደረጋል። ሌላው በቀድሞ ሕጎች ለአሰራር ክፍተት ይፈጥር የነበረው የሚወረሰውን ገንዘብ ወይም ንብረት በተመለከተ ተጎጂ ሲኖር ለተጎጂ እንደሚከፈል እና የተረፈው ንብረት ሊወረስ እንደሚገባ በግልፅ ተደንግጓል።⁹⁶ በተመሳሳይ አዋጅ የሚመለስና የሚወረስ ንብረትን ጥቆማ የሰጠና በጥቆማው መሰረት ንብረቱ የተወረሰ እንደሆነ ለጠቋሚዎች የማበረታቻ ክፍያ ስለሚሰጥበት ሁኔታ ደንግጎ ይገኛል።⁹⁷ ወደ ውጭ ሀገር የሸሸን ንብረት ለማስመለስ የሚያግዝ ዓለም-አቀፍ ትብብርን በሚመለከት በአዋጁ ውስጥ ሌላው ሰፊ ሽፋን የተሰጠው ጉዳይ ሲሆን ንብረት የማስመለስ ሂደትን ለማከናወን ክሌሎች ሀገራት ጋር ስለሚኖረው የጋራ ትብብር የሕግ ድጋፎችን እና ተያያዥ ጉዳዮችን አካቷል።⁹⁸

ይህ የንብረት ማስመለስ አዋጅ የንብረት ማስመለስ ምርመራ የሚያደርግ፣ ክስ የሚመሰርት እና ሌሎች ተያያዥ ተግባራትን የሚያከናውን ዐቃቤ-ሕግ፣ መርማሪ እና ሌሎች አስፈላጊ ክህሎት ያላቸው ባለሙያዎችን የያዘ የሥራ ክፍል በፌዴራል ስልጣን ስር የሚወድቁ ጉዳዮችን የሚሰሩ በፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር ስር በክልል ጉዳዮች ስር የሚወድቁትን ደግሞ በክልል ፍትሕ ቢሮ ስር መደራጀት እንዳለበት ይገልጻል።⁹⁹ በተጨማሪም ጉዳዮች ሊታዩ የሚችሉበትን የዳኝነት ስልጣን በአዋጁ የታየበትን አግባብ ስንመለከት በወንጀል የተገኘ ንብረት ለማስመለስ ክሱን በመጀመሪያ ደረጃ የመዳኘት ስልጣን የተሰጠው ለንብረት ማስመለስ መነሻ የሆነውን ወንጀል የመዳኘት ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት ነው። በተመሳሳይ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ የንብረት

---

⁹⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ከአንቀጽ 31 እስከ 36
⁹⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 37
⁹⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 48
⁹⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ከአንቀጽ 38 እስከ 47
⁹⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 49

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

መውረስ ክስ የሚቀርበውም ለክሱ ምክንያት ግንኙነት መነሻ የሆነውን ወንጀል የመዳኘት ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት ይሆናል።¹⁰⁰

4.2 በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረትን በማስመለስ ሒደት ውስጥ የንብረት ማስመለስ አዋጁ ያሉበት ክፍተቶች

የንብረት ማስመለስ አዋጁ በወንጀል የተገኘን ንብረት በማስመለስ ረገድ በርካታ ነገሮችን የፈታ እና ያካተተ ቢሆንም የተወሰኑ ከአዋጁ በፊት የነበሩ ችግሮች ያልተዳሰሱበት እና አዋጁም በራሱ የፈጠራቸው ክፍተቶች አሉት።

በወንጀል የተገኘ ንብረትን ማስመለስ በተመለከተ ንብረቱን ለማስመለስ የአዋጁ ተፈጻሚነት በኢትዮጵያ የወንጀል ስልጣን በሆነ ጊዜ እንደመሆኑ ሀገሪቱ ካላት ፌዴራላዊ አወቃቀር የወንጀል ጉዳዮች በፌዴራል እና በክልል መንግስታት ስልጣን ስር የሚወድቁበት ሁኔታ መኖሩ ይታወቃል። ይሁን እንጂ አዋጁ ጉዳዮች ሙሉ በሙሉ በፌዴራል ላይ የሚወድቁ በሚመስል መልኩ የንብረት ማስመለስ ሂደቶች ሲከናወኑ የፍትሕ ሚኒስትሩን ወይም እርሱ የሚወክለውን ሰው ፈቃድና ይሁንታ የሚፈልጉ እንዲሁም እንደተቋም ሚኒስቴሩ የሚሰራቸው ተግባራት ያሉ መሆናቸው አመላካች ናቸው።

በንብረት ምርመራው አስቸኳይ ሁኔታ አጋጥሞ ልዩ የንብረት ምርመራ ዘዴን መጠቀም ቢፈለግ ያለፍርድ ቤት ትዕዛዝ በልዩ የምርመራ ዘዴ ማስረጃው እንዲሰበሰብ ለዐቃቤ-ሕግ ወይም ለንብረት መርማሪው ፈቃድ የሚሰጠው ሚኒስትሩ ወይም እርሱ ውክልና የሚሰጠው ኃላፊ እንደሆነ በንብረት ማስመለስ ሕጉ ላይ በግልፅ ተመልክቷል።¹⁰¹ በተመሳሳይ ሚኒስትሩ ወይም ሚኒስትሩ የወከለው ኃላፊ የሚታገደው ንብረት በተፋጠነ ሁኔታ ሊሸሽ ወይም ኢኮኖሚያዊ ጥቅምን ሊያሳጣ የሚችል ድርጊት መኖሩን ሲያምንበት ንብረቱን ለሶስት የሥራ ቀናት እንዲታገድ ትዕዛዝ እንዲሰጥ የተሰጠው ስልጣን በክልል ለሚወድቁ ጉዳዮች የዕግድ ትዕዛዙን እንዲሰጡ ለክልል ቢሮ ኃላፊዎች ሊሰጥ ይገባ ነበር።¹⁰²

¹⁰⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 51

¹⁰¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 11(4)

¹⁰² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 15(2)

በሌሎች ርዕሰ ጉዳዮችም የንብረት ማስመለስ ተግባርን ሲያከናውን የተገኘን መረጃ ወይም ማስረጃ አሳልፎ ለመስጠት ሚኒስትሩ ፈቃድ የሚሰጥ መሆኑ፤¹⁰³ የሚታገድ ወይም የሚያዝን ንብረት በሙሉ ወይም በክፍል በሚኒስትሩ ስር እንዲሆን ወይም እንዲያዝ በፍርድ ቤት ትዕዛዝ ሊሰጥበት የሚችል ስለመሆኑ፤¹⁰⁴ በወንጀል የተገኘውን ንብረት እንዲመለስ ሚኒስትሩ ለተገኝቶች ውክልና ወይም ፈቃድ የሚሰጥ ስለመሆኑ፤¹⁰⁵ እንዲሁም በፍርድ ስር ንብረት ስለሚመለስበት አግባብ እና የጠቋሚዎች ማበረታቻ ክፍያን በሚመለከት የአፈፃፀም መመሪያ ሚኒስትሩ ሊያወጣ እንደሚችል የሚገልፁ ድንጋጌዎች በአዋጁ ውስጥ ተካተው ይገኛሉ፡፡¹⁰⁶

ስለሆነም ክልሎች በፌዴራል ወንጀል ጉዳዮች ላይ የንብረት ማስመለስ ተግባርን ሲያከናውኑ በሚኒስትሩ ሊሰጡ የሚችሉ ፈቃድ እና ትዕዛዝን በሚመለከት ሚኒስትሩ በሚሰጠው ውክልና ሊከናወኑ ይችላሉ፡፡ ነገር ግን የሚከናወነው የንብረት ማስመለስ ተግባር በክልል ስልጣን በሚወድቅ ጊዜ ለሚኒስትሩ የተሰጡ ተግባርና ኃላፊነቶች በተለይ ልዩ የንብረት ምርመራ ዘዴ ተፈፃሚ እንዲሆን ፈቃድ የመስጠት እና በአፋጣኝ በሚሸሹ ወይም ኢኮኖሚያዊ ጥቅምን በሚጎዱ ሁኔታዎች በንብረት ላይ የዕግድ ትዕዛዝ እንዲሰጥ ለክልል ቢሮ ኃላፊዎች መሰጠት እየተገባቸው በዝምታ ታልፈዋል፡፡ ምክንያቱም ተግባር በክልል ስልጣን ስር የሚወድቅ በሆነ ጊዜ ክልሎች ለጉዳዩ ባለቤት ስለሚሆኑ እና ለተግባሩ ቅርበት ስላላቸው በክልል የሚወድቁ ወንጀሎች ላይ የንብረት ማስመለስ ሥራ ለማከናወን ለክልል ፍትሕ ቢሮ ኃላፊዎች የመፍቀድ፣ የማገድ እና ሌሎች ለምኒስትሩ እና ለሚኒስትሩ የተሰጡ ኃላፊነቶች አለመሰጠታቸው እንደክፍተት ሊነሳ የሚችል ነው፡፡

የተወረሰን ንብረት ገንዘብን ወይም ተሸጦ የሚገኝ ገንዘብ የገንዘብ ሚኒስትር በሚከፍተው አካውንት እንዲገባ እንደሚደረግ እና ለመንግስት ገቢ ሆኖ ለፍትሕ ስርዓቱ ማጠናከሪያ መዋል እንዳለበት የተደነገገበት አግባብ በክልሎች ስልጣን ስር የሚወድቅን የንብረት ማስመለስ ጉዳዮች ግምት ውስጥ ያላስገባ፣ የክልሎችን ሀብት ያላግባብ በአንድ የፌዴራል የገንዘብ ቋት እንዲገባ

---

¹⁰³ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 13
¹⁰⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 18(1)(ሐ)
¹⁰⁵ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 50(1)
¹⁰⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 23(3) እና 48(1)

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

የሚያደርግ እና የሀገሪቱን ፌዴራላዊ አወቃቀር እና ሀብት አጠቃቀም ያላገናዘበ ነው።¹⁰⁷ ምክንያቱም በክልል በሚወድቁ ጉዳዮች ክልሎች የንብረት ማስመለስ ሥራውን በራሳቸው እንዲሰሩት አደረጃጀት እንደተፈቀደው ሁሉ የተወረሰውን ንብረትም የመሰብሰብና የመጠቀም መብትን መስጠት እና የባንክ አካውንት በክልል ገንዘብ እና ትብብር ቢሮዎች አማካኝነት እንዲከፈት ማመላከት ይገባው ነበር።¹⁰⁸

ከንብረት ዕግድ፣ መያዝ እና ውርስ ጋር በተያያዘ በፍርድ ቤት በሚሰጡ ውሳኔዎች ላይ ይግባኝ መጠየቅ መብትና የተፈቀደ ሲሆን የታገደው እና የተያዘው ንብረት በፍርድ ቤት ዕግዱ እንዲነሳ፣ እንዲሻሻል ወይም ንብረቱ ሊወረስ አይገባም ሲባል ንብረቱ በምን ሁኔታ መቆየት እንዳለበት በሥራ ላይ የቆየቱ ሕጎች ያሉት ነገር አልነበረም። በመሆኑም የንብረት ማስመለስ አዋጁ ይህን የፈታ ቢመስልም ዐቃቤ-ሕግ ፍርድ ቤት ዕግድ እንዲነሳ ወይም እንዲሻሻል ወይም እንዲለቀቅ ወይም ንብረቱ ውርስ ሊሆን አይገባም ብሎ ሲወስን ውሳኔውን በመቃወም ይግባኝ መጠየቅ እና ስለመጠየቁም ማስረጃ ማቅረብ እንዳለበት ያስገነዝባል።¹⁰⁹ ዐቃቤ-ሕግ የይግባኝ ግልባጩ ከደረሰው ለዕግድና ለመያዝ በአምስት ቀን፣ ለውርስ ደግሞ በአስራ አምስት ቀን ውስጥ ይግባኝ ስለመጠየቁ የሚያረጋግጠውን ማስረጃ ውሳኔውን ለሰጠው ፍርድ ቤት ካላቀረበ ንብረቱ ይለቀቃል። አዋጁ የጊዜ ገደቦች ቀናት መቆጠር የሚጀምሩት የይግባኝ ግልባጩ ለዐቃቤ-ሕግ ከደረሰው ጀምሮ እንደሆነ ያስቀምጣሉ። ስለሆነም ውሳኔው ከተሰጠበት ቀን ጀምሮ ይግባኝ ተገልብጦ ለዐቃቤ-ሕግ እስኪደርሰው ባሉት ቀናት ውስጥ ፍርድ ቤት የንብረቱን ዕግድ ባለበት ፀንቶ እንዲቆይ የሚያደርግበት አግባብ ግልፅ አይደለም። በሌላም መልኩ ፍርድ ቤት በጉዳዩ ላይ ዐቃቤ-ሕግ ይግባኝ ስለመጠየቁ በምን አግባብ ሲያውቀው እንደሆነ ወይም ለዕግድ እና ለመያዝ አምስት ቀናት ለውርስ ደግሞ አስራ አምስት ቀናት የተቀመጡት ጊዜ ገደቦች ይግባኝ ተጠየቀም አልተጠየቀም የታገደው ንብረት ሳይለቀቅ የማቆየት ግዴታ ያለበት ስለመሆኑ የሚያሳይ አይደለም።

በንብረት ማስመለስ አዋጁ በወንጀል ድርጊት የተገኘ ንብረት ማስመለስ ሂደት ያለው የይርጋ አፈፃፀም በጥፋተኝነት ላይ የተመሰረተ መውረስ እና በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ መውረስ መካከል ልዩነት የተደረገበት ነው። በጥፋተኝነት ላይ በተመሰረተ መውረስ የንብረት ውርስ

¹⁰⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 37(1)
¹⁰⁸ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 37 እና 49(4)
¹⁰⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 21 እና 28

ማመልከቻ ጥፋተኛ በተባለው ሰው ላይ ማቅረብ የሚቻለው በወንጀል ድንጋጌው በተቀመጠው የቅጣት አፈፃፀም የይርጋ ጊዜ ገደብ መሰረት የሚፈፀም ነው።¹¹⁰ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ መውረስ ግን ይርጋን አስመልክቶ የያዘው የጊዜ ገደብ ድንጋጌ የለም። ይልቁንም በዚህ የመውረስ መንገድ የንብረት ውርስ ከሚቀርብባቸው ምክንያቶች ውስጥ አንዱ በይርጋ ምክንያት የወንጀል ጥፋተኝነት ውሳኔ ማሰጠት ሳይቻል ሲቀር እንደሆነ ተደንግጎ ይገኛል።¹¹¹ ስለሆነም ተጠርጣሪው ወይም ተከላኝው በወንጀሉ በይርጋ ምክንያት ሳይጠየቅ ቢቀርም በንብረት ውርስ ሂደቱ ግን ተጠያቂነቱ እስከመቼ እንደሚቀጥል በአዋጁ በግልጽ አለመደንገጉን ያሳያል።

ንብረት አስተዳደርን በተመለከተ ማንኛውም የተፈጥሮ እና ሕጋዊ ሰውነት ያለው ሰው በፍርድ ቤት ሊሾም እንደሚችል እና ክፍያውም ከሚወረሰው ንብረት ላይ ሊከፈል እንደሚችል ተደንግጎል። በንብረት አስተዳደር ሂደት ውስጥ ግን አሁንም መፍትሔ ያልተሰጠው በሀገራችን በተለይም በክልሎች ንብረት አስተዳዳሪዎች በማይገኝበት ፍርድ ቤት የሚሾመው ማንኛውም ሰው ፈቃደኛ ያለመሆን ቢከሰት እንዴት እንደሚስተናገድ፣ የተያዘው ንብረት በነፃ ቢለቀቅ ለንብረት አስተዳዳሪው ክፍያ በምን አግባብ እንደሚሸፈን በሕጉ ምላሽ ያልተሰጠባቸው ተጠቃሽ ችግሮች ናቸው።

በመጨረሻም ፍርድ ቤቶች በንብረት ማስመለስ ሂደት ትልቅ ድርሻ ያላቸው ከንብረት ውርስ ክስ በፊት በንብረት ጥናት፣ ምርመራ፣ ዕግድ፣ መያዝ እና ማስተዳደር ላይ ዋና ተሳታፊዎች ናቸው። በዚህ አዋጅ ግን የፍርድ ቤቶች የዳንኝት ስልጣን የተወሰነው የንብረት ማስመለስ ክስን ተቀብሎ መዳኘት የሚቻልበትን አግባብ መሰረት ተደርጎ ብቻ ነው። ስለሆነም ለንብረት ማስመለስ ዓላማ ሲባል ምርመራ ለማድረግ፣ ንብረት ለማሳገድ፣ እንዲያዝ ለማድረግ፣ አስተዳዳሪ ለማሾም እንዲሁም ሌሎች የፍርድ ቤትን ዕገዛ አስፈልገው የሚቀርቡ የዳኝነት ጥያቄዎች ለየትኛው ፍርድ ቤት ሊቀርቡ እንደሚገባ በአዋጁ ያልተገለጹ ሌሎች ክፍተቶች ናቸው።

¹¹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 29(3)

¹¹¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 30

5. ማጠቃለያ እና ምክራ-ሐሳብ

5.1 ማጠቃለያ

በኢትዮጵያ በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት በዘመናዊ ሕግ ለማስመለስ ከጀመረችበት የ1949ኛው የወንጀልኛ መቅጫ ሕግ ጀምሮ በሀገሪቱ የተለያዩ ሕግጋት ውስጥ ተበታትነው የሚገኙ ድንጋጌዎችን ስትጠቀም ቆይታለች።

ኢትዮጵያ በዓለም እና በአህጉር-አቀፍ ደረጃ ሙስናን ለመዋጋት እንዲሁም የተደራጁ እና ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎችን ለመዋጋት የተደረጉ ዓለም-አቀፍ የስምምነት ሰነዶችን የሀገሪቱ የሕግ አካል አድርጋ ካፀደቀችበት 1999 ዓ.ም እና የወንጀል ፍትሕ ፖሊስን ካፀደቀች ከ2003 ዓ.ም ጀምሮ የንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን የሚይዙ ሕግጋት እየተሻሻሉ ሲወጡ ቆይተዋል። ነገር ግን በሀገሪቱ ያሉት ሕግጋት በሀብት ማስመለስ ረገድ የያዟቸው ድንጋጌዎች ያልተሟሉ እና ብዙ ችግር ያለባቸው ነበሩ።

በመሆኑም በሀገሪቱ የተጠናከረ የሕግ ማዕቀፍ እና የተቋም አደረጃጀት እንዲፈጠር የንብረት ማስመለስ አዋጅ እንዲወጣ ተደርጓል። አዋጁ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕግጋት ተበታትነው የነበሩ ድንጋጌዎችን በአንድ ማዕቀፍ ውስጥ ያደረገ እና አዳዲስ የንብረት ማስመለስ ሀሳቦችን ያካተተ ነው። ስለሆነም በዚህ አዋጅ ውስጥ በተሸፈኑ የንብረት ማስመለስ ሂደቶች በሥራ ላይ የነበሩ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕጎች ተበታትነው ተደንግገው የሚገኙ ድንጋጌዎች እንዲሻሩ ተደርገዋል። በአንጻሩ ደግሞ የንብረት ማስመለስ አዋጁ ባልሸፈናቸው ጉዳዮች ላይ በተለያዩ ሕጎች ተበታትነው የሚገኙ የንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች አሁንም ተፈጻሚ የመሆናቸውን ቀጣይነት የሚፈቅድ ነው። ነገር ግን በተለያዩ ሕጎች ላይ የሚገኙት የንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች በአንዱ ሕግ ላይ ያለው ሀሳብ በሌላው ሕግ ላይ የሚኖረውን ክፍተት የሚሞላ አይደለም። ስለሆነም ለንብረት ማስመለስ ሥራው መነሻ የሆነው የወንጀል ጉዳዩን የሚመለከተው ሕግ በንብረት ማስመለስ አዋጁ ባልተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ ንብረት በማስመለስ ረገድ ክፍተቱን ሊሞላ የሚችል ድንጋጌ ካለው ተፈጻሚነት ይኖራቸዋል።

የንብረት ማስመለስ አዋጁ ተፈጻሚነት በመላው የኢትዮጵያ ግዛት እና በሁሉም የኢኮኖሚ ጠቀሜታ በሚያስገኙ ወንጀሎች ላይ ስለመሆኑ ከሕጉ ተፈጻሚነት ወሰን፣ ስለንብረት ውርስ በጠቅላላው እና የሥራ ክፍል አደረጃጀት ከሚመለከቱት ድንጋጌዎች መረዳት ይቻላል። ነገር

ግን የንብረት ማስመለስ ተግባራት በፌደራል እና በክልል መንግስት የሚከናወን ቢሆንም አዋጁን ተፈጻሚ ከማድረግ አንጻር የሚከተሉት ክፍተቶች አሉበት፡-

- የአዋጁ አቀራረብ በክልል መንግስት ስልጣን ስር በሚወድቁ የንብረት ማስመለስ ሥራዎች ውስጥ በተለይ የልዩ ንብረት ምርመራ ዘዴን የመፍቀድ እና የንብረት ዕግድ ትዕዛዝ የመስጠት ተግባራትን ለማከናወን ለክልሎች ፍትሕ ቢሮ ኃላፊ መሰጠት እየተገባ አለመሰጠቱ፤
- በክልል ስልጣን ስር በሚወድቁ የንብረት ማስመለስ ሥራዎች እና ጉዳዮች የክልል ሆነው በፌደራል መንግስቱ የንብረት ማስመለስ ተሰርተው እንዲመለሱ የሚደረጉ የተወረሱ ንብረቶች ሀብት አጠቃቀም ጉዳይ ሳይለይ ገንዘብ ሚኒስቴር በሚከፍተው አካውንት ገንዘብ እየተሰበሰበ ለመንግስት ገቢ ተደርጎ ለፍትሕ ስርዓቱ ማጠናከሪያ ጥቅም ላይ እንዲውል መደንገጉ፤
- ንብረት አስተዳደርን በተመለከተ ተጠርጣሪው ነጻ ቢወጣ ለንብረት ጠባቂው የሚከፈለውን ክፍያ በተመለከተ ክፍያውን የሚከፍለው ማን እንደሆነ በሕጉ አለመወሰን፤ በንብረት ጠባቂነት እንዲሾም በፍርድ ቤቱ የተመረጠ ግለሰብ/ድርጅት ሹመቱን አልቀበልም ማለት ስለመቻሉና አለመቻሉ በግልፅ ባለመመልከቱ አልቀበልም በሚሉ አካላት እና ሥራው እንዴት ሊሰራ እንደሚገባ አለመካተቱ፤
- የንብረት ውርስ ማመልከቻ አቀራረብ ላይ የንብረት ማስመለስ አዋጁ ይርጋን በተመለከተ ወጥ የሆነ አቋም አላስቀመጠም፡፡ ምክንያቱም በጥፋተኝነት ላይ ለተመሰረተ መውረስ የንብረት ውርስ ማመልከቻ በሚቀርብበት ጊዜ የወንጀሉን የቅጣት አፈፃፀም መሰረት እንዲያደርግ የይርጋ ጊዜ ገደብ ያስቀመጠ ሲሆን በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተን የንብረት መውረስ ማመልከቻ ለማቅረብ ግን በአዋጁ ላይ የተቀመጠ የይርጋ ጊዜ ገደብ አልተቀመጠም፡፡
- የንብረት ውርስ ክስ ለፍርድ ቤት ከመቅረቡ በፊት ለንብረት ማስመለስ ዓላማ በንብረት ጥናት፣ ምርመራ፣ ዕግድ፣ መያዝ እና ማስተዳደር ላይ ፍርድ ቤቶች ዋና ተሳታፊዎች መሆናቸው ይታወቃል፡፡ ይሁን እንጂ በንብረት ማስመለስ አዋጁ ላይ የዳኝነት ስልጣን የተወሰነው የመውረስ ክስ ማመልከቻ የሚቀርብበት ፍርድ ቤት ብቻ ነው፡፡ በመሆኑም ከክስ

በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ለማስመለስ በኢትዮጵያ ያለው የሕግ ማዕቀፍ

ውጭ የሚከናወኑ የንብረት ማስመለስ ሂደቶች የንብረት ጥናት፣ መለየት፣ ማገድ፣ መያዝ፣ ማስተዳደር የመሳሰሉ ሥራዎች በየትኛው ፍርድ ቤት ቀርበው ሊታዩ እንደሚችሉ ሕጉ ምላሽ አልሰጠበትም።

- የንብረት ዕግድ እንዲነሳ ወይም እንዲሻሻል ወይም ውርስ ሊሆን አይገባም ተብሎ በፍርድ ቤት በተሰጠ ውሳኔ ዐቃቤ-ሕግ ተቃውሞ ሲኖረው ዕግዱ ባለበት ፀንቶ እንዲቆይ ለማድረግ ውሳኔውን ለሰጠው ፍርድ ቤት የይግባኝ ግልባጭ እንዲሰጠው የሚጠይቅበት ጊዜ አለመቆረጡ፤
- የሥራ ክፍል አደረጃጀትን በተመለከተ አዋጁ በግልጽ ፈቅዶ ያለፈ እና በፌዴራል መንግስቱ ቀደም ብሎ በፍትሕ ሚኒስቴር ስር ተደራጅቶ የሚገኝ እንዲሁም በአማራ ክልል የተጀመረ ነገር ቢኖርም ከአዋጁ ዓላማ አንፃር ማጠናከር ተገቢ ይሆናል።

5.2 ምክረ-ሐሳብ

በኢትዮጵያ በመላ ሀገሪቱ ተፈጻሚ የሚሆን በወንጀል ድርጊት የተገኘን ንብረት ማስመለስ የሚያስችል የንብረት ማስመለስ ሕግ ተግባራዊ ቢደረግም ክልሎች በራሳቸው ስልጣን ስር የሚወድቁ ጉዳዮችን መወሰን የሚችሉበትን ስልጣን ያልሰጠ ስለሆነ ይህን ሊፈታ የሚችል ክልሎች የራሳቸው የንብረት ማስመለስ ሕግ ሊያወጡ ይገባል።

በሌላ መልኩ በአብዛኛው የንብረት ማስመለስ አዋጁ ክፍተት የተፈጠረባቸው ነጥቦች በንብረት ምርመራ ሂደቱ ላይ የክልል ፍትሕ ቢሮ እና ኃላፊ የሚኖራቸው ተግባር ተለይቶ በግልጽ አልተቀመጠም። በመሆኑም ክልሎች በፍትሕ ቢሮው ተግባርና ስልጣን መወሰኛ አዋጅ ውስጥ የንብረት ማስመለስ ሥራን የሚመለከቱ ተግባራትን የንብረት ጥናት፣ መለየት፣ መመርመር፣ ማሳገድ፣ መያዝ፣ ማስተዳደር፣ መከራከር እና ማስወረስ እና ተያያዥ ተግባራትን መስራት የሚያስችል ስልጣን የሚሰጡ ድንጋጌዎችን እንዲይዝ ተደርጎ ሊወጣ ይገባል።

የንብረት ማስመለስ አዋጁ በሌሎች ሕግጋት ላይ የሚገኙ ድንጋጌዎችን የሻረው በዚህ አዋጁ በተሸፈኑ ጉዳዮች ላይ የሚገኙ እና አዋጁን የሚቃረኑ ንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ብቻ ነው። በመሆኑም የንብረት ማስመለስ አዋጁ የማይሸፍናቸውን ጉዳዮች በሀገሪቱ ቀድመው የነበሩ እና ተበታትነው በተለያዩ ሕግጋት ውስጥ በሚገኙ ድንጋጌዎች መሰረት እንደ ጉዳዮች ባህሪ ክፍተቶችን በመሙላት መስራት ያስፈልጋል።

በተመሳሳይ በንብረት ማስመለስ አዋጁ በጥፋተኝነት ላይ ያልተመሰረተ ንብረት መውረስ የንብረት ውርስ የክስ ማመልከቻ ለፍርድ ቤት የሚቀርብበት የይርጋ ጊዜ ገደብ አለመቀመጡ እንዲሁም የንብረት ውርስ ክስ የሚቀርብበትን የዳኝነት ስልጣን ከመወሰኑ ውጭ በሌሎች ለፍርድ ቤት የሚቀርቡ በንብረት ማስመለስ ሂደቶች ውስጥ ያሉ ተግባራት ለየትኛው ፍርድ ቤት እንደሚቀርቡ ካለመለየቱ ጋር ተያይዞ የንብረት ማስመለስ ጉዳዮች እንደ ወንጀሉ መነሻ ግንኙነት በተለያዩ ሕጎች በሚገኙ ድንጋጌዎች መሰረት የሚመራ ይሆናል። የተወረሰን ንብረት አጠቃቀም በተመለከተ በአንድ የባንክ ሂሳብ ቁጥር እንዲተዳደር መደረጉ ለንብረት ማስመለስ ሥራው የራሱ የሆነ አስተዋፅዖ ያበረክታል። የአጠቃቀም ሂደቱ ግን ንብረት የተወሰደባቸው ከክልሎች በሆነ ጊዜ ንብረቱ ሲመለስ ወደ ተወሰደበት አካባቢ ተመልሶ ጥቅም ላይ የሚውልበት አስራር ሊኖር ይገባል። ሚኒስቴሩ የሚያወጣው መመሪያም ይህን ግምት ውስጥ ያስገባ መሆን አለበት። በሌላ በኩል ግን ክልሎች በራሳቸው ስልጣን ስር በሚወድቅ ጉዳይ ላይ የሚያስመልሱትን ንብረት አጠቃቀም በተመለከተ ክልሉ በሕግ ሊወስነው የሚገባ እና ለዚህ ዓላማም የሚውል ክልል አቀፍ የባንክ ሂሳብ ቁጥር በክልል ገንዘብ ቢሮ እንዲከፈት መደረግ ይኖርበታል። ስለዚህ በወንጀል ድርጊት የተገኝን ንብረት ለማስመለስ በሀገሪቱ የወጣውን የንብረት ማስመለስ ሕግ በዋናነት መጠቀም የሚገባ ሲሆን ይህ ሕግ በማይሸፍናቸው ጉዳዮች ደግሞ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕጎች ተበታትነው የሚገኙ ንብረት ማስመለስን የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን በሚገባ በመለየት እንደየጉዳዩ አመጣጥ እና አይነት ተፈጻሚ በማድረግና በተግባር በማዋል በማስመለስ ሂደቱ ላይ ትኩረት ሰጥቶ መስራት ይገባል። የንብረት ማስመለስ ሥራውን ውጤታማ አድርጎ ለመምራት የሥራ ክፍሎችን በተገቢው አደራጅቶ ዕውቅና በመስጠት ወደ ሥራ ማስገባት ይገባል።

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ሺድጋፍ ኃይሌ*

አሕፅሮተ-ይዘት

በወንጀል የፍትሕ ሥርዓት ውስጥ የወንጀል ድርጊትን በማጋለጥ ለሚመለከተው አካል ለሚጠቁም ወይም ምስክር በመሆን ስለነገሩ የሚያስረዳ ሰው ላይ ለሚደርስበት ወከባና እንግልት ጥበቃ ማድረግ የፍትሕ ሥርዓቱን ውጤታማ እንዲሆን አጋዥ መሆኑ ታምኖበት አለም ዓቀፍ፣ አህጉራዊ እንዲሁም ሀገራዊ የፖሊሲና የሕግ ማዕቀፎች ተዘጋጅተው ተግባራዊ መሆን ከጀመሩ ቆየት ብለዋል።

በዚህ መነሻነትም በኢትዮጵያ በሀገር ዓቀፍ ደረጃ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን የሚመለከቱ ጉዳዮች በተለያዩ ሕጎች ተመላክተው ይገኛሉ፤ ከሕጎች መካከልም የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ም ዋናው የሕግ ማዕቀፍ ሲሆን የሕጉ የተፈጻሚነት ወሰን በአንቀጽ 3 ላይ የተመለከተ ቢሆንም ሕጉ በክልሎች ላይ ተፈጻሚነት ያለው ስለመሆን አለመሆኑ የተመለከተ ነገር ባለመኖሩ የሕጉን የተፈጻሚነት ወሰን ለመፈተሽ ሲባል ይህ ጥናታዊ ጽሁፍ ተዘጋጅቷል።

በኢትዮጵያ የፍትሕ አስተዳደር ሥርዓት ውስጥ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ የተዘረጉ የሥነ-ሥርዓት ሕጎች የሙስና ወንጀል ጉዳዮችን ከሚመለከቱት በስተቀር ሕጎቹ በክልሎች ላይ ተፈጻሚነት የሌላቸው መሆኑን ጥናቱ አረጋግጧል። ስለሆነም የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ም በክልሎች ላይ ተፈጻሚነት የሌለው መሆኑ፣ ነገር ግን ሕጉ በአማራ ክልል ተግባራዊ እየተደረገ ቢሆንም የተፈጻሚነት ወሰኑ በፌደራል መንግስቱ ብቻ መሆኑ ከሌሎች ተግዳሮቶች ጋር ተዳምሮ እንደ ችግር ተደርጎ የሚወሰድ መሆኑ የጥናቱ ዋና ግኝት ነው።

---

*ሺድጋፍ ኃይሌ (LL.B, LL.M in Environmental and Water Laws)፣ በአብዛሙ ፍትሕ ቢሮ የክልል ዐቃቤ-ሕግና ክልላዊ የፍልስት ጉዳዮች ትብብር ጥምረት ማስተባበሪያ ቡድን መሪ)

በዚህም መሰረት ክልሎች የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ መብትን ሊያስከብሩ የሚችሉበት ሕግ ይኖራቸው ዘንድ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ተሻሽሎ የተፈጸሟበት ወሰን በክልሎችም እንዲሆን ቢደረግ፤ ይህ ካልሆነ ግን ክልሎች የራሳቸውን ሕግ ቢያወጡ አለዚያም አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ምን በመቀበል ተፈጻሚነት እንዲኖረው በክልል ምክር ቤቶች ቢያጸድቁት የተሻለ ነው የሚል የመፍትሔ-ሐሳቦች በጽሁፉ ተጠቁመዋል።

ቁልፍ ቃላት፡- ምስክሮች፣ ጠቋሚዎች፣ ጥበቃ/ከላ፣ ተጎድ/ሰላ፣ ማስፈራራት/ላቻ፣ የበቀል ርምጃ

1. መግቢያ

አንድ ሰው የወንጀል ድርጊት ሲፈጸም ተመልክቶ ወይም መረጃው ስላለው ወንጀሉን ማን እንደፈጸመው፣ መቼ እንደተፈጸመ፣ የት እንደተፈጸመ፣ በምን ሁኔታ እንደተፈጸመ እና ተያያዥ ጉዳዮችን የሚያስረዳ መረጃ በመስጠቱ ወይም በመጠቀሙ ብሎም ምስክር በመሆኑ ምክንያት በወንጀል ከተጠረጠረው ወይም ከተከሰሰው ሰው ወይም ቤተሰቦቹና የቅርብ ሰዎቹ ዛቻ/ማስፈራሪያ፣ የብቀል ርምጃ ወይም ሌላ አይነት ርምጃ ሊወሰድበት የሚችል መሆኑ ስጋት ሲገባው የወንጀል ድርጊቱን ሳያጋልጥ ይቀርና የተፈጸመ ወንጀል ላይ ርምጃ ሳይወሰድ ቀርቶ ፍትሕ የሚጓደልባቸው ብዙ አጋጣሚዎች አሉ።

በአንድ ሀገር ውስጥ ፍትሀዊ፣ ውጤታማ፣ ብቃት ያለውና ቀልጣፋ የሆነ የወንጀል ፍትሕ ሥርዓት ተዘርግቷል የሚባለው የተከሰሱ ሰዎችንና የወንጀል ድርጊት ተጠርጣሪዎችን መብት እንዲከበር በማድረግ ብቻ ሳይሆን የወንጀል ድርጊት ስለባዎችን/ተጎጂዎችን መሰረታዊ መብት እንዲከበር የሚያደርግ የአሰራር ሥርዓት ሲኖር ጭምር ነው። ሥርዓቱ በወንጀል ተጠቂዎች ላይ የሚደርስ ጥቃትን መከላከል፣ የወንጀል ስለባዎችን ከጥቃት መጠበቅና መርዳት፣ እነርሱን በርህራሄ መንከባከብና ክብራቸውን መጠበቅ ላይ ትኩረት ያደረገ ሥርዓት መሆን ይገባዋል። የወንጀል ድርጊት ስለባ የሆኑ ሰዎች በተጎዱበት መጠን በዳኝነትና ሌሎች አማራጭ ፍትሕ የማግኛ መንገዶች የሚካሰቡት የመፍትሔ አማራጭ ማግኘት ይሻሉ። በተጨማሪም ለደረሰባቸው የአዕምሮአዊ መዛባት ገጠመኞችና የስነ-ልቦናዊ ጉዳት እንዲሁም ለተጋለጡባቸው ሌሎች ችግሮች ልዩ ድጋፍ ይፈልጋሉ።¹

ፍትሕ የማግኘት መብት ለወንጀል ተጠቂዎች፣ ምስክሮችና ቤተሰቦቻቸው ደህንነታቸውን ለማረጋገጥ ተገቢውን ጥበቃ በመስጠት ውጤታማ የሆነ ርምጃ መውሰድን ይጠይቃል። አብዛኛዎቹ የወንጀል ስለባ የሆኑ ሰዎች ከወንጀል ፈጻሚዎቹ የማስፈራራት (ዛቻ) እና የብቀላ ርምጃ የሚወሰዱባቸው ስለመሆኑ ስጋት ስለሚያደርግባቸው ከለላ/ጥበቃ እንዲደረግላቸው ከወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ ይጠብቃሉ። በወንጀል ፈጻሚውና ወንጀሉ በተፈጸመበት ሰው መካከል የቅርብ ግንኙነት ካለ ማለትም የቤተሰብ ጥቃት በሚሆንበት ጊዜ ወይም ወንጀል ፈጻሚው

¹ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)፣ የተጎጂዎችና ምስክሮች ተሻጋሪ ጉዳዮች የወንጀል ፍትሕ ግምገማ ስብስብ፣ የተባበሩት መንግስታት፣ ኒዉዮርክ፣ እ.ኤ.አ 2006፣ ገጽ 1

ስልጣን ያለው ቡድን ወይም ድርጅት አካል ከሆነ የማስፈራራት (ዛቻ) ወይም የብቀላ ርምጃ ስጋቱ ከሌሎች ተጎዳሾች የበለጠ ይጨምራል። ጥቃቱ የተፈጸመው በስልጣን አላግባብ መገልገል ወንጀል ወይም በሙስና ድርጊት በሚሆንበት ጊዜ የሚደርሰው ዛቻ ወይም የብቀላ ርምጃ ስጋቱ የመንግስት ባለስልጣን፣ ሕግ አስከባሪውና የዳኝነት አካሉ እምነት ማጣት ጋር የሚያያዝ ጉዳይ ይሆናል።²

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ተግባራትን ለማሳደግ በዓለም ላይ መነሳሳቶች ታይተው ዓለም-አቀፍ ሰነዶች ተዘጋጅተው ሀገራትም ለጉዳዩ ተኩረት ሰጥተው ወደራሳቸው በማምጣት በፖሊሲና ሕጎቻቸው አካትተው መተግበር ጀምረዋል። ኢትዮጵያም የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ፕሮግራምን ለመተግበር የሚረዱ ሀገራዊ ፖሊሲ³ እና ሕጎች⁴ አውጥቷል።

ይህ ጽሁፍ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን የሚመለከቱ ሀገራዊ ሕጎችን የሚዳስስ ሲሆን በሀገር አቀፍ ደረጃ የወጣው የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ም የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት አባል በሆኑት ክልሎች ላይ ተፈጻሚነቱን በተመለከተ ግልጽነት የጎደለው መሆኑን ተንተርሶ ተዘጋጅቷል።

ጽሁፉ በወንጀል የምርመራና የክስ ሂደት ወቅት የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን አስመልክቶ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 በኢትዮጵያ የክልል መንግስታት ግዛት ውስጥ ያለውን ተፈጻሚነት ይፈትሻል። የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ጉዳዮች ፅንሰ-ሀሳብ እና አተገባበር ከዓለም-አቀፍ እና ሀገር-አቀፍ ሕጎች እንዲሁም ከሀገራት ተሞክሮ ጋር በማገናዘብ ይዳስሳል። በፅሁፉ በሀገር-አቀፍ ደረጃ የወጣው የኢትዮጵያ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ክልሎች እንዲጠቀሙበት የሚያስችል በቂ ሽፋን ሰጥቷል ወይ? ይህ ካልሆነስ ክልሎች የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች

² ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 14

³ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ የ2003 ዓ.ም፣ ቁጥር 3.19፣ ገጽ 20 እና 21፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁴ ከሕጎች መካከልም የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዋናው የሕግ ሰነድ ሲሆን በጠቋሚዎችና ምስክሮች ዙሪያ የተጠቃለለ ሕግ ሆኖ ያገለግላል።

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ጥበቃ ፕሮግራምን ሊያሳኩ የሚችሉት በየትኛው የሕግ ማዕቀፍ ነው? የሚሉት ጥያቄዎች ተነስተው መልስ እንዲያገኙ ተደርጓል።

ጽሁፉ ፅንሰ-ሀሳባዊ የምርምር ዘዴን (Doctrinal Research Methodology) በመጠቀም የተዘጋጀ ሲሆን የተለያዩ ሕጎችን፣ የፖሊሲ ሰነዶችንና ለጉዳዩ አግባብነት ያላቸው ተዛማጅ ጽሁፎችን በመዳሰስ ሰነዳዊ የጥናት ግምገማ የመረጃ መሰብሰቢያ ስልትን በመጠቀም እንዲሁም በአማራ ክልል የተደረጉ የጥበቃ ርምጃዎችን በሚመለከት ጉዳዩ የሚመለከታቸው የክልሉ ፍትህ ቢሮ የሥራ ክፍል ኃላፊዎችን ቃለ-መጠይቅ በማድረግና የሥራ አፈጻጸም ሪፖርቶችን በማየት የተዘጋጀ ነው።

ጥናቱ የአዋጁን የተፈጻሚነት ወሰን ግልጽ በማድረግ ረገድ ሕጉን ተግባራዊ ለሚያደርጉ አካላት ከፍተኛ ጠቀሜታ ይኖረዋል። በተጨማሪም የፌዴራልና የክልል መንግስታት ሕግ አውጭ አካላት በጥናቱ የተዳሰሱ ግኝቶችን በመመልከት በምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ዙሪያ ያለውን የሕግ ማዕቀፍ ክፍተት ለመሙላትና ለማሻሻል ሊጠቀሙበት ይችላሉ።

2. የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ፅንሰ-ሐሳብ

2.1 ስለምስክር ምንነትና የምስክር ጥበቃ አስፈላጊነት

በአንድ ኩነት መከሰትና አለመከሰት ወይም የአንድን ድርጊት መደረግና አለመደረግ፣ መሆን አለመሆንን በተመለከተ በማረጋገጥ ረገድ በጊዜውና በቦታው የተገኙ ምስክሮችና እማኞች ያላቸውን ሚና/ጠቀሜታ ለመግለጽ በማህበረሰቡ ዘንድ የሚዘወተር አባባል አለ። ይኸውም፡- “ማን ይናገር የነበረ፣ ማን ያርዳ የቀበረ” በሚል እየተገለጸ የመጣው አባባል ነው። ይህ አባባል እውነት እንዲነገር ለማበረታታት፣ ሀሰት ተናጋሪዎች እንዳይኖሩ ለማድረግ የሚነገርና የሀሰተኛ ምስክርነት ቃልን ለማስቀረት የሚገለጽ ወርቃማ አባባል ነው ብሎ መውሰድ ይቻላል። በወንጀል ማጣራት የፍርድ ሂደት እውነተኛ ምስክርነት ሲሰጥ ትክክለኛ ፍትሕ ይሰጣል፤ በአንጻሩ ሀሰተኛ ምስክርነት ሲሰጥ ፍርድ ይጓዳል።

ምስክር የሚለውን ቃል በተመለከተ የተለያዩ ትርጓሜዎች አሉ። “ምስክር የአንድን ነገር መኖር አለመኖር ወይም የአንድን ኩነት መከሰት አለመከሰት የተመለከተ፣ የሚያውቅ ወይም

የሚያረጋግጥ ማንኛውም ሰው በመሀላ ወይም ነገሩን በማረጋገጥ፣ በቃል ወይም በጽሁፍ በማስቀመጥ ወይም በቃለ-መሀላ የምስክርነት ቃሉን የሚሰጥ ሰው ነው።” በማለት የብላክስ ሎው መዝገብ-ቃላት ትርጉም ሰጥቶት ይገኛል።⁵ “ምስክር አንድ ነገር ወይም ኩነት ላይ መረጃ ወይም ማስረጃ ሲሰጥ ወይም ለመስጠት ሲስማማ ወይም በወንጀል ድርጊት ጥፋተኛው ላይ ምርመራ ወይም ክስ ሲከናወን ነገሩን ለማረጋገጥ ማስረጃ በመሆን ወይም መረጃ በመስጠት የሚሳተፍ ሰው ነው። ምስክር በፍርድ ቤት ቀርቦ የምስክርነት ቃሉን ይሰጣል። ሙያዊ አስተያየት የሚሰጡ ሰዎችም እንደምስክር ይቆጠራሉ። ይህም የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጽኛና ወንጀል ቢሮ እንዲሁም የጸረ-ሙስና ስምምነት ላስቀመጡት ትርጉም ተስማሚ ትርጉም ሆኖ ይገኛል።”⁶

እ.ኤ.አ በ2007 ዓ.ም የወጣው የታንዛኒያ የጠቋሚዎችና ምስክሮች ጥበቃ ሕግ አንቀጽ 3 “Witness” means a person who has given or agreed to give evidence before a court or quasi judicial body or has made a statement to a law enforcement agency.”⁷ ይላል። ይህም በግርድቶ ወደ አማርኛ ቋንቋ ሲተረጎም ምስክር ማለት በፍርድ ቤት ወይም ክፍል የዳኝነት ሥልጣን ባለው አካል ፊት ማስረጃ ለመስጠት የተስማማ ወይም ለሕግ አስከባሪ ኤጀንሲ መግለጫ የሚሰጥ ወይም ለመስጠት የተስማማ ሰው ነው የሚል ይዘት ይኖረዋል።

የኢትዮጵያ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 669/2003 አንቀጽ 2(1) ምስክር በወንጀል ምርመራ፣ በወንጀል ክስ ወይም በወንጀል ማጣራት ሒደት ምስክርነት የሰጠ ወይም ለመስጠት የተስማማ ሰው ነው⁸ በማለት ይገልጻል።

---

⁵ ብላክስ ሎው መዝገብ-ቃላት፣ 9ኛ ዕቅድ
⁶ Karen Kramer, Protection of Witnesses and Whistle-Blowers: How To Encourage People To Come Forward Experts’ Papers, To Provide Testimony And Important Information, 149th International Training Course Visiting, p.17 (available at [No86_07VE Kramer.pdf](http://No86_07VE_Kramer.pdf) (unafei.or.jp) Accessed on may, 15/2024).
⁷ The Whistleblower and Witness Protection Act (2015), Article 3(b) The United Republic of Tanzania Bill Supplement No. 14, the Gazette of the United Republic of Tanzania No. 22 Vol. 96, 29th May, 2015, Dar es Salaam
⁸ የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ፣ 2003 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 699/2003፣ 17ኛ ዓመት ቁጥር 16፣ አንቀጽ 2(1)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

በአንዳንድ ትኩረት በሚሹ የወንጀል ጉዳዮች ላይ የተከሰቱ ነጻ መለቀቅ ወይም የክርክሩ መቋረጥ አንዱ ምክንያት የምስክሮች አለመቅረብ ወይም አለመገኘት ሊሆን ይችላል። ምስክር የፍርድ ቤት አይነት ጆሮ ነው ተብሎ ይወሰዳል። ምስክሮችና ተጎዴዎች የሚሰጡት መረጃ በወንጀል ድርጊት የተጠረጠረ ሰው ለመለየትና ለመያዝ ይረዳል። በምስክሮች የሚሰጠው መረጃና ማስረጃ በወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ ውስጥ ትልቅ ሚና ያለውና ክስን ለማስረዳትና ጥፋተኛውን ለማስቀጣት ይረዳል። በአንጻሩ የወንጀል ድርጊት መከሰቱን የሚመሰክር ሰው የአዕምሮ መረበሽ ሊገጥመው ይችላል። በወንጀል ምርመራ ሒደቱም ምስክሩ ከተጠርጣሪው ትንኮሳና ማስፈራራት ሊደርስበት ይችላል። እርሱና የእርሱ የቅርብ ቤተሰቦችና ወዳጆች ለዛቻ፣ ለጠለፋ፣ ለአስገደዶ መሰወር፣ ለዘረፋ ሳይቀር ይጋለጣሉ። በዚህም የተነሳ አንድ ሰው ምስክር ሆኖ ከመቅረብ ወደጎሳ ሊል ይችላል።⁹ በዚህም ምክንያት ለምስክሮች ጥበቃ/ከለላ የመስጠት ርምጃ የሚያስፈልግበት ሁኔታ ይፈጠራል ማለት ነው።

የምስክሮች ጥበቃ በማንኛውም የወንጀል ክርክር ሂደት/ደረጃ የምስክሮችን ደህንነት ለመጠበቅ እና በትብብር የታጀበ ውጤታማ የሆነ ምስክሮችን ለማግኘት ሲባል ሊወሰድ የሚችልን ድርጊት ያመለክታል። ጥበቃው በወንጀል የክርክር ሂደት ወቅት ምስክር ሁነው የሚቀርቡ ሰዎች አንዳንዴም የእነሱ ቤተሰቦችና የቅርብ ሰዎች የምስክርነት ቃላቸውን ከመስጠታቸው በፊት፣ በሚሰጡበት ወቅትና ከስጡ በጎላ የጥበቃ ርምጃ ተጠቃሚ የሚሆኑበት ሂደት ነው።¹⁰

ምስክርነት ምናልባትም በስፋት የምንጠቀምበት ዋናው የክስ ማስረጃ ሲሆን ከዚህ ማስረጃ ውጭ የወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ በተለይም በከባድ የወንጀል ጉዳዮች ዙሪያ የሚደረገው ምርመራና ክስ ውጤት ላይ መጣ ይችላል። የምስክሮች ጥበቃ ፕሮግራምን ያላካተተ የወንጀል ፍትሕ ሥርዓት መንግስት የወንጀል ምርመራና ክስ ለማስቀጣት አቅም እንዲሁም በስተመጨረሻ ማህበረሰቡን ከወንጀል ድርጊት ጥቃት ለመጠበቅ የሚደረገው ርብርብ የተዳከመ ይሆናል።¹¹

⁹ Severino H. Gaña, Jr. Securing Protection and Cooperation of Witnesses and Whistle-Blowers, P.1 Available at [fourth_ggseminar_01-4presentation.Pdf](#) Accessed on 15 May 2024

¹⁰ JNjeri Witness protection: The Missing Cornerstone in Africa’s Criminal Justice Systems, Institute for Security Studies, (2014), (available at <https://issafrica.org/iss-today/witness-protection-the-missing-cornerstone-in-africas-criminal-justice-systems>, accessed on 15 June 2024)

¹¹ Wekgari Dulume, Ethiopian Witness Protection System: Comparative Analysis With UNHCHR

ስለሆነም ታዋቂ የሆኑ ወይም ከፍተኛ ተደማጭነት ያላቸውን ሰዎች የሚያሳትቱ ከባድ ወንጀሎች ላይ የሚመሰክሩ ሰዎች ማስፈራሪያ እንዳይደርስባቸው ወይም እንዳይጎዱ መከላከል መቻል የምስክሮች ጥበቃ ዋና ጉዳይ ነው። ሰዎች የሚያውቁትን ለመመስከር የበለጠ ፈቃደኛ የሚሆኑት በራሳቸውና በቤተሰቦቻቸው ምንም ዓይነት ተጽዕኖ የማይደርስባቸው ስለመሆኑ ዋስትና ሲያገኙ ነው።¹²

2.2 ስለጠቋሚዎች ምንነትና የጠቋሚዎች ጥበቃ አስፈላጊነት

ጠቋሚ ስለአንድ ነገር የመረጃ አቅርቦት ያለው ሰው የተጋረጠ አደጋን፣ ዛቻን፣ የተለየ ጸባይን ለማስወገድ፣ ለማስቆም ወይም ለመቀነስ ሲባል መረጃው ለውስጥ ወይም ውጭዊ አካል ለምሳሌ ለተቆጣጣሪ አካላት፣ እንባ ጠባቂ፣ ፀረ-መ-ስና፣ ሕግ አስፈጻሚ ወይም ሚዲያ ተቋማት የሚያጋልጥ ሰው ነው። ጠቋሚ ምስክር ወደመሆን ሊቀየር ይችላል። አብዛኛዎቹ ጠቋሚዎች መረጃውን የሚያጋልጡት ወይም ጥቆማ የሚያደርጉት ለግል ጥቅማቸው ሳይሆን ለህዝብ ጥቅምና መብት ነው ተብሎ ይታሰባል። ጠቋሚዎች አላግባብ በተሰራው ድርጊት ላይ ጥቆማ በማቅረባቸው ምክንያት ከአቻዎቻቸው ወይም ከበላይ አለቆቻቸው አላግባብ የሆነ መድልዎ ወይም ትንኮሳ ወይም መገለል ሊደርስባቸው ይችላል። ከሥራ ደረጃ ዝቅ ሊደረጉ፣ ወደማይፈልጉት የሥራ ቦታ እንዲዛወሩ፣ ሥራቸውን እንዲያጡ፣ ገጽታቸውን በማጠልሸት ሌላ ቀጣሪ እንዳያገኙ የሚሆኑበት አጋጣሚ ሊፈጠር ይችላል። በሀገር ደህንነት ሕጎች መሰረት ሚስጥራዊ እንዲሆኑ የተደረጉ ጉዳዮችን ማጋለጥ ሕገ-ወጥ ድርጊት ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል። ስለሆነም ጠቋሚዎች የወንጀል ድርጊትን አጋለጥን ወይም በጥቆማ መልክ መረጃ ሰጠን ሲሉ ራሳቸው በወንጀል ሊጠየቁ የሚችሉበት አጋጣሚ ይኖራል። እንዲህ በሚሆንበት ጊዜ የምስክሮች ጥበቃ ፕሮግራም ተጠቃሚ ለመሆን ብቁ ሁነው ይገኛሉ። በአብዛኛዎቹ ጉዳዮች ላይ ጠቋሚዎች የወንጀል ድርጊትን ሲያጋልጡ የሚያገኙት ጥቅም ባይኖርም አንዳንድ በፀረ-መ-ስና ሕጎች ወሮታ የሚሰጥበት ሁኔታ አለ።¹³ ስለሆነም አንድ ሰው የወንጀል ድርጊት ሲፈጸም ጥቆማ ለመስጠት ወይም ላለመስጠት የሚያደርገውን ውሳኔ የሕገ ነባራዊ ሁኔታ ከፍተኛ ተጽዕኖ ሊያደርስበት

---

and Good Practices of Witness Protection Report, Oromia Law Journal [Vol 6, No. 1], 2017, P. 131

¹² ዝኒ ከማሁ

¹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Karen Kramer, ገጽ 28

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ይችላል። ምክንያቱም የግለሰብ መረጃ የመስጠት ቁርጠኝነት ወደፊት በሚያጋጥመው የብቀላ ርምጃ እና በሚኖረው ጥበቃ መካከል ያለውን ሁኔታ ከሌሎች ምክንያቶች ጋር ተዳምሮ በማመዛዘን ይወሰናል ማለት ነው።¹⁴

ጠቋሚ የሚለውን ቃል የታንዛኒያ የጠቋሚዎችና ምስክሮች ጥበቃ ሕግ በአንቀጽ 3 ሲገልጽ “ጠቋሚ ማለት አንድ የተደረገ የጥፋት ድርጊትን በሕግ በተደነገገው መሰረት የሚገልጽ/የሚያጋልጥ ማንኛውም ሰው ማለት እንደሆነ” ትርጉም ሰጥቶት ይገኛል።¹⁵

በኢትዮጵያም የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 699/2003 አንቀጽ 2(1) ጠቋሚ ማለት በወንጀል ምርመራ፣ በወንጀል ክስ ወይም በወንጀል ማጣራት ሂደት መረጃ የሰጠ ወይም ለመስጠት የተስማማ ሰው ነው።¹⁶ የሚል ትርጉም አለው። የፌዴራል የስነ-ምግባርና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅን ለማሻሻል የወጣ አዋጅ ቁጥር 1236/2013 አንቀጽ 2(16) “ጠቋሚ ማለት ሊፈፀም ነው ብሎ ያመነውን የሙስና ወንጀል ወይም የሃብት ምዝገባ ትክክለኛ አለመሆንን የሚመለከት መረጃ ለኮሚሽኑ ወይም ለስነ-ምግባር መከታተያ ክፍሎች የሚያቀርብ ማንኛውም ሰው ነው”¹⁷ ይላል። በተጨማሪም የፀረ-ሙስና ልዩ የማስረጃና የሙስና ሕግ አዋጅ ቁጥር 882/2007 አንቀጽ 2(7) “ጠቋሚ ማለት ተፈፅሟል ወይም ሊፈፀም ነው ብሎ ያመነውን የሙስና ወንጀል የሚመለከት መረጃ አግባብ ላለው አካል ወይም ለሌላ የፍትሕ አካል፣ ለመንግስት መስሪያ ቤት፣ ለመንግስት የልማት ድርጅት ወይም ለህዝባዊ ድርጅት የበላይ ኃላፊ ወይም በሕግ ወይም በመመሪያ የሙስና ወንጀል ጥቆማን እንዲቀበል ኃላፊነት ለተሰጠው ሌላ አካል የሚያቀርብ ማንኛውም ሰው ሲሆን ለእነዚህ ለተጠቀሱት አካላት ጥቆማ ባያቀርብም የሙስና ወንጀል የተፈፀመበትን ጉዳይ ኦዲት የሚያደርግ ወይም በኦዲት ተግባሩ ሙስና መፈፀሙን ያጋለጠ ኦዲተርን እና ጥቆማን የሚያጣራ ወይም የሚመረምር ሰውን ይጨምራል”¹⁸

¹⁴ Discussion Document on Proposed Reforms for the Whistleblower Protection Regime In South Africa, p.5 (Available at [20230629-whistleblower-protection-regime_cover.pdf](#) accessed on June 20/2024)

¹⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ Whistleblower and Witness Protection Act of Tanzania, Article 3(b)

¹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 8፣ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ፣ አንቀጽ 2(1)

¹⁷ የፌዴራል የስነ-ምግባርና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅን ለማሻሻል የወጣ አዋጅ፣ 2013 ዓ.ም፣ አዋጅ ቁጥር 1236/2013፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 27ኛ ዓመት ቁጥር 15፣ አንቀጽ 2(16)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

¹⁸ የተሻሻለው የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ (ማሻሻያ) አዋጅ፣ 2007 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት

በሚል ተርጉሞታል። እንዲሁም የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 237/2008 ዓ.ም አንቀጽ 2(11)¹⁹ አዋጅ ቁጥር 882/2007 ከሰጠው ትርጉም ጋር ተመሳሳይ ነው።

3. የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በዓለም-አቀፍ ሰነዶች

የምስክሮች ጥበቃ ተግባር ምስክሩ የሚያጋጥሙትን ሥነ-ልቦናዊ ችግሮችና ለመመስከር የማያስችሉትን ተግዳሮቶች በማስወገድ ረገድ አልሞ በመስራት ምስክሩን መርዳት መቻል ነው። ፡ መልካም የሆነውን የምስክሮች ጥበቃ ተግባር፣ የተጠቂ ምስክሮች ደህንነትን ማስጠበቅን ዕውቅና መስጠትና የምስክሮች ጥበቃ ፕሮግራም ላይ የቅበላ መስፈርት ጥብቅ መሆን ባለመ መልኩ ብዙ ሀገራት ምስክሮችን ለመርዳት የሚያስችል ልዩ የሆነ ሥርዓት በመዘርጋት ላይ እንደሆኑ የተባበሩት መንግስታት ድርጅት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀሎች ቢሮ አመላክቷል።²⁰ የምስክሮች ጥበቃ ጉዳይ በሀገሮች ትኩረት ያገኘው ምስክሮችን የበለጠ ጥበቃ ለማድረግ በመፈለግ ብቻም ሳይሆን ምስክሮች በወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ ያላቸውን ሚና የበለጠ ለማጠናከር በማሰብ ነው። ለትኩረት መሰጠቱ ምክንያትም ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎች እየተበራከቱ በመምጣታቸው ሀገሮች ከሌላው ዓለም እርዳታን በመሻት ምክንያት ሊሆን ይችላል። በተጨማሪም የሥነ-ሕግ እና ዓለም-አቀፍ ፍ/ቤቶች እንዲሁም ዓለም-አቀፍ እና አህጉራዊ የሰብዓዊ መብቶች ተቋማት መኖር ጉዳይ ትኩረት ተሰጥቶት እንዲንሸራሸር ሆኖ ቆይቷል። በዚህ ረገድ በሀገር ደረጃም ሆነ በዓለም-አቀፍ ደረጃ የፍትሕ ሥርዓቶች ውስጥ ሰዎች የተፈጸመ ወንጀልን በማጋለጥ ረገድ የምስክርነት ቃላቸውን እንዲሰጡ ፍላጎት እያደገ በመምጣቱ በጉዳይ ዙሪያ ዓለም-አቀፍ ሰነዶች እንዲዘጋጁ ተደርጓል።²¹

ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 882/2007 ዓ.ም፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 37፣ አንቀጽ 2(7)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ
¹⁹ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ፣ 2008 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ አዋጅ ቁጥር 237/2008 ዓ.ም፣ አንቀጽ 2(11)፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ
²⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Karen Kramer, ገጽ 17
²¹ ዝኒ ከማሁ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Wekgari Dulume, ገጽ 135

3.1 የተባበሩት መንግሥታት የወንጀል እና የሥልጣን አላግባብ መጠቀሚያ ሰላባዎች የፍትሕ መሰረታዊ መርሆዎች መግለጫ (UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power)

እ.ኤ.አ ህዳር 1985 የተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ-ጉባኤ ፍትሕ በወንጀልና ስልጣንን አላግባብ መገልገል ድርጊት ተጎድቶችን ለመጠበቅ የሚያገለግሉ መሰረታዊ መርሆዎች በሚመለከት ፍትሕ የማግኘት መብትን፣ ፍትሀዊ ተጠቃሚነትን፣ ካሳ የማግኘት መብትን፣ ጥበቃንና የፍትሕ እርዳታን ማግኘትን ለማሻሻል በሀገር-አቀፍ፣ አህጉር-አቀፍና ዓለም-አቀፍ ደረጃ ሊወሰዱ የሚገባቸውን ርምጃዎች አስመልክቶ የሚመክረውን የስምምነት ሰነድ አጽድቋል። ምክር ቤቱ በወንጀልና ስልጣንን አላግባብ መገልገል ድርጊት ተጎድቶችን ለመጠበቅ የሚያገለግሉ መሰረታዊ መርሆዎች መተግበር የሚችልበትን መርሐ-ግብር አጽድቋል።²²

የስምምነቱ አንቀጽ 6(መ) የእያንዳንዱ የፍትሕ ሥርዓት አስፈላጊነቱን ሲገልጽ የተጎድቶችን ግለሰባዊ መብት ለመጠበቅና ደህንነታቸውን ለማረጋገጥ እንዲሁም የቤተሰቦቻቸውንና እነሱን ተክተው ምስክሮች የሚሆኑትን ሰዎች ማስፈራሪያና የብቀላ ርምጃ ለመከላከል አስፈላጊ ሆኖ በመገኘቱ ነው በማለት ያብራራል። ህጻናት በወንጀል ተጠቂ በሚሆኑበትና ምስክር በሚሆኑበት ጉዳይን በሚመለከት የህጻናቱን ደህንነት የሚያረጋግጥ የአሰራር መመሪያ (Guideline) በፍትሕ ሥርዓቱ መዘርጋት እንዳለበት ይገልጻል።²³

ስምምነቱ የሰብአዊ መብታቸው የተጣሰባቸውን ሰዎች ጥበቃ እንዲደረግላቸውና የሚሰጣቸው ጥበቃም መብት እንደሆነ ዕውቅና የሚሰጥ የሕግ ሥርዓት እንዲኖር ያስገነዝባል። እንደ የተባበሩት መንግስታት የሰብአዊ መብቶች ካውንስል (United Nations Human Rights Council/UNHRC) ያሉ የሰብአዊ መብት ተቋማት በወንጀል ድርጊት ተጎድቶች የሆኑ ምስክሮች የጥበቃ ማዕቀፎች ሲዘጋጁ የወንጀል ድርጊቱ የሰብአዊ መብት ጥሰት መሆኑ ተገልጾ ጠቅላላ ዓለም-አቀፍ የሰብአዊ መብት ሰነዶች መሰረት መጠቀስ እንዳለበት ይገልጻል። የምስክሮች ጥበቃ ሥርዓት የመዘርጋቱን አስፈላጊነት በማበረታታት መጠነ-ሰፊ የአካልና የሥነ-ልቦና የሰብአዊ መብት ጥሰቶች ለተጎድቶ ምስክሮች ጥበቃ በዓለም-አቀፍ ሕግ ሥርዓት ውስጥ ባሉ የፍርድ

²² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)፣ ገጽ 1

²³ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 14

ተቋማት የዳበረ ልምድ ዕውቅና አግኝቶ የመጣ ጉዳይ ነው። ምንም እንኳን አብዛኛዎቹ ዓለም-አቀፍ የሰብአዊ መብት ሰነዶች ከሕግ አስፈጻሚ አካላት ጋር በመተባበር ለተጎዲዎች የሚሰጠው ጥበቃ እና በወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ ውስጥ ምስክር ሆነው የሚሳተፉ ሰዎች ጥበቃ ሁሉን አቀፍ መብት (universal right) አድርገው በግልጽ ባያስቀምጡም የምስክሮችና ተጎዲዎች ጥበቃ የማግኘት መብቱ ከሌሎች የሰብአዊ መብት ማለትም ፍትሀዊ የፍርድ ሂደት የማግኘት መብት (right to a fair trial)፣ በሕይወት የመኖር መብት (right to life)፣ የደህንነት መብት (right to security)፣ ውጤታማ መፍትሔ የማግኘት መብት (right to effective remedy) ቀጥታ የተቀዳ መሆኑ አይቀርም። ስለሆነም ጥበቃ የማግኘት መብቱ ለእነዚህ መብቶች መጠበቅ እንደቅድመ-ሁኔታ ተደርጎ ይወሰዳል። ምክንያቱም ያለምስክሮችና ተጎዲዎች ጥበቃ መብት መከበር ውጤታማ የፍትሕ አስተዳደር ሊገነባ አይችልም። ለተጎዲዎች ውጤታማ የሆነ መፍትሔ ለማስገኘት የሚያስችል የአሰራር ልምድ በዓለም-አቀፍ የሲቪል እና ፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን ስምምነት አንቀጽ 2 መሰረት ውጤታማ የወንጀል ምርመራ ማድረግ እና ወንጀለኞችን ወደ ፍርድ አቅርቦ ማስቀጣት የምስክሮች ጥበቃ መብት መሰረት መሆኑን UNHRC ወስዶታል።²⁴

**3.2 የሕፃናት ሰለባዎች እና ምስክሮች ፍትሕ በሚመለከታቸው ጉዳዮች ላይ የወጣ መመሪያ
(The Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses)**

የሕፃናት ሰለባዎችን በተመለከተ የኢኮኖሚ እና ማህበራዊ ምክር ቤት እ.ኤ.አ በ2005 የሕፃናት ሰለባዎችን እና የወንጀል ምስክሮችን በሚመለከቱ ጉዳዮች ላይ የፍትሕ መመሪያዎችን (ውሳኔ 2005/20) አጽድቋል። የመመሪያዎቹ አንዱ ዓላማ የብሔራዊ ሕጎችን፣ አሰራሮችን እና ልምዶችን በመገምገም እና የወንጀል ሰለባ የሆኑ ሕፃናትን እና የወንጀል ምስክሮችን መብቶች ሙሉ በሙሉ የሚያከብሩ መሆናቸውን መገምገም ነው። ከዚህም በላይ የተባበሩት መንግሥታት ዓለም-አቀፍ ድንበር ተሻጋሪ የተደራጀ ወንጀልን የመከላከል ስምምነት (2000) እና ይህን ተከትሎ የወጣው በሰዎች የመነገድ በተለይም የሴቶች እና የሕፃናት ዝውውርን ለመከላከል፤

²⁴ Suzzie Onyeka Oyakhire, Protection of Victim-Witnesses of Human Rights Violations in Criminal Prosecutions in Nigeria, York University, Published by Osgoode Digital Commons, The Transnational Human Rights Review, Volume 8, Article 3, 10-14-2021, pp. 14-15, (Available at "[Protection of Victim-Witnesses of Human Rights Violations in Criminal](#)" by Suzzie Onyeka Oyakhire (yorku.ca), last accessed on May 16, 2024).

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ለማስወገድ እና ለመቅጣት የተደነገገው ፕሮቶኮል፣ የሕፃናት ተጎጂዎችን ጥበቃ እና ድጋፍ በተመለከተ ለተባባሪ መንግሥታት (አባል ሀገራት) የተለያዩ አስገዳጅ ድንጋጌዎችን ይዘዋል።²⁵

3.3 የተባበሩት መንግሥታት ድንበር ተሻጋሪ የተደራጀ ወንጀል የመከላከል ስምምነት (The UN Convention Against Transnational Organized Crime /UNTOC)

በተባበሩት መንግሥታት ድንበር ተሻጋሪ የተደራጀ ወንጀልን የመከላከል ስምምነት (The UN Convention Against Transnational Organized Crime/UNTOC) መሰረት ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎች ተብለው የተያዙ ወንጀሎች በወንጀል ድርጊት የተገኘ ገንዘብን ሕጋዊ አስመስሎ ማቅረብ (አንቀጽ 7) እና የሙስና ወንጀሎች (አንቀጽ 8) ይመለከታል።²⁶

የተባበሩት መንግሥታት የተደራጀ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀልን የመከላከል ስምምነት ተጎጂዎችን እና ምስክሮችን ለመጠበቅ ሲባል ከሌሎች አስፈጻሚ ባለሥልጣናት ጋር በመተባበር ተዋዋይ ሀገሮች ምስክሮችን ለመጠበቅ፣ ተጎጂዎችን ለመርዳት እና ለመጠበቅ የሚያስችሉ ርምጃዎችን እንዲወስዱ የሚጠይቁ በርካታ ድንጋጌዎችን አካትቶ ይዟል።²⁷ ከአንዚህ ድንጋጌዎች መካከልም አንቀጽ 24፣ 25 እና 26 ይገኙበታል።

የስምምነት ሰነዱ አንቀጽ 24 ስለወንጀል ምስክሮች ጥበቃ የሚያትት ሲሆን “በወንጀል ክስ ሂደቶች ውስጥ በዚህ ኮንቪንሽን የተካተቱ ወንጀሎችን በተመለከተ ምስክርነት ለሚሰጡ ሰዎችና እንደ አስፈላጊነቱ ለዘመዶቻቸው እንዲሁም ለእነሱ ቅርብ ለሆኑ ሌሎች ሰዎች ሊደርስባቸው ከሚችል የበቀል ርምጃ ወይም ማስፈራራት ውጤታማ ጥበቃ እንዲያገኙ እያንዳንዱ ተዋዋይ ሀገር ባሉት አቅም ሁሉ ተገቢውን ርምጃ ይወስዳል” በሚል አስቀምጧል።²⁸ እንዲህ ያሉ ሰዎችን በአካል ለመጠበቅ የሚያስችሉ አሰራሮችን ለምሳሌ እነሱን ማዘዋወር እና ፈቃድ መስጠት፣

²⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)
²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 26፣ የተባበሩት መንግስታት የተደራጀ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀልን የመከላከል ስምምነት (UNTOC)፣ አንቀጽ 7 እና 8
²⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)
²⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 26፣ (UNTOC)፣ አንቀጽ 24

አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝ የእነዚህን ግለሰቦች ማንነትና መገኛ ቦታ የሚመለከቱ መረጃዎችን አለማሳወቅ ወይም የማሳወቅ ገደቦች ማዘጋጀት ያስፈልጋል።²⁹

የስምምነቱ አንቀጽ 25 በወንጀል ድርጊት ስለተጎዱ/የወንጀል ሰለባ ስለሆኑ ሰዎች የሚያወራ ሲሆን ይዘቱም “እያንዳንዱ አባል ሀገር በዚህ ኮንቪንሽን የተካተቱ የወንጀል ድርጊት ሰለባዎች በተለይም የበቀል ወይም የማስፈራራት ስጋት በሚፈጠርበት ጊዜ እርዳታ እና ጥበቃ ለመስጠት አቅሙ በሚፈቅደው መጠን ተገቢ ርምጃዎችን ይወስዳል። እንዲሁም በኮንቪንሽኑ የተካተቱ የወንጀል ድርጊቶች ሰለባዎች ካሳ እንዲያገኙና የተወሰደባቸው ንብረቶች እንዲመለሱ የሚያስችሉ አሰራሮችን ያዘጋጃል” በማለት ገልጾ ይገኛል።³⁰

የስምምነቱ አንቀጽ 26 ድንበር ዘለል የተደራጁ ወንጀሎችን በሚመለከት በወንጀሉ ተሳታፊ የሆነ ሰው ለሕግ አስከባሪ አካላት መረጃ በመስጠት የሚተባበር ተጠርጣሪ ወይም ተከላኝ የሚሰጠው መረጃ አስፈላጊነት/ጠቀሜታ ታይቶ ለማስረጃነት ጥቅም ላይ የሚውል ከሆነ አባል ሀገራት መረጃ ሰጭውን ያለመጠየቅ/ያለመከሰስ መብት እንዲያረጋግጡ እንዲሁም በአንቀጽ 24 መሰረት ለምስክሮች የሚሰጠው የጥበቃ አይነት ሁሉ በወንጀሉ ተሳታፊ የሆኑ መረጃ ሰጭዎች (ጠቋሚዎችም) እንደሚሰጥ በድንጋጌው ተገልጾ ይገኛል።³¹ ይህም ለወንጀሉ ተሳታፊ ጠቋሚዎችም/Criminal Informants የጥበቃ መብት የተከበረ መሆኑን ስምምነቱ ያረጋግጣል።

3.4 የተባበሩት መንግሥታት የፀረ-ሙስና ስምምነት (The United Nations Convention Against Corruption/UNCAC)

የተባበሩት መንግሥታት የፀረ-ሙስና ስምምነት (The United Nations Convention Against Corruption/UNCAC) እ.ኤ.አ. በጥቅምት 29 ቀን 2003 የተባበሩት መንግስታት አባል ሀገራት መካከል የተደራጁ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀሎችን ለመከላከል የወጣውን ስምምነት ወደ ሥራ መግባትን ተከትሎ የተደረገ ስምምነት ነው።³²

---

²⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume፣ ገጽ 135
³⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 26፣ የተባበሩት መንግሥታት የተደራጀ ድንበር ተሻጋሪ ወንጀልን የመከላከል ስምምነት (UNTOC)፣ አንቀጽ 25
³¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 26
³² የተባበሩት መንግስታት የፀረ-ሙስና ስምምነት፣ ጠቅላላ-ጉባዔ ውሳኔ 58/4፣ ጥቅምት 31 ቀን 2003
53 page

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

የተባበሩት መንግሥታት የፀረ-ሙስና ስምምነት (UNCAC) በሙስና ወንጀል ድርጊት ለተጎዱ ሰዎች ጥበቃ እና እዝነን በተመለከተ ለተባባሪ መንግሥታት የተለያዩ አስገዳጅ ድንጋጌዎችን ይዟል።³³ በአንቀጽ 32፣ 33 እና 37 መሰረት አባል ሀገራት የሙስና ወንጀል ድርጊት ምስክሮችንና ጠቋሚዎችን ከበቀል ርምጃ እና ማስፈራራት ለመጠበቅ ተገቢውን ርምጃ እንዲወስዱ ይጠበቃል። በኮንቪንሽኑ መሠረት ለሥራ ባልደረባ ምስክሮች ብቻ ሳይሆን ምስክሮች ለሚሆኑ ተጎዲዎችም ጥበቃ ሊደረግላቸው ይገባል። እንዲሁም ለቤተሰብ አባላት ወይም ለምስክሩ ቅርብ ላላቸው ሰዎችም ጥበቃ ሊሰጥ ይችላል።³⁴

አንቀጽ 32 የሙስና ወንጀል ሰለባዎችን እንዲሁም ምስክሮችን ጥበቃ የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ይዟል። በሽግግር ወቅት የወንጀልና የሥልጣን አላግባብ መጠቀሚያ ሰለባዎች በተለይ ለአደጋ የተጋለጡና ዐቅሙ ቢሰጥ ሆነው ሊገኙ ይችላሉ።³⁵

በዚህ ስምምነት አንቀጽ 33 ላይ የኮንቪንሽኑ ተሳታፊዎች በሀገራቸው ሥርዓት ውስጥ በቅን ልቦና ጥቆማ ለሚሰጥ ማንኛውም ሰው እና የወንጀል ድርጊቶችን የሚመለከቱ ማናቸውንም እውነታዎች ለባለሥልጣናቱ በተገቢው ምክንያት ለሚያሳውቅ ሰው ከማንኛውም ተገቢ ያልሆነ አያያዝ ለመከላከል ተገቢ ርምጃዎችን ማካተት ታሳቢ እንደሚያደርጉ ይደነግጋል።³⁶

የስምምነቱ አንቀጽ 37 በወንጀል ድርጊቱ ተሳታፊ የሆነ ሰው ወንጀል መፈጸሙን ጠቃሚ መረጃ ለሚመለከታቸው ባለስልጣናት ለምርመራ እና ማስረጃ ዓላማዎች እንዲያሳውቅ ለማበረታታት የሰነዱ ፈራሚ አባል ሀገራት ተገቢውን ርምጃ እንደሚወስዱ ይገልጻል። በተጨማሪም ለምስክሮችና የወንጀሉ ተጎዲዎች በአንቀጽ 32 መሰረት የሚደረገው ጥበቃ ሁሉ በወንጀሉ ተሳታፊ ለሆነው ጠቋሚም እንደሚሰጥ በአንቀጽ 37(4) ላይ ተደንግጎ ይገኛል።³⁷ ይህም ማለት

ዓ.ም፣ መግቢያ ላይ የመጨረሻው አንቀጽ (ፓራግራፍ)፣ ሚራዳ-ሜክሲኮ
³³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)፣ ገጽ 1
³⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 32፣ የተባበሩት መንግስታት የፀረ-ሙስና ስምምነት፣ አንቀጽ 32፣ 33 እና 37
³⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ የተባበሩት መንግስታት የአደገኛ ዕጾችና ወንጀል ቢሮ (UNODC)፣ ገጽ 14
³⁶ Josan Meijers, The Protection of Whistleblowers Challenges and Opportunities For Local and Regional Government, Council of Europe, Congress of Local and Regional Authorities, 36th Session Report CG36 (2019) 14, final 3 April 2019, p. 20, Available at [file:///C:/Users/pc/OneDrive/Desktop/Witness%20Protection%20documents/CG36\(2019\)14_E N the%20protection%20of%20whistleblowers](file:///C:/Users/pc/OneDrive/Desktop/Witness%20Protection%20documents/CG36(2019)14_E N the%20protection%20of%20whistleblowers). Accessed on 15 may, 2024

³⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 32፣ የፀረ-ሙስና ስምምነት፣ አንቀጽ 37

በወንጀሉ ተሳታፊ ላልሆኑ ጠቋሚዎች እንዲሁም ምስክሮችና ተጎዴዎች የሚደረገው የጥበቃ አይነትም በወንጀሉ ተሳታፊ ለሆኑ ጠቋሚዎችም ጥበቃ የሚደረግ ስለመሆኑ በግልጽ ተቀምጧል ማለት ነው።

3.5 የሮም ስታቸት (The Rome Statute)

ዐለም-አቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት የሚገለገልበት የሮም ስታቸት (The Rome Statute) አንቀጽ 68-69 እና የሮም የዓለም-አቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት የሥነ-ሥርዓት እና ማስረጃ ደንቦች (the rules of Procedure and Evidence for the International Criminal Court) የጥበቃ ርምጃዎችን በተመለከተ ደንብ 87 የተጎዴዎችን እና ምስክሮችን ጥበቃ የሚመለከቱ ድንጋጌዎችን ይዘዋል ።³⁸

ምንም እንኳን የሚመለከታቸው ተጎዴዎች ወይም ምስክሮች ግልፅ ስምምነት ቢኖርም ተጎዴዎችን እና ምስክሮችን መጠበቅ ለሁሉም የዓለም-አቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት (International Criminal Court/ICC) አካላት ፍጹም ግዴታ ነው፤ ጥበቃ የማግኘት መብታቸውም ሊታገድ አይችልም። በሁሉም የስታቸቱ ክፍል እና በሥነ-ሥርዓቱ እና በማስረጃ አሰጣጥ ደንቦቹ ውስጥ የሚገኘው ይህ የሕግ መርህ በአንቀጽ 68 ፓራግራፍ 1 ላይ በግልጽ የተቀመጠ ሲሆን ለፍርድ ቤቱ የውሳኔ አሰጣጥ አስፈላጊ የሆኑ ተጎዴዎች እና ምስክሮች በማንኛውም የፍርድ ሂደቱ ደረጃ ላይ ያለ ቅድመ-ሁኔታ የመጠበቅ መብትን ይሰጣል። በዓለም-አቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት (ICC) ወይም በተጨማሪ ብሔራዊ የሕግ አውጭዎች ፊት የሚካሄድ የወንጀል ምርመራ ወይም የክርክር ሂደት በምንም መንገድ ተጎዴውን ወይም ምስክሩን በሁለተኛ ደረጃ ሰለባ ሊያደርግ አይችልም። ሁሉም የዓለም-አቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት (ICC) አካላት እንዲሁም የሚመለከታቸው የመንግስት አካላት እና ኤጀንሲዎች የሚወስዷቸው የመከላከያ ርምጃዎች ይህንን ክስተት ለመከላከል የታለሙ መሆን እንዳለባቸው ተገለጾ ይገኛል።³⁹

³⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 36

³⁹ Cattin DD. Victims' Rights in the International Criminal Court (ICC) In: Natarajan M, ed. International Crime and Justice Cambridge University Press; 2010: 373-379. Published on October 2104, Pp. 373-374, available at <https://www.cambridge.org/core/terms>.<https://doi.org/10.1017/CBO9780511762116.058>, accessed on May 11, 2024

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

የመከላከያ ርምጃዎች ዝቅተኛ የእርዳታ ርምጃዎች (Minimum Assistance Measures)፣ የሥነ-ሥርዓት ወይም የፍርድ ቤት ጥበቃዎች (Procedural or In-Court Protections) እና መሰረታዊ የመከላከያ እርምጃዎች (Basic Protective Measures) ያካትታሉ።⁴⁰

⁴⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ Karen Kramer፣ ገጽ ከ17-19

1. ዝቅተኛ የእርዳታ ርምጃዎች (Minimum Assistance Measures) ስለ ተጎጂዎች መብቶች እና በወንጀል ፍትሕ ስርዓት ውስጥ ያሉ ተዋናዮች ሚና መረጃ መስጠት፣ ተጎጂዎች እና ሌሎች ምስክሮች ምስክርነት ከመስጠታቸው በፊት መጠበቅ የሚችሉበት ክፍል መኖሩ፣ ማንኛውንም ማስፈራሪያ ወይም ማስፈራሪያ ለመቀነስ ከተከሰቱ ሰው እና ከቤተሰቡ ወይም ከጓደኞቹ ጋር ለሰዓታት በአቅራቢያ መጠበቅ እንዳይኖርባቸው፣ ለአደጋ ተጋላጭ ምስክሮች ወይም ልጆች በሚጠየቁበት ጊዜ እና በሚመሰክሩበት ጊዜ አብሮ ሊሄድ የሚችል ጠበቃ ወይም ሰው ማቅረብ፣ በወንጀል ችሎት ወይም በፍርድ ቤት ለመሳተፍ ሌሎች እንቅፋቶችን መለየት (ለምሳሌ ወደ ፍርድ ቤት መጓጓዣ ወይም የልጆች እንክብካቤ) ይመለከታል።
2. የአሰራር ወይም የፍርድ ቤት ጥበቃዎች (Procedural or In-Court Protections); "የአሰራር ርምጃዎች" በሕግ አስከባሪ፣ በዐቃቤ-ሕግ ወይም በምስክሮች ሊጠየቁ የሚችሉ ርምጃዎች ናቸው። ምስክሮች ያለ ማስፈራሪያ ወይም ለሕይወታቸው ያለፍርሃት ምስክርነት መስጠት እንዲችሉ በፍርድ ቤት በምስክርነት ወቅት ሊወሰዱ የሚችሉ ርምጃዎች ናቸው። እነዚህ ርምጃዎች የሚከተሉትን ሊያካትቱ ይችላሉ፡- በፍርድ ቤት ውስጥ ከመመስከር ይልቅ የምስክር ቅድመ-ፍርድ መግለጫ መጠቀም፣ በተዘጋ ቴሌቪዥን ወይም በቪዲዮ ኮንፈረንስ አማካይነት ምስክርነት መስጠት፣ የድምፅ እና የፊት ማዛባት ቴክኒኮች፣ የተከሰቱን ወይም የህዝቡን ከፍርድ ቤቱ ክፍል ማስወጣት (የተዘጋ በር ስብሰባ)፣ ማንነትን መደበኛ ወይም ስም-አልባ ምስክርነት። ፍርድ ቤት ርምጃዎችን ተግባራዊ ለማድረግ በሚወስኑበት ጊዜ በተለምዶ ግምት ውስጥ የሚገቡት ምክንያቶች የወንጀል ባህሪ (የጾታ፣ የቤተሰብ፣ የተደራጀ፣ የቡድን)፣ የተጎጂው አይነት (ልጅ፣ የወሲብ ጥቃት ሰለባ፣ የጋራ ተከሰሽ ንፁህ ታዛቢ)፣ ከተከሰሽ ጋር ያለው ግንኙነት (የቤተሰብ አባል፣ ምንም ግንኙነት የለውም፣ የበታች ወይም የቡድን አባል)፣ የማስፈራሪያ ወይም የማስፈራሪያ ድርጊቶች፣ የምስክር ፍርሃት እና ውጥረት ደረጃ፣ የምስክርነት አስፈላጊነት ያጠቃልላል።
3. መሰረታዊ የመከላከያ ርምጃዎች (Basic Protective Measures) በፖሊስ ወይም በዐቃቤ-ሕግ ሊሰጡ የሚችሉ መሰረታዊ የመከላከያ ርምጃዎች የሚከተሉትን ሊያካትቱ ይችላሉ፡- ጊዜያዊ የመከላከያ ትዕዛዞችን ማመልከት እና ተከሰቱን በቁጥጥር ስር በማዋል መጠየቅ፤ ፖሊስ ወደ ፍርድ ቤት እና ከችሎት ማጓጓዣ፤ ከስልክ ጋር ለመገናኘት የሚያስችል አስተማማኝ የግንኙነት ነጥብ በማቅረብ ከስልክ ጋር ለመገናኘት ማስቻል፤ ለጊዜው የተንቀሳቃሽ ስልክ ማቅረብ ወይም የስልክ ቁጥር መለወጥ፤ ደህንነቱ የተጠበቀ ቤት መጠቀም ወይም ከጓደኞች/ቤተሰብ ጋር ጊዜያዊ የመኖሪያ ቦታን ማመቻቸት፤ የቅርብ ጥበቃ፣ በመስከረው ቤት ዙሪያ መደበኛ ጥበቃ ማድረግ፤ የመኖሪያ እና የሥራ ቦታዎች ላይ የደህንነት መሳሪያዎችን መትከል፤ በሮች፣ መቆለፊያዎች፣ ማንቂያዎች እና የቪዲዮ ካሜራዎች፤ የፖሊስ ቁጥጥር የስልክ ደብዳቤዎች እና የስልክ ጥሪዎች፣ የግለሰቡን ደህንነት ለማሻሻል በሚረዱ ዘዴዎች ላይ ምክር መስጠትን ያካትታል።

3.6 በማሰቃየት እና በግዳጅ ማጥፋት/መሰወር ላይ የተደረጉ ስምምነቶች (Conventions against Torture and Enforced Disappearance)

ማሰቃየትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸውን፣ ኢሰብአዊ ወይም ክብርን የሚያዋርድ አያያዝን ወይም ቅጣትን የሚከለክለው የተባበሩት መንግሥታት ድርጅት ስምምነት እንዲሁም ሁሉም ሰው በግዳጅ እንዳይጠፋ የሚከለክልበት ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች በተወሰኑ ሁኔታዎች ውስጥ የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ሰለባ የሆኑ ምስክሮችን ጥበቃ እንደሚያደርጉ በግልጽ ያመለክታሉ። በስቃይ እና በሌሎች አሰቃቂ፣ ኢሰብአዊ ወይም አዋራጅ አያያዝ ወይም ቅጣት ላይ እያንዳንዱ የስምምነቱ አካል በየትኛውም የሥልጣን ክልል ውስጥ ለስቃይ እንደተዳረገ የሚናገር ማንኛውም ግለሰብ አቤቱታ የማቅረብ እና ጉዳዩ በአስቸኳይ እና በገለልተኝነት እንዲመረመር የመጠየቅ መብት እንዳለው ያረጋግጣል። አቤቱታ አቅራቢው እና ምስክሮች በቅሬታቸው ወይም በተሰጡት ማስረጃዎች ምክንያት ከሚደርስባቸው ማንኛውም አይነት በደል ወይም ማስፈራሪያ እንዲጠበቁ ለማድረግ ርምጃዎች መወሰድ አለባቸው።⁴¹

3.7 የአፍሪካ የሕጻናት መብትና ደህንነት ቻርተር (African Charter on the Rights and Welfare of the Child)

የአፍሪካ ህጻናት መብትና ደህንነት ቻርተር አንቀጽ 4(1) ማንኛውም ሰው ወይም ባለስልጣን ህጹንን በሚመለከት በሚወስዳቸው ርምጃዎች ሁሉ የህጹን ጥቅም ዋነኛ ግምት እንዲሆን ያሳል። ቻርተሩ በተጨማሪም ሕገ-መንግስታዊ፣ አስተዳደራዊ፣ ማህበራዊና የትምህርት ርምጃዎችን በመውሰድ ህጻናትን ከማንኛውም አይነት ማሰቃየት፣ ኢሰብአዊ ወይም አዋራጅ አያያዝ እና በተለይም አካላዊ ወይም አዕምሯዊ ጉዳት ወይም ጥቃት፣ ቸልተኝነት ወይም ወሲባዊ ጥቃትን ጨምሮ ተገቢ ያልሆነ አያያዝን ለመከላከል ግዴታ አለባቸው።⁴² የእነዚህ ድንጋጌዎች አላማ ህጻናት ምስክሮችን እና የወንጀል መረጃ ሰጭዎችን (የወንጀል ድርጊት ጠቋሚ ህጻናትን)

⁴¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 24፣ Suzzie Onyeka Oyakhire, 7ጽ 16
⁴² የአፍሪካ የህጻናት መብቶች እና ደህንነት ቻርተር፣ AU ሰነድ፣ CAB/LEG/24.9/49 (1990)፣ እ.ኤ.አ. ህዳር 29/1999 ሥራ ላይ የዋለ፣ አንቀጽ 4(1) እና 16(1)
57 page

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

በተመለከተ ህፃናት ምስክሮች ወይም የወንጀል መረጃ ሰጭዎች በመሆናቸው ምክንያት ማስፈራሪያ እንዳይደርስባቸው በመከላከል የህፃናትን መብት መጠበቅ ነው።

4. የሀገራት ተሞክሮዎች

በአውሮፓ ሀገራት ባለፉት አስርት አመታት የወንጀል መረጃ ሰጪዎችን ጥበቃ ለማሻሻል ከፍተኛ ጥረት ተደርጓል። ተጨማሪ ብሔራዊ ሕጎች ተፈጥረዋል፤ አሁን ያለው ጥበቃ ተዘርግቷል እንዲሁም እ.ኤ.አ በ2009 የአውሮፓ ምክር ቤት “የጠቋሚዎች ጥበቃ” በሚል ርዕስ ያወጣው ሪፖርት፣ ከሙስና ጋር የተዋገተ የሀገራት ቡድን ያቀረቡት ተከታታይ የግምገማ ሪፖርቶች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ በሚል ርዕስ ለጠቅላላ ጉባዔው ያቀረቡት የተባበሩት መንግስታት ልዩ ሪፖርት እ.ኤ.አ በ2015 ያቀረቡትን ሪፖርት ጨምሮ በዓለም-አቀፍ ደረጃ ተገቢ ሪፖርቶችና ምክራታዎች ወጥተዋል። የአውሮፓ ህብረት ኮሚሽን የአውሮፓ ህብረት ሕግ ጥሰቶችን በሚያሳውቁ ሰዎች ጥበቃ ላይ መመሪያ አቅርቧል፤ የሕግ አውጭ ክርክር ተካሄዷል። በመሆኑም የወንጀል መረጃ ሰጭነት ዋጋና ጠቀሜታ በተለያዩ የሕግና የፖሊሲ ሰነዶች አማካኝነት በስፋት ዕውቅና አግኝቷል።⁴³ ለአውሮፓ ምክር ቤት የቀረበው የአስተዳደር ኮሚቴ ባዘጋጀው ሪፖርት መሠረት እንደ አልባኒያ፣ ቤልጂየም፣ ቼክ ሪፐብሊክ፣ ኢስፋኒያ፣ ፈረንሳይ፣ ጀርመን፣ ሃንጋሪ፣ ኔዘርላንድ፣ ኖርዌይ፣ ፖላንድ እና ባስክሮታንድ ባሉ የአውሮፓ ሀገራት ውስጥ የጠቋሚዎችን መብት የሚጠብቁ ብሔራዊ ሕጎች አሉ። ነገር ግን የጋራ ጉድለቶች ከሆኑት መካከል የተጠቀሱት ሀገሮች ስለ ጠቋሚዎች የሕግ ጥበቃ በአካባቢያዊ ወይም በክልል ሕጎች የተደገፈ አለመሆኑ ነው። በአጠቃላይ በአዝዚህ ሀገሮች ውስጥ የጎደለው ነገር የጥበቃ ርምጃው በአካባቢያዊ ወይም በክልል ደረጃ ማስገደድ ትኩረት አለማድረጉ ነው። ከዚህም በላይ ሀገራት በሀገር አቀፍ ደረጃ ጥበቃ በሚደረግበት ጊዜ አስፈላጊ የሆኑ ተጨማሪ ደንቦች በአካባቢያዊ እና በክልላዊ ደረጃ እንዲደነገጉ ለማድረግ ከፍተኛ ጥረት አላደረጉም። ብዙውን ጊዜ ለብሔራዊ ሕጎች ትግበራ ክልሎች ማድረግ የሚገባቸውን አስፈላጊ የሆኑ ደንቦች ሳይወጡ ይቀራሉ። በዚህም ምክንያት በብሔራዊ ሕጎች ውጤታማነት ላይ ተፈጻሚነታቸው በአካባቢ እና

⁴³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 36፣ Josan Meijers, 7ጽ 11
58 page

በክልል ደረጃ ጥያቄ ውስጥ ገብቷል።⁴⁴ ሀገሮቹ ጥበቃውን ሙሉ በሙሉ ባለማስቀመጣቸው ምክንያት በአካባቢ ግዛቶች ወይም ክልሎች እንዳይተገበር ሆኗል።

አሜሪካ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ፕሮግራም ተግባራዊ ካደረጉ ሀገራት መካከል ናት። የምስክሮች ጥበቃ በዩናይትድ ስቴትስ ውስጥ ለመጀመሪያ ጊዜ ዕውቅና ያገኘው የማሬያ ዘይቤ የወንጀል ድርጅቶችን ለማፍረስ (to dismantle Mafia style criminal organizations) ታሳቢ ያደረገ ነው። የምስክር ጥበቃ ስርዓት በይፋ በሕግ ከመቋቋሙ በፊት በኩ ክሊክስ ክላን (Ku Klux Klan/KKK)⁴⁵ አባል ላይ የሚመሰክሩ ሰዎችን ለመጠበቅ ተጀምሯል። በዩናይትድ ስቴትስ ውስጥ የተቋቋመ መደበኛ የምስክር ጥበቃ ፕሮግራም የተደራጀ የወንጀል ቁጥጥር ሕግ እ.ኤ.አ. ከ1970 ጀምሮ ነበር። ይህ የመከላከያ ሥርዓት የሚተዳደረው በዩናይትድ ስቴትስ ማርሻል ሰርቪስ ነው። በ20ኛው ክፍለ-ዘመን መጀመሪያ ላይ የፌዴራል የምርመራ ቢሮ ምስክሮችን ለመጠበቅ አልፎ አልፎ አዲስ ማንነቶችን ይሠራ ነበር። ካሊፎርኒያ፣ ኮንክቲከት፣ ኢሊኖይስ፣ ኒውዮርክ፣ ቴክሳስ እና ዋሽንግተን ዲሲን ጨምሮ ብዙ ግዛቶች በፌዴራል መርሐ-ግብር ያልተሸፈኑ ወንጀሎች የራሳቸው የምስክር ጥበቃ ፕሮግራሞች አሏቸው።⁴⁶ እነዚህ በመንግስት የሚተዳደሩ ፕሮግራሞች አነስተኛ ጥበቃዎችን ይሰጣሉ። በከፊል የክልል መንግስታት እንደ ማህበራዊ ዋስትና ካርዶች ያሉ የፌዴራል ሰነዶችን የማውጣት ችሎታ ስለሌላቸው የተጠበቁ ምስክሮችን አዲስ ማንነት ለማረጋገጥ አልቻሉም። የፌዴራል ፕሮግራሙ ሌላው ጥቅም ደግሞ የማርሻል

⁴⁴ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 7-8

⁴⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume, ገጽ 128 ኩ ክሊክስ ክላን (Ku Klux Klan/KKK) በዩናይትድ ስቴትስ ውስጥ ቀደም ሲል የነበሩ እና በአሁኑ ጊዜ ያሉ ሰዎች የተለዩ እንቅስቃሴዎች ስም ነው። እንደ ጽንፈኛ ጅርቶች፣ እንደ ነጭ የበላይነት፣ ነጭ ብሔርተኝነት፣ ፀረ-ኢሚግሬሽን ያሉ እንቅስቃሴዎችን ለማስቆም የተዘረጋ ግብረ-መልስ ነው። ክላን በታሪካዊ ሁኔታ የተገለፀው በግለሰቦች ወይም በቡድኖች ላይ ያነጣጠረ ሽብር ነው። ሦስቱም እንቅስቃሴዎች የአሜሪካን ህብረተሰብን ለማንጸት ጥሪ ያቀረቡ ሲሆን ሁሉም እንደ ትክክለኛ ድርጅቶች ይቆጠራሉ። እ.ኤ.አ. በ1871 የወጣው የአስፈጻሚነት ሕግ ፕሬዚዳንቱ የኩ ክሊክስ ክላንን (KKK) እና ሌሎች የነጭ የበላይነት ድርጅቶችን ለመዋጋት የሃቢየስ ኮርፕስን (right of habeas corpus) የማስቆም ስልጣን ተሰጥቶታል። ጽንፈኞቹ ለፈጸሙት ነገር በፍርድ ቤት የሚመሰክር ሰው ጥበቃ ይደረግለታል።

⁴⁶ ዝኒ ከማሁ

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ስርቪስ⁴⁷ ሲሆን ለተሳታፊዎች በአማካይ ወደ 60,000 ዶላር የሚጠጋ ክፍያ ይሰጣል። እንዲሁም በአዲሱ ማንነታቸው ስር መኖሪያ ቤት እና የተረጋጋ ሥራ እንዲያገኙ ይረዳቸዋል።⁴⁸

በአጠቃላይ በአሜሪካ ሀገር የጠቋሚዎች ጥበቃን የሚመለከቱ በፌዴራል፣ በክልል እና በአካባቢ ደረጃዎች በርካታ ሕጎች አሉ። እነዚህ ሕጎች የተዘጋጁት የወንጀል ጠቋሚዎች ለምስክርነት ራሳቸው እንዲቀርቡ እና ያዩትን ማንኛውንም የወንጀል ድርጊት ሪፖርት እንዲያደርጉ ለማበረታታት ነው።⁴⁹ በአውስትራሊያ በሀገር-አቀፍ ደረጃ ካለው የምስክሮች ጥበቃ ሕግ በተጨማሪ የክልል ግዛቶች ለራሳቸው ተፈጻሚነት ያላቸው የምስክሮች ጥበቃ ሕግ አውጥተው ተግባራዊ አድርገዋል። የአውስትራሊያ ክልሎች እና ግዛቶች ማለትም የአውስትራሊያ ዋና ከተማ ግዛት የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 1996፣ ኒው ሳውዝ ዌልስ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 1995፣ ሰሜናዊ ቴሪቶሪ (ሰሜን ግዛት) የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 2002፣ ኩዊንስላንድ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 2000፣ ደቡብ አውስትራሊያ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 1996፣ ታዝማኒያ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 2000፣ ቪክቶሪያ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 1999 እና ምዕራባዊ አውስትራሊያ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ 1996 ከብሔራዊ የምስክሮች ጥበቃ ሕጎች ጋር የሚጣጣሙ የክልል ምስክሮች ጥበቃ ሕጎችን አውጥተው ተግባራዊ አድርገዋል።⁵⁰ የአውስትራሊያ የክልል ግዛቶች እንደፌዴራሉ ያለ የምስክሮች ጥበቃ አዋጅ አውጥተው ለተጠቃሚው ህብረተሰብ ተደራሽ በማድረጋቸው ምክንያት

---

⁴⁷ The U.S Marshals Service provides for the security, health and safety of government witnesses, and their immediate dependents, whose lives are in danger as a result of their testimony against drug traffickers, terrorists, organized crime members and other major criminals. The successful operation of this program is widely recognized as providing a unique and valuable tool in the government's battle against organized crime and terrorism. Witnesses and their families typically get new identities and funding for basic living expenses and medical care. Job training and employment assistance may also be provided. The U.S. Marshals Service provides 24-hour protection to all witnesses, while they are in a high-threat environment including pretrial conferences, trial testimonials, and other court appearances. Available at <https://www.usmarshals.gov/what-we-do/witness-security>, accessed on May 21, 2024

⁴⁸ "How Witness Protection Works". *How Stuff Works*. May 6, 2005. Available at <https://www.usmarshals.gov/what-we-do/witness-security>, accessed on May 21, 2024

⁴⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ ገጽ 38

⁵⁰ Wilson Kiprono, Challenges Facing Implementation Of Witness Protection Program In Kenya(Phd Thesis), Egerton University May, 2016, P.38 (Available At [Challenges Facing Implementation Of Witness Protection.Pdf](#) Accessed On January 14/2025)

የጥበቃ ፕሮግራም ስኬታማ ሆኗል።⁵¹ አንዳንድ ጽሁፎች እንደገለጹት በአፍሪካ ሀገሮች ምስክሮችን መጉዳት፣ ማስፈራራት፣ ጣልቃ-መግባት ወይም ማስፈራራት በአብዛኛዎቹ የአፍሪካ ሀገራት በሕግ ወይም በጥበቃ አገልግሎት በበቂ ሁኔታ አልተስተናገዱም።⁵²

በደቡብ አፍሪካ ከሕገ-መንግስቱ ጀምሮ ጠቋሚዎችን የሚመለከቱ ቢያንስ 15 የሚሆኑ ብሔራዊ ሕጎች አሉ። ለምሳሌ ጥበቃ የተደረገለትን ይፋ የማድረግ ሕግ (the Protected Disclosure Act)፣ የሠራተኛ ግንኙነት ሕግ (the Labour Relations Act)፣ የኩባንያዎች ሕግ (the Companies Act)፣ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ (the Witness Protection Act) ወዘተ ይጠቀሳሉ። ከጠቋሚዎች ጥበቃ አንጻር ጥበቃ የተደረገለትን ይፋ የማድረግ ሕግ (the Protected Disclosure Act) ከሌሎች ሕጎች አንጻር የተሟላ ሕግ ነው።⁵³ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ ግዴታ የጣለው ምስክሮች ከችሎት በፊት፣ በችሎት ወቅት እና በኋላ ልዩ በሆነ መንገድ በተቋቋመው የምስክር ጥበቃ ክፍል (Witness Protection Unit/WPU)፣ በፍትሕ እና በሕገ-መንግስታዊ ልማት መምሪያ ስር በተቋቋመው ጽ/ቤት ጥበቃ ስር እንዲቀመጡ ለማድረግ ነው።⁵⁴

በኬንያም ቢሆን ሀገራዊ የምስክሮች ጥበቃ ሕግ ቢኖርም አካባቢያዊ (የክፍለ-ሀገሮች) የምስክሮች ጥበቃ ሕግ ባለመኖሩ በምስክሮች ላይ የሚደርሰውን ማስፈራራትና የብቀላ ርምጃ ውጤታማ በሆነ መልኩ ለመከላከል እንዳልተቻለ አንድ የጥናት ጽሁፍ አቅራቢ እ.ኤ.አ. በ2018 ባቀረቡት ጽሁፍ ገልጸዋል።⁵⁵

---

⁵¹ Saya Clifton, The Law on Witness Protection in Kenya: A Whistleblower’s Refuge or Just A Pipe-Dream? (Thesis for Master of Laws), Reg. No. G62/11505/2018, Nairobi, Kenya, February 2020, Pp. 92-95 (Available at [Saya The Law on Witness Protection in Kenya, 2.pdf](#) Accessed On January 14/2025)

⁵² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume, P. 131

⁵³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 14፣ ገጽ 8

⁵⁴ ዝኒ ከማሁ

⁵⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 51፣ Saya Clifton

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

5. የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ የሕግ ማዕቀፎች በኢትዮጵያ

ኢትዮጵያ የፌዴራል የመንግስት ሥርዓት መዋቅርን ትኩረት ላለች። የመንግስት አደረጃጀቱ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ (ኢ.ፌ.ዲ.ሪ) ሕገ-መንግስት አንቀጽ 1 መሰረት የተዋቀረ ነው።⁵⁶

የወንጀል ምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን የመጠበቅ ጉዳዮችን በተመለከተ ኢትዮጵያ አግባብነት ያላቸውን ዓለም-አቀፍ ሰነዶች የደገፈች ሀገር ናት። ሀገሪቱ እንደ የተባበሩት መንግስታት ያሉ ዓለም-አቀፍ ድርጅቶች አባል ሀገር በመሆኗ የፈረመችባቸውን ሰነዶች የመተግበርና ርምጃዎችን የመውሰድ ግዴታ አለባት። እንዲህ አይነቱን ሰነድ እንደ አንድ የሀገሪቱ ሕግ አካል አድርጋ እንድትይዝ ይጠበቃል።⁵⁷ እነዚህን ዓለም-አቀፍ ሕጎች እና ስምምነቶች ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችሉ ፖሊሲዎችን እና ሕጎችን ማውጣት ይጠበቅባቸዋል። በዚህም መሰረት ሰነዶቹን በሀገር ውስጥ ሕጋዊ ማዕቀፎቿ በማጽደቅና ፖሊሲ በመቅረጽ ምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን የሚመለከቱ የተለያዩ ሕጎችን አውጥታለች። በጉዳዩ ዙሪያ አግባብነት ያላቸው ብሔራዊ ፖሊሲዎች እና ሕጎች በዚህ ክፍል ይዳሳሳሉ።

5.1 የፖሊሲ ማዕቀፍ

በ2003 ዓ.ም በወጣው የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ የምስክሮች ጥበቃ ሰፊ ሽፋን እንዲያገኝ ተደርጓል። ፖሊሲው እንደሚያመለክተው አብዛኛውን ጊዜ ምስክሮች የወንጀል ድርጊት መፈጸሙን እና ማን እንደፈፀመው ቢያውቁም ለመመስከር ፈቃደኞች አይደሉም። ምክንያቱም የበቀል ርምጃን ወይም የማስፈራራት ስጋት ስላለባቸው ነው። በመሆኑም የወንጀል ምስክሮችን ጥበቃ ማድረግ ግዴታ ነው። የፖሊሲው አንቀጽ 3.19 እንደሚገልጸው አብዛኛውን ጊዜ የወንጀል ፍትሕ ሥርዓቱ ውጤት የማያመጣው በምስክሮች እጥረት ምክንያት ነው። የወንጀል ሰለባ የሆኑ ግለሰቦች በወንጀለኞቹ ወይም በዘመዶቻቸው ዘንድ ማስፈራሪያ ስለሚደርስባቸው

⁵⁶ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት፣ 1987 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 1/1987 ዓ.ም፣ አንደኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አንቀጽ 1፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁵⁷ ዝኒ ከማሁ፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት፣ አንቀጽ 9(4)፣ የሀገሪቱ የበላይ ሕግ በሆነው የኢትዮጵያ ሕገ-መንግስት አንቀጽ 9(4) መሠረት “ኢትዮጵያ ያፀደቀቻቸው ዓለም-አቀፍ ስምምነቶችን ሰነዶች በሙሉ የሀገሪቱ ሕግ ዋና አካል ናቸው።” በማለት ይገልጻል።

ጉዳያቸውን ፍርድ ቤት አያቀርቡም። የወንጀል ሰለባዎች ጉዳያቸውን ለፍትሕ በማቅረብ ስጋት እንዳይፈጠርባቸው ለማድረግ ፖሊሲው የወንጀል ሰለባዎች ጥበቃ እንዲደረግላቸው አድርጓል። በተለይ ከባድ ወንጀሎችን በሚፈጽሙ ወንጀለኞች ላይ ውጤታማ የወንጀል ክስ ለመመስረት በእነዚህ ወንጀለኞች ላይ የሚመሰክሩ ምስክሮችን መጠበቅ ያስፈልጋል። የጥበቃ ርምጃ መወሰድ የሚጀምረው በወንጀል ምርመራ ወቅት ሲሆን በወንጀል ክስ ሂደቱ ወቅትም የሚቀጥል ሆኖ ወንጀለኛው ከተፈረደበት በኋላም ቢሆን ሊራዘም ይችላል። ፖሊሲው ለምስክሮች ጥበቃ የሚሰጡ ድንጋጌዎች እንደ የወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕግ እና ሌሎች ተዛማጅ በሆኑ ሕጎች ውስጥ እንዲጨመሩ በማድረግ ለትግበራው አቅጣጫ ሰጥቷል።⁵⁸

የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው የተደራጁ ወንጀሎችን፣ የጦር መሳሪያ አጠቃቀም ወንጀልን እና የሽብርተኝነት ወንጀልን ጨምሮ ውስብስብ እና ከባድ ወንጀሎችን ለመዋጋት ወይም ለመከላከል የወንጀል ጠቋሚዎችን (መረጃ ሰጭዎች/criminal informants)⁵⁹ መጠቀም እንደ አንድ የፖሊሲ አማራጭ ወስዷል። ፖሊሲው ከላይ የተጠቀሱትን ወንጀሎች ቢዘረዝርም የወንጀል መረጃ ሰጭዎችን በተወሳሰቡ እና ከባድ ወንጀሎችን በተመለከተ መጠቀምን የሚያረጋግጥ ይመስላል። የመረጃ ሰጭው ትብብር በጣም አስፈላጊ የሚሆነው ውጤታማ የወንጀል ምርመራ ወይም ክስ ያለመረጃ ሰጭው ትብብር የማይቻል ወይም ዋጋ የሚያስከፍል በሚሆንበት ጊዜ ነው።⁶⁰

---

⁵⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume, 7ጽ 140-141

⁵⁹ Criminal informants are suspects or defendants who provide information or evidence in exchange for an inducement or benefit. This may include accomplices, co-defendants, and co-conspirators who seek cooperation deals with prosecutors in order to reduce or avoid their criminal exposure. They are distinguished from law-abiding persons who supply information to law enforcement organs and often regarded as source of information: victims, whistle-blowers, citizens, investigators etc. The form of assistance criminal informants deliver to the system could range from providing information that enables investigation to testifying against fellow co-offenders. Hence, they are sometimes called cooperating witnesses, informant witnesses or incentivized witnesses. The benefits criminal informants procure span from simple financial gains to sentence or charge concessions or total exemption from prosecution. See Alexandra Natapoff (2004), 'Snitching: Institutional and Communal Consequences', Legal studies paper No. 2004-24, p. 652

⁶⁰ Negash, Alemu Meheretu (2019), 'The Law of Criminal Informant in Ethiopia', Mizan Law Review, Vol. 13, No. 3, pp. 448-449

5.2 የሕግ ማዕቀፎች

ኢትዮጵያ የተባበሩት መንግስታት ድርጅት አባል ሀገር በመሆን በከባድ የወንጀል ክሶች ላይ የሚመሰክሩትን የተጎጂ ምስክሮች እና መረጃ የሚሰጡትን ጠቋሚዎች ከማስፈራራትና ከብቀል ርምጃ ለመከላከል ተገቢውን ርምጃ እንድትወስድ በዓለም-አቀፍ ሕግ ትገደዳለች። በተጨማሪም በሕይወት የመኖር መብት፣ የሰው ደህንነት፣ ከጭካኔ፣ ኢሰብአዊ ወይም አዋራጅ አያያዝ ወይም ቅጣት የመጠበቅ መብት በዓለም-አቀፍ የሰብአዊ መብት ሰነዶች የተረጋገጡት በኢትዮጵያ ሕገ-መንግስትም የተጠበቁ ናቸው።⁶¹ ለእነዚህ መብቶች ውጤታማ የሆነ ጥበቃ መደረጉ ከጉዳት የመጠበቅ መብትን ያስገነዝባል።

5.2.1 የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት

የምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት ላይ የተካተተ ስለመሆን አለመሆኑ የተለያዩ ሀሳቦች አሉ። ጉዳዩ በተወሰነ ደረጃ የአከራካሪነት ባህሪ አለው። አንዳንድ ፀሐፊዎች ምስክሮችን ከብቀል እና ማስፈራራት መጠበቅ በሕገ-መንግስቱ በደንብ የተሸፈነ ጉዳይ ነው በሚል አስተያየታቸውን የሚሰጡ ሲሆን ሌሎች ደግሞ የጥበቃ መብቱ ሕገ-መንግስታዊ ዕውቅና የለውም ሲሉ ጽፈዋል። አስተያየት ሰጭዎቹ የየራሳቸውን የመከራከሪያ ሐሳቦችን የሚደግፉ ምክንያቶችን ያቀርባሉ።

እንደ ወክሪ ጳውሎሜ አባባል ከሆነ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት አንቀጽ 20(1) መሠረት ተከላሾች ክስ ከቀረበባቸው በኋላ በተመጣጣኝ ጊዜ ውስጥ በመደበኛ የሕግ ፍርድ ቤት በግልጽ ችሎት የመዳኘት መብት አላቸው። ነገር ግን ፍርድ ቤቱ የሚመለከታቸውን አካላት የግለሰቦችን መብት፣ የህዝብ ሞራል እና የሀገር ደህንነት መብትን ለማስጠበቅ በማሰብ በዝግ ችሎት ጉዳዮችን በማየት መብቶቹን ሊገድብ ይችላል። ከዚህም በላይ በሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 20(4) መሠረት ተከላሹ በእሱ ላይ የቀረቡትን ማስረጃዎች ሙሉ በሙሉ የማግኘት እና የመመርመር መብት አለው። ይህ መብት ግን የምስክሮች መገኘት የፍትሕ አካላትን በመርዳት ብቻ ለምስክሩ ወይም ለዘመዱ ሕይወት ወይም ንብረት ስጋት ሊያጋልጣቸው የሚችል ከሆነ ሊገደብ ይችላል። የምስክሮች ጥበቃ ጉዳይ ሲነሳ ምስክሮችን ወይም ዘመዶቻቸውን መጠበቅ ብቻ ሳይሆን የፍትሕ ስርዓቱን

⁶¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 56፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት ከአንቀጽ 14-16 እና 18(1)

እና አጠቃላይ የህዝብ ጥቅምን መጠበቅን ይመለከታል። የተከላሸችን መብት መገደብ የሚቻለው በዋነኛነት በወንጀል ምርመራ ወይም የክስ ሂደት ወቅት በምስክሮች ወይም በዘመዶቻቸው ሕይወት፣ አካላዊ ደህንነት፣ ነፃነት ወይም ንብረት ላይ ከባድ አደጋ እንደሚደርስ ስጋት ያለ መሆኑ ሲታመን ነው።⁶² ይህ መከራከሪያ የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ ሕገ-መንግሥታዊ መሰረት ያለው መሆኑን ይደግፋል።

ከዚህ ሐሳብ በተቃራኒ ታደሰ መላኩ እንደጻፈው “የተከላሸ መብት በማያሻማ መልኩ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት እና በዓለም-አቀፉ የሲቪልና ፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ (ICCPR) ውስጥ ቢገለጽም፣ ለምስክሩ ምንም አይነት ትይዩ ጥበቃ የለም። የተከላሸ መብት በዓለም-አቀፍ እና በሀገር-አቀፍ ሕጎች ላይ ተገቢውን ትኩረት ተሰጥቶታል። በተቃራኒው ከዕቃቤ-ሕግ ጋር በመተባበር ሕይወቱን አደጋ ላይ ጥሏት ትንኮሳ ሊደርስባት ለሚችለው የምስክሩ ነፍስ ደህንነት ሕገ-መንግስቱ ብዙም ትኩረት አይሰጥም። በአርግጥ ሕገ-መንግሥቱ የተከራካሪዎችን የግል ሕይወት፣ የሕዝብን የሞራል ሁኔታና እና የሀገሪቱን ደህንነትን ለማረጋገጥ በማሰብ ፍ/ቤቱ ጉዳዩን በዝግ ችሎት እንደሚመለከት አንቀጽ 20(1) ይገልጻል። እዚህ ላይ ተከራካሪዎች የሚለው ቃል በጥሬው ከተተረጎመ ምስክሩን አይሸፍንም። ምክንያቱም ምስክር የክርክሩ አካል አይደለም። ፡ ስለዚህ በኢትዮጵያ የምሥክሩ የግል ደኅንነት ከለላ/ጥበቃ ለማግኘት ሕገ-መንግሥታዊ መሠረት የለውም።” በማለት ያብራራል።⁶³

እንደኬንያ ያሉ ሀገራት ለወንጀል ምስክሮች ጥበቃ በሕገ-መንግስት ጭምር በግልጽ ደንገገው ዕውቅና ሲሰጡ የጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ ደግሞ በሕገ-መንግስት በግልጽ ባይደነገግም ከሕገ-መንግስቱ የተለያዩ ድንጋጌዎች ይዘት አንጻር ጥበቃው ዕውቅና ያገኘ መሆኑን ትራንስፓረንሲ ኢንተርናሽናል ኬንያ የተባለ ድርጅት በአንድ ወቅት ይፋ ባደረገው ሰነዱ ገልጾታል።⁶⁴

---

⁶² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume, 7ጽ 138
⁶³ Tadesse Melaku, The Right to Cross-Examination and Witness Protection in Ethiopia: Comparative Overview, Mizan Law Review, Vol. 12, No.2 December 2018, p. 318
⁶⁴ A Review of The State of Whistleblower Protection And Defamation Laws in Kenya፣ 2021፣ 7ጽ 33፣ (Available at [A-Review-of-the-State-of-Whistleblower-Protection-and-Defamation-Laws-in-Kenya_TI-Kenya.pdf](#) Accessed on 22/01/2025)

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ክርክሮቹ በተለያዩ ሰዎች አመለካከት ከተለያዩ እይታ የሚነሱ ቢሆንም የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ፖሊሲ እና ሕገ-መንግስቱን ተከትለው የወጡ ሌሎች ሕጎች የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ መብት በሀገሪቱ የሕግ ስርዓት ውስጥ ተካትቶ መተግበር ያለበት ጉዳይ መሆኑን ያረጋግጣሉ። ለዚህም ነው የህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት የምስክሮችን እና የጠቋሚዎችን ጥበቃ ጉዳይ የሚሸፍነውን አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ምን ያወጣውና ጉዳዩ በሌሎች የተለያዩ ሕጎች ጭምር ተካትቶ እንዲወጣ ያደረገው። ይህ የተካተተው በሚመለከታቸው ሕጎች ብቻ ሳይሆን የሕገ-መንግሥቱ ፍላጎት ሀገሪቱ በዓለም-አቀፍ ደረጃ በተስማማቾቻቸው ሰነዶች የጸደቀውን የምስክሮችና የጠቋሚዎች ጥበቃ እንዲካተት በማድረግ ነው።

መሠረታዊ የሰብአዊ መብቶች በተግባር ሲወሉና ሲተረጎሙ ኢትዮጵያ ከተቀበለቻቸው ዓለም-አቀፍ ሰነዶች ጋር ተጣጥመው መተርጎም ያለባቸው ስለመሆኑ የሕገ-መንግሥቱ አንቀጽ 13(2) ያረጋግጣል። በተጨማሪም የሕገ-መንግሥቱ አንቀጽ 9(4) በኢትዮጵያ የፀደቁት ዓለም-አቀፍ ስምምነቶች በሙሉ የሀገሪቱ ሕግ አካል መሆናቸውን ይደነግጋል። ስለዚህ የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ መርሁ-ግብርን በሀገሪቱ የሕግ ስርዓት ውስጥ ማካተት ሕገ-መንግስታዊ መሰረት አለው ብሎ መደምደም ይቻላል። ምክንያቱም በውስጣቸው የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ ፅንሰ-ሀሳቦችን የያዙ የተለያዩ ዓለም-አቀፍ ስምምነቶችን ኢትዮጵያ በማፅደቅ ተቀብላለች። ምስክሮችን እና የጠቋሚዎችን ለመጠበቅ በኢትዮጵያ የወጡ ሕጎች ከዚህ በታች ባሉት ንዑስ-ክፍሎች በአጭሩ ተብራርተዋል።

5.2.2 የኢትዮጵያ የወንጀል ሕግ እና የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ሥነ-ሥርዓት

በ1996 ዓ.ም የወጣው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ሕግ በምስክሮች እና የጠቋሚዎች ላይ የሚፈጸሙ ወንጀሎችን ለመቅጣት የሚያስችል ድንጋጌ ይዟል።

ሕጉ በአንቀጽ 444 በጠቋሚዎችና ምስክሮች ላይ የሚፈጸም ወንጀል በሚለው ርዕስ ስር በንዑስ-አንቀጽ 1 ላይ እንደገለጸው “ማንም ሰው ወንጀልን በሚመለከት ለፍትሕ አካላት ጥቆማ ወይም መረጃ የሰጠ ሰው ላይ ወይም በምስክርነት የቀረበ ሰው ላይ ማናቸውንም ጥቃት፣ ተጽዕኖ

ወይም ጉዳት ያደረሰ እንደሆነ በቀላል እስራት ወይም በመቀጮ ይቀጣል⁶⁵ በማለት ደንግጎ ይገኛል።

ሕጉ የወንጀል ፍትሕ ስርዓትን ለመርዳት በድፍረት መረጃ እና ማስረጃ በማቅረብ የሚተባበሩ ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ላይ ወንጀል የሚፈጽሙትን እንዲቀጡ በማሰብ የወጣ ነው። በአንቀጽ 444 ንዑስ-አንቀጽ 1 መሰረት ቅጣቱ ቀላል እስራት ወይም መቀጮ ነው። ነገር ግን በንዑስ-አንቀጽ 2 ላይ እንደተገለጸው በተጠቀሰ ላይ የአካል ጉዳት ወይም የጤና ችግር ወይም ሞት ከተከሰተ ክሶቹ ተደራራቢ ሆነው በንዑስ-አንቀጽ 1 ከተጠቀሰው ቅጣት የበለጠ ቅጣት ያስከትላሉ። ፡ በማንኛውም መንገድ ቢሆን ሕጉ ወንጀለኞችን በፍትሕ ሥርዓቱ ቁጥጥር ስር ለማድረግ እንዲቻልና የፍትሕ ስርዓቱን ግቦች ለማሳካት ጠቋሚዎች ወይም ምስክሮች በሚያደርጉት እንቅስቃሴ ምክንያት ለሚፈጸሙባቸው ወንጀሎች ትኩረት ሰጥቷል ማለት ይቻላል።

የምስክሮችና ጠቋሚዎችን ጥበቃ የሚመለከተው ሌላው ሕግ ወንጀል ፈጽሟል ተብሎ የተጠረጠረ ሰው በዋስ ቢለቀቅ ሌላ ወንጀል የሚፈጽም መሆኑ ሲገመት ወይም ምስክሮችን ሊያስተንጉል ወይም ማስረጃውን ሊያበላሽ የሚችል ከሆነ ዳኞች ዋስትና እንዲከለከሉ የሚያስገድደው የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ሥነ-ሥርዓት ነው።⁶⁶ ታዲሳ መላኩ የተባለው ጸሀፊ “የሕጉ ትኩረት የምስክሮች መጠበቅና ደህንነት ሳይሆን ምስክሩ የሚሰጠውን ማስረጃ ለማቆየት እና ታማኝነቱን ለማስጠበቅ ነው። የዋስትና መብት በመከልከሉ የምስክሩ ደህንነት ከተጠበቀ በአጋጣሚ ነው” ብሏል።⁶⁷ ነገር ግን ምስክሮች የሚሰጡትን የምስክርነት ቃልና ሌሎች ማስረጃዎችን በመጠበቅ እና ታማኝነት ለማስጠበቅ በሚደረገው ጥረት ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ሙሉ በሙሉ የጥበቃ ሥራ እስከሚካሄድ ድረስ ጎን ለጎን የተጠርጣሪውን የዋስትና መብት በመከልከል ምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን ለመጠበቅ የሚያስችል ተግባር ሊከናወን ይችላል። ስለዚህ የሕጉ ትኩረት ማስረጃዎችን መጠበቅ ብቻ ቢመስልም ምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን ለመጠበቅ ትልቅ ሚና አለው።

⁶⁵ የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ሕግ (1996)፣ አዋጅ ቁጥር 414/1996፣ አንቀጽ 444፣ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ ግንቦት 1 ቀን 1997፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁶⁶ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሕግ ሥነ-ሥርዓት (1954)፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 185፣ በተለይ የወጣ ቁጥር 1/1954፣ አንቀጽ 67(ለ እና ሐ)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ።

⁶⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 63፣ Tadesse Melaku, 7ጽ 318-319።

የወንጀል ምስክርዎች ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

5.2.3 የፀረ-ሙስና ሕጎች

ኢትዮጵያ የተባበሩት መንግስታት ድርጅት የሙስና መታገያ ስምምነትን እ.ኤ.አ. ታህሳስ 10 ቀን 2003 ፈርማ ህዳር 26 ቀን 2007 በኮንቪንሽኑ አንቀጽ 44 ላይ ከተመለከተው ውጭ ያለውን አጽድቃለች።⁶⁸

በኢትዮጵያ የምስክርዎች ጥበቃ ሐሳብ የመጣው በ1993 ዓ.ም በወቅቱ ወጥቶ ሥራ ላይ በነበረው የፌዴራል የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 235/1993 ላይ ነበር። አዋጁ የአካል እና የሥራ ደህንነት ጥበቃን ለምስክርዎች እና ለጠቋሚዎች የመስጠት ግዴታ በኮሚሽኑ ላይ ጥሎበታል። ይህ አዋጅ በቀላሉ ሊወሰዱ የሚችሉ የጥበቃ ሂደቶችን እና የመከላከያ ርምጃዎች አወሳሰድ ሥርዓትን ሳይዘረዝር የፌዴራል የሥነ-ምግባር እና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን ምስክርዎችን እና ጠቋሚዎችን የመጠበቅ ግዴታ አድርጎ ወስዶታል። ስለሆነም አዋጁ ለምስክርዎች ጠቋሚዎች የሚሰጠው ጥበቃ ጉድለት ያለበት (incomprehensive) ነው ተብሎ ሊወሰድ ይችላል።⁶⁹

የተሻሻለው የፌዴራል የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 433/1997 ዓ.ም አንቀጽ 7(8) አግባብነት ካላቸው አካላት ጋር በመተባበር ለሙስና ወንጀል ጠቋሚዎችና ለምስክርዎች የአካልና የሥራ ዋስትና ጥበቃ የሚሰጥበትን ሁኔታ ማመቻቸት፣ በሕግ በሚወሰነው መሠረት ጥበቃ የመስጠት የኮሚሽኑ ሥልጣን እንደሆነ⁷⁰ እና አንቀጽ 27(1) ደግሞ ማንኛውም ሰው ለኮሚሽኑ ጥቆማ በመስጠቱ፣ በመመስከሩ ወይም ማስረጃ በመስጠቱ ተፅዕኖ ለማድረግ ወይም ጉዳት ለማድረስ የሞከረ ወይም ያደረሰ ወይም ይህንን ሰው ለመቅጣት የሞከረ ወይም የቀጣ እንደሆነ ከሦስት ዓመት በማያንስ ወይም ከአስራ አምስት አመት በማይበልጥ ፅን-እስራት እና ከስድስት ሺህ ብር በማያንስ ወይም ከሃያ አምስት ሺህ ብር

⁶⁸ United Nations Office on Drugs and Crime, Country Review Report of Ethiopia, 2015, P. 2, 14-15, (Available at <https://uncaccoalition.org/files/Cycle1-Country-Report-Ethiopia.pdf> Accessed on 22 May, 2024)

⁶⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ Wekgari Dulume, ገጽ 139-140

⁷⁰ የተሻሻለው የፌዴራል የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ፣ 1997 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 433/1997 ዓ.ም፣ 11ኛ አመት ቁጥር 18፣ አንቀጽ 7(8)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

በማይበልጥ መቀጮ ይቀጣል⁷¹ በማለት ደንግጎ ይገኛል። ምንም እንኳን ከሙስና ወንጀል ጋር በተያያዘ በዚህ አዋጅ ለኮሚሽኑ ተሰጥተው የነበሩ ስልጣንና ተግባራት በአሁኑ ወቅት ለፌዴራል ፍትሕ ሚኒስቴር የተላለፉ⁷² ቢሆንም አዋጁ ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ትኩረት የሰጠ መሆኑን መገንዘብ አያዳግትም።

ከላይ የተገለጹትን አዋጆች ተከትለው የወጡት አዋጅ ቁጥር 883/2007 እና 1236/2013 ዓላማቸው የፌዴራል የሥነ-ምግባር እና የፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና መቋቋሙን የበለጠ ከማመልከት የዘለለ ባይሆንም ከምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ጋር በተያያዘ ከቀድሞዎቹ አዋጆች በተሻለ ሁኔታ የያዙት ልዩ ነገር የለም።

የአብዛኛው የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 237/2008 ዓ.ም አንቀጽ 7(16) ስለምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ እንዲሁም አንቀጽ 21(1) ስለወንጀል ቅጣቱ በፌዴራሉ የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 433/1997 ላይ እንደተገለጸው በተመሳሳይ ሁኔታ አስቀምጦታል።⁷³

ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ዋስትና የሚሰጠው ሌላው ሕግ የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ አዋጅ ቁጥር 434/1997 ነው። አዋጁ በአንቀጽ 48 እና ተከታዮቹ ድንጋጌዎች መሰረት ለጠቋሚዎች የሚሰጠውን የጥበቃ ዓላማና ጥበቃው የሚገኝበትን ሂደት የሚገልጹ ሀተታዎች ይዟል። በዚህ አዋጅ መሰረት የጠቋሚዎች ጥበቃ ዓላማ የሙስና ወንጀሎችን እንዲጋለጡ (ይፋ ማድረግን) ማበረታታትና የጠቋሚውን መብትና ጥቅም ተገቢውን ግምት እንዲያገኝ ማድረግ ነው። የአዋጁ አንቀጽ 53(1) ከጠቋሚዎች ጥበቃ ጋር የምስክሮች ጥበቃን ጭምር የያዘ ሲሆን በምስክሮች ላይ የበቀል ርምጃ መውሰድ ሕገ-ወጥ ድርጊት ተደርጎ

⁷¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 27(1)

⁷² የፌዴራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ፣ 2008 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 943/2008 ዓ.ም፣ 22ኛ አመት ቁጥር 62፣ አንቀጽ 22(2)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ (በቀድሞ ስሙ የፌዴራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ተብሎ የሚጠራው መስሪያ ቤት በአሁኑ ወቅት በአስፈጻሚ አካላት ሥልጣንና ተግባር መወሰኛ አዋጅ ቁጥር 1263/2014 አንቀጽ 16(11) እና 40(21)(5) መሰረት ፍትሕ ሚኒስቴር የሚል ስያሜ ያለው መሆኑን ልብ ይሏል።)

⁷³ ግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 19፣ የአብዛኛው የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን እንደገና ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አንቀጽ 7(16) እና 21(1)

የወንጀል ምስክርዎች ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

እንደሚወሰድ ተገልጾ ይገኛል። በአዋጁ አንቀጽ 38(2) መሠረት ዐቃቤ-ሕግ በቅድመ-ክስ ሂደት (Preparatory Hearing) ወቅት የምስክርዎችን ማንነት በሚስጥር እንዲይዝ ለፍርድ ቤት ማመልከት የሚችል ሲሆን ፍርድ ቤቱ ከፈቀደ የምስክርዎች ማንነት በሚስጥር ይያዛል።⁷⁴

አዋጅ ቁጥር 434/1997 ዓ.ምን ተከትሎ የወጣው የተሻሻለው የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ (ማሻሻያ) አዋጅ ቁጥር 882/2007 የምስክርዎች ጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ ተጨማሪ ድንጋጌዎችን ይዟል። ይኸውም ከሙስና ወንጀል ጋር በተያያዘ ስልክ በመደወል ምስክርን ወይም ጠቋሚን ያስፈራራን ሰው ለመለየት አግባብ ያለው አካል ከቴሌቮሚኒኬሽን መስሪያ ቤት ማስረጃ መጠየቅ እንደሚችልና መስሪያ ቤቱም ማስረጃውን መስጠት እንዳለበት፤ እያንዳንዱ የመንግስት መስሪያ ቤት፣ የመንግስት የልማት ድርጅት ወይም ህዝባዊ ድርጅት ሠራተኛን ከቁም በቀል ርምጃ ለመከላከል የሚያስችል ሥርዓት መዘርጋት አንዳለበት፤ የቁም በቀል ርምጃ የተወሰደበት ሰው አቤቱታ ማቅረብ እንደሚችል በሕጉ የተለያዩ ድንጋጌዎች ሥር ተገልጾ ይገኛል።⁷⁵ ይህ በሙስና ወንጀል ጉዳይ የምስክርዎች ጠቋሚዎችን ጥበቃና ደህንነት ለማረጋገጥ እንደ አንድ መፍትሔ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል።

የሙስና ወንጀሎች አዋጅ ቁጥር 881/2007 አንቀጽ 8 በሙስና ወንጀል የተሳተፈ አካል ጉዳዩ ወደ ፍርድ ቤት ከመወሰዱ በፊት ስለተፈጸመው ወንጀል እና የተሳታፊዎች ሚና ጠቃሚ መረጃ ከሰጠ በሚመለከተው አካል ከሙስና ወንጀል ክስ ነፃ ሊደረግ እንደሚችል ደንግግን።⁷⁶ ይህም በሙስና ወንጀል ድርጊት ተሳታፊ የሆነን ሰው በፍትሕ ሥርዓቱ ውስጥ ለወንጀሉ መፈጸም ጠቋሚ በመሆን እንደ መረጃ ሰጭ ሆኖ በማገልገል በመጨረሻም ምስክር ሆኖ ለመመስከር ፈቃደኛ የሚሆንን ሰው ያለመከሰስ መብትን በማጎናጸፍ ወንጀሎች ተደብቀው እንዳይቀሩና ይፋ እንዲሆኑ በማበረታታት ፍትሕ እንዲረጋገጥ ለማስቻል የታሰበ ነው።

⁷⁴ የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ አዋጅ፣ 1997 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 434/1997 ዓ.ም፣ 11ኛ አመት ቁጥር 19፣ አንቀጽ 38(2)፣ 48 እና 53(1)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁷⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18፣ የተሻሻለው የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ (ማሻሻያ) አዋጅ ቁጥር 882/2007፣ አንቀጽ 12(4)፣ 13(2) እና 14

⁷⁶ የሙስና ወንጀሎች አዋጅ ቁጥር 881/2007፣ 2007 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 881/2007 ዓ.ም፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 36፣ አንቀጽ 8 እና 14፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

5.2.4 በሰው የመነገድና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀልን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣው ሕግ

በሰው የመነገድና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀልን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012 ዓ.ም⁷⁷ በጠቋሚዎች ወይም ምስክሮች ላይ የሚፈጸሙ ወንጀሎችን ቅጣት አካትቶ ይህል።

አዋጁ በአንቀጽ 14(1) ላይ “ማንኛውም ሰው አዋጁን በተመለከተ ወንጀል ጠቋሚ ወይም ምስክር ሊሆን የሚችል ወይም ማስረጃ ያለው መረጃውን ወይም ማስረጃውን ለፍትሕ አካላት እንዳይሰጥ ወይም በምርመራ ወይም በክርክር ሂደት ምስክር ሆኖ እንዳይቀርብ ወይም በእርሱ ወይም ከእርሱ ጋር የቅርብ ግንኙነት ባለው ሰው ላይ የተንኮል፣ የሀይል ሥራ፣ የማስፈራራት፣ የማይገባ ጥቅም በመስጠት ወይም በሌላ ማንኛውም መንገድ ጣልቃ-በመግባት የክለክለ እንደሆነ ከ3-7 ዓመት በሚደርስ ፅኑ-እስራት ይቀጣል” በማለት ይገልጻል፡፡

፡ ንዑስ-አንቀጽ 2 ደግሞ “ማንኛውም ሰው በአዋጁ የተመለከተ ወንጀልን አስመልክቶ ጥቆማ ወይም መረጃ የሰጠን ወይም ምስክር ሆኖ የቀረበን ሰው መረጃ በመስጠቱ ወይም ምስክር ሆኖ በመቅረቡ በእርሱ ላይ ወይም ከእርሱ ጋር የቅርብ ግንኙነት ባለው ሰው ላይ ጥቃት፣ ማስፈራራት ወይም ጉዳት ያደረሰ እንደሆነ ከ3-7 ዓመት በሚደርስ ፅኑ-እስራት ይቀጣል” የሚል ሲሆን “ወንጀሉ በተበዳይ ላይ ከባድ የአካል ወይም የጤና ጉዳትን ወይም ሞትን አስከትሎ እንደሆነ አግባብነት ያላቸው ሕጎች በተደራረቡነት ተፈጻሚ ይሆናሉ” በማለት ንዑስ-አንቀጽ 3 ይገልጻል፡፡⁷⁸

⁷⁷ በሰው የመነገድና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀልን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ፣ 2012 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012፣ 26ኛ ዓመት ቁጥር 31፣ አንቀጽ 14፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

(አዋጁ ሦስት ዋና ዋና የወንጀል አይነቶችና ሌሎች ተያያዥ ወንጀሎችን ይዟል። እነዚህም፡- ከአንቀጽ 3 እስከ 7 የተዘረዘሩት በሰው የመነገድ ወንጀል (Trafficking in Persons)፣ ከአንቀጽ 8 እስከ 10 የተዘረዘሩት ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር የማሻገር ወንጀል (Smuggling of Persons)፣ ከአንቀጽ 11 እስከ 12 የተዘረዘሩት ሕገ-ወጥ የውጭ ሀገር የሥራ ሥምሪት ወንጀል (Unlawful Sending of Person Abroad for Work) እና ከአንቀጽ 13 እስከ 18 የተጠቀሱት ተያያዥ ወንጀሎች (Related Crimes) ናቸው።)

⁷⁸ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 14

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ይህ ድንጋጌ በምስክሮችና ጠቋሚዎች ላይ ወንጀል እንዳይፈጸም ለማድረግ እንዲሁም ወንጀሉ ተፈጽሞ ሲገኝ ጥፋተኛውን ለመቅጣት በዋና ሕጉ ላይ የተቀመጠ ጥበቃ ነው። የአዋጁ አንቀጽ 25 “በዚህ አዋጅ በተመለከተ ወንጀል ምስክር ወይም ጠቋሚ የሆነ ሰው በዚህ ምክንያት የእርሱ ወይም የቤተሰቡ ሕይወት ወይም ንብረት ለአደጋ የተጋለጠ እንደሆነ በምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 መሰረት ተገቢ ጥበቃ እንዲያገኝ ይደረጋል።”⁷⁹ በማለት ይገልጻል፡ ፡ አዋጁ በምስክሮችና ጠቋሚዎች ላይ ወንጀል ተፈጽሞ ሲገኝ የሚወሰደውን ሥነ-ሥርዓታዊ የጥበቃ ርምጃ በተመለከተ ጥበቃውን የሚያገኙበትን ሥርዓት ጠቁሟል።

5.2.5 የፀረ-ሽብር አዋጅ

የሽብር ወንጀሎችን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣው አዋጅ ቁጥር 1176/2012 አንቀጽ 12 የሽብርተኝነት ድርጊት እንደ አስከሬ ወንጀል ስለሚቆጠር ሕይወትን ለማዳን ትኩረት መስጠት አስፈላጊ በመሆኑ በጠቋሚዎች እና ምስክሮች ላይ የሚፈጸሙ ወንጀሎችን መከላከልን መሰረት ያደረገ ድንጋጌ ነው። የጠቋሚዎች እና ምስክሮች የሕይወት፣ የአካልና የንብረት ደህንነት እንዲሁም በእነርሱ የቅርብ ዘመዶቻቸው ላይ የሚፈጸመውን ወንጀል ለመከላከልና ለመቀነስ ትኩረት ሰጥቶ መስራት አስፈላጊ በመሆኑ አዋጁ ድርጊቱን ወንጀል በማድረግ ጥበቃ የሚደረግለት መብት መሆኑን አስገንዝቧል። ስለዚህ ጠቋሚዎች እና ምስክሮች በአዋጁ መሰረት ወንጀል እንዳይፈፀሙባቸው በማድረግ ሊጠበቁ ይችላሉ። ከላይ በተጠቀሰው አንቀጽ መሰረት በጠቋሚዎች እና ምስክሮች ላይ ወንጀል መፈጸም በጠቋሚዎች ወይም በምስክሮች ወይም በዘመዶቻቸው ላይ በተፈፀመው ወንጀል አይነት ከ3-7 አመት የሚደርስ ፅኑ-አስራት ያስቀጣል።⁸⁰

በተጨማሪም የአዋጅ ቁጥር 1176/2012 አንቀጽ 16(1) የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 699/2003 የተመለከቱትን ድንጋጌዎች በማጣቀስ የጠቋሚዎች እና ምስክሮች ጥበቃ እንዲደረግ በግልፅ ያሳያል። በአንቀጽ 12 ላይ በጠቋሚዎችና ምስክሮች ላይ ወንጀል መፈጸም የተከለከለና የሚያስቀጣ መሆኑ እንደተጠበቀ ሆኖ ሕጉ በአንቀጽ 16(1) ስር የአስራ ሥርዓቶችን

⁷⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 25

⁸⁰ የሽብር ወንጀሎችን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ፣ 2012 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 1176/2012፣ 26ኛ ዓመት ቁጥር 20፣ አንቀጽ 12፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

በመዘርጋት ጥበቃው የሚገኝበትን ሁኔታ አመቻችቷል። ጥበቃውን በማስፋትም በፍ/ቤቶች እርዳታ ጥበቃ እንደሚደረግ በዚሁ አንቀጽ ተከታይ ንዑስ-ቁጥሮች ተገልጾ ይገኛል።⁸¹

ስለዚህ አዋጁ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን በዋና (መሰረታዊ) ሕጉና የሥነ-ሥርዓት ሕጎች አካላት ይዟል። ጥበቃው በመሰረታዊ ሕጉ ተካቷል ሲባል የምስክሮችና ጠቋሚዎች የጥበቃ ተጠቃሚነት መብት በዋና ሕጉ ተካትቶ በእነሱ ወይም የቅርብ ሰዎቻቸው ላይ የሚፈጸም ወንጀል የተከለከለና ተፈጽሞ ሲገኝ ደግሞ የወንጀል ቅጣት የሚያስከትል ስለመሆኑ በግልጽ የተቀመጠ ሲሆን በሥነ-ሥርዓት ሕጎቹ የጥበቃው ባለመብቶች ተጠቃሚነት ይረጋገጣል ማለት ነው።

5.2.6 የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017

የንብረት ማስመለስ አዋጅ ቁጥር 1364/2017 አንቀጽ 48(1) የሚመለስና የሚወረስ ንብረትን በሚመለስ ጥቆማ ለሰጠ ሰው ፍትሕ ሚኒስቴር በሚያወጣው መመሪያ መሰረት የማበረታቻ ክፍያ የሚሰጠው ስለመሆኑ ገልጾ ይገኛል።⁸² ይህም በወንጀል ድርጊት የተገኘ ምንጩ ያልታወቀ ገንዘብን በማስመለስና እንዲወረስ ተደርጎ ለመንግስት ገቢ የሚሆንበትን ዕድል ለማስፋት ይቻል ዘንድ ጠቋሚዎችን ለማበረታቻት ሲባል እነሱን ከመጠበቅ ያለፈ ርምጃ የያዘ ድንጋጌ ነው ማለት ይቻላል።

5.2.7 የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003

በኢትዮጵያ በምስክሮችና ጠቋሚዎች የደህንነት ርምጃዎች እና ፕሮግራሞች ላይ በተሟላ ሁኔታ አጠቃላይ ሽፋን የሚሰጠው ብቸኛው ሕግ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ነው። ሕጉ በወንጀል ድርጊት ምስክር በሚሆኑና ጥቆማ በሚሰጡ ሰዎች ላይ ምስክር ወይም ጠቋሚ በመሆናቸው ምክንያት በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ በሚፈጸም ጥፋት ከሚደርስባቸው አደጋ እና ጥቃት ለመጠበቅ እና በዚህም ደህንነታቸውን ለማረጋገጥ የወጣ

⁸¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 16

⁸² የንብረት ማስመለስ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1364/2017፣ 2017 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 31ኛ ዓመት ቁጥር 40፣ አንቀጽ 48(1)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ነው። ይህ ሕግ ለአስር አመት ወይም ከዚያ በላይ በሚደርስ ፅን-አስራት (ዝቅተኛው የአስር ጊዜ ገደብ ምንም ይሁን ምን) ወይም በሞት ቅጣት የሚያስቀጡ ወንጀሎችን ሁሉ ይመለከታል።⁸³

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ “ጠቋሚ ወይም ምስክር ማለት በወንጀል ምርመራ፣ በወንጀል ክስ ወይም በወንጀል ማጣራት ሂደት መረጃ ወይም ምስክርነት የሰጠ ወይም ለመስጠት የተስማማ ሰው ነው።”⁸⁴ በማለት ትርጉም ሰጥቷል። የጥበቃ ርምጃው ተጠቃሚ የሚሆነው ከፍትሕ ሚኒስቴሩ ጋር የጥበቃ ስምምነት የተፈራረመ ምስክር ወይም ጠቋሚ ወይም የምስክሩ ወይም የጠቋሚ የቅርብ ሰው ወይም የቤተሰብ አባል እንደሆነ አዋጁ ያስቀምጣል።⁸⁵ በመሆኑም በአዋጁ ላይ የተዘረዘሩትን አንዳንድ የጥበቃ ርምጃዎች ለማግኘት ከሚኒስቴሩ ጋር ስምምነት ማድረግ አስፈላጊ ነው።

በምስክሮችና ጠቋሚዎች ላይ ተፈጻሚነት ያላቸው የጥበቃ ርምጃዎች የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 699/2003 አንቀጽ 4 ስር ተዘርዝረዋል። ከጥበቃ ርምጃዎች መካከል የሰው እና የንብረት አካላዊ ጥበቃ፣ ወደ ሌላ ቦታ ማዛወር፣ ማንነትን እና ባለቤትነትን መደበቅ፣ ማንነትን መለወጥ፣ ራስን ለመከላከል የሚያስችል መሳሪያ ማቅረብ፣ መረጃ በሚሰጥበት ወንጀል ያለመክሰስ መብት፣ የትራንስፖርት አበል እና ለመመስከር ለተጠራው ምስክር አበል መስጠት፣ አጻፋዊ ርምጃ በማጋጠሙ ምክንያት ለመስራት አቅም ከሌለው የመሠረታዊ ፍላጎቶች ወጪዎችን መሸፈን፣ በኤሌክትሮኒካዊ መሳሪያዎች ወይም በሌላ በማንኛውም ዘዴ ማስረጃዎችን ማቅረብ፣ ከስክሪን ጀርባ ወይም በድብቅ ማንነት ምስክርነትን መስማት፣ የፍርድ ሂደቱ እስኪጀመር እና ምስክሮች እስኪመሰክሩ ድረስ የምስክሮችን ማንነት አለመግለጽ ወዘተ የሚሉት

⁸³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 63፣ ታደሰ መላኩ፣ ገጽ 319

⁸⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 8፣ የምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 669/2003፣ አንቀጽ 2(1) በአዋጅ ቁጥር 699/2003 አንቀጽ 2(1) ላይ “ሰው” የሚለው ቃል ሁለቱንም ማለትም ሕግ አስከባሪ ንጹህ መረጃ ሰጪ (law-abiding innocent informant) እና በወንጀል ድርጊቱ የተሳተፈ መረጃ ሰጪ (criminal informant) ያጠቃልላል ተብሎ ሊተረጎም ይችላል። ስለዚህ በዚህ ሕግ መሰረት ያለመክሰስ መብት ብቁ የሆኑ ምስክሮችና የወንጀል መረጃ ሰጪዎች ተባባሪ ተከላኾች ወይም በራሳቸው ወንጀል መከሰስ የሚችሉ ተጠርጣሪዎችን ይጨምራል። የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 60፣ ነጋሽ፣ አለሙ ምህረቱ፣ ገጽ 465-466 ላይ በተጨማሪነት መመልከት ይቻላል።

⁸⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 8፣ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ፣ አንቀጽ 8

ይገኙበታል።⁸⁶ አዋጁ አንዳንድ ጉድለቶች ያሉበት መሆኑ እንደተጠበቀ ሆኖ ስለ ወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ሙሉ ትኩረቱን በማድረግ የወጣና የተሟላ ሕግ ነው።

6. የኢትዮጵያ የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልል መንግስታት ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

በኢትዮጵያ የሕግ ስርዓት ውስጥ ለምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ/ከለላ ለመስጠት የሚያስችል ሥርዓት ለመዘርጋት በ2003 ዓ.ም የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ተብሎ ቢወጣም አዋጁ ከመግቢያው ጀምሮ በተለያዩ ድንጋጌዎች ላይ በክልሎች ተፈጻሚነት እንዳለው በግልጽ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ አላመላከተም። የአዋጁ የተፈጻሚነት ወሰን በፌደራል መንግስቱ እንጂ በክልሎች ላይ ተግባራዊ ወይም ተፈጻሚነት ያለው አይመስልም። ሕጉ በክልሎች ላይ ተግባራዊ እንደማይሆን ወይም ተፈጻሚነት እንደሌለው የተለያዩ መገለጫዎችን ወይም ማብራሪያዎችን ማቅረብ ይቻላል።

6.1 በአዋጁ የሚመለከታቸው የክልል ተቋማት በግልጽ አለመጠቀሳቸው

በመጀመሪያ ደረጃ ሕጉ የፌዴራል መንግስታዊ ተቋማት የሆኑትን እንደ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ የፌዴራል ሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን፣ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት እና የሚኒስትሮች ምክር ቤት ያሉትን ተቋማት የአዋጁ አፈጻጸም የሚመለከታቸው መሆኑን በተለያዩ ድንጋጌዎች በመጥቀስ ያመለክቱ ቢሆንም በአንጻሩ ክልሎችን በተመለከተ እንደፍትሕ ቢሮዎች፣ የሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽኖች፣ የክልል ፍርድ ቤቶች ወይም ሌሎች ተቋማት ያሉ የክልል መንግስታዊ አካላት ሕጉን ለማስፈጸም ያላቸውን ሚና በማመላከት ረገድ በአዋጁ ውስጥ የተጠቀሱበት ሁኔታ የለም። የፌደራል ፍትሕ ሚኒስቴር አዋጁን ከሌሎች ተቋማት በላይ የበለጠ የማስፈፀም ግዴታ ያለበት ሲሆን መስሪያ ቤቱ በአዋጁ አብዛኛው ክፍል በተለያዩ ድንጋጌዎች ተጠቅሶ ይገኛል። ፍትሕ ሚኒስቴር መስሪያ ቤት ከ33ቱ የአዋጁ ድንጋጌዎች ውስጥ ከ25 በላይ በሆኑ ድንጋጌዎች ተጠቅሷል።⁸⁷ በአንጻሩ በወንጀል ጉዳዮች ላይ የፌደራል ፍትሕ ሚኒስቴር

⁸⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 4
⁸⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 2(8)፣ 3(2)፣ 5(9)፣ 6((2)(ሠ))፣ 7(2-4)፣ 8(1)፣ 9(1)፣ 9(5)፣ 10፣ 11 ((1)(ለ፣ ሠ፣ ረ፣ ሰ፣ ሸ፣ ተ))፣ 11(2)፣ 12(2-5)፣ 13፣ 14፣ 15((1)(3))፣ 16((2)(3))፣ 17፣ 18-22፣ 25፣ 27(1)፣ 28 እና 31(2)
75 page

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ተግባራትን ተክተው የሚሰሩ የክልል ፍትሕ ቢሮዎች ወይም ጠቅላይ ዐ/ሕግ መስሪያ ቤቶች የአዋጁን ተፈጻሚነት ለማረጋገጥ ያላቸውን ሚና ወይም ያለባቸውን ተግባርና ኃላፊነት ሕገ-
በግልጽ ደንግጎ አይገኝም።

በተመሳሳይ ሁኔታ የፌዴራል ሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን፤⁸⁸ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት⁸⁹ እና የሚኒስትሮች ምክር ቤት⁹⁰ አዋጁን ለማስፈጸም ያላቸውን ሚና ወይም ያለባቸውን ተግባርና ኃላፊነት በግልጽ አመላክቶ እያለ በእነዚህ ትይዩ ወይም ተዋረድ ያሉ የክልል ሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን፣ የክልል ከፍተኛ ፍርድ ቤት እና የክልል መስተዳደር ምክር ቤቶች ያላቸውን ሚና የሚያሳይ ግልጽ ድንጋጌ የለም።

አዋጁ በአንቀጽ 2(8 እና 9) መሠረት ‘ሚኒስቴር’ የሚለውን ቃል ‘የፍትሕ ሚኒስቴር’፣ ‘ኮሚሽን’ የሚለውን ቃል ደግሞ ‘የፌዴራል ሥነ-ምግባርና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን’ ነው በሚል እንደ ቅደም-ተከተላቸው ትርጓሜ ሰጥቶና ሌሎች የፌዴራል መንግሥት ተቋማትንም በሌሎች ድንጋጌዎች በግልጽ በማስቀመጥ ያካተተ ቢሆንም አዋጁን ለማስፈጸም በፍትሕ ሚኒስቴር ምትክ የትኛውም የክልል መንግስት ወይም ተቋም እንዲሁም በፌዴራል የሥነ-ምግባር እና ፀረ-ሙስና ኮሚሽን ወይም የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ወይም የሚኒስትሮች ምክር ቤት ወይም ሌሎች የፌዴራል ተቋማትን በመተካት የሚመለከታቸው የክልል መንግስት አካላትን እንደ አግባብነታቸው ተክተው የሚሰሩ ስለመሆኑ በማብራራት የሰጠው ፍንጭ የለም። ጠቋሚዎች መረጃ የሚሰጡበት ወይም ምስክሮች ቃላቸውን የሚሰጡበትን ወንጀል በተመለከተ በክልሎች ሥልጣን ሥር የተፈጸመ ሆኖ ሲገኝ ለጠቋሚዎች ወይም ምስክሮች ጥበቃ ለመስጠት ክልሎች የፌዴራል ተቋማትን በመተካት ወይም በራሳቸው የሚያከናውኑበት ሁኔታና አዋጁን ተግባራዊ ለማድረግ የተፈጠረላቸው ዕድል የለም።

በአዋጁ መሰረት የክልል የመንግስት ተቋማትን በተመለከተ የተጠቀሰው ብቸኛው ነገር ቢኖር የፍትሕ ሚኒስቴር ከክልሎች ጋር በአዋጁ አንቀጽ 27(1) ላይ የተገለጸውን የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ስምምነት ማድረግን የሚመለከተው ድንጋጌ ብቻ ነው።⁹¹ ይህ ድንጋጌ

---

⁸⁸ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 2(9) እና 3(2)
⁸⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 9(2 እና 3)
⁹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 31(1)
⁹¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 27(1)

የሚያመለክተው ሕጉን ተግባራዊ ለማድረግ የፌዴራል መንግስት አካል የሆነው ፍትሕ ሚኒስቴር መስሪያ ቤቱ ግልጽ የሆነ ስልጣን ያለው መሆኑን ነው። የክልል መንግስታት አዋጁን የማስፈጸም ሥልጣን ያላቸው ከፍትሕ ሚኒስቴር ጋር የተደረጉ ስምምነቶችን መሰረት በማድረግ ብቻ ነው። ስምምነቱም አዋጁን ለማስፈጸም እንዲቻል ከክልል አካላት ጋር ትብብር እንዲያደርግ ለማስቻል እንጂ በፌዴራል ሥልጣን ስር በሆነው ጉዳይ ፍትሕ ሚኒስቴር ውክልና ሰጥቶ ክልሎች የወንጀል ምስክርችንና ጠቋሚዎችን ለመጠበቅ (ከሌላ ለመስጠት) የሚያስችል አይደለም። ጥበቃውን በክልሎች በኩል እንዲሰጥ ፍትሕ ሚኒስቴር ውክልና መስጠት ይችላል ቢባል እንኳ በክልል ሥልጣን ሥር ብቻ ምርመራ ተደርጎባቸው ክስ የሚመሰረትባቸውና የሚታዩ ወንጀሎች ስላሉ ሚኒስቴር መስሪያ ቤቱ በሁሉም የወንጀል ጉዳዮች ውክልና ሊሰጥ አይችልም። ፍትሕ ሚኒስቴር ከክልላዊ የፍትሕ ተቋማት ጋር በፌዴራል የወንጀል ጉዳዮች ላይ እንደሽብርተኝነት፣ በሰዎች መነገድ፣ የዘር ማጥፋት እና የመሳሰሉት በሚኒስቴሩ የሚስተናገዱ የፌዴራል መንግስት ስልጣን ሊሆኑ በሚችሉ ጉዳዮች ላይ ብቻ ስምምነትን መፈጸም ይችላል። ካልሆነ ግን የክልል ጉዳዮችን የሚመለከቱ ወንጀሎች ተፈጽመው ሲገኙ የመክሰስ ስልጣን ያላቸው የክልል ፍትሕ ተቋማት ብቻ በመሆናቸው በእነዚህ ጉዳዮች ሚኒስቴር መ/ቤቱ ስምምነት መስጠት አይችልም። ማለትም ፍትሕ ሚኒስቴር በመጀመሪያ ደረጃ የመክሰስ ስልጣን የሌለውን በውክልና መስጠት አይችልም። ይህም ማለት ክልሎች አዋጁን እንዲያስፈጽሙ ግልጽ የሆነ ስልጣንና ተግባር በሕግ ባልተሰጠበት ሁኔታ እንዲሁም ሚኒስቴር መ/ቤቱ በክልል የወንጀል ጉዳዮች ላይ አዋጁን ለማስፈጸም የሚያስችል ስምምነት መስጠት በማይችልበት ሁኔታ አዋጁ የፌዴራል ወንጀል ጉዳዮችን ብቻ ይሸፍናል ከሚባል ውጭ የክልል የወንጀል ጉዳዮችን በሚመለከት ተፈጻሚነት ይኖረዋል ማለት አይቻልም።

በሁለተኛ ደረጃ አካለ መጠን ካላደረሰ ልጅ ጋር በፍትሕ ሚኒስቴር የሚደረግ ልዩ የጥበቃ ስምምነት ከተፈረመበት ቀን ጀምሮ ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ቀርቦ መጽደቅ እንዳለበት የአዋጁ አንቀጽ 9(2) ይገልጻል።⁹² በዚህ ድንጋጌ መሰረት አካለ መጠን ካላደረሰ ልጅ ጋር የተደረገ የጥበቃ ስምምነት ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ቀርቦ ይጸድቃል። ነገር ግን አካለ መጠን ያላደረሰው የወንጀል ምስክሩ ወይም ጠቋሚው ጋር የሚደረገው የጥበቃ ስምምነት ጉዳይ ጥቆማ የተደረገበት የወንጀል ጉዳይ የሚታየው በክልል ፍ/ቤት የስራ-ነገር ስልጣን ሲሆን ልዩ የጥበቃ ስምምነቱ

⁹² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 9(2)

የወንጀል ምስክርዎችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ለየትኛው የክልል ፍ/ቤት ቀርቦ መጽደቅ እንዳለበት በአዋጁ በግልጽ የተቀመጠ ነገር የለም። ምናልባትም ጉዳዩ ለፌደራል ክፍተኛ ፍ/ቤት ቀርቦ የሚጸድቅ መሆኑ ስለተመላከተ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት አንቀጽ 80(2)⁹³ መሰረት በውክልና ለክልል ጠቅላይ ፍ/ቤት ቀርቦ የሚጸድቅበት ሁኔታ ሊኖር ይችላል እንጂ የክልል ፍ/ቤቶች ቀጥተኛ የሆነ የማጽደቅ ስልጣን የላቸውም። ይህ የሚያሳየው የአዋጁ ተፈጻሚነት የፌደራል መንግስቱ ለሚያያቸው ጉዳዮች ብቻ መሆኑን ነው። በዚህ ጉዳይ ላይ የክልል ጠቅላይ ፍ/ቤቶች በውክልና ከሚያዩ ውጭ በሌሎች የወረዳና የክፍተኛ የፍ/ቤት መዋቅሮች የማይታይ በመሆኑና በክልል ጠቅላይ ፍ/ቤት ላይ የተንጠለጠለ ተግባር ስለሆነ የፍትሕ ተደራሽነት ግብን አያሳካም። ሦስተኛ ምንም እንኳን በአዋጁ ስር የተጠቀሱት ‘መርማሪ’ እና ‘ዐቃቤ-ሕግ’ የሚሉት ቃላት ለፌዴራል ፖሊስ ወይም ለፌዴራል ዐቃቤ-ሕግ ወይም ለክልል የሚያገለግል ስለመሆኑ የተመላከተ ነገር ባለመኖሩ አሻሚ ቢሆንም ቃላቶቹ እንደ ቅደም-ተከተላቸው የፌደራል ፖሊስ እና የፌደራል ዐቃቤ-ሕግ ተብለው መተርጎማቸው አይቀሬ ነው። ምክንያቱም በመጀመሪያ ደረጃ አዋጁ በፌዴራል ፖሊስ ኮሚሽን እና በፍትሕ ሚኒስቴር የፌዴራል መንግስት ተቋማት በኩል እንዲተገበር ስልጣን ይሰጣል። ስለዚህ አዋጁ መርማሪ ወይም ዐቃቤ-ሕግ ብሎ ሲናገር በተዘዋዋሪ መንገድ እንደቅደም ተከተላቸው የፌደራል ፖሊስ እና የፌደራል ዐቃቤ-ሕግ ማለት እንደሆነ እንረዳለን እንጂ የክልል መርማሪ ፖሊስ ወይም የክልል ዐቃቤ-ሕግ ልንል አንችልም። ይህም የአዋጁ ተፈጻሚነት በፌደራል መንግስቱ ብቻ ተወስኖ የቀረ እና ክልሎች አዋጁን በራሳቸው ተፈጻሚ ያደርጉታል ብሎ ለመወሰድ ያስችግራል።

6.2 በአዋጁ አንቀጽ 3 ላይ የተጠቀሰው የተፈጻሚነት ወሰን ድንጋጌ ይዘት ያለው አንድምታ

አዋጁ የተፈጻሚነት ወሰኑን (Scope of Application) በገለጸበት ድንጋጌው ሕገ-ተፈጻሚ የሚሆንበትን ወሰን ለመለየት ጥቆማ ወይም ምስክር የሚሰጥበትን የወንጀል ድርጊት የቅጣት መጠንን እንደ መነሻ ወይም መሰረት አድርጎ የወሰደው ከመሆኑ ውጭ አዋጁን የማስፈጸም ተግባር ለክልሎች ለመስጠት ፍላጎት ያለው ስለመሆኑ ወይም ክልሎች አዋጁን የመተግበር

⁹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 56፣ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት፣ አንቀጽ 80(2)

ስልጣን የተሰጣቸው ስለመሆኑ የሚያመለክት ምንም አይነት ፍንጭ የለውም። በአዋጁ የተቀመጠው የተፈጻሚነት ወሰን ድንጋጌ እንደሚከተለው ይነበባል፡-

አንቀጽ 3. የተፈጻሚነት ወሰን⁹⁴

(1) በዚህ አዋጅ መሠረት የሚደረግ ጥበቃ ተፈጻሚ የሚሆነው በሕግ የተደነገገው የፅንፈት-እስራት መነሻ ከግምት ላይገባ አስር ዓመትና ከዚያ በላይ በሆነ ፅንፈት-እስራት ወይም በሞት ሊያስቀጣ በሚችል የወንጀል ድርጊት ተጠርጣሪ ላይ የሚሰጥ ምስክርነትን ወይም ጥቆማን ወይም የሚካሄድ ምርመራን በሚመለከት ሆኖ፡- (ሀ) የወንጀል ድርጊቱ ያለምስክር ወይም ያለጠቋሚው ምስክርነት ወይም ጥቆማ በሌላ ማናቸውም መንገድ ሊረጋገጥ ወይም ሊደረስበት የማይችል ሲሆን እና (ለ) በምስክር፣ በጠቋሚው ወይም በምስክር ወይም በጠቋሚው ቤተሰብ ሕይወት፣ አካላዊ ደህንነት፣ ነጻነት ወይም ንብረት ላይ ከባድ አደጋ ይደርሳል ተብሎ ሲታመን ነው።

(2) በዚህ አንቀጽ ንዑስ-አንቀጽ (1) የተደነገገው ቢኖርም ሚኒስቴሩ እና ኮሚሽኑ የጥበቃ ተጠቃሚ ላልሆኑ ምስክሮችና ጠቋሚዎችም በዚህ አዋጅ አንቀጽ 4(1) (ቸ፣ ጎ፣ ኘ፣ አ እና ዘ) የተደነገጉትን የጥበቃ ርምጃዎች ሥራ ላይ ሊያውሉ ይችላሉ።

አዋጁ ተፈጻሚ የሚሆነው በአስር እና ከዚያ በላይ አመት ፅንፈት-እስራት ወይም በሞት የሚያስቀጣ ወንጀል በፈጸመ ተጠርጣሪ ወይም ተከላኝ ላይ ምስክር ወይም ጠቋሚ ለመሆን ለሚፈልግ ሰው ነው። ድንጋጌው ጥበቃ ለማድረግ የሚያስፈልጉ ቅድመ-ሁኔታዎችን አስቀምጧል። አንደኛው ያለ ምስክር የምስክርነት ቃል ወይም ያለጠቋሚው መረጃ ወንጀሉ ሳይገለጽ የሚቀር ከሆነ ነው። ሌላው በምስክር ወይም በጠቋሚው ወይም በቤተሰቦቻቸው ሕይወት፣ አካላዊ ደህንነት፣ ነጻነት ወይም ንብረት ላይ ከባድ አደጋ መኖር ነው።

በአዋጁ አንቀጽ 3 ባለው የድንጋገው ርዕስ ላይ የተፈጻሚነት ወሰን ተብሎ እንደመጠቀሱ መጠን ድንጋጌው የአዋጁን ተፈጻሚነት ሲያወሳ በይዘቱ ክልሎችን በሚመለከት ዋና ሀሳብ አድርጎ ያካትታል ተብሎ ይጠበቅ ነበር። ማለትም የአዋጁ ተፈጻሚነት በሁሉም የሀገሪቱ ክፍል በሚገኙ አካባቢዎች ወይም በፌዴራልና በክልል መንግስታት ተፈጻሚ እንደሚሆን ማመላከት ነበረበት። ነገር ግን ርዕሱ እና ይዘቱ የተለያዩ ናቸው። ስለሆነም ርዕሱ 'የተፈጻሚነት ወሰን' ከሚባል

⁹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 8፣ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ፣ አንቀጽ 3

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ይልቅ 'የጥበቃው ተጠቃሚ የሚመለከታቸው' ቢባል ይሻል ነበር። ምክንያቱም የሁለተኛው አገላለጽ የድንጋጌውን ትክክለኛ ይዘት ሊያሳይ ይችላል። በድንጋጌው ስር በተገለጸው የወንጀል ቅጣት መጠን እና ቅድመ-ሁኔታዎች በሚሟሉበት አግባብ አዋጁ የምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን የጥበቃ ተጠቃሚነት ከማረጋገጥ ባለፈ አዋጁን ማን እንደሚያስፈጽመውና የት እንደሚተገበር ምንም ያለው ነገር የለም።

ሌሎች አንዳንድ የኢትዮጵያ ሕጎችን አወቃቀር ስንመረምር በተፈጻሚነት ወሰን ድንጋጌዎች ስር ወይም በሌሎች የሕግ ድንጋጌዎች ላይ የተፈጻሚነት ወሰናቸውን በማመልከት በግልጽ ያስቀምጣሉ። ለምሳሌ የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ አዋጅ ቁጥር 434/1997 አንቀጽ 3 የሚመለከታቸው የፌዴራል እና ክልላዊ ተቋማት ሕጉን ለማስፈጸም ስልጣን እንዳላቸው ወይም የተፈጻሚነት ወሰኑ በፌዴራልና በክልሎች ሥልጣን ስር በሚወድቁ የሙስና ወንጀሎች የምርመራና የክስ ሂደት ላይ እንደሆነ በግልጽ አስቀምጧል።⁹⁵ በተጨማሪም ይህ አዋጅ በሌሎች ድንጋጌዎች የክልል እና የፌዴራል መንግሥታዊ ተቋማት አዋጁን የማስፈጸም እና የመተርጎም ሥልጣን እንዳላቸው ለምሳሌ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤቶች በፌዴራል መንግስቱ ሥር የሚወድቁ የሙስና ወንጀል ጉዳዮችን የማየት ሥልጣን እና የክልል ከፍተኛ ፍርድ ቤቶች በክልል መንግስቱ ሥር የሚወድቁ የሙስና ወንጀል ጉዳዮችን የማየት ሥልጣን እንዳላቸው ለይቶ በማመልከት ገልጾ ይገኛል።⁹⁶ ነገር ግን የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልል የመንግስት ተቋማት ላይ የተፈጻሚነት እንደሚኖረው ወይም ክልሎች አዋጁን ተግባራዊ የማድረግ ኃላፊነት ያለባቸው ስለመሆኑ ምንም አይነት አንድምታ አላስቀመጠም።

ይህም ማለት ምንም እንኳን በአንድ የሕግ ሰነድ ውስጥ የተፈጻሚነት ወሰን ድንጋጌ ስር የሚገለጸው ሕጉ በማን ላይ ተግባራዊ ይሆናል እንዲሁም ሕጉን የመተግበር ስልጣን የማን እንደሆነ የሚያመለክት ቢሆንም የአዋጁ አንቀጽ 3 ግን ሕጉን የክልል መንግስታት እንዲተገበሩ ያስገድዳል ወይስ እንዲተገበሩት አይገደዱም የሚለውን ፍንጭ አላስቀመጠም። የክልሎች የምስክሮችን እና የጠቋሚዎችን ጥበቃ/ከለላ የመስጠት ስልጣንና ተግባር ከአዋጁ የመግቢያ ገለጻዎች ወይም ሌሎች ድንጋጌዎች ይዘት አንጻር ታይቶ ሊወሰድ የሚችልበት አጋጣሚ በአዋጁ

⁹⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 74፣ የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ፣ አንቀጽ 3

⁹⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 7(1 እና 2)

አልተካተተም። ከዚህ በዘለለም በክልል መንግስታቱ የስራ-ነገር ሥልጣን የሚፈጸሙ ወንጀሎች ጉዳይ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ ክልሎች ከላላውን በአዋጁ መሰረት የሚሰጡበት ሁኔታ አልተፈጠረም።

6.3 የአዋጁ የተፈጻሚነት ወሰን ከሌሎች ሕጎች ጋር ያለው አንድምታ

የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ጉዳይ በክልልም ጭምር የሚስተናገድ ጉዳይ ነው ለማለት የሚቻለው የፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ አዋጅ ቁጥር 434/1997 አንቀጽ 2(3) ላይ በመመስረት አግባብ ያለው አካል የሙስና ወንጀሎችን ለመመርመርና ለመክሰስ ስልጣን ስላለው ጉዳዩ የክልል ከሆነ ክልሎች ምርመራውን ስለሚያደርጉና ክሱን ስለሚያቀርቡ ጥበቃውን ጭምር ሊሰጡ ይችላሉ ብሎ ማሰብ ይቻል ይሆናል። ምክንያቱም የክልል ከፍተኛ ፍ/ቤቶች ክልላዊ የሆኑ የሙስና ወንጀል ጉዳዮችን የማየት የስራ-ነገር ሥልጣን ያላቸው በመሆኑ ሲሆን የክልል ፖሊስ ተቋማትና ፍትሕ ቢሮዎችም እንዲሁ የክልል የሙስና ወንጀሎችን የሚመለከቱ ጉዳዮችን እንደ ቅደም-ተከተላቸው የመመርመርና የመክሰስ ስልጣን ያላቸው መሆኑ ተቋማቱ በሚቋቋሙበት ሕግ ሥልጣን የተሰጣቸው ስለሆነ ነው።⁹⁷

በሙስና ወንጀሎች ጉዳይ ክልሎች ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ከላላ የሚሰጡበት አግባብም በአዋጅ ቁጥር 699/2003 መሰረት ሳይሆን በፀረ-ሙስና ልዩ የሥነ-ሥርዓትና ልዩ የማስረጃ ሕግ አዋጅ ቁጥር 434/1997 እና ማሻሻያው አዋጅ ቁጥር 882/2007 እንዲሁም በሙስና ወንጀሎች አዋጅ ቁጥር 881/2007 መሰረት ብቻ ነው። ምክንያቱም እነዚህ አዋጆች የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 በመጥቀስ ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ የሚውልበትን አግባብ አላበጁም።

ከሙስና ወንጀሎች ውጭ በሌሎች ጉዳዮች ላይ የክልል መንግስታት የወንጀል ምስክሮችን እና ጠቋሚዎችን ለመጠበቅ የሚያስችል ሕግ የለም። የሽብር ወንጀሎችን ለመከላከልና ለመቆጣጠር

---

⁹⁷ ለምሳሌ የአብዝሞ ፍትሕ ቢሮን ጨምሮ የክልሉ አስፈጻሚ አካላት ስልጣንና ተግባር መወሰኛና ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 280/2014 አንቀጽ 28((8)(መ)) መሰረት እንዲሁም የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፖሊስ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 216/2006 ዓ.ም አንቀጽ 6(2) መሰረት በክልሉ ፍ/ቤቶች ሥልጣን ሥር የሚታዩ ወንጀሎችን እንደ ቅደም-ተከተላቸው የመክሰስና የመመርመር ስልጣን አላቸው።

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

የወጣ አዋጅ ቁጥር 1176/2012 በአንቀጽ 16(1) መሰረት የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ ጉዳይ በወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ይስተናገዳሉ ይላል። በሰው የመነገድና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀልን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012 አንቀጽ 25 ተመሳሳይ መልዕክት ይዟል። እነዚህን ሁለት አዋጆች (አዋጅ ቁጥር 1176/2012 እና 1178/2012) በሚመለከት የሚፈጸም የወንጀል ድርጊትን የመመርመርና የመክሰስ ስልጣን ያላቸው እንደቅደም-ተከተላቸው የፌዴራል ፖሊስ ኮሚሽን⁹⁸ እና ፍትሕ ሚኒስቴር⁹⁹ ናቸው። ክልሎች ያላቸው ስልጣን የውክልና ብቻ ነው።¹⁰⁰

እንዲሁም በመደበኛው የወንጀል ሕግ መሰረት በምስክሮች እና በጠቋሚዎች ላይ ወንጀል የፈፀመ ሰው ላይ ቅጣት ከማስቀመጥ ውጭ የምስክሮችን እና የጠቋሚዎችን ጥበቃ/ከለላ ክልሎች የሚያረጋግጡበት የራሳቸው መንገድ ያላቸውም። በ1954 የወጣው የኢትዮጵያ የወንጀል ሕግ መቅጫ ሕግ ሥነ-ሥርዓት በምስክሮች እና ጠቋሚዎች ላይ ወይም በዘመዶቻቸው ወይም በቅርብ ጓደኞቻቸው እና በመሳሰሉት ላይ በወንጀል ድርጊት በተጠርጣሪው ወይም በተከሰሰው ሰው የበቀል ርምጃ ወይም የማስፈራራት አደጋ ሲደርስባቸው እንዴት ሊጠበቁ እንደሚችሉ የዘረጋው ሥርዓት የለም።

በመሆኑም ጉዳዩ በሀገር-አቀፍ ደረጃ ጥበቃ ሲደረግለት በክልል ደረጃ ሊደረግ የሚችለውን ተጨማሪ የድጋፍና ጥበቃ ርምጃ ለማረጋገጥ በፌዴራል ደረጃ የወጡ ሕጎች ጥረት አላደረጉም በማለት መደምደም ይቻላል።

6.4 ከወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ረቂቅ አዋጅ (2015) አንጻር

በ2015 ዓ.ም የተረቀቀው የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ረቂቅ አዋጅ የምስክሮችን ጥበቃ እንደ ጠቋሚዎችን በተመለከተ በክልሎች ላይ ተፈጻሚ እንዲሆን ለማድረግ የሚያስችል ድንጋጌ የለውም። በዚህ ረቂቅ አዋጅ አንቀጽ 3 መሰረት የሕገ-የተፈጻሚነት ወሰን ሲታይ አዋጁ በወንጀል ምስክሮች እና በፌዴራል መንግስቱ የስልጣን ክልል ስር በሚወድቁ የህዝብን ጥቅም

⁹⁸ የኢትዮጵያ ፌዴራል ፖሊስ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ 2004 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 720/2004፣ 18ኛ ዓመት ቁጥር 2፣ አንቀጽ 6((5)(ተ))፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁹⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 72፣ የፌዴራል ጠቅላይ-ዐቃቤ ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አንቀጽ 6((3)(ሠ))

¹⁰⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 98፣ የኢትዮጵያ ፌዴራል ፖሊስ ኮሚሽን ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አንቀጽ 6(6)፣

የሚጎዱ ጥፋቶች ላይ ጥቆማ በሚሰጡ ጠቋሚዎች ላይ በመላ ሀገሪቱ ተፈጻሚ ይሆናል የሚል ነው።¹⁰¹ በዚህ ረገድ አዋጁ የምስክሮች እና የጠቋሚዎችን ጥበቃ በተመለከተ የተፈጻሚነት ወሰንን በተለያዩ መልኩ አስቀምጧል። ይኸውም ምስክሮችን በተመለከተ አዋጁ በክልልም በፌዴራልም ተፈጻሚ እንደሚሆንና ጠቋሚዎችን በተመለከተ ግን በፌዴራል መንግሥቱ የሥልጣን ክልል ስር በሚወድቁ የሕዝብን ጥቅም የሚጎዱ ጥፋቶች ላይ እንደሆነ ብቻ ነው። የጠቋሚዎች ጥበቃን በተመለከተ ረቂቅ አዋጁ በክልሎች ላይ ተፈጻሚ እንደሚሆን አላስቀመጠም። ይህ ረቂቅ አዋጅ ሲቀረጽ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ክፍተቶች ያሉበት እና ግልጽነት የሚጎድለው በመሆኑ የጥበቃ ማዕቀፎችን ውጤታማ ለማድረግ በአዲስ የሕግ ማዕቀፍ መተካት አስፈላጊ ሆኖ መገኘቱን የረቂቅ አዋጁ መግቢያ ላይ የተመለከተ¹⁰² መሆኑና አሁን ላይ የረቂቅ አዋጁ የተፈጻሚነት ወሰን የተለየ ይዘት ይዞ መረቀቁ ሲታይ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ከመጀመሪያውም በተፈጻሚነት ዙሪያ የግልጽነት ችግር ያለበት መሆኑ ማረጋገጫ ነው።

6.5 በክልሎች ከሚወጡ ሕጎች አንጻር

በመጨረሻም የአንዳንድ ክልሎች የአስፈጻሚ አካላት ማቋቋሚያ፣ ሥልጣንና ተግባር መወሰኛ ሕጎች¹⁰³ ሲታዩ ከምስክሮችና ጠቋሚዎች ጋር በተያያዘ ሥልጣንና ተግባር የተሰጣቸው ተቋማት ጥበቃውን ማድረግ እንዳለባቸው ቢዘረዝሩም ጥበቃውን የሚያከናውኑበት ሥርዓት በምን ሕግ እንደሆነ የተገለጸ ነገር የለም። ወይም ደግሞ ጥበቃው በአዋጅ ቁጥር 699/2003 መሰረት እንደሚከናወን በማመልከት የተጠቀሰበት ሁኔታ አይታይም። ይህም ክልሎች አዋጁን ወደራሳቸው በማምጣት ተቀብለው ወይም እንደራሳቸው ተጨባጭ ሁኔታ ሕግ አውጥተው የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ፕሮግራምን ተግባር ላይ የሚያውሉበት የሕግ ማዕቀፍ የላቸውም ወደሚል መደምደሚያ ያደርሳል።

¹⁰¹ የኢትዮጵያ ወንጀል ምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ ረቂቅ አዋጅ 2015፣ አንቀጽ 3 (ያልታተመ)

¹⁰² ዝኒ ከማሁ፣ የረቂቁ መግቢያ

¹⁰³ ለምሳሌ በአማራ ክልል የአስፈጻሚ አካላት ማቋቋሚያ፣ ሥልጣንና ተግባር መወሰኛ አዋጅ ቁጥር 280/2014 አንቀጽ 28((8)(ረ)) መሰረት የክልሉ ፍትሕ ቢሮ ጥበቃ ለሚያስፈልጋቸው የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ከሌላ እንደሚሰጥ ይደነግጋል።

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

በአጠቃላይ በኢትዮጵያ አባል ክልሎች በኩል እንደፌዴራል መንግስቱ አይነት የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ መርሐ-ግብርን ለማስፈጸም የሚያስችል የሕግ ማዕቀፍ በክልሎች አለመዘርጋቱ በሁሉም የአውሮፓ ህብረት አባል ሀገሮች እንዲሁም በአንዳንድ የአፍሪካ ሀገሮች ለምሳሌ በኬንያ እንደተስተዋለው አይነት የአካባቢያዊ ወይም ክልላዊ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ሕግ አለመኖር ያስከተለው ችግር በእኛም ሀገር ሊከሰት ይችላል።

በአንጻሩ በአሜሪካ የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ዙሪያ የፌዴራሉ መንግስት ባልሸፈናቸው ጉዳዮች ላይ የክልል መንግስታት የራሳቸውን የጥበቃ ፕሮግራም በመዘርጋት እንዲሁም በአውስትራሊያ ያሉ የክልል ግዛቶች የራሳቸውን የምስክሮች ጥበቃ ሕግ በማውጣታቸው ምክንያት ውጤታማ የሆነ ተግባር ያከናወኑ ሲሆን በኢትዮጵያም በክልሎች በኩል የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ በራሳቸው ሕግ አውጥተው ወይም የፌዴራሉ የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅን የሚጠቀሙበትን ሥርዓት ዘርግተው ለጉዳዩ በክልሎች ሕጋዊ ሽፋን ተሰጥቶት ቢሰራበት ለምስክሮችና ጠቋሚዎች ውጤታማ የሆነ ጥበቃ/ክለላ መስጠት ይቻላል።

7. የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 በአማራ ክልል ያለው አተገባበር

በአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ በ2017 በጀት ዓመት ለወንጀል ጠቋሚዎችና ምስክሮች የሚደረግ ጥበቃን በተመለከተ ከሌላ ለሚያስፈልጋቸው አንድ መቶ አራት (104) ለሚሆኑ የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች የሕግ ጥበቃ ጥያቄ አቅርበው ከሌላ እንዲሰጥ ተደርጓል።¹⁰⁴ በበጀት አመቱ አንድ መቶ ሀያ (120) የሚሆኑ ጥበቃ ይደረግልኝ ማመልከቻዎች ቀርበው የጥበቃው አስፈላጊነት በፍትሕ ቢሮው ታምኖበት ጥበቃው ለአንድ መቶ አራቱ የተሰጠ ሲሆን ሌሎቹ ጥበቃ አያስፈልጋችሁም ተብለው ማመልከቻቸው ውድቅ የተደረገ¹⁰⁵ መሆኑን የቢሮው ምክትል ኃላፊ ዶ/ር አያሌው አባተ ገልጸዋል። አብዛኛውን ጊዜ ጥበቃው የሚሰጠው በሙስና ወንጀል

¹⁰⁴ የአብዛኛው ፍትሕ ቢሮ የ2017 በጀት ዓመት የ12 ወራት የሥራ አፈጻጸም ሪፖርት፣ ሆምሌ 2017 ዓ.ም (ያልታተመ)፣ ገጽ 33

¹⁰⁵ ዶ/ር አያሌው አባተ፣ በአብዛኛው ፍትሕ ቢሮ የወንጀል ጉዳዮች ዘርፍ ምክትል ቢሮ ኃላፊ፣ በቀን 06/01/2018 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

ጉዳይ ሲሆን በአንዳንድ ከባድ ወንጀሎች ጉዳይም ለምሳሌ የእገታ ወንጀል ጉዳይ፣ ውንብድና ወንጀልና የግድያ ወንጀል ላይ ጥበቃው ይሰጣል።¹⁰⁶

የምስክሮች እና ጠቋሚዎች አዋጅ ቁጥር 699/2003 የተፈጸሚነት ወሰን ላይ የግልጽነት ችግር ስላለ ጥበቃው የሚሰጠው የወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ፖሊሲው መሰረት ተደርጎ ነው። አዋጁ በተግባር ይሰራበታል እንጂ ለጥበቃ ርምጃው መሰረቱ የወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ፖሊሲውን ታሳቢ በማድረግ ነው። የፖሊሲውን ዓላማ እና ግብ ለማሳካት ሲባል አዋጁ የተፈጸሚነት ወሰን ላይ ችግር ቢኖርበትም ዝርዝር ነገሮችን በተሻለ ሁኔታ ስለያዘና ሌላ የሚጠቀስ ሕግም ስለሌለ አዋጁ እየተጠቀሰ ይሰራበታል።¹⁰⁷ ሕጉ በክልሎች ላይ ተፈጻሚ እንደሚሆን በተፈጸሚነት ወሰን ላይ በግልጽ ባይቀመጥም በክልሉ አዋጁ ተግባራዊ የሚደረግበት ሌላው ምክንያት በርካታ ሕጎች የክልሎችን ሚና በሚዘነጋ መልኩ የተቀረጹ በመሆናቸው የሕጉን የተፈጸሚነት ወሰን ሳያወሩ በሚያልፉበት ጊዜ ፍትሕ ሚኒስቴር ለክልሎች በሚሰጠው ውክልና መሰረት ይሰራል። የክልል በሆኑት ጉዳዮች ግን ተግባራዊ የማድረግ ስልጣን የክልሎች ስለሚሆን አዋጅ ቁጥር 699/2003 በዚህ አሳቤ በክልሉ ተግባራዊ እየተደረገ ይገኛል።¹⁰⁸

በአዋጁ አንቀጽ 4 ላይ ከተጠቀሱት የጥበቃ ርምጃ አይነቶች መካከል በአብዛኛው ጥበቃ የሚደረገው የሥራ ቦታ ማዘወር ወይም መቀየርን ሲሆን ደህንነቱ የተጠበቀ የመኖሪያ ቤት እንዲሰጥ፣ ከሥራ የተባረረ ምስክር ወይም ጠቋሚ ወደ ሥራ እንዲመለስ፣ የራስ መጠበቂያ መሳሪያ መስጠት የሚሉት ከሚሰጡ የጥበቃ አይነቶች መካከል ናቸው። በፍትሕ ቢሮ ውሳኔ መሰረት የሚሰጠው የጥበቃ ርምጃ በፈጻሚ አካላት ተግባራዊ መደረግ አለመደረጉ በፍትሕ ቢሮው በኩል ክትትል ይደረግበታል። ለምሳሌ ተግባራዊ መደረጉ ከክልሉ ቤቶች ልማት ድርጅት እንዲሁም ከሚሊሻ ጽ/ቤት ደብዳቤ ተልኮ የተረጋገጡበት አጋጣሚዎች አሉ። ክትትሉም በተለያዩ መንገድ ይደረጋል።¹⁰⁹ ለምሳሌ ተቋማት ውጤቱን በደብዳቤ እንዲገልጹ በማድረግና እንዲሁም የጥበቃ ርምጃ ተጠቃሚው አልተፈጸመልኝም በሚል አቤቱታ ሲያቀርብ እንዲፈጸም በማዘዘና

¹⁰⁶ ዝኒ ከማሁ

¹⁰⁷ ዝኒ ከማሁ

¹⁰⁸ አቶ ግዛቸው መስፍን፣ በአብዛኛው ፍትሕ ቢሮ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር፣ በቀን 06/01/2018 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

¹⁰⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 105፣ ዶ/ር አያሌው አባተ

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ያለበቁ ምክንያት ያልፈጸመውን አካል ስልጣንን ያላግባብ መጠቀም ወንጀል ምርመራ እንዲጣራበት በማድረግ ተገድዶ እንዲፈጽም የተደረጉባቸው ጉዳዮች አሉ።¹¹⁰ ባለጉዳዮች አልተፈጸመልንም እያሉ ፍትሕ ቢሮ ድረስ እየተመላለሱ መንገላታት ስለሌለባቸው ቢሮው ጥበቃ እንዲሰጥ የላከውን ጉዳይ ሁሉም በየደረጃው ያሉ የክልሉ ዞን ፍትሕ መምሪያዎችና ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤቶች እንዲያስፈጽሙ በሰርኩላር ደብዳቤም የተላለፈበት አጋጣሚም አለ።¹¹¹

ፍትሕ ቢሮው ጥበቃውን በመስጠትና በማስፈጸም ረገድ እያጋጠሙ ያሉ ችግሮች የአዋጁ የተፈጻሚነት ወሰን ግልጽ አለመሆን፣ የፈጻሚ ተቋማት የግንዛቤ ችግር፣¹¹² በፍትሕ ቢሮው ራሱን የቻለ የሥራ ክፍል አለመደራጀቱ፣ ከሌላ የሚሰጥባቸውን ቅድመ-ሁኔታዎችና ምን አይነት ከሌላ እንደሚሰጥ የግንዛቤ እጥረት ስላለ በሁሉም ጉዳዮች ላይ ከሌላ እንዲሰጥ የመፈለግ ችግር፣ የጥበቃ ርምጃው የሚቆየው እስከምን ጊዜ ነው የሚለው በሕጉ በግልጽ አለመቀመጡ፣¹¹³ አዋጁ ለምስክሮችና ጠቋሚዎች እንጅ የወንጀል ተጎጂዎች ምስክር ወይም ጠቋሚ ካልሆኑ በስተቀር ጥበቃ እንደሚሰጥ ስለማይገልጽ የወንጀል ተጎጂዎችን ጥበቃ ለመስጠት የሕግ ማዕቀፍ አለመኖር፣¹¹⁴ የአሰራር ሥርዓት አለመዘርጋት፣ በአዋጁ መሰረት ጥበቃውን ለመስጠት ከጥበቃ ተጠቃሚው ጋር የሥምምነት ውል ያለመውሰድ ችግር፣ ለሥራው ተብሎ የተመደበ በጀት አለመኖር፣¹¹⁵ ከሌላ እንዲሰጥ የሚወስነው ፍትሕ ቢሮ ሆኖ የሚፈጽመው ደግሞ ሌላ አካል መሆኑ።¹¹⁶ የሚሉት ይገኙበታል።

¹¹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ ደ/ር አያሌው አባተ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108፣ አቶ ግዛቸው መስፍን፤ አቶ ዳኘ አድማሱ፣ በአብክመ ፍትሕ ቢሮ የሙስና ወንጀል ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር፣ በቀን 05/01/2018 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

¹¹¹ የአብክመ ፍትሕ ቢሮ በቁጥር ፍ/ቢ/ወ/614/17 በቀን 13/09/2017 ዓ.ም በጻፈው ደብዳቤ የተላለፈ ሰርኩላር

¹¹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 105፣ ዳ/ር አያሌው አባተ

¹¹³ ዝኒ ከማሁ

¹¹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 104፣ የፍትሕ ቢሮ ሪፖርት፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 105፣ ደ/ር አያሌው አባተ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108፣ ግዛቸው መስፍን

¹¹⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 105፣ ደ/ር አያሌው አባተ፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108 ግዛቸው መስፍን፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 110፣ ዳኘ አድማሱ

¹¹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 108፣ ግዛቸው መስፍን

በአጠቃላይ በፌዴራል መንግስቱ የወጣው የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 በአማራ ክልል እየተሰራበት የሚገኝ እና አዋጁን በመፈጸም ረገድ ጥሩ የሚባል እንቅስቃሴ ቢኖርም ሕጉ በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን ግልጽ አለመሆን ከሌሎች ተጨማሪ ተግዳሮቶች ጋር ተደምሮ እንደአንድ ዋና ችግር ሆኖ በተግባር እያጋጠመ ያለ ችግር ነው።

8. ማጠቃለያና ምክራራሳብ

8.1 ማጠቃለያ

በአንድ ሀገር ውስጥ የምስክሮችና ጠቋሚዎች የጥበቃ ርምጃ መረጋገጥ መቻሉ ለፍትሕ ሥርዓቱ ውጤታማነት አጋዥ ነው። ለዚህም ነው በዓለም-አቀፍ ደረጃ ትኩረት ተሰጥቶት የመጣውና በርከት ያሉ ዓለም-አቀፍና አሀገር-አቀፍ ሕጎችና ስምምነቶች ተደርገው ሀገራት ተግባር ላይ እንዲያውሉት የተደረገው። በኢትዮጵያም በፖ.ሊ.ሲ ደረጃ አጽንዖት ተሰጥቶት በተለያዩ የሕግ ማዕቀፎች ውስጥ ተካቶ በተለይም የምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ም ወጥቶ በሥራ ላይ ይገኛል።

ምንም እንኳን በአውሮፓ ሀገራት የጠቋሚዎች ጥበቃ ሕጎች በሀገር-አቀፍ ደረጃ ያሉ ቢሆንም ጥበቃው ለአካባቢ እና ክልላዊ ሕጎች ትኩረት ባለመስጠቱ አነስተኛ ትግብራ እንዲኖር ምክንያት ሆኗል። በአሜሪካ ሀገር የሕግ ስርዓት በፌዴራል መንግስት ያልተሸፈኑ ጉዳዮችን ክልሎች የራሳቸው የምስክሮች ጥበቃ ሕጎች በማውጣት ለምስክሮች ሙሉ ጥበቃ አድርገዋል። በአውስትራሊያ ሀገርም እያንዳንዳቸው የክልል ግዛቶች የራሳቸውን የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ሕግ በማውጣት ውጤታማ የሆነ ክልላ ለመስጠት ችለዋል። በአንጻሩ ኬንያ በሀገር አቀፍ ከወጣው የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ሕግ ውጭ በክፍለ-ሀገሮች (የግዛት ክልሎች) የወጣና ተግባራዊ የሆነ ሕግ ስለሌለ ጥበቃው ውጤታማ ሊሆን አልቻለም።

በሌላ በኩል በኢትዮጵያ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ምን የመተግበር ስልጣን የተሰጣቸው እንደ ፍትሕ ሚኒስቴር፣ የፌዴራል ፀረ-ሙስናና ሥነ-ምግባር ኮሚሽን እንዲሁም የፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት ያሉ የፌዴራል መንግሥት ተቋማት ሲሆኑ እንደፍትሕ ቢሮዎች፣ ፀረ-ሙስናና ሥነ-ምግባር ኮሚሽንና ፍ/ቤቶች ያሉ የክልል መንግስት

የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓትና አዋጅ ቁጥር 699/2003 በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰን

ተቋማት በሕግ የተደነገገ ምንም ዓይነት ግልጽ ሥልጣን አልተሰጣቸውም። ስለዚህ ከሕግ እይታ አንጻር የኢትዮጵያ የምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 አጠቃላይ ይዘት በክልሎች ተፈጻሚነት እንዲኖረው በማድረግ ረገድ ትኩረት አልሰጠም። ሀገራዊ ሕገ-መንግሥት በክልሎች ተፈጻሚ እንዲሆን የሚያስችሉት አስፈላጊ ድንጋጌዎችን አልያዘም።

ስለሆነም ሀገር-አቀፍ ሕገ-መንግሥት በአባል ክልሎች ላይ ተፈጻሚነት የለውም። ክልሎች የራሳቸውን ሕግ አውጥተው እንዲተገብሩ ወይም ይህን አዋጅ ተግባራዊ እንዲያደርጉ የተጣለባቸው ተግባርና ኃላፊነት በሕገ-መንግሥት አልተቀመጠም። ብዙ ጉዳዮች በሀገር-አቀፍ ደረጃ ብቻ የተወሰኑ አይደሉም ወይም ጠቀሜታቸው ለፌዴራል መንግስቱ ብቻ የተገደቡ ሳይሆኑ በክልሎች ላይ ሰፊ አንድምታ አላቸው። በዚህ ረገድ የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ ወይም ከሌላ የማግኘት መብት በክልሎችም ተግባራዊ የሚደረግበት የሕግ ማዕቀፍ ከሌለ ከችግሩ አሳሳቢነትና ወቅታዊነት አንጻር የሕግ ክፍተቱ ተግባርን ለመፈጸም ለክልሎች ፈተና ይሆንባቸዋል። ለዚህም ማረጋገጫ አዋጁ በአማራ ክልል ተግባራዊ እየተደረገ ቢሆንም ከሌሎች ችግሮች በተጨማሪ በክልሎች ላይ ያለው የተፈጻሚነት ወሰኑ ግልጽ ባለመሆኑ ጥበቃውን/ከለላውን ለመስጠት እንደ አንድ ዋና ችግር ተደርጎ ይወሰዳል።

8.2 ምክረ-ሐሳቦች

የምስክሮች እና የጠቋሚዎች ጥበቃ/ከለላ የመስጠት ተግባር የፌዴራል መንግስት ስልጣንና ተግባር ብቻ ሊሆን አይችልም። ምክንያቱም በምስክሮች እና ጠቋሚዎች ላይ የሚደርሰው የበቀል እና የማስፈራራት ርምጃ በክልል አካባቢዎች የሚከሰትና የሚሰፋ በመሆኑ ነው። በክልሎች የሚኖሩ ሰዎች በምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ የተደገፈ ፍትሕ የማግኘት መብታቸው እንዲረጋገጥ ያስፈልጋቸዋል። የፍትሕ ስርዓቱ በፌዴራል እና በክልል ደረጃ ወጥ በሆነ መልኩ መተግበር አለበት፤ ይህ ካልሆነ ግን የወንጀል ምስክሮች እና ጠቋሚዎች ጥበቃ ፍትሕ ፖሊሲ ሙሉ በሙሉ ተግባራዊ ሊሆን አይችልም። ስለሆነም ተግባሩ ለክልል መንግስታትም መስጠት አለበት።

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግሥት አንቀጽ 55(5) የፌዴራል መንግሥት የወንጀለኛ መቅጫ ሕግን የማውጣት ሥልጣን ሲሰጥ ክልሎች ደግሞ በፌዴራል መንግሥት ያልተካተቱ የወንጀለኛ መቅጫ ሕጎችን ማውጣት እንደሚችሉ ይገልጻል። በመሆኑም ክልሎች ከአዋጅ ቁጥር 699/2003

ጋር የተጣጣሙ የራሳቸውን የምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ የሚሰጡ ሕጎችን ቢያወጡና ተግባራዊ ቢያደርጉ የተሻለ ነው። ይህ ካልሆነ ግን የፌዴራል መንግስት የወንጀል ምስክሮችና ጠቋሚዎች ጥበቃ አዋጅ ቁጥር 699/2003 ዓ.ምን በማሻሻል ሕጉ በክልሎች ላይም ተፈጻሚ እንዲሆን ማድረግ አለበት።

በተጨማሪም ጥበቃውን በተሟላ ሁኔታ ለመስጠት እንዲቻል የአሰራር ማንዋል ማዘጋጀት፣ ጉዳዩን የሚመለከት የሥራ ክፍል ማደራጀት፣ ለጥበቃ ተጠቃሚውም ሆነ ለፈጻሚ አካላት የግንዛቤ ማስጨበጫ መድረክ ማዘጋጀት፣ በጀት መመደብ፣ ከጥበቃ ተጠቃሚው ጋር የውል ስምምነት መውሰድ፣ የወንጀል ተጎዳቾችን ጥበቃ የሚያካትት የሕግ ማዕቀፍ ማዘጋጀት ያስፈልጋል።

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና አፈፃፀም በአማራ ክልል

ዳኝነት ይግዛው*

አሕፅሮተ-ይዘት

የጥናቱ ዋና ዓላማ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሕግና አተገባበሩ በአማራ ክልል የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግና አየተሻሻለ ባለው የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ ፍትሕን ከማስፈን አንፃር ምን አንደሚመስል መዳሰስ ነው። ጥናቱ ደክተሪናል እና ኢምፔሪካል የጥናት ስልትን መሰረት ያደረገ በዋናነት አይነታዊ የመረጃ መሰብሰቢያ ዘዴን ተከትሎ የመጀመሪያና ሁለተኛ ደረጃ የመረጃ ምንጮችን በመጠቀም ከዳኞችና ዐቃቤ-የኑ-ሕጎች ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቆችን፣ የፍርድ ቤት ውሳኔዎችን፣ ሪፖርቶችን፣ የተግባር ምልክታዎችን፣ ክርዕስ ጋር ተዛማጅነት ያላቸውን የተለያዩ ጽሑፎች እና ሌሎችም ሕጎችን በመረጃ ምንጭነት በመጠቀም የተከናወነ ነው። ፍትሕ የማግኘት መብትን ለማረጋገጥ ማስረጃ ሊተካ የማይችል ሚና ያለው ነው። ይሁን እንጂ ትክክለኛ ማስረጃን ለማግኘት በጣም አስቸጋሪና የተገኘውም ማስረጃ በወቅቱ በተገቢው ሁኔታ ካልተያዘ የተፈለገው ፍትሕ አይገኝም። ለዚህ ደግሞ ቀዳሚ ምርመራ በትክክል ማድረግና ማስረጃውን ለዋናው መደበኛ ክርክር ጠብቆ ማቆየት ማስረጃዎች ሊገኙ ባለመቻላቸው ሊታገቡ የነበረን ፍትሕ በማግኘት በኩል የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ከፍተኛ አስተዋፅኦ አለው።

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን ለውሳኔ ለመጠቀም የሀገራችን ሕጎች በተገቢው ሁኔታ ያልተቀረፁና በሥራ ላይ ያሉት ሕጎችም ቢሆን ክፍተቶች ያሉባቸው በመሆኑ ሊሻሻሉ የሚገባቸው ሆኖ ቀደም ሲል ጀምሮ በሕግ ደረጃ ተደንግገው የሚገኙ ቢሆንም በቂና ራሱን የቻለ ወጥ ሕግ ካለመኖሩም በላይ ከክፍተቱም ቢሆን ያሉት ሕጎች በአግባቡ በተግባር ላይ ሲውሉ አይስተዋሉም። እንዲሁም በፍርድ ቤቶችም ሆነ በሌሎች የፍትሕ አካላት ለቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ያለው ግንዛቤ አነስተኛ በመሆኑ ከሚሰጠው ከፍተኛ የፍትሕ ውጤት አንፃር ትኩረት በመስጠት የሕጉ ዓላማ ሊተገበር እንደሚገባ የጥናቱ ግኝት ያሳያል።

ቁልፍ-ቃላት:- የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ፣ የወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ ከባድ ወንጀሎች፣ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት፣ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ አጠቃቀም

---

* ዳኝነት ይግዛው ዘለቀ (LLB, LLM)፣ በአብክሞ ፍትሕ ቢሮ የክልል ዐቃቤ-ሕግ፣ dagninetyigzaw18@gmail.com

1. መግቢያ

የወንጀል ድርጊት በመፈፀም የተጠረጠሩ ወንጀል ፈጻሚዎች ወንጀል በፈፀሙበት ጊዜ ስለወንጀል ድርጊቱ አፈፃፀም የሚያስረዳ በቂ ማስረጃ ቢኖርም ከጊዜ በኋላ እነዚህ ማስረጃዎች በተለያዩ ምክንያት ላይገኙ ይችላሉ። ስለሆነም ቀዳሚ ምርመራ ምስክርዎች በዋናው መደበኛ የወንጀል ክስ ክርክር ጊዜ በተለያዩ ምክንያት ፍርድ ቤት ቀርበው ስለወንጀል ድርጊቱ አፈፃፀም ምስክርነት መስጠት የማይችሉበት ሁኔታ ሊፈጠር ስለሚችል አስቀድሞ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ቃላቸውን በመስማትና ማስረጃውን ጠብቆ በማቆየት ሲፈለግ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት በማያያዝ ውሳኔ የሚሰጥበትና ምስክር ባለመቅረብ ምክንያት የሚጓደል ፍትሕን የሚያስቀር የማስረጃ ጥንቅር የሚገኝበት ሃይት ነው።

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በተለያዩ ሀገራት የፍትሕ ስርዓት የተለያዩ ዓላማና ግብ ያለው ሲሆን በሀገራችን ኢትዮጵያ ደግሞ ዋና ዓላማው ተፈፀመ ለተባለው የወንጀል ድርጊት ማስረጃ ሊሆኑ የሚችሉ ምስክርዎችን ለቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት በማቅረብ የምስክርነት ቃላቸውን ተቀብሎ ሰንዶ በመያዝ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ዋናው ክስ ተመስርቶ ምስክር ሊሰማ በተፈለገበት ጊዜ ሕጉ በሚፈቅዳቸው ምክንያቶች ምስክርዎች መቅረብ ካልቻሉ ቀዳሚ ምርመራ ላይ የተሰጠው የምስክርነት ቃል በማስረጃነት ተይዞ ውሳኔ የሚሰጥበት የሕግ ስርዓት ነው። ግቡም ምስክር ባለመቅረብ የሚዘገ መዝገቦችን የመቋረጥ ምጣኔ መቀነስ፣ ወንጀል ፈፃሚዎች በጥፋታቸው ልክ ተገቢውን ቅጣት እንዲያገኙ አድርጎ ፍትሕን በማስፈን ህብረተሰቡ በሕግ ላይ ያለውን አመኔታ ከፍ እንዲል እውን ማድረግና ሌሎችም መሰል ወንጀሎችን እንዳይፈፀሙ ትምህርት የሚወሰድበት የጥንቃቄ እርምጃ ነው።

የዕሉፋ መነሻ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሕጉ ከተቀረፀበት ዓላማ እና ግብ አንፃር ትኩረት ተሰጥቶት እየተሰራ ባለመሆኑ፣ በክልሉ በተለያዩ ዞኖች ውስጥ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን በማያያዝ ውሳኔ ያረፈባቸው መዝገቦች በጣም አነስተኛ መሆናቸውና በስራ ላይ የሚያጋጥሙ ችግሮችን በአካል አፈፃፀሙን በማየት፣ የሕጉንና የአተገባበሩን ክፍተት በመገንዘብ እንዲሁም በቦታውና በጊዜው ያሉ የፍትሕ አካላት የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ከሕጉ ክፍተት በተጨማሪ የተደነገገው ሕግም ተግባራዊነቱ ደካማ መሆኑን ከሚሰጡት ሀሳብ በመነሳት በጥናት በመዳሰስ ምክረ-ሐሳቦችን ለመጠቀም ያለመ የምርምር ዕሉፍ ነው።

2. የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ምንነት

ቀዳሚ ምርመራ በተለያዩ ሀገራት የተለያዩ ዓላማና ትርጉም ያለው ሲሆን ወጥ የሆነ ትርጉም የለውም። ብላክስ ሎው ዲክሽነሪ ቀዳሚ ምርመራን ሲተረጎም the initial investigation to determine whether there is sufficient evidence to prosecute an accused person ወይም ወንጀል ፈፅሟል የተባለን ተጠርጣሪ ክስ ለመመስረት በቂ ማስረጃ ያለ መሆኑን ለመወሰን የሚያስችል የመጀመሪያ ሂደት ነው ይላል።¹

የካናዳ የሕግና የፍትሕ ጥናት ማዕከል ትርጉም እንደሰጠው ደግሞ “A preliminary inquiry is a pre-judicial hearing that is used in serious criminal cases to determine whether the evidence assembled by the Crown against an accused person is sufficient to proceed with a trial”² ይህ በግርድቶ ወደ አማርኛ ቋንቋ ሲተረጎም ቀዳሚ ምርመራ በካናዳ መንግስት ከባድ ወንጀሎች ላይ ተጠርጣሪውን ወደ ዋና ክርክር ለማስገባት የሚያስችል በቂ ማስረጃ መኖር አለመኖሩን ለመወሰን የሚጠቅም ቅድመ-የክርክር ሂደት ነው በማለት ያስቀምጣል።

በ1997 ዓ.ም ተደንግጎ የወጣው የኢትዮጵያ የወንጀል ሕግ በአንቀጽ 1 ላይ “የወንጀል ሕግ ግብ ወንጀል እንዳይፈፀም መከላከል ሲሆን ይህንን የሚያደርገው ስለወንጀሎችና ስለቅጣታቸው በቅድሚያ ማስጠንቀቂያ በመስጠት፣ ማስጠንቀቂያነቱ በቂ ባልሆነበት ጊዜ ወንጀል አድራጊዎቹ ተቀጥተው ሌላ ወንጀል ከመፈፀም እንዲቆጠቡና ለሌሎች ማስተማሪያ እንዲሆኑ ወይም እንዲታረሙና ተጨማሪ ወንጀሎች እንዳይፈፅሙ እርምጃዎች እንዲወሰድባቸው በማድረግ ነው”³ በማለት የሚገልጽ ሲሆን ለዚህ ግብ ስኬታማነት ዋና ተዋናዩ ደግሞ እውነተኛ ማስረጃ መሆኑ የማይካድ ሀቅ ነው።

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ምንነትን ለመረዳት በመጀመሪያ ቀዳሚ ምርመራና ማስረጃን መገንዘብ አስፈላጊ በመሆኑ ማስረጃ በተለያዩ አውድ የተለያዩ ትርጉም ቢኖረውም ማስረጃ መሰረቱ የላቲን ቃል “evidence evidera” ሆኖ ትርጓሜውም በግልፅ ማሳየት፣ ለዕይታ ግልፅ ማድረግ፣ ግልፅ

¹ Bryan A. Garne, *black’s law dictionary* (9th Ed, law prose. Inc. Dallas, Texas, 2009)1299

² Canadian centre for justice research and statistics division, <https://en.m.wikibooks.org.>wiki>preli> (lastly accessed on December 10, 2025 G.C)

³ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ሕግ ለመደንገግ የወጣ አዋጅ፣ 1996 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 414/1996፣ አንቀጽ 1፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

ሆኖ እንዲወጣ ማድረግ፣ በግልፅ የተረጋገጠ እንዲሆን ማድረግ እና ማስረዳት የሚል ትርጉም የተሰጠው ነው። በማለት ያስቀምጣሉ።⁴ ከወንጀል ድርጊት ግንኙነት ጋር በተያያዘ ማስረጃ የወንጀል ተጠርጣሪውን ሁኔታ ለመለየት የሚያስችል አንድ በፍርድ ቤት ምርመራ ላይ ያለ በጭብጥ የተያዘ የወንጀል ድርጊት አከራካሪ ጉዳይ እውነት መሆንና አለመሆኑን በሚያሳምን ማረጋገጥ እንዲያስችል በግብዓት የሚቀርብ ፍሬ-ነገር ሲሆን ይህም በምስክርኛ ቃል፣ በሰነዶች፣ በኤግዚቪቶች፣ በፍርድ ቤት ግንዛቤ በሚወሰድባቸው ነገሮች /judicial notice/፣ የህሌና ግምት ፍሬ-ነገሮች /presumption of facts/ እና በመሳሰሉት የማስረጃ ዓይነቶች የሚገለፅ የፍርድ ቤት ውሳኔ ላይ መድረሻ መንገድ ነው። በማለት በመፅሐፋቸው ላይ ይገልጻሉ።⁵

የኢትዮጵያ ወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ከአንቀጽ 80-93 ያሉት ድንጋጌዎች ከላይ ከተገለፁት ንድፈ-ሀሳቦች ለየት ባለሁኔታ አጠቃላይ ስለቀዳሚ ምርመራ አደራረግ፣ በየትኞቹ ወንጀሎች ላይ በአስገዳጅና በፍቃደኝነት ቀዳሚ ምርመራ እንደሚደረግ፣ የትኛው ፍርድ ቤትና ዐቃቤ-ሕግ የስራ-ነገር ስልጣን እንዳለው፣ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መቼ ጥቅም ላይ እንደሚውልና የመሳሰሉት ጉዳዮች እንደሚከናወኑ ከመግለፅ ባለፈ ግልፅ ትርጉም አይሰጥም።⁶ እንዲሁም የአፌዲሪ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ በአንቀጽ 129 ላይ የቀዳሚ ምርመራ ዓላማ የዐቃቤ-ሕግ ማስረጃ እንዲሁም ተጠርጣሪው እንዲመዘገብለት የሚፈልገውን ማስረጃ መያዝና መጠበቅ ነው። በማለት ዓላማውን ሲደነግግ ትርጉሙን ግን በዝምታ አልፎታል።⁷

በስራ ላይ ያለውም ሆነ እየተሻሻለ ያለው ረቂቅ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ ግልፅ የሆነ ትርጉም ያልሰጡ ቢሆንም ከድንጋጌዎች መገንዘብ እንደሚቻለው ቀዳሚ ምርመራ በእኛ ሀገር ፅንሰ-ሀሳቡ ተለይተው ለተቀመጡ እና እንዳስፈላጊነቱም በሌሎችም የወንጀል ድርጊቶች ወንጀሉ በተፈፀመ ወቅት ያሉ ማስረጃዎችን በፍርድ ቤት የምስክርነት ቃላቸውን

---

⁴ ታጠቅ ታደሰ፣ የማስረጃ ሕግ መሰረተ-ሀሳቦች፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ 1997 ዓ.ም፣ ገጽ 1
⁵ ዝኒ ከማሁ
⁶ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አዋጅ፣ 1961 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 1/1961 ዓ.ም፣ 21ኛ ዓመት ቁጥር 1፣ ከአንቀጽ 80-93፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ
⁷ የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ፣ 2012 ዓ.ም፣ አንቀጽ 129፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ
93 page

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና ኦሪጅናል ሰነድ በአማራ ክልል

በመቀበል በዋናው ክስ ላይ መገኘት ባይችሉ ማስረጃው ተጠብቆ እንዲቆይና ለውሳኔ አሰጣጥ እንዲጠቅም የሚደረግበት የማስረጃ መሰብሰቢያ ሂደት መሆኑን መገንዘብ የሚቻል ነው።

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ደግሞ በቀዳሚ ምርመራ ሂደቱ ተሰብስቦ የተገኘው ለፍርድ ቤት ውሳኔ አሰጣጥ የሚረዳ የተሰነደ ማስረጃ ሲሆን እንደዩ ሀገራቱ የሕግ ዓላማ ለወንጀል ድርጊት በማስረጃነት ጥቅም ላይ ሊውል የሚችል የማስረጃ ዓይነት መሆኑን እንረዳለን።

3. የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን በተመለከተ የሀገራት ተሞክሮ

ቀዳሚ ምርመራን ጠቅለል ባለመልኩ ለመረዳት የሌሎች ሀገራትን ልምድ ማየት አስፈላጊነቱ ላቅ ያለ ስለሆነና የተሻለ ልምድ ያላቸውን ሀገራት በመውሰድ የተከተሉትን የሕግ ስርዓትና ያመጣውን ውጤት በማየት የሚጠቅመውን መውሰድ ተገቢ በመሆኑ ተሞክሮ የሚወሰድባቸው በርከት ያሉ ሀገራት ያሉ ቢሆንም ለእኛ ሀገር የሚጠቅሙትንና የተሻለ ልምድ ያላቸውን አሜሪካንና ካናዳን በምሳሌነት ለማየት ተችሏል።

3.1 የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በአሜሪካ ሕግ

ቀዳሚ ምርመራ በአሜሪካ ሀገር በከባድ ወንጀሎች /Felony cases/ በፍርድ ሽንገሎች /Grand jury/ አማካኝነት የሚደረግ ምርመራ ሲሆን ዓላማውም ለማጥራት /Screening/፣ ማስረጃ ለማሰባሰብ /Discovery/፣ የተከሰቱ ማስረጃ ለመመዘን /Future impeachment/፣ ምስክሮች በማይገኙ ጊዜ በማስረጃነት ለመያዝ /Perpetuation of testimony/ እና ለመደራደር /Plea bargain process/ ጥቅም ላይ ይውላል።⁸ እነዚህ ፍርድ ሽንገሎች አሁን ላይ በቁጥር አስራ ሁለት ሲሆኑ ከተለያዩ የህብረተሰብ ክፍሎች ለተወሰነ ጊዜ ተመርጠው በከባድ ወንጀሎች ላይ በሕጉ አግባብ የቀዳሚ ምርመራ እንዲያደርጉ የሚሠየሙ የፍርድ ሽንገ ዳኞች ናቸው።⁹

በአሜሪካ ሀገር በህዝብ የተቋቋሙት ፍርድ ሽንገሎች /Grand jury/ ተፈፀመ በተባለው የወንጀል ድርጊት ላይ በመደበኛ ዐቃቢያነት ክስ ከመመስረቱ በፊት ማስረጃ ስለመኖሩ የሚያጠናክሩ ማስረጃዎችን ለመሰብሰብ፣ ተከሰቱ ወንጀሉን ላለመፈፀሙ የሚቀርቡ ማስረጃዎችን ቀድሞ

⁸Offices of the United States attorney, US department of justice, www.justice.gov.usao/justice (lastly accessed on February 6, 2025 G.C)

⁹ ዝኒ ከማሁ
94 page

ለመመዘን፣ ቀዳሚ ምርመራ ላይ የምስክርነት ቃላቸውን የሰጡት ምስክሮች በተለያዩ ምክንያት በዋናው ክስ ክርክር ላይ ካልተገኙ የሰጡት ቃል ማስረጃ እንዲሆን ጠብቆ ከማቆየት አንጻር የሚጠቀሙበት የሕግ ስርዓት ሲሆን ማስረጃውን የመጠቀም መብቱ ለዐቃቤ-ሕግና ለተከላኛ እኩል የተሰጠ መብት ቢሆንም ተከላኛዎች ማስረጃችን ለተቃራኒ ተከራካሪ ወገን ይጋለጥብናል ብለው ስለሚፈሩ አብዛኛውን ጊዜ ቀዳሚ ምርመራ እንደሚያስደርጉ ይገልጻሉ።¹⁰

American federal rule of criminal procedure states that under rule 5.1. incorporates preliminary inquiry in general, if a defendant is charged with an offense other than a petty offense, a magistrate judge must conduct a preliminary hearing unless: (1) the defendant waives the hearing; (2) the defendant is indicted; (3) the government files an information under Rule 7(b) charging the defendant with a felony; (4) the government files an information charging the defendant with a misdemeanor; or (5) the defendant is charged with a misdemeanor and consents to trial before a magistrate judge.¹¹

ይህ ማለት በአሜሪካ የፌደራል የወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 5.1 መሰረት ከቀላል ወንጀሎችና ሕገ-ጠንቅ ለይቶ ካስቀመጣቸው ሁኔታዎች ውጭ ቀዳሚ ምርመራ እንደሚካሄድ የሚገልፅ ድንጋጌ ነው። የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በዚህች ሀገር ፍትሕ ከመስጠት አንጻር የተለያዩ ክፍተኛ የሆኑ ጥቅሞች ያሉት መሆኑን ካላቸው የማስረጃ ሕግ ስርዓት መገንዘብ ይቻላል።

3.2 የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በካናዳ ሕግ

Preliminary inquiry in Canada criminal law under article 27 stipulates that the judge must determine whether the Crown has presented a prima facie case, if so, the accused is committed to stand trial and the prosecutor will be called upon to draft an indictment, which will replace the original information as the new charging document. If the Crown does not establish a prima facie case, the accused is discharged and the prosecution on the charge that has been laid ends in effect, the accused who was “charged” is

¹⁰ አደራጀውና ከድር መሐመድ፣ የኢትዮጵያ የወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕግ ማስተማሪያ መጻሕፍት፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ 2009፣ ገጽ 188

¹¹American federal rules of criminal procedure, 2022 E.C, rule 5.1, Washington-America 95 page

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና ኦሪገናል ስርዓት በአማራ ክልል

“discharged.” A discharge at a preliminary inquiry is not, however, an acquittal. The prosecution can re-lay the charge and try again, but will not do so unless important new evidence is uncovered.¹²

ይህ በግርድታ ወደ አማርኛ ቋንቋ ሲተረጎም የካናዳ የወንጀል ሕግ አንቀጽ 27 ዳኞች በቀዳሚ ምርመራው በተከላኹ ላይ በቂ የማስረጃ ግምት መኖሩን ሲወስኑ ለዋናው ክርክር እንዲቀርብና ዐቃቤ-ሕግ የክስ ረቂቅን ወደ ዋናው አዲስ ክስ በመቀየር ክርክር የሚቀጥል ሲሆን ካልሆነ ግን ክሱ ቀርቶ በውጤት ደረጃ ተከላኹ ነፃ ይባላል። ነገር ግን አዲስ ማስረጃ ከተገኘ ዐቃቤ-ሕግ ክሱን እንደገና ሊቀጥል ይችላል ማለት ነው።

በካናዳ ሀገር የወንጀል ድርጊት ስለመፈፀም አለመፈፀም ለማጥራት በወንጀል ምርመራው መሰረት ዋናው ክስ ተመስርቶ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ከመቅረቡ በፊት በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ አካል ተጣርቶ /Screening/ ተደርጎ የሚያልፍ ሲሆን ዋና ዓላማውም ክስ ለመመስረት በቂ ማስረጃ መኖሩን ለማረጋገጥና ተጠርጣሪዎች በቂ ማስረጃ ሳይኖር ክስ ተመስርቶባቸው ውሳኔ እስኪሰጥ ድረስ እንዳይገባሉና በአስር ላይ ያለአግባብ እንዳይቆዩ የተፋጠነ ፍትሕ ለመስጠት የታሰበ የሕግ መርህ ነው።¹³

ቀዳሚ ምርመራ የሚያደርጉት አካላት የሚያስከስስ ወንጀል /Indicatable offence/ ሲያገኙ ብቻ ክስ ተመስርቶ ከፍተኛ ፍርድ ቤት /Superior court/ በማቅረብ ክርክር እንዲካሄድ እና ውሳኔ እንዲሰጥበት ማስረጃውን የሚልኩ ሆኖ ክስ መስርቶ ለመክራ-ክር በቂ ማስረጃ የለም ብለው ሲያምኑ ግን የወንጀል ምርመራ መዘገቡ ባለበት እንዲቋረጥ ይሆናል።¹⁴

በካናዳ ሕግ ቀዳሚ ምርመራ በተደረገባቸው ወንጀሎች ላይ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው አካል ክስ እንዲመሰረት እና እንዳይመሰረት የማስረጃ ይዘቱን በመመርመር በወንጀል ምርመራ መዘገቡ ላይ ሙሉ የመወሰን ስልጣን ያለው በመሆኑ ተጠርጣሪዎች የወንጀል ድርጊቱን ስለመፈፀማቸው

¹² Canadian criminal law, 2022 E.C, art. 27, NCA national committee on accreditation in Canada

¹³ የግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 2፣ Canadian centre for justice research and statistics division

¹⁴ ዝኒ ከማሁ

የሚያስረዳ በቂ ማስረጃ ሳይኖር አላግባብ ክስ ተመስርቶባቸው ለብዙ ዓመታት በእስር ላይ ነገነታቸው ተነፍረው ሲንገላቱ ቆይተው በነፃ ያለ ካሳ ለሚለቀቁ ዜጎች ዓይነተኛ መፍትሔ ነው።

4. በኢትዮጵያ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ዳሰሳ

የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ ስለ ቀዳሚ ምርመራ፣ የወንጀል ምርመራ ዓላማና መርሆች በሚለው ስር የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን አስፈላጊነትና ማስረጃዎችን አስቀድሞ ማዘጋጀት እንደሚገባ ሲገልፅ የወንጀል ምርመራ ሂደት የሕግ የበላይነት፣ የፍትሐዊነት፣ የግልጽነት፣ የተጠያቂነት፣ ለሕዝብ ደህንነትና ሰላም ቅድሚያ የመስጠት፣ ለጉዳዮችና ሁኔታዎች እንዲሁም ለጥቆማዎች ወቅታዊ ምላሽ የመስጠት እና በተጨማሪ ማስረጃ ላይ የተመሠረተ ሚዛናዊ ውሳኔ የመስጠት መርሆዎች ላይ የሚመሠረት ሲሆን የወንጀል ምርመራ ተግባራት የወንጀል ጉዳዮች ላይ መረጃን ወይም ማስረጃን ማፈላለግን፣ ማግኘትን፣ መተንተንን፣ ማደራጀትን፣ ማኖርን፣ ለሚፈለገው ዓላማ ዝግጁ ማድረግን ወይም አግባብነት ላላቸው አካላት ማስረከብን የሚያጠቃልል ይሆናል ሲል ያስቀምጣል።¹⁵

የወንጀል ምርመራ ገና ወደፊት ሊፈፀም በሚችል፣ ሊፈፀም በዕቅድና በዝግጅት ላይ በሚገኝ፣ አፈፃፀሙ ተጀምሮ ባልተጠናቀቀ ወይም አስቀድሞ በተፈፀመ የወንጀል ጉዳይ ላይ ሊደረግ የሚችል ሆኖ የወንጀል ምርመራ በአጠቃላይ ስለወንጀሉ የማወቅ፣ ወንጀል እንዳይፈፀም የማስቆም፣ ወንጀሉ ከተፈፀመ ጉዳዮችን የመቀነስ፣ የወንጀሉ ዲላማ የሆኑትን ሰዎች፣ ንብረቶች ወይም ጥቅሞችን የመከላከል፣ ወንጀል ፈፃሚዎችን ለሕግ የማቅረብ ወይም የወንጀል ተጎጂዎችን መብቶችና ጥቅሞችን የማስከበር ዓላማ ሊኖረው ይችላል በማለት በወንጀል ድርጊት እንቅስቃሴ ላይ ውሳኔዎችን ለመስጠት የማስረጃን ኃይልነት ያሳያል።¹⁶

በኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ከአንቀጽ 80-93 እና በኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ ከአንቀጽ 129-137 ድረስ ያሉት ድንጋጌዎች በግልፅ ስለቀዳሚ ምርመራ፣ ማስረጃና የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ምንነት ባይገልፁም በአጠቃላይ የቀዳሚ ምርመራ ምን መምሰልና እንዴት መደረግ እንዳለበት በዝርዝር ደንግገው

¹⁵ የኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ 2003 ዓ.ም፣ ቁጥር 3.4 እና 3.18 ፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ።

¹⁶ ዝኒ ከማሁ

ስለሚያስቀምጡ ቀዳሚ ምርመራ በወንጀል ጉዳዮች ላይ መደበኛ ክስ ከመቅረቡ በፊት በተጠርጣሪው ላይ ሊቀርብ የሚችለውን ክስና ክሱን ያስረዳሉ ተብለው የተለዩ ማስረጃዎች በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ፊት ቀርበው የሚሰሙበት/የሚመዘገቡበት እና ግልባጩ ስልጣን ላለው ዐቃቤ-ሕግ ወይም ፍርድ ቤት የሚሰጥበት ሥነ-ሥርዓታዊ ክንውን ስለመሆኑ ከጠቅላላ ድንጋጌዎች እንደሚሰጡ፡፡¹⁷ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ/Preliminary inquiry evidence አስፈላጊነት በኢትዮጵያ የሕግ ስርዓት ከሕጎቹ እንደምንረዳው የወንጀል ድርጊት ተፈፀመ በተባለበት ጊዜ የነበሩ ምስክሮችንና ፈቃደኛ ከሆነ የተጠርጣሪውንም ቃል ጭምር ወዲያውኑ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት የምስክርነት ቃላቸውን ተቀብሎ በመያዝ ሕጉ በሚፈቅደው አግባብ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ምስክር በሚሰማበት ጊዜ ሊቀርቡ ካልቻሉ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ላይ የተሰጠውን የምስክርነት ቃል በማስረጃነት በማያያዝ በተከሣሾች ላይ ተገቢውን ውሳኔ በማሰጠት ፍትሕ የሚሰፍንበትና ምስክር ባለመቅረብ አላግባብ የሚመክኑ መዘገቦችን በማዳን በወንጀል ፈጻሚዎች ላይ ተገቢውን ቅጣት በመጣል ለወደፊቱ እንዲታረሙና ሌሎች እንዲማሩ ማድረግ ነው። በተለይ ደግሞ በሀገራችን ተጨባጭ ሁኔታ የአብዛኛው ወንጀል ድርጊቶች ማስረጃ ሰው ብቻ በሆነበት እና ምስክሮች ፍርድ ቤት ቀርበው ለመመስከር በቀጠሮ ቀን ያለመገኘት ችግሮች ራስ ምታት በሆነበት በኢትዮጵያ የወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ወንጀል መፈጸሙን የሚያውቁ ሰዎች በሚገኙበት በቅርበት በሚገኘው የወጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት የምስክርነት ቃላቸውን እንዲሰጡ በማድረግ እና በመመዘገብ ለማስረጃነት ማቅረብ ተገቢ እና ለፍትሕ አስተዳደሩም ትልቅ ፋይዳ ያለው ነው።

የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጋችን ቀዳሚ ምርመራ በሁለት መንገድ ሊካሄድ እንደሚችል የደነገገ ሲሆን እነሱም፡- አስገዳጅ የቀዳሚ ምርመራ /obligatory preliminary inquiry/ እና በፍቃድ ላይ የተመሰረተ ቀዳሚ ምርመራ /permissive preliminary inquiry/ በመባል የሚታወቁ እንደሆነ ድንጋጌዎቹ ያሳያሉ። በዚህም መሰረት በኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 80(1) ላይ ከባድ የሰው ግድያ እና ከባድ የውብድና ወንጀል በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ቀዳሚ ምርመራ መደረግ እንዳለበት በአስገዳጅነት ያስቀመጠ ሲሆን ነገር ግን በአክቲቪስት በሕግ በአስገዳጅነት ቀዳሚ ምርመራ የሚደረግባቸው ወንጀሎችም ቢሆን ወዲያውኑ በከፍተኛው ዐቃቤ-ሕግ አመልካችነትና

¹⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ

መደበኛውን ክስ የመዳኘት የስራ-ነገር ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት ሲፈቅድ ብቻ በተጠርጣሪዎች ላይ ክስ መስርቶ ያለቀዳሚ ምርመራ ምስክር ማሰማት እንደሚችልም የዚህ ሕግ ድንጋጌ ያስረዳል።¹⁸

ቀዳሚ ምርመራ አስገዳጅ የሆነባቸው ወንጀሎች እንደተፈፀሙ ወዲያውኑ ክስ ተመስርቶ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ምስክሮች የሚሰሙ ከሆነ የቀዳሚ ምርመራ ዓላማ ማስረጃ ይዞ ማቆየት ስለነበር ማስረጃው በቀጥታ በዋናው ክስ ላይ ቀርቦ ስለተያዘ ቀዳሚ ምርመራ ማድረግ አያስፈልግም። ነገር ግን ወዲያውኑ የሚለው የጊዜ ጉዳይ ግልፅ ባይሆንም ወንጀሉ ተፈፅሞ ምስክሮች በቦታው ያሉና በዚህ ጊዜ ለምስክርነት በእርግጠኝነት መቅረብ የሚችሉ መሆኑን መረዳት ይቻላል። እነዚህ ወንጀሎች ተፈጽመው ቀዳሚ ምርመራ ላይደረግበት የሚችለው ብቸኛ ምክንያት ዐቃቤ-ሕጉ ነገሩ ወዲያውኑ በከፍተኛ ፍርድ ቤት መታየት አለበት ብሎ ሲያምን እና ይህንን ውሳኔ የከፍተኛው ፍርድ ቤት ከተቀበለው የከፍተኛው ፍርድ ቤት የቀዳሚ ምርመራው ፍርድ ቤት እንዳይቀርብ መወሰን ይችላል። ከዚህ ምክንያት ውጭ ግን ቀዳሚ ምርመራ ሳይደረግበት ጉዳዩ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ክስ የሚቀርብበት አማራጭ የለም።

በአስገዳጅነት የሕግ ግዴታ በተቀመጠበት የቀዳሚ ምርመራ በሚደረግባቸው ወንጀሎች ላይ የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጉ በሚያዘው መሰረት ፍርድ ቤቶች ቀዳሚ ምርመራ ስለመደረጉና ወንጀሎች ያለ ቀዳሚ ምርመራ መደበኛው ክስ መቅረብ በሚያስፈልግ ጊዜ ፍርድ ቤት የሚፈቅድበት ሁኔታ በተግባር የሌለ መሆኑን ተሞክሯቸውን በግልፅ ያስረዳሉ።¹⁹ በእነዚህ አስገዳጅ የቀዳሚ ምርመራ በሚደረግባቸው ወንጀሎች ላይ ዐቃቤ-ሕግ ወዲያውኑ ክስ እንደሚታይ ፍርድ ቤት ሳያስፈቅድ ያለቀዳሚ ምርመራ ክስ መስርቶ ቢቀርብ ውጤቱ ምን ይሆናል የሚለውን የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ስለማይመልስ የአስገዳጅነት ባህሪውን ስለሚያሳጠው እየተሻሻለ ያለው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ ክፍተቱን ሲሞላ እንደሚገባ ሀሳባቸውን ይሰጣሉ።²⁰

¹⁸ ዝኒ ከመሆ

¹⁹ ሀብታሙ ምህረት፣ በምስራቅ ጎጃም ዞን ፍትሕ መምሪያ፣ በወንጀል የተገኘ ሀብት ማስመለስ ቡድን መሪ ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ በስልክ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ሰኔ 7 ቀን 2017 ዓ.ም.፣

²⁰ ዝኒ ከመሆ

ሁለቱ ወንጀሎች ላይ ብቻ በአስገዳጅ ሁኔታ የቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግ የተደረገበት በቂ ምክንያት ሕጉ ባያስቀምጥም የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ተደንግጎ በወጣበት ጊዜ ከሌሎች ወንጀሎች የበለጠና ጥንቃቄ ሊደረግባቸው የሚገቡ የወንጀል ድርጊቶች ስለነበሩ ልዩ ትኩረት ለመስጠት የታሰበ መሆኑን መገንዘብ የሚቻል ነው። ምክንያቱም በቅጣት ደረጃ ከሆነ ከእነዚህ ወንጀሎች አኩሪ ወይም የበለጠ ቅጣት የሚያስቀጡ የወንጀል ሕጎች ከወጡ በኋላ የማህበረሰብ ለውጥ/social dynamism የወለዳቸው ተለይተው በአዋጅ የወጡ የሽብር፣ በሰው የመነገድ እና ሰውን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር የማሻገር፣ የጉምሩክ፣ የሙስና ወንጀሎችና የመሳሰሉት እንዲሁም በሥራ ላይ ባለው የወንጀል ሕግ የሚገኙ ከባድ ወንጀሎች ለአብነት ያህል አንቀጽ 238 በሕገ-መንግስቱና በሕገ-መንግስት ስርዓት ላይ የሚፈፀሙ ወንጀሎች እና አንቀጽ 241 የሀገሪቱን የፖለቲካና የግዛት አንድነት በመክት የሚደረግ ወንጀል በአስገዳጅነት ቀዳሚ ምርመራ አይደረግባቸውም።²¹

በሌሎች በከፍተኛው ፍርድ ቤት በሚታዩ ወንጀሎች ላይ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 80(2) እንደሚገልፀው በተፈፀሙት ወንጀሎች ላይ ዐቃቤ-ሕግ ትዕዛዝ ካልሰጠ በስተቀር ቀዳሚ ምርመራ ማድረግ እንደማይቻል የሚያስቀምጥ ሲሆን በየትኛው ደረጃ ያለው ዐቃቤ-ሕግ እንደሆነ በግልፅ አያስቀምጥም።²² በዚህ ሕግ አንቀጽ 38(ለ) እና 80(2) መሠረት የቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግ የሚያዘው “ዐቃቤ-ሕግ” የሚለው በአንቀጽ 83(1) ላይ ቀዳሚ ምርመራ መደረግ እንዳለበት ሲወሰን ስልጣኑ ለሚፈቅድለት የወረዳ ግዛት ፍርድ ቤት አስፈላጊ ሲሆንም ለዚህ ወረዳ ፍርድ ቤት ዐቃቤ-ሕግ ግልባጩን ይልካል በማለት ስለሚያስቀምጥ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ትይዩ ስልጣን ያለው የዞን ዐቃቤ-ሕግ መሆኑን ከዚህ የሕግ ድንጋጌ መረዳት ይቻላል።²³

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ እንዲሰበሰብ ትዕዛዝ የሚሰጠው ዐቃቤ-ሕግ የትዕዛዙ ይዘት ምን መሆን እንዳለበት እና ቅርፁ ምን መምሰል እንዳለበት የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌ የማያሳይ ስለሆነና ወጥነት ያላቸው ትዕዛዞችን ለማስተላለፍ የሚያስችል ቅርፁን የሚያሳይ ግልጽ ድንጋጌም የሌለና የሕግ ድንጋጌውን ጠቅሶ እንዲያዝ ሕጉ አያስገድድም።²⁴ በተግባርም እየተሰራ ያለው በደፈናው ትዕዛዝ መስጠት ብቻ በመሆኑ ቀዳሚ ምርመራ

²¹ የግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 3፣ አንቀጽ 238 እና 241
²² የግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ
²³ ዝኒ ከማሁ
²⁴ ዝኒ ከማሁ

አስደራጊ ዐቃቢያነትን እያስቸገረ ያለና በጎላም በዋናው ክስ ላይ አንቀጽ ከተቀየረ በመቃወሚያነት በመቅረብ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃውን ዋጋ አልባ የሚያስደርግ ሁኔታ ሊፈጥር የሚችል መሆኑን የሚያሳይ ጉዳይ ነው።²⁵

የወንጀል ምርመራ መዝገቡን የመመርመር ስልጣን ያለው የከፍተኛው ዐቃቤ-ሕግ ቀዳሚ ምርመራ የሚያስፈልገው መሆኑን ከወሰነ ስልጣኑ ለሚፈቅደው የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት እንዲሁም ለዚሁ ፍርድ ቤት ትይዩ ስልጣን ላለው ዐቃቤ-ሕግ ይልካል በማለት ስለሚደነግግ ቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግ የሚወስነው ከመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤቱ ትይዩ ስልጣን ያለው ዐቃቤ-ሕግ ሳይሆን ክሱን የመመስረት ስልጣን ባለው ዐቃቤ-ሕግ ትዕዛዝ የሚፈፀም መሆኑን ያሳያል። ለዚህም ማሳያ የፀና ፈቃድ ሳኖረው የንግድ እንቅስቃሴ ሲፈፀም የተያዘ ተጠርጣሪ ላይ በቁጥር 061908 በቀን 20/11/2014 ዓ.ም የቀዳሚ ምርመራ እንዲካሄድ በከፍተኛው ዐቃቤ-ሕግ ትዕዛዝ የተሰጠና በፍ/ወ/መ/ቁ 12210 በቀን 22/02/2015 ዓ.ም በባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍርድ ቤት የተከናወነ መሆን ያረጋግጣል።²⁶ ነገር ግን በአብዛኞቹ ቦታዎች የዞን ዐቃቤ-ሕግ በተፋጠነ ሁኔታ በቀጥታ ክስ መስርቶ ክርክር ካልጀመረ በስተቀር የወረዳ ዐቃቤ-ሕግ ነው ያለ ትዕዛዝ የቀዳሚ ምርመራ የሚያስደርገው። ይህ ደግሞ ሕጉን የተከተለ ባይሆንም አስፈላጊ ጉዳዮች ላይ ስልጣን ካለው አካል ጋር በመነጋገር መዝገቦች እየተመላለሱ ፍትሕ ከሚዘገይ በቅርበት እና ማስረጃን በትኩሱ ለመያዝ የሚችሉት የወረዳ ዐቃቤ-ሕግ ስለሆኑ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃውን ያለ ከፍተኛው ዐቃቤ-ሕግ ትዕዛዝ እየሰሙ በመላካቸው የፍትሕ መዘገየት/delay of justice ን ያስቀረና ውጤታማ በመሆኑ ሕጉም በዚህ አግባብ ቢቀረፅ ፍትሕ በቀላሉ ተደራሽ እንደሚሆን ሀሳባቸውን ያስረዳሉ።²⁷

The English version of Ethiopian criminal procedure code article 80(3) the provisions of this Book shall not apply to offences coming within the jurisdiction of the High Court which have been committed by young persons በማለት ሲያስቀምጥ አማርኛው የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-

---

²⁵ ዝኒ ከማሁ
²⁶ የምዕራብ ጎጃም ዞን ፍትሕ መምርያ ዐቃቤ-ሕግ፣ ቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግ የተሰጠ ትዕዛዝ፣ 2014፣ ባህርዳር- ኢትዮጵያ
²⁷ ሀብቴ ንብረት፣ የባህርዳር ዙሪያ ወረዳ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች አስተባባሪ ዐቃቤ-ሕግ፣ ስለቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 26 ቀን 2017 ዓ.ም

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና ኣፈፃፀም በአማራ ክልል

ሥርዓት ግን አንቀጽ 80(3) የሚባል አንቀጽ አላካተተም።²⁸ ተፈፃሚነት ያለው የአማርኛው ቋንቋ ትርጉም ቢኖር ኖሮ የዚህ ሕግ ድንጋጌዎች በከፍተኛው ፍርድ ቤት ስራ-ነገር ስልጣን በሚታዩ በወጣት አጥፊዎች በሚፈፀሙ ወንጀሎች ላይ ተፈፃሚነት አይኖራቸውም የሚል እንደምታ ያለው ሲሆን ይህም በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 172 እና ተከታዮቹ ላይ የተቀመጠውን የወጣት ጥፋተኞች የክስ ሂደት ሊያጠናክር የሚችል የሕግ ድንጋጌ ነው በሕግ አርቃቂ ግድፈት ሊቀር የቻለው።²⁹

በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 144(1) ላይ የተጠቀሱት የሕግ ምስክሮች የማይገኙበት ምክንያቶች ከተፈጠሩ ለተጠርጣሪው መከላከያ ምስክሮች የሕግ የተቃርኖ (የተገላቢጠኝ) አተረጓጎም ዘዴ/interpretation of Acontrario reading ሊሠራ ስለሚገባው የኢትዮጵያ የቀዳሚ ምርመራ ሕግ ዓላማው ማስረጃን ጠብቆ ማቆየት /Perseve of evidence/ በመሆኑ በሥራ ላይ ያለው ሕግ በግልጽ ያለው ነገር ባለመኖሩ ያልተከለከለ ስለሆነና የሌሎች ሀገራት ተሞክሮም እንደሚያሳየው በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስትና የወንጀል ሕግ ከተከራካሪዎች የእኩልነት መብት መርህ አንፃር የወንጀል ተጠርጣሪዎች ምስክሮቻችን በቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ይሰሙልኝ ብለው ካመለከቱ ሊሰሙላቸው ይገባል የሚል እምነት ፀሐፊው አለው።³⁰

ከዚህ ጋር በተያያዘ ዐለም-አቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን ሰነድ አንቀጽ 14(1) በፍርድ ቤት ክርክር ሂደት የእኩልነት መብት/fair trial መከበር እንዳለበትና ሁሉም ሰው በሕግ ፊት እኩል እንደሆነ የሚገልፅ ሲሆን ኢትዮጵያ ደግሞ ይህን የቃልኪዳን ሰነድ ተቀብላ የፈረመች በመሆኑና በፌደራል ሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 9(4) መሰረት ይህ የቃል ኪዳን ሰነድ የሀገሪቱ የሕግ አካል ስለሚሆን በቀዳሚ ምርመራ ጊዜ የተከሳሽ መከላከያ ምስክር ሊሰማ ይገባል በማለት ይተነትናሉ።³¹

²⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ አንቀጽ 82(3) የእንግሊዘኛው ቅጅ

²⁹ ዝኒ ከማሁ

³⁰ ዝኒ ከማሁ

³¹ Wondwossen Demissie Kassa (2020), 'The Preliminary Inquiry in Ethiopia and Its Adverse Impact on the Rights of the Accused', 14 *Mizan Law Review* 1: 150-160, <https://www.ajol.info> lastly accessed on february 6, 2025

በቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ላይ የሚደረገው የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 144(1) መሠረት ምስክሩ የሞተ እንደሆነ ወይም የአዕምሮ ጉድለት ያገኘው እንደሆነ፣ ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ፣ በህመም ምክንያት ወይም በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ባለመኖሩ ፍርድ ቤት መቅረብ ያልቻለ እንደሆነ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት የሰጠው ቃል ተነቦ በማስረጃነት ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ይቀርባል ስለሚልና በከፍተኛው ፍርድ ቤት በማስረጃነት ስለሚያያዝ የወንጀል ተጠርጣሪዎች በሕግ ባለሙያ እየታዘቡ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ድረስ ተገቢው ክርክር እየተደረገ ቢሰራ ማስረጃውም ተቀባይነት ይኖረዋል።³² የተከሳሾች በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት መሠረት በጠበቃ ተወክሎ የመከራከር እና ምስክርቻቸውን አቅርቦ የማሰማት ሕገ-መንግስታዊ መብታቸውንም የሚያስጠብቅ በመሆኑ ፍትሕን ያረጋግጣል።³³

በተግባር ግን አብዛኛውን ጊዜ ቀዳሚ ምርመራ ላይ ተጠርጣሪዎች በሕግ ባለሙያ ተወክለው ሲከራከሩ አይስተዋልም። በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት የተሰጠ ቃል በማስረጃነት ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ቀርቦ ተቀባይነት ሊኖረው የሚችለው በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቁጥር 144(1) ላይ ከተጠቀሱት ምክንያቶች ውስጥ ጉዳዩ የሚመለከተው ሁኔታ የተፈጠረ ስለመሆኑና እውነተኛ መሆኑን ማስረዳት መቻል ግድ የሚል ነው። በዚህ ሕግ አንቀጽ 88 እና 147 የመስቀለኛ ጥያቄ ሁሉ እንዲመዘገብ የሚያዘዙ በመሆናቸውና ተከራካሪ ወገን የመስቀለኛ ጥያቄ ለመጠየቅ ዕድል እንዳለው የሚያመለክት፣ የመስቀለኛ ጥያቄ እውነትን ለማውጣት የሚረዳ ስለሆነ ተከሳሹ ይህን ዕድል በቀዳሚ ምርመራ ፍርድ ቤት ማግኘቱ ምስክሩ የሰጠው ቃል እውነት ወይም አስተማማኝ ለመሆኑ የሚያረጋግጥ ነው።³⁴

በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ቃላቸውን የሰጡ ምስክሮች በከፍተኛው ፍርድ ቤት ቢቀርቡ ኖሮ ተከሳሾች በግል ወይም በመንግስት ጠበቃ ተወክለው ሊከራከሩ ስለሚችሉ ይህን መብት በቀዳሚ ምርመራ ጊዜ ማጣት ስለሌለባቸውና ክርክር ያልተደረገበት ማስረጃ ተያይዞ ውሳኔ ለመስጠት ስለሚያስችግር ቀዳሚ ምርመራ ዋና ዓላማው በትኩሱ ትክክለኛ ማስረጃን

---

³² የግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ
³³ የኢትዮጵያ ፌድራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ-መንግስት፣ 1995 ዓ.ም፣ አዋጅ ቁጥር 1/1995፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1ኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አንቀጽ 20(4 እና 5)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

³⁴ የግርጌ ማስታዎሻ ቁጥር 4፣ የማስረጃ ሕግ መሰረተ-ሀሳቦች
103 page

ሰብስቦ ማቆየት ስለሆነ በተከላሹ ፍላጎት መከላከያ ምስክሮችን በመስማትና በሕግ ባለሙያ በመወከል ተገቢውን ሕጋዊ ክርክር በማድረግ ሊሰራ የሚገባው ነው።

ከግማሽ ምዕተ-ዓመት በላይ የሆነውን የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ክፍተቶችን በመለየትና የህብረተሰቡን የዕድገት ደረጃ/change of social dynamism ባገናዘበ መልኩ ለመተካትና ተግባራዊ ለማድረግ እየተዘጋጀ ያለው የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ ራሱን የቻለ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን በተመለከተ መሻሻል በኖረውም አሁንም ሊሻሻሉ የሚገባቸው ጉዳዮች ያሉ መሆኑን ከረቂቅ ሕጉ መገንዘብ የሚቻል ሲሆን ዋና ዋና ሀሳቦቹን ከዚህ በታች ለመተንተን ተሞክሯል።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ በአንቀጽ 129 የቀዳሚ ምርመራ ዓላማ የዐቃቤ-ሕግ ማስረጃ እንዲሁም ተጠርጣሪው እንዲመዘገብለት የሚፈልገውን ማስረጃ መያዝና መጠበቅ ነው በማለት ይደነግጋል።³⁵ በረቂቁ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ ላይ በግልፅ ተጠርጣሪውም እንዲመዘገብለት የሚፈልገው ማስረጃ ካለ ማለትም መከላከያ ምስክሮቹ ሊሰሙልኝ ይገባል ካለ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ልክ እንደ ዐቃቤ-ሕግ ማስረጃዎች እንደሚሰማለት የፈቃደ በመሆኑ በስራ ላይ ያለው የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ላይ በግልፅ ያልተቀመጠ በመሆኑ መፅደቅ ቢችል የነበረው የሕግ ክፍተት ሊሞላ የሚችል ሕግ ነው። ረቂቅ ሕጉ ቀዳሚ ምርመራ የሚደረግባቸውን ወንጀሎች በአንቀጽ 130(1) ላይ ለይቶ ሲያስቀምጥ በዚህ ሕግ በሠንጠረዥ “ሀ” ከባድ ወንጀል መሆናቸው በተደነገጉ ጉዳዮች የተጠረጠረን ሰው ዐቃቤ-ሕግ በቀጥታ ክስ ለመመስረት ካልወሰነ በስተቀር በመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት በዐቃቤ-ሕግ ጠያቂነት ቀዳሚ ምርመራ ሊካሄድ ይችላል በማለት ከ73 (ሰባ ሶስት) በላይ ወንጀሎች በሰንጠረዥ ቀዳሚ ምርመራ እንደሚደረግባቸው ሲገልፅ በዚህ አንቀጽ ንዑስ-አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ ቀዳሚ ምርመራ የሚያስፈልገው ከባድ ወንጀል መሆኑ በተደነገገ እና ሌላ ተደራራቢ ወንጀል የተፈፀመ እንደሆነ የቀዳሚ ምርመራው በሁሉም የወንጀል ዓይነቶች ላይ ሊካሄድ የሚችል ሆኖ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ዐቃቤ-ሕግ እና ተጠርጣሪው ያቀረቡትን ማስረጃዎች ይመዘግባል፤ ሲጠየቅም ክስን ለሚያየው ፍርድ ቤት ይልካል ሲል ያስቀምጣል።³⁶

³⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ

³⁶ ዝኒ ከማሁ

ሕጉ “በዐቃቤ-ሕግ ጠያቂነት” የሚለው የከፍተኛው ወይስ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ትይዩ ያለውን ዐቃቤ-ሕግ መሆኑን ካለማሳየቱም በላይ ለዐቃቤ-ሕግ ብቻ መብቱ መሰጠቱ የተጠርጣሪን በፍርድ ቤት በእኩልነት የመዳኘት መብት መርህን የሚጋፋ ድንጋጌ ስለሆነ ተጠርጣሪውም ቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግለት በግልፅ እንዲጠይቅ የማያሳይ ነው። እንዲሁም ቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሚሰበሰብባቸው ከባድ ወንጀሎች በፈቃደኝነት ላይ የተመሰረቱ እንጂ በሕግ በአስገዳጅነት ቀዳሚ ምርመራ የሚደረግባቸው አለመሆኑን እየተሻሻለ ካለው የወንጀል ሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ መገንዘብ ይቻላል።

በዚህ በመሻሻል ላይ ባለው ሕግ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ተከራካሪ ወገኖች ያቀረቡትን የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃዎች ሲጠየቅ ክስን ለሚያየው ፍርድ ቤት ይልካል የሚል ሲሆን ስራ ላይ ያለው የወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕግና በተግባር ማስረጃው ቀድሞ ለተከራካሪ ወገኖች እየደረሰ የሚፈጠረውን የፍትሕ መዛባት የሚቀንስ ነው። በስራ ላይ ያለው የወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ በሁለት ወንጀሎች ማለትም በከባድ ሰው ግድያና በከባድ ውብድና ወንጀሎች ብቻ በአስገዳጅነት የቀዳሚ ምርመራ እንደሚደረግ የሚደነግግ ሲሆን ረቂቅ ሕጉ ግን ከዚህ በተለይ በብዙ ወንጀሎች ላይ ቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግና ማስረጃ እንዲሰበሰብ ሰፊ ዕድል ይሰጣል። ነገር ግን በሥራ ላይ ባለው ሕግ በአስገዳጅነት የቀዳሚ ምርመራ ከሚደረግባቸው ወንጀሎች ውጭ የከፍተኛው ዐቃቤ-ሕግ ቀዳሚ ምርመራ መደረግ አለበት ብሎ ካመነ በሌሎችም ወንጀሎች ቀዳሚ ምርመራ እንዲደረግ ትዕዛዝ እንደሚሰጥ የተቀመጠው ሕግ በረቂቅ ሕጉ ላይ አልሰፈረም። ይህ ደግሞ አስፈላጊ በሆነ ጊዜ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መሰረት የሚሰጡ የወንጀል ወሳኔዎችን በመግታት ፍትሕን ያሳጣል።

በዚህ ረቂቅ ሕግ ላይ አንቀጽ 137 የተጠርጣሪ አቆያየት በሚለው ርዕስ ስር በንዑስ-ቁጥር 1 ላይ በዚህ ሕግ በሌላ ምክንያት በተለየ ሁኔታ ተጠርጣሪው በማረፊያ ቤት የሚቆይ ካልሆነ በስተቀር የቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ተጠርጣሪውን በዋስትና ይለቀቃል። እንዲሁም በንዑስ-ቁጥር 2 ላይ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት የወንጀል ድርጊቱ ስለመፈፀሙ ወይም ተጠርጣሪው ድርጊቱን ስለመፈፀሙ አጠራጣሪ ሆኖ ሲያገኘው ተጠርጣሪውን ያለዋስትና ለጊዜው ይለቀቃል በሚል ያስቀመጠ በመሆኑ የቀዳሚ ምርመራ ሰሚ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ከወንጀልኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ በተለየ ሁኔታ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ይዘቱ ላይ

በመመርመር ውሳኔ መስጥት እንደሚችል ያሳያል።³⁷ ይህ ድንጋጌ የሚገልፀው ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት በዋስትና መብት ላይ የመወሰን ስልጣን የሰጠው መሆኑ እንደሌሎች ሀገራት የቀዳሚ ምርመራ ዓላማ ማስረጃ ከመሰብሰብ በዘለለ በሌሎች ጉዳዮች ላይም እንዲወሰን ዕድል መስጠቱ አዲስና ተገቢ ሀሳብ ቢሆንም የፍርድ ቤቶች አደረጃጀትና የዳኞች የመወሰን አቅም እንዲያደግ ባልተፈጠረበት ሁኔታ የሕገ አፈፃፀም ከጥቅሙ ጉዳቱ ሊያመዘን ስለሚችል ሊታሰብበት የሚገባ ነው።

ተጠርጣሪ ሳይኖር ቀዳሚ ምርመራ ማስደረግን በተመለከተ በስራ ላይ ያለውም ሆነ ረቅቅ ሕገ በግልፅ የሚለው ነገር የሌለ ቢሆንም በረቂቅ ሕገ ለዐቃቤ-ሕግና ለተጠርጣሪው የሚሰጥ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መያዝ ያለበትን ጉዳይ ሲዘረዝር በአንቀጽ 136(2)(መ) የሚታወቅ እንደሆነ የተጠርጣሪው ስም፣ አድራሻ፣ ሥራ፣ ፆታ፣ ዕድሜ፣ ዜግነት፣ የቤተሰብ ሁኔታ እና ሌላ አስፈላጊ መረጃ መገለፅ እንዳለበት ሲገልፅ በስራ ላይ ያለው የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግም አንቀጽ 92(1)(መ) በተመሳሳይ መልኩ ያስቀምጣል “የሚታወቅ እንደሆነ” የሚለው ሐረግ ተጠርጣሪው በሌለበት ቀዳሚ ምርመራ ማድረግ አንደሚቻል አያሳይም ወይ? ምክንያቱም በችሎቱ ከተገኘ ስለሚታወቅ፣ ስሙን ስለሚናገርና የራሱን ስም የማያውቅ ሰው ስለማይኖር በሕጎቹ ላይ የሚታወቅ ከሆነ ተብሎ የሚቀመጥበት ሌላ አሳማኝ ምክንያት ስለሌለ ነው።³⁸

ስለሆነም የቀዳሚ ምርመራን ማስረጃ በተመለከተ የወንጀል ሥነ-ሥርዓቱ ዓላማ ለወደፊት ለውሳኔ እንዲረዳ ማስረጃን መሰብሰብና በሕገ መሰረት ለውሳኔ ማዘጋጀት ስለሆነ በዋናው ክስ ላይም ሥነ-ሥርዓቱን በመጠበቅ ሕገ በሚፈቅደው አግባብ ተከላሽ በሌለበት ክርክር ስለሚካሄድና ተጠርጣሪው የሚታወቅ እንደሆነ የሚለውንም በተገቢው በመተርጎም ተጠርጣሪ በሌለበት ቀዳሚ ምርመራ ቢደረግ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን ጠቀሜታ የበለጠ ከፍ ያደርገዋል።

4.1 በአማራ ክልል የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሕግ ተግባራዊ አፈጻጸም

በኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 144(1) መሠረት በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ምስክሮች የሰጡት ቃል በማስረጃነት ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ሊቀርብ የሚችለው ምስክሩ የሞተ እንደሆነ፣ የአዕምሮ ጉድለት ያገኘው እንደሆነ፣ “ማግኘት ያልተቻለ

³⁷ ዝኒ ከማሁ
³⁸ ዝኒ ከማሁ
106 page

እንደሆነ፣ በሀመም ምክንያት ወይም በኢትዮጵያ ግዛት ውስጥ ባለመኖሩ ፍርድ ቤት መቅረብ ያልቻለ እንደሆነ ነው በማለት ይደነግጋል።³⁹

የኢትዮጵያ የወንጀል ሥነ-ሥርዓትና የማስረጃ ረቂቅ ሕግ በአንቀጽ 167(1) ላይ ዐቃቤ-ሕግ በምስክርነት የጠራው ሰው የሞተ እንደሆነ፣ ወይም የአዕምሮ ጉድለት ያገኘው እንደሆነ፣ ምስክርን ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ፣ በሕመም ወይም በኢትዮጵያ ውስጥ ባለመኖሩ ምክንያት በፍርድ ቤት ለመቅረብ ያልቻለ እንደሆነ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት የሰጠው ቃል ተነቦ በማስረጃነት ጉዳዩን በሚሰማው ፍርድ ቤት መቅረብ ይችላል በማለት ያስቀምጣል።⁴⁰

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን ለመጠቀም በሥራ ላይ ያለውም ሆነ በመሻሻል ላይ ያለው ረቂቅ ሕግ ተመሳሳይ በሆነ መልኩ ማስረጃው ፍርድ ቤት ሊቀርብ የሚችልበትን ሁኔታ ያስቀመጠ ሲሆን ከእነዚህ መስፈርቶች ውጭ ለፍርድ ቤት ሊቀርብና የውሳኔ አካል ሊሆን ስለማይችል በርካት ያሉ መዝገቦች ምስክር ባለመቅረብ ስለሚዘገቡ ከጊዜው ጋር አብሮ ሊሄድ የሚችል ተጨማሪ መስፈርቶች የሚያስፈልጉ መሆኑን አመላካች ነው።

በተለይ በሰዎች መነገድና ሰዎችን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀሎች ተጠቂ የሆኑ ሰዎች የቀዳሚ ምርመራ ከተደረገላቸው በኋላ የማቆያ ቦታ የሌላቸው በመሆኑና ወደየክልላቸው የሚመለሱ ከመሆኑም በላይ ከመጡበት ክልል፣ ዞን ወይም ወረዳ ደግሞ ለቀው ወዳልታወቀ የሀገሪቱ አካባቢዎች የሚንቀሳቀሱበት ሁኔታ ስላለና ባስመዘገቡት አድራሻ ጭምር ማግኘት የማይቻል በመሆኑ በርካታ ጥፋተኛ ሊደረጉ የሚገባቸው ተጠርጣሪዎች ማስረጃው ተቀባይነት ባለማግኘቱ ምክንያት ፍትሕ የሚዛባበትና አስተማሪ ቅጣት ሳይሰጥ የሚቀርበትን ዕድል የሚፈጥር በመሆኑ ከዚህ ወንጀል ድርጊት ጋር ተያይዞ ረቂቅ የወንጀል ሥነ-ሥርዓቱና የማስረጃ ሕግ በጥልቀት ሊያዩው የሚገባ ጉዳይ ነው።⁴¹

³⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀል ሕግ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ
⁴⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ
⁴¹ በሰዎች መነገድና ሰዎችን በሕገ-ወጥ መንገድ ድንበር ማሻገር ወንጀልን ለመከላከልና ለመቆጣጠር የወጣ አዋጅ፣ 2012 ዓ.ም፣ የፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ አዋጅ ቁጥር 1178/2012 ዓ.ም፣ 26ኛ ዓመት ቁጥር 31፣ አንቀጽ 24፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና ኦሪጅናል ሰነድ ክልል

በኢትዮጵያ የወንጀልና መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 144(1) የሕግ ድንጋጌ ላይ በተገቢው መተርጎም ያለበት ሀረግ “ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ” የሚለው ነው። ምክንያቱም በተለያዩ ባለሙያዎች በተለይም በማዕከላዊ ጎንደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት የሚታዩ የሕግ ምስክሮች በአድራሻቸውና በተለያዩ ቦታ ተፈልገው ፖሊስ ማግኘት ያልቻለ መሆኑን የሰነድ ማስረጃ ሲያቀርብና ይህን ተከትሎ ዐቃቤ-ሕግ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ይያያዝልኝ ሲል የቀረበው ማስረጃ ምስክሮች በአድራሻቸው አልተገኙም ማለት በሌሎች የሀገሪቱ ክፍሎች የሌሉ መሆኑን አያሳይም በሚል የቀረበው የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ይያያዝልኝ ጥያቄ ውድቅ በማድረግ መዘገቦች ስለሚዘገቡ ነው።

ለዚህም አብነት የሚሆኑ የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ፍትሕ መምሪያ ቀዳሚ ምርመራ የተደረገባቸው ሶስት መዘገቦች ምስክሮች መቅረብ ባለመቻላቸው ቀዳሚ ምርመራ እንዲያያዝ ተጠይቆ የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ባለመቀበሉና የወንጀል ምርመራ መዘገቦች የተቋረጡ መሆኑን ያሳያሉ።⁴² በአነዚህ የክባድ ውብድና ወንጀሎች ላይ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ እንዲያያዝ ለፍርድ ቤት ተጠይቀው ተቀባይነት ሳያገኙ የቀሩ ሲሆን የሕጉንና የአሰራሩን ችግር ግዝፈት በጥልቀት የሚያሳዩ ናቸው።

በከፍተኛው ፍርድ ቤት ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ የሚለው የሕጉ ክፍል መተርጎም ያለበት ምስክሮችን ማቅረብ የሕግ ግዴታ ያለበት አካል ምስክሩ ባስመዘገበው አድራሻ እንዲሁም ማቅረብ የሚችልበት ሌላ ቦታ ያለ መሆኑን ካወቀ እንጅ ሌሎች ቦታዎች ሊኖር ይችላል በሚል ብዙ ቦታዎች ያለመረጃ መፈለግና ያለበት ቢታወቅም ለመምጣት ፈቃደኛ ወይም ከአቅም በላይ መሆኑ ከተረጋገጠ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መጀመሪያም ተሰብስቦ ከሚቆይበት ዓላማ አንፃር ሊያያዝ ይገባል ሲሉ ያስረዳሉ።⁴³

⁴² የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ፍትሕ መምሪያ ዐቃቤ-ሕግ እና እነ አገሬ አየነው፣ የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ የወ/መ/ቁ 02-26166፣ 2010 ዓ.ም

- የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ፍትሕ መምሪያ ዐቃቤ-ሕግ እና እነ ደሴ ንጋቱ፣ የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ የወ/መ/ቁ 02-21054፣ 2009 ዓ.ም
- የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ፍትሕ መምሪያ ዐቃቤ-ሕግ እና እነ ገ/ሀይወት ማሞ፣ የማዕከላዊ ጎንደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ የወ/መ/ቁ 02-24916፣ 2010 ዓ.ም

⁴³ በቃሉ አዳሙ፣ በሰሜን ጎጃም ዞን ፍትሕ መምሪያ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 26 ቀን 2017 ዓ.ም

ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ላይ ቃላቸውን የሰጡ ምስክሮችን ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ የሚለው ሀረግ ራሱን ችሎ የቆመ መሆኑን በተለየበት ስርዓተ-ነጥብ አግባብ በማየት መረዳት የሚቻል ሲሆን መተርጎም ያለበት ምስክሮች በአድራሻቸው አለመኖራቸው የተረጋገጠና ሌላ ቦታ አለመኖራቸው እስካልታወቀ ድረስ እነዚህን ምስክሮች የማቅረብ ኃላፊነት ያለበት የክፍሉ ፖሊስ የተቻለውን ሁሉ ጥረት አድርጎ በማንኛውም ሁኔታ ማግኘት ያልቻለ መሆኑን የሠነድ ማረጋገጫ እስካቀረበ ጊዜ ድረስ ተቀባይነት እንዲኖረው ተደርጎ መተርጎም የሚገባው መሆኑን መገንዘብ ግድ ይላል።

በዚህ አግባብ ካልተተረጎመ በሀገሪቱ ውስጥ አንድ ቦታ ላይ የሉም ማለት በሌላው ቦታ የሉም ማለት አይደለም በማለት የሚሰጥ አተረጓጎም ትክክል ባለመሆኑ ተከሣሾች ከግል ተበዳይ፣ ከምስክሮች እና ከተለያዩ የፍትሕ አካላት ጋር ሕጋዊ ያልሆነ የጥቅማጥቅም ግንኙነት በመፍጠር ምስክሮችን በማስጠፋት ተገቢ ቅጣት ሳያገኙ ምስክር አልቀረቡም፤ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃውን ለማያያዝ በቂ ምክንያት የለም በሚል ሰበብ መዘገቦች እየተቋረጡ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ዓላማም ከግብ ሳይደረስና የተፈለገው ፍትሕ ሳይገኝ ይቀራል።

የፖሊስ የወንጀል ምርመራ መዘገብ ወደ ፍትሕ መምሪያው የመደበኛ ወንጀል የስራ ሂደት ሲመጣ በከባድ ግድያ እና ውንብድና ወንጀሎች ላይ ቀዳሚ ምርመራ የተደረገ መሆኑ እየታዩ ጥቅም ላይ የሚውሉ መዘገቦች እንዳሉ ሁሉ ቀዳሚ ምርመራ የሌለው ከሆነ ግን ምስክሮችና ተጠርጣሪው በቦታው ያሉ መሆኑ ከታወቀ ቀዳሚ ምርመራው እንዲከናወን ትዕዛዝ ይሰጣል በማለት ያለውን አሰራር ያብራራሉ።⁴⁴

ቀዳሚ ምርመራ ጥቅሞች እንዳሉት ሁሉ ጉዳዮችም አሉት። ከጉዳዮችም ውስጥ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃዎች ማሰባሰቡ በተለያዩ ምክንያቶች በወቅቱ ስለማይከናወን ፍትሕን ያንድላሉ፤ ያዘገያሉ፤ ማስረጃዎች ሳይመረጡ ስለሚሰሙና ለተቃራኒ ወገን ማስረጃ ስለሚሆኑ የማስረጃውን ክብደት መርምሮ ፍትሕ ለመስጠት ሚዛን ያሳጣል። ለዚህም ማስረጃ የሚሆን በባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍርድ ቤት በወ/መ/ቁ 12253 በቀን 07/05/2015 ዓ.ም የቀዳሚ ምርመራ ለመስማት

---

⁴⁴ ዝኒ ከማሁ
109 page

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና አፈፃፀም በአማራ ክልል

በተደጋጋሚ ጊዜ ምስክሮች ባለመሟላታቸው ምክንያት ሲቀጠር ቆይቶ 11 (አስራ አንድ) ምስክሮች የተሰሙበትን የክባድ ግድያ ወንጀል መዝገብ በመጥቀስ ያስረዳሉ።⁴⁵

ሜትሮፖሊታንትና የዞን ከተሞች ላይ ባህር ዳርን ጨምሮ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊና ከፍተኛው ፍርድ ቤት አብረው በአንድ ቦታ ስላሉ ቀዳሚ ምርመራ ማስደረግ እየተባለ መዝገቦች ከሚንተቱና ትኩስ ማስረጃ ከሚጠፋ የቦታ ልዩነት ስለሌለ በተፋጠነ ሥነ-ሥርዓት በቀጥታ መደበኛው ክስ ተመስርቶ ወዲያውኑ ምስክሮች ተሰምተው ክርክሩ የሚቀጥልበት ሁኔታ ቢፈጠር ካልሆነ ግን ቀዳሚ ምርመራው ቢከናወን የተሻለ የፍትሕ ውጤት ያመጣል የሚል ሀሳብ አላቸው።⁴⁶

የቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤትና ዐቃቤ-ሕግን በተመለከተ የተለየ ሁኔታ ከሌለ በስተቀር ዋናውን ክስ የሚያዘጋጀውና ክርክሩን የሚያዩው ፍርድ ቤት ቢያየው ውጤታማነቱ ላቅ ያለ ይሆናል ምክንያቱም ሌሎች የእነሱ ጉዳይ ስላልሆነ ጥንቃቄ ባልተሞላበት ሁኔታ ስለሚያዩት የተፈለገውን ማስረጃ ሰብስቦና ጠብቆ በማቆየት ለውሳኔ አሰጣጥ ጥቅም ላይ ለማዋል ችግር ሊገጥም ስለሚችል ነው በማለት ሀሳባቸውን ይሰጣሉ።⁴⁷

ቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን አሰባስቦ በመጠበቅ በተግባር ጥቅም ላይ ማዋል ድረስ ባለው ሂደት ውስጥ በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕጉ ላይ ያለው የሕግ ክፍተት እንዳለ ሆኖ በአብዛኛው ልምድ ላይ የዳበረ አሰራር ያለ በመሆኑ ሕጉን ከጊዜው ጋር አዘምኖ በማሻሻልና ባለሙያዎች ስለጉዳዩ በቂ ግንዛቤ ይዘው መስራት እንደሚገባ በአንክሮ ይገልጻሉ።⁴⁸

በኢትዮጵያ ሕግ የቀዳሚ ምርመራ ዋና ዓላማው ማስረጃን ቀድሞ በመሰብሰብ በሚፈለግ ጊዜ ሕጉ በሚፈቅደው አግባብ ለመጠቀም ስለሆነ እያንዳንዱ ሂደት ጥንቃቄ በተሞላበት መልኩ መከናወን ይገበዋል ይላሉ።⁴⁹

⁴⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 27፣ ሀብቴ ንብረት

⁴⁶ ዝኒ ከማሁ

⁴⁷ ሙሉ አንተነህ፣ የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የመደበኛ ወንጀል ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ዙሪያ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 26 ቀን 2017 ዓ.ም

⁴⁸ መላኩ አለልኝ፣ የባህር ዳርና አካባቢ ከፍተኛ ፍርድ ቤት የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች የስራ ሂደት አስተባባሪ ዳኛ፣ በቀዳሚ ምርመራ ዙሪያ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 27 ቀን 2017 ዓ.ም

⁴⁹ ዝኒ ከማሁ

የቀዳሚ ምርመራ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት መከናወኑ ወንጀሉ ወዲያውኑ እንደተፈፀመ ምስክርታዎች በተለያዩ ጥቅማጥቅም ሳይደለሉና የስነ-ምግባር ብልሹነት ሳይፈጠር እውነተኛው ማስረጃ ስለሚገኝ ጥቅም አለው ብለዋል።⁵⁰

በወረዳችን ቀዳሚ ምርመራ ሳናስደርግ መዝገቦችን ላለመላክ ስንል ብዙ ጊዜ ስለሚወስድ ቢላክ ኖሮ ክርክር ተደርጎ የሚያልቅበትን ጊዜ እየፈጀ ስለሆነ ወንጀሉ በተፈፀመ በምን ያህል ጊዜ መከናወን እንዳለበት በግልፅ ተቀምጦ ሕጉ ቢሻሻል ተገቢ ነው በማለት ሀሳባቸውን ሰጥተዋል።

⁵¹ ለተፈፀመው ወንጀል ማስረጃዎች ዋናውን መደበኛ ክስ በሚያየው ፍርድ ቤት የሚገኙ ከሆነ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ሆኖ ወይም በመደበኛው ክስ ላይ ማስረጃዎችን ቢሰማ ትክክለኛና ትኩስ ማስረጃዎች ይገኛሉ፤ የተፋጠነ ፍትሕ ይሰጣል፤ በተገቢው ባለሙያ ይታያሉ፤ ጊዜ፣ ጉልበትንና ወጭን ይቆጥባል እንዲሁም የማስረጃ መዛባትና መጥፋትን ያስቀራል።

ቀዳሚ ምርመራ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት በተለያዩ ምክንያቶች ወጥ በሆነ መልኩ እንደሚይሰራና በተለያዩ ጊዜ የተለያዩ ውጤት እንዳለ በቁጥር ባዙወዕሕግ/495/14 በቀን 20/07/2014 ዓ.ም 9 መዝገቦች፣ በቁጥር ባዙወዕሕግ/514/2015 በቀን 16/10/2015 ዓ.ም 19 መዝገቦች እና በቁጥር ባዙወፍትሕ/174/16 በቀን 19/10 2016 ዓ.ም 3 መዝገቦች ተሰርተው ለከፍተኛው ፍርድ ቤት የተላኩ መሆኑን ሪፖርቶች ያሳያሉ።⁵²

በከባድ ግድያና ከባድ ውብድና ወንጀሎች ላይ ሕጉ በአስገዳጅ ሁኔታ ቀዳሚ ምርመራ መደረግ እንዳለበት ቢያስቀምጥም እነዚህን ወንጀሎች የፈፀሙ ተጠርጣሪዎች በሌሎች የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መሰብሰብ እንደሚይከናወን በተግባር በከባድ ሰው መግደል ወንጀል በባህር ዳርና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት በወ/መ/ቁ 04-12768 የተከፈተ ክስ ያሳያል።⁵³

⁵⁰ ሰራወርቅ አያሌው፣ የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የመደበኛ ወንጀል ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ዙሪያ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 26 ቀን 2017 ዓ.ም

⁵¹ ዝኒ ከማሁ

⁵² የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት፣ ዓመታዊ የስራ አፈፃፀም ሪፖርቶች፣ 2014፣ 2015 እና 2016 ዓ.ም፣ ገጽ 5፣ 7 እና 4 በቅደም-ተከተል

⁵³ የሰሜን ጎጃም ዞን ፍትሕ መምሪያ ዐቃቤ-ሕግ እና ተቀባ መንገ፣ ባህር ዳርና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት፣ የወ/መ/ቁ 04-12768፣ 2016 ዓ.ም

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና አፈፃፀም በአማራ ክልል

ተጠርጣሪው በሌለበት የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በፍርድ ቤት በተግባር እንደማይሰበሰብና በማስረጃነት አንደማይገለግል ነገር ግን በወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕጉ በዋናው ክስ ላይ ተከላኸ በሌለበት የሚታዩ ወንጀሎች በተመሳሳይ መልኩ የቀዳሚ ምርመራም ተጠርጣሪው በሌለበት ቢታይ አግባብነት ይኖረዋል በማለት ያብራራሉ።⁵⁴

የወንጀል ሥነ-ሥርዓቱን ከተከተለ ተጠርጣሪው በሌለበት የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ቢሰበሰብ ዓላማው ማስረጃን ጠብቆ ማቆየት ስለሆነ የተሻለ ነው። ምክንያቱም በተግባር እያጋጠመ ያለው ተጠርጣሪው የለም እየተባለ ያለ ቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ መዘገቦች እየተከፈቱ ምስክሮች ሲጠፉ መዘገቦች በስፋት ሲቋረጡ ስለሚስተዋሉ ነው ሲሉ ይገልጻሉ።⁵⁵

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን አጠቃቀምና ሕጉን ስንመዘነው ቀዳሚ ምርመራ በሁሉም ወንጀሎች ስለማይካሄድ፣ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃው የሚያያዝባቸው መስፈርቶች ውስን በመሆናቸውና ከመጀመሪያውም በተገቢው ባለሙያ በኃላፊነት ስሜት ተሰርቶ ስለማይመጣ በማስረጃ እጥረት በየዓመቱ በርካታ የወንጀል መዘገቦች እንደሚቋረጡ ይገልጻሉ።⁵⁶ ሌላው ጉዳይ ደግሞ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ላይ የሚጠቀሰው ድንጋጌ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ከዋናው ክስ ጋር ብዙ ጊዜ ስለሚለያይ ተከላኸ ቀዳሚ ምርመራ ላይ ባልተከራከርኩበት የሕግ ድንጋጌ ልጠየቅ አይገባኝም ስለሚል የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃው በፍርድ ቤት ተቀባይነት የለውም።⁵⁷

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በዋናው ክስ ላይ ሊቀርቡ የሚችሉ ማስረጃዎች ላይገኙ ቢችሉ ማስረጃውን ሰብስቦ ለማቆየት እና በመዘገቡ ላይ ተገቢውን ውሳኔ ሰጥቶ የማጠናቀቅ ሁኔታ ቢኖርም ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት መደበኛ ጉዳዩ የራሱ ስላልሆነ በጥንቃቄ የማየትና ዝርዝር ጉዳዮችን የመቀበል ክፍትነት ስለሚታይ ለዋናው ክርክር ማስረጃውን ለማያያዝና ውሳኔ ለመስጠት ሲያስችግር ይታያል።⁵⁸ መከላከያ ምስክር ላይ ተከላኸ ማንኛውንም

⁵⁴ ሀብታሙ አዲስ፣ በሰሜን ጎጃም ዞን ፍትሕ መምሪያ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች የስራ ሂደት አስተባባሪ፣ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 19 ቀን 2017 ዓ.ም

⁵⁵ ዘነበ አበጋዝ፣ በአብዛሙ ፍትሕ ቢሮ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች የክልል ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 23 ቀን 2017 ዓ.ም

⁵⁶ ዝኒ ከማሁ

⁵⁷ ዝኒ ከማሁ

⁵⁸ ዳግሚያው አገኘሁ፣ የአብዛሙ ፍትሕ ቢሮ የመደበኛ ወንጀል ጉዳዮች የክልል ዐቃቤ-ሕግ፣ በቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥር 23 ቀን 2017 ዓ.ም

ይጠቅመኛል ያለውን ማስረጃ ማቅረብ ስለሚችል ቀዳሚ ምርመራ ላይ ቃላቸውን የሰጡ ምስክሮች ጊዜውም ስለሚረዝም የሰጡትን ቃል ለማስታወስ ስለሚችገሩና ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት በተገቢው ሁኔታ ማስረጃውን ስለማይሰበስበው የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ይያዝልኝ ብሎ ሲያያይዝ መደበኛውን ክስ የሚያየው ከፍተኛው ፍርድ ቤት በተገቢው ሁኔታ የቀረቡትን ምስክሮችና የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃውን ካልመዘነ ለዐቃቤ-ሕግ ከጥቅሙ ጉዳቱ ያመዘነ ነው በማለት ይገልጻል።⁵⁹

ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ላይ ተከላካይና መደበኛ ጠበቃ ወክሎ ለመከራከር ምቹ የማይሆንባቸው ቦታዎች ያሉ ቢሆንም ተጠርጣሪው በቀዳሚ ምርመራ ላይ በጠበቃ ተወክሎ ስላልተከራከረ ሕገ-መንግስታዊ መብቱን አልተጠቀመም በሚል ፍርድ ቤቶች ቀዳሚ ምርመራውን በተግባር ወድቅ ሲያደርጉት ይስተዋላል።⁶⁰

ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ማስረጃውን ሰብስቦ ካጠናቀቀ በኋላ የምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት መዝገብ ቤት ዋናውን መዝገብ እና ለፍርድ ቤት የሚቀርብ ማንኛውም መረጃ ለከፍተኛው ፍርድ ቤት መዝገብ ቤት ይልካል በሚል በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕገ አንቀጽ 91(1) ላይ የተደነገገ ቢሆንም በተግባር እየተሠራ ያለው ግን በሕገ መሠረት አይደለም።⁶¹ የሥነ-ሥርዓት ሕገ አንቀጽ 91 የምርመራው መዝገብ እንዴት ወደ ከፍተኛው ፍርድ ቤት እንደሚለክ የሚያትት አንቀጽ ነው። በዚህም መሠረት ነገሩ በከፍተኛው ፍርድ ቤት ለመሰማት የምርመራው ዋናው መዝገብ ሊደርሰው ይገባል። የምርመራ መዝገቡን ደግሞ ሊያገኝ የሚችለው የቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት መዝገብ ቤት እና የከፍተኛው ፍርድ ቤት መዝገብ ቤት በሚያደርጉት ግንኙነት ነው።⁶²

የወንጀል ምርመራ ዋናው መዝገብ የራሱ የቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ንብረት ባልሆነበት ሁኔታ አሁን ያለው አሰራር በዐቃቤ-ሕግ ጥያቄ ግልባጭ የሚሰጥ ይኸው ፍርድ ቤት ነው። በወንጀል ሥነ-ሥርዓት ሕገ መሰረት ዐቃቤ-ሕግም ሆነ ተጠርጣሪው ሰው

⁵⁹ ዝኒ ከማሁ

⁶⁰ ዝኒ ከማሁ

⁶¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 6፣ የኢትዮጵያ የወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ

⁶² ዝኒ ከማሁ

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ የሕግ ማዕቀፍና ኣፈፃፀም በአማራ ክልል

የምርመራውን መዝገብ በተመለከተ ማንኛውም ዓይነት ማስረጃ ተገልጠጦ ሊሰጣቸው የሚችልው በከፍተኛው ፍርድ ቤት ነው።

የቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ዋናው መዝገብ እና ሌሎች መረጃዎችን ከእነዝርዝር መግለጫቸው ለከፍተኛው ፍርድ ቤት ከመላክ ያለፈ ኃላፊነት የሌለው ሆኖ እያለ አሁን በተግባር የሚታየው ግን የቀዳሚ ምርመራው መዝገብ ተገልጠጦ እንዲሰጠው ዐቃቤ-ሕግ ምርመራ አድራጊውን ፍርድ ቤት ይጠይቃል፤ ተገልጠጦም ይሰጠዋል። የምርመራው ዋናው መዝገብ ወደ ከፍተኛው ፍርድ ቤት ሳይላክ በምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት መዝገብ ቤት ተቀምጦ ይቀራል።

ከዚህ ጋር በተያያዘም ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ለዐቃቤ-ሕግና ለተጠርጣሪው የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃው ይድረሳቸው ብሎ ትዕዛዝ ስለሚሰጥ የማስረጃውን ይዘት ቀድመው ስለሚያዩት ምስክሮችን በማስፈራራትና በተለያዩ ጥቅም በመደለል ማስረጃውን ሊያዘቡት ስለሚችሉ ለዋናው ፍርድ ቤት ሲፈለግ ብቻ ቢቀርብ ጥሩ ነው በማለት ይገልጻል።⁶³

ቀዳሚ ምርመራ ላይ የሚፈጠሩ ችግሮችን ለማስወገድ ለቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤትና ዐቃቤያነ-ሕግ በቂ ስልጠና መስጠት ካልሆነ ግን ቀዳሚ ምርመራ የሚደረግበትን ጉዳይ የሚያው ዐቃቤ-ሕግና ፍርድ ቤት ቢያየው የተሻለ ነው በማለት ሀሳባቸውን ሰጥተዋል።⁶⁴

5. ማጠቃለያና ምክራ-ሐሳቦች

5.1 ማጠቃለያ

የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ በብዙ ሀገራት የተለያዩ ዓላማና ግብ ያለው ሲሆን በአሜሪካ እና በካናዳ ሀገር ለተለያዩ ጥቅሞች ሲባል በ Grand jury ተሰርቶ ውጤት የሚሰጥበት የሕግ አሠራር ሆኖ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ሸንጎዎች በተወሰኑ መሰረታዊ የምርመራ መዝገቡ ይዘት ላይም የመወሰን ስልጣን ሲኖራቸው በእኛ ሀገር ደግሞ ማስረጃን ጠብቆ ለማቆየት /For the seek of preserve of evidence/ ሲባል በወረዳ ፍርድ ቤት ቀዳሚ ምርመራ አስደርጎ ማስረጃውን በመላክ ምስክሮች በአካል በከፍተኛው ፍርድ ቤት ምስክር በሚሰማበት ጊዜ መቅረብ ካልቻሉ በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ አንቀጽ 144(1) መሠረት የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃው ለፍርድ ቤት

⁶³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 55ን ይመልከቱ

⁶⁴ ዝኒ ከመሆ

ቀርቦ ከዋናው የፍርድ ቤት የወንጀል መዝገብ ጋር በመያያዝ ተመርምሮ ውሳኔ የሚሰጥበትና መዝገቦች ተቋርጠው ወንጀለኛ እንዳያመልጥ የሚደረግበት ሥነ-ሥርዓታዊ ሕግ ነው።

በሥራ ላይ ያለው የኢትዮጵያ ወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን በተመለከተ ምልዑ ያልሆነ፣ ባለው ሕግም ቢሆን በተግባር በተገቢው ሁኔታ የማይሰራበት ሲሆን በመሻሻል ላይ ያለው የኢ.ፌ.ዲ.ሪ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቅ ስለቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሕግ የተወሰነ መሻሻል ቢኖረውም አሁንም መስተካከል የሚገባቸው ጉዳዮች ያሉ መሆኑን ረቂቅ ሕጉ ያሳያል።

በከፍተኛው ፍርድ ቤት በሚደረግ የወንጀል ክርክር ምስክሮችን ማግኘት ያልቻለ ኃላፊነት ያለበት አካል የሚያቀርባቸውን ማስረጃዎች በመቀበል የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሕግን በተገቢው በመተርጎም ማስረጃውን የውሳኔ አካል በማድረግ ፍርድ ከመስጠት አንፃር ክፍተት የሚታይበትና በርከት ያሉ የወንጀል ምርመራ መዝገቦች ምስክር ባለመቅረብ እንደሚቋረጡ የጥናቱ ግኝት ያመለክታል። ቀዳሚ ምርመራን አስመልክቶ በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ የተደነገጉት ድንጋጌዎች ይዘት ሲታይ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት ማስረጃዎችን ከመመዝገብ ባለፈ በተከላከሉ ተፈጽሟል የተባለውን ወንጀል ለማስረዳት ብቃት ያላቸው ስለመሆን አለመሆናቸው እንዲሁም ክስ እንዲቀርብ ወይም እንዳይቀርብ የማዘዝ ስልጣን የተሰጠው አለመሆኑን መረዳት እንደሚቻለው ተጠርጣሪው ላይ ክስ እንዲቀርብ፣ የሚቀርብ ከሆነም ምን አይነት ክስ መቅረብ እንዳለበት መወሰን ካልቻለ እንዲሁም ዋና ተግባሩ የዐቃቤ-ሕግን ማስረጃዎች መመዝገብ ብቻ ከሆነ እና እነዚህን ተግባራት በሚፈጠር የስራ አደረጃጀት ክስን የሚሰማው ፍርድ ቤት ማከናወን የሚችል ከሆነ ወይም በሌላ አገላለጽ ቀዳሚ ምርመራ አድራጊው ፍርድ ቤት የሚያከናውናቸውን ተግባራት ዋና ክስን በዳኝነት የሚያየው ፍርድ ቤት የሚሰራቸው ከሆነ በአርግጥም የድንጋጌዎቹ በወንጀለኛ መቅጫ ሥነ-ሥርዓት ሕግ ውስጥ መቀመጥ ጠቀሜታቸው ግልጽ እንዳልሆነ፣ ምናልባት በተግባር ያለው አፈፃፀም በጣም ዝቅተኛ የሆነው ወይም ጨርሶ እየቀረ ያለው በዚህ ምክንያት እንደሆነ ሕጉና አፈፃፀሙ ያስረዳል።

5.2 ምክረ-ሐሳቦች

- የኢትዮጵያ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ዓላማ ማስረጃን ጠብቆ ማቆየትና ባስፈለገ ጊዜ በሕጉ አግባብ ለፍርድ ቤት ለውሳኔ እንዲያገለግል ማድረግ ስለሆነ ከዓለም-አቀፍ ሕጎች እና ከሀገራችን ሕገ-መንግስት የወንጀል ተጠርጣሪዎች የእኩልነት መብት መርህ አንፃር በችሎት የቀረቡ ተጠርጣሪዎች በግልፅ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት በጠበቃ ተወክለው መከላከያ ምስክሮቻቸውን ሊሰሙላቸው ይገባል።
- በዋናው የወንጀል ክስ ተከላሽ በሌለበት የሚታዩ ወንጀሎች ስላሉ በቀዳሚ ምርመራ አድራጊ ፍርድ ቤት ላይ ተጠርጣሪው በሌለበት የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ሊሰበሰብ አይገባም የሚል አመክንዮ ባለመኖሩ ሕጉ በግልፅ በዚህ አግባብ ሊሻሻል ይገባል።
- የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃን ለመቀበል ህጉ ላይ የተቀመጡት መስፈርቶች ውስንና ከጊዜው ጋር መሄድ ስለሚገባቸው ተጨማሪ መስፈርቶች ሊካተቱ ይገባል በተለይ ምስክሮችን ማግኘት ያልተቻለ እንደሆነ የሚለው ሀረግ ውጤታማ በሆነ መልኩ ተቀርቦ በጠባቡ መተርጎም ይገባል እንዲሁም ቀዳሚ ምርመራን የተመለከቱ ድንጋጌዎች በሥነ-ሥርዓት ሕጉ ውስጥ ከነውስንነቱ የተካተቱ ቢሆንም ባለሙያዎች ብዙ ጊዜ ተግባር ላይ ስለማያውሏቸው ቀዳሚ ምርመራ መዝገቦች ላይ የሥነ-ሥርዓት ሕጉ ድንጋጌዎች ሲጣሱ የሚስተዋልበት ሁኔታ ስላለ ቀዳሚ ምርመራን በተመለከተ ከሕጉ ይልቅ ልማድ የጎላበት አሰራር ያለ በመሆኑ የወንጀል ሕግ ሥነ-ሥርዓት እና የማስረጃ ሕግ ረቂቁ እስኪፀድቅ ድረስ አሁን ያለውን ሕግ በአግባቡ መተግበር የሁሉም ባለሙያ በተለይ የዐቃቤ-ሕግ፣ የፖሊስ እና የዳኞች ኃላፊነት ነው።
- ቀዳሚ ምርመራ የሚደረግባቸው ወንጀሎች መለያ ባህሪያት ባለመኖሩ ዓላማውም ማስረጃን መጠበቅ እስከሆነ ድረስ ሁሉም ወንጀሎች በቅጣት ደረጃቸው መጠን ቀዳሚ ምርመራ ሊደረግባቸው ይገባል።
- ቀዳሚ ምርመራ የማድረግ ስልጣኑን በተመለከተ የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ላይ ዐቃቤያነት-ሕግም ሆኑ ዳኞች ዋናውን ጉዳይ ስለማያዩት የሕግ ድንጋጌ ልዩነት፣ በዝርዝር ያለመቀበልና በኃላፊነት ስሜት ስለማይከናወን ዋናውን ጉዳይ የሚያየው በሚፈጠር የሥራ አደረጃጀት መሰረት በባለቤትነት ይዞ ተግባራዊ ቢሆን ቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ ላይ የሚፈጠሩ ችግሮች ይወገዳሉ።
- በቀዳሚ ምርመራ ምክንያት የወንጀል መዝገቦች ውሳኔ ሳያገኙ ረጅም ጊዜ እየወሰዱ ስለሆነ በሕግ የጊዜ ገደብ ሊበጅለት ይገባል።
- በኢትዮጵያ የቀዳሚ ምርመራ ማስረጃ አሁን ላይ ካለው ዓላማና ይዘት በበለጠ ሊጠቅም በሚችል መልኩ ተተርጉሞ በሕግ ሊደነገግ ይገባል።

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስራ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ሀሩን ደሳለኝ አስናቀ *

1. መግቢያ

የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ከአምስት ያላነሱ ዳኞች የተሰየሙበት የሰበር ሰሚ ችሎት የሚሰጠው የሕግ ትርጉም ውሳኔው ከተሰጠበት ጊዜ ጀምሮ በየትኛውም ደረጃ በሚገኝ የፌዴራልም ሆነ የክልል ፍርድ ቤት አስገዳጅ ነው።¹ ይህ የሆነውም በሀገሪቱ በየደረጃው ያሉ ሁሉም ፍርድ ቤቶች በተመሳሳይ ጉዳይ ወጥነት እና ተገማች ውሳኔ እንዲሰጡ በማድረግ በዳኝነት ስርዓቱ ላይ ያለውን የህዝብ አመኔታ (Public trust) ከፍ ለማድረግ ነው።

ይህን ዓላማ ለማሳካት ደግሞ ሰበር ችሎቱ እራሱ በተለያዩ መዝገቦች ነገር ግን ለተመሳሳይ ጉዳዮች የሚሰጠው የሕግ ትርጉም ተመሳሳይ እና ወጥነት ሊኖረው ይገባል። ከቅርብ ጊዜ ወዲህ በሰበር ችሎቱ በተመሳሳይ ጉዳይ የተለያዩ የሕግ ትርጉም የመስጠት ሁኔታ እና በበታች ፍርድ ቤቶችም የመወዛገብ እና የትኛውን የሰበር ችሎት የሕግ ትርጓሜ ተከትለው እንደሚሰሩ ሲቸገሩ ይስተዋላል።²

* ሀሩን ደሳለኝ አስናቀ (LLB፣ LLM እና የወረዳ ፍርድ ቤት ዳኛ)፣ harunadesalegn1993@gmail.com

¹ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1234/2013 ዓ.ም፣ 2013 ዓ.ም፣ አንቀጽ 10(2)፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 27ኛ አመት ቁጥር 26፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

² ለማሳያ ያክል እንኳ እናንሳ ቢባል የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 189013፣ 163796 እና ሌሎች መዝገቦች ላይ ለውርስ ክርክር ተፈፃሚ የሚሆነው ውርሱ በተከፈተበት ጊዜ በሥራ ላይ በነበረው ሕግ እንጂ በክርክሩ ጊዜ አዲስ ሥራ ላይ በዋለው ሕግ አይደለም በማለት ትርጉም መስጠቱ ይታወቃል። በሌላ መልኩ ደግሞ በሰበር መዝገብ ቁጥር 86089፣ 99587፣ 121822፣ 183645 እና በሌሎች መዝገቦች በሰጠው የሕግ ትርጉም ለውርስ ክርክር ተፈፃሚነት ያለው ሚች በሞተበት እና ውርሱ በተከፈተበት ጊዜ የነበረው ሕግ ሳይሆን ክርክሩ በቀረበ ጊዜ በሥራ ላይ ባለው ሕግ መሰረት ሊሆን ይገባል በማለት የተለያዩ ትርጉም በመስጠቱ በስር ፍርድ ቤቶችም የተለያዩ አቋም እየተንፀባረቀ በተመሳሳይ ጭብጥ የተለያዩ ትርጓሜ በመስጠቱ በፍርድ ቤቶች ተዓማኒነት ላይም የራሱን የሆነ አሉታዊ ተፅዕኖ ያሳደረ በመሆኑ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤትም ይህን በመገንዘብ በፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ አንቀጽ 26(1) መሰረት በመዝገብ ቁጥር 191393 ሚያዚያ 30 ቀን 2015 ዓ.ም በሰባት ዳኞች በሰጠው ትርጉም የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 189013፣

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ሰበር ችሎቱ ከዚህ ቀደም በተመሳሳይ ጉዳይ በተለያዩ ጊዜያት በውርስ፣ በአሰሪና ሠራተኛ፣ ከመኖሪያ ቤት ጋር ተያይዞ በፍች ጊዜ የሃብት ክፍፍል ላይ፣ በወራሾች በጋራ የተያዘ ሀብት የይርጋ ጊዜን በተመለከተ፣ በወራሾች መካከል የሚነሳ ክርክር የይርጋ ጊዜን እና ሌሎች ከውርስ ጋር የተያያዙ ክርክሮችን በተመለከተ የተለያዩ ውሳኔዎች ሰጥቷል።

ለዚህ ዕሉፍ መነሻ የሆነው ጉዳይ ደግሞ ለህዝብ ጥቅም ሲባል የገጠር መሬት ይዘታው የተወሰደበት እና በሕጉ አግባብ ካሳ ወይም ትክ ያልተሰጠው የልማት ተነሽ ትክ ወይም ካሳ እንዲሰጠው የሚያቀርበውን ክስ ተቀብሎ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ያለውን ፍርድ ቤት በተመለከተ ሰበር ሰሚ ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 217195 ግንቦት 30 ቀን 2014 ዓ.ም የአማራ ክልል የገጠር መሬት ሕግ³ መሰረት በማድረግ የክልሉ ወረዳ ፍርድ ቤት ስልጣን ነው በማለት የሕግ ትርጉም ሰጥቶ የነበረ ቢሆንም ይህም ችሎት በሌላ ጉዳይ ጥቅምት 06 ቀን 2017 ዓ.ም በመዝገብ ቁጥር 246494 ለህዝብ ጥቅም ሲባል የገጠር መሬቱ ለልማት በመንግስት የተወሰደበት ተከራካሪ ትክ እና ካሳ ያልተሰጠው በመሆኑ ለተወሰደበት መሬት ትክ እና ካሳ እንዲሰጠው የሚያቀርበውን አቤቱታ በተመለከተ የቀድሞውን የአማራ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ⁴ ጠቅሶ የተጠየቀው ዳኝነት ግምቱ ከሶስት መቶ ሺህ ብር በላይ በመሆኑ ይህን የማየት ስልጣን ያለው የክልሉ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው በማለት የሰበር ችሎቱ የሁለቱን ጉዳዮች የጭብጥም ሆነ የፍሬ ጉዳይ ተመሳሳይነት በአግባቡ ሳይገነዘብ እና ሳይረዳ በተመሳሳይ ጉዳይ የተለያየ የሕግ ትርጉም በመስጠቱ ነው።

ፀሀፊው ከሌሎች በርካታ የሚጣረሱ የሰበር ውሳኔዎች መካከል በእዚህ ላይ የውሳኔ ትችቱን ሊያቀርብ የቻለው እነዚህ ሁለቱ የሚለዩበት መሰረታዊ ምክንያት በክልሉ ባሉ ፍርድ ቤቶች

163796 እና ሌሎች መዝገቦች ላይ ለውርስ ክርክር ተፈፃሚ የሚሆነው ውርሱ በተከፈተበት ጊዜ በሥራ ላይ በነበረው ሕግ እንጂ በክርክር ጊዜ አዲስ ሥራ ላይ በዋለው ሕግ አይደለም በማለት ቀድሞ በሰበር ችሎቱ የተሰጠውን ትርጉም እና የተወሰደውን አቋም በመደገፍ በሌሎች የሰበር ችሎቶች የተሰጠውን ትርጉም ያሻሻለ የሰበር ፓናል ትርጉም የተሰጠ መሆኑ የቅርብ ጊዜ ክስተት ነው።

³ የአማራ ብሔራዊ ክልል መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 252/2009 ዓ.ም፣ አንቀጽ 52(2)፣ ዝክረ-ሕግ፣ 22ኛ አመት ቁጥር 14፣ 2009 ዓ.ም፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ።

⁴ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 223/2007 ዓ.ም፣ አንቀጽ 14(2)(U)፣ 2007 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ 20ኛ አመት ቁጥር 4፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ።

ከፍተኛውን ድርሻ የሚይዘው ከመሬት ጋር የተያያዙ ክርክሮች በመሆናቸውና መሬት ውስን የተፈጥሮ ሀብት እና የሀገራችን ዋናው የኢኮኖሚ መሰረት በመሆኑ ከመሬት ጉዳይ ጋር የሚያያዙ ውሳኔዎች መጣረስ ደግሞ በዳኝነት ሥርዓቱ ላይ ከፍተኛ ስልጠና መዘነፍ የሚፈጥር በመሆኑ ምክንያት ነው።

የሰበር ችሎቱ የፍርድ ቤቶችን የስራ-ነገር ስልጣንን በተመለከተ የሕግ ትርጉም በሚሰጥበት ጊዜ አንድን ጉዳይ በመጀመሪያ ደረጃ የመዳኘት የፍርድ ቤት ስልጣንን መወሰን በሀገራችን ካለው የፍርድ ቤቶች አወቃቀር አንጻር የቀጣይ የይግባኝ መብት ተደራሽነትንም (Access to appeal right) ማሰብ ተገቢ በመሆኑ አንድን ጉዳይ በመጀመሪያ ደረጃ ስልጣኑ የማየት የስራ-ነገር ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት የትኛው ነው የሚለው በሕግ በግልፅ ሳይደነገግ ሲቀር ወይም አሻሚ በሚሆንበት ጊዜ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰበር ችሎት የተከራካሪዎችን ሕገ-መንግስታዊ የይግባኝ መብት፣ የአኩልነት መብት እና ፍትሕ የማገኘት መብት ሊከበር የሚችልበትን ሁኔታ ታሳቢ ያደረገ ውሳኔ መስጠት ይጠበቅበታል። ይህም የበታች ፍርድ ቤቶች እንደዚህ አይነት ሁኔታ ሲፈጠር ሊከተሏቸው እና ታሳቢ ሊያደርጓቸው የሚገቡ ጠቅላላ መርሆችን ያገናዘበ የሕግ ትርጉም እንዲሰጥ የሚያስችለው ነው። ፀሀፊው ከፍርድ ቤት የስራ-ነገር ሥልጣን ጋር በተያያዘ የሰበር ችሎቱ የሰጠው የሕግ ትርጉም ከውሳኔ ጥራት እና ተግማኝነት ባሻገር ከተከራካሪዎች ሕገ-መንግስታዊ የይግባኝ መብት ተደራሽነት፣ የአኩልነት እና ፍትሕ የማገኘት መብት አንጻር ጭምርም መታየት ያለበት በመሆኑ እነዚህ ጉዳዮችም የፅሁፉ አካል እንዲሆኑ አድርጓል።

2. የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተለያዩ ጉዳዮች ናቸው በማለት የተለያዩ የሕግ ትርጉም የሰጠባቸው ተመሳሳይ ጉዳዮች

2.1 በፍርጉስ ፈንቴ እና በደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት መካከል የነበረ ክርክር⁵

(ሀ) አመልካች ለወረዳ ፍርድ ቤት ያቀረበችው የክስ አቤቱታ

ወ/ሮ ፍርጉስ ፈንቴ ሀዳር 18 ቀን 2013 ዓ.ም በይልማ እና ዴንሳ ወረዳ ፍርድ ቤት የሰበር ተጠሪ የሆነውን የደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት ለአመልካች እና ለልጆቻቸው የቤት መስሪያ ቦታ ሳይሰጥ እና በቀሪው ይዘታ ላይ ካሳ ሳይከፈላቸው መሬታቸውን የሰጠባቸው በመሆኑ

⁵ ከዚህ በኋላ የእነ ፍርጉስ ፈንቴ ጉዳይ እየተባለ ይጠራል።
119 page

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ለአመልካች እና ለልጆቻቸው የቤት መስሪያ ትክ ቦታ እንዲሰጣቸው እና በቀሪው ይዘታቸው ደግሞ ካሳ እንዲከፈላቸው ዳኝነት ጠይቀዋል።⁶

(ለ) ተከሳሽ በአመልካች ክስ ላይ ለወረዳው ፍርድ ቤት ያቀረበው መልስ⁷

ተከሳሽ የደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት ታህሳስ 05 ቀን 2013 ዕፅ ባቀረበው መልስ በመጀመሪያ ደረጃ መቃወሚያ የአመልካች የካሳ ጥያቄ መቅረብ የሚገባው በአስተዳደራዊ መንገድ ሁኖ በአስተዳደራዊ ውሳኔው ቅር ከተሰኙ ይግባኛቸውን ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ሊያቀርቡ ይገባል እንጂ ለዚህ ፍርድቤት የሚቀርብ አይደለም በሚል የመጀመሪያ ደረጃ ተቃውሞ እና በአማራጭ ደግሞ የፍሬ-ጉዳይ መልስ አቅርቧል።

(ሐ) የወረዳው ፍርድ ቤት ውሳኔ እና ለሰጠው ውሳኔ መነሻ ያደረገው ምክንያት⁸

ፍርድ ቤቱም የቀረበውን የስልጣን ተቃውሞ በማለፍ በፍሬ-ጉዳይ አከራክሮ ትክ ቦታን በተመለከተ አመልካች 500 ካ.ሜ ቦታ፣ 1ኛ የአመልካች ልጅ ደግሞ 250 ካ.ሜ ቦታ ያገኙ መሆኑን ቀሪ የአመልካች ልጆች ደግሞ የመመሪያ ቁጥር 26/2008ን መስፈርት የማያሟሉ በመሆኑ ያላገኙ መሆኑን የቀረበው ማስረጃ ያረጋገጠ በመሆኑ አመልካች ትክን በተመለከተ ያቀረቡትን አቤቱታ ውድቅ በማድረግ ካሳን በተመለከተ ደግሞ አመልካች ያልወሰደች ስለመሆኑ በተጠሪ የታመነ በመሆኑ ተጠሪ ተመጣጣኝ ካሳ ለአመልካች ይክፈል በማለት ውሳኔ ሰጥቷል።

---

⁶ ለይልማ እና ዴንሳ ወረዳ ፍርድ ቤት በፍርኑስ ፈንቴ የቀረበው ክስ
⁷ የተከሳሽ ደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት በይልማ እና ዴንሳ ወረዳ ፍርድ ቤት የቀረበው መልስ
⁸ ለይልማ እና ዴንሳ ወረዳ ፍርድ ቤት በፍርኑስ ፈንቴ ጉዳይ የሰጠው ውሳኔ

(መ) የአመልካች የይግባኝ አቤቱታ እና የባህር ዳር እና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት የይግባኝ ውሳኔ

በዚህ ውሳኔ ቅር የተሰኙት አመልካች ይግባኛቸውን ለባህር ዳር እና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ያቀረቡ ቢሆንም ፍርድ ቤቱ ይግባኙን ኢያስቀርብም በማለት የስር ፍርድ ቤትን ውሳኔ አፅንቶታል።

(ሠ) የአመልካች የክልል ሰበር አቤቱታ እና የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔ⁹

ቀጥሎም አመልካች የሰበር አቤቱታቸውን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰበር ችሎት ያቀረቡ ሲሆን የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት የግራ ቀኙን ክርክር እና ማስረጃ መርምሮ ለህዝብ ጥቅም ለማዋል የሚወሰድ ንብረትን አስመልክቶ የማክራክር የስራ-ነገር ስልጣን ያለው ከፍተኛ ፍርድ ቤቱ ስለመሆኑ ከፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 15(2)(ሠ) ድንጋጌ ለመገንዘብ የሚቻል በመሆኑ የቀረበውን ክርክር የወረዳው ፍርድ ቤት የማክራክር የስራ-ነገር ስልጣን ሳይኖረው መወሰኑ እና ከፍተኛው ፍርድ ቤትም በይግባኝ ማረም ሲገባው ይግባኙን መሰረዙ መሰረታዊ የሕግ ስህተት ነው በማለት የአመልካችን ስልጣን ባለው አካል ክስ የማቅረብ መብቷን ጠብቆ ውሳኔ ሰጥቷል።¹⁰

(ረ) አመልካች ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ያቀረቡት የቅሬታ ነጥብ¹¹

አመልካችም በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት የሰበር አቤቱታቸውን ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ያቀረቡ ሲሆን ቅሬታቸውም ተጠሪ በስር ወረዳ ፍ/ቤት ካሳ እንዲከፈል በተሰጠው ውሳኔ ላይ ክርክር ባላነሳበት ሁኔታ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት አመልካች ይግባኝ ባሉበት መዝገብ አመልካችን በሚጎዳ መልኩ የወረዳውን ውሳኔ መሻሩ ተገቢ አይደለም።

በመመሪያ ቁጥር 7/2010 አንቀጽ 36 እና በተሻሻለው መመሪያ ቁጥር 44/2013 አንቀጽ 60 ላይ በተጠቀሰው የቅሬታ አቀራረብ ስርዓት መሰረት አመልካች ጉዳዩን ወደ ወረዳ ፍርድ ቤት

⁹ በፍርኩስ ፈንቴ ጉዳይ የቀረበውን ይግባኝ የባህር ዳር እና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ሰርዘት ይህንንም የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ያፀናውና የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት የስር ፍርድ ቤት ውሳኔዎችን በመሻር የሰጠው ውሳኔ።

¹⁰ ፍርኩስ ፈንቴ እና የደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት፣ የአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ ማ/ቁ. 03-102586፣ 2013 ዓ.ም

¹¹ ፍርኩስ ፈንቴ ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት ያቀረቡት አቤቱታ

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማይታዩ የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ማቅረቤ ተገቢ ሁኖ ሳለ የሰር የክልል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ከጉዳይ ጋር ግንኙነት የሌለውን የፍ/ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 15(2)(ሠ) ድንጋጌ በመጥቀስ ውሳኔ መስጠቱ መሰረታዊ የሕግ ስህተት ነው በማለት ውሳኔው ሊታረም ይገባል ሲሉ ቅሬታቸውን አቅርበዋል።

(ሰ) የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ጉዳዩን ለሰበር ያስቀርባል ያለበት ነጥብ¹²

የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት ሰበር ሰሚ ችሎትም አመልካች ለጠየቁት ዳኝነት የወረዳው ፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን የለውም የመባሉን አግባብነት ለመመርመር ያስቀርባል ብሎ ተጠሪ መልስ እንዲያቀርብ አድርጓል።

(ሸ) የሰበር ተጠሪ መልስ³

የሰበር ተጠሪም አመልካች ጉዳዩን ለወረዳው ፍርድ ቤት ያቀረቡት መመሪያ ቁጥር 7/2010 ም ሆነ መመሪያ ቁጥር 44/2013 ከመውጣቱ በፊት በመሆኑ የሰር ፍርድቤት ውሳኔ የሰጠው መመሪያ ቁጥር 26/2008ን እና 455/1997ን መሰረት አድርገው ነው፤ የክልሉ የሰበር ችሎትም አመልካችን አግባብ ላለው አካል አቤቱታዋን እንድታቀርብ እንጂ አመልካችን ያሳጣቸው መብትም ሆነ የጣለባቸው ግዴታ የሌለ በመሆኑ መሰረታዊ የሕግ ስህተት አለ ሊባል አይችልም በማለት ተከራክሯል።

(ቀ) የሰበር አመልካች የመልስ መልስ¹⁴

አመልካችም የእኔ አቤቱታ ካሳ አነሰኝ የሚል ሳይሆን ለሶስት ለልጆቼ ትክ ሊሰጥ ይገባል በማለት እና የሰበር አቤቱታቸውን በማጠናከር የመልስ መልሳቸውን አቅርበዋል።

¹² የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት የፍርኑስን ጉዳይ ያስቀርባል ያለበት ነጥብ
¹³ የሰበር ተጠሪ የደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት ለፌዴራል ሰበር ችሎት ያቀረበው መልስ
¹⁴ በፍርኑስ ፈንጭ ጉዳይ ለፌዴራል ሰበር ሰሚ ችሎት የቀረበ የመልስ መልስ

(በ) የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔ እና ለውሳኔው መነሻ ያደረገው ምክንያት¹⁵

የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰበር ሰሚ ችሎቱም፡- አመልካች በሰበር ፍርድ ቤት ካቀረቡት የክስ ይዘት በግልፅ መገንዘብ የቻልነው ሕጋዊ መብታቸው ሳይጠበቅ የገጠር መሬታቸው የተወሰደባቸው መሆኑን በመግለፅ መብታቸው እንዲከበር ክስ ያቀረቡ መሆኑን ነው። ይህም አመልካች በገጠር መሬት ላይ ያላቸውን የይዘታ እና የመጠቀም መብት መሰረት በማድረግ ክስ ያቀረቡ መሆኑን የሚያሳይ ነው።

ከአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 52(2) ድንጋጌ ይዘት በግልፅ መገንዘብ እንደሚቻለው የወረዳው ፍርድ ቤት በገጠር መሬት ይዘታ እና የመጠቀም መብት ላይ የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን እና የሚነሱ ክርክሮችን ተቀብሎ የማየት የስራ-ነገር ስልጣን አለው። በተያዘው ጉዳይ አመልካች ክስ ያቀረቡት በገጠር መሬት ላይ ያላቸውን የይዘታ እና የመጠቀም መብት መሰረት በማድረግ በመሆኑ ከላይ በተገለፀው የአዋጅ ድንጋጌ መሰረት የወረዳው ፍርድ ቤት ጉዳዩን አከራክሮ የመወሰን የስራ-ነገር ስልጣን አለው። ስለሆነም የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ጉዳዩን በዚህ አግባብ ተመልክቶ የፍ-ሥ/ሥ/ሕ/ቁ 15(2)(ሠ) ድንጋጌ በመጥቀስ ውሳኔ መስጠቱ መሰረታዊ የሕግ ስህተት ነው በማለት ውሳኔ ሰጥቷል።

ቀጥሎ የምንመለከተው ደግሞ ከምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ተጀምሮ እስከ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ደርሶ በዚህ የሰበር ችሎት የሕግ ትርጉም የተሰጠውን የመከራያው ዘውዴ እና የፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ጉዳይ ነው።

---

¹⁵ ፍርድቤት ፈንቱ እና የደብዳቤዎቹ ንዑስ-ማዘጋጃ ቤት፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 217195፣ 2014 ዓ.ም

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

2.2 በመኩሪያው ዘውዴ እና የፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር መካከል የነበረው ክርክር¹⁶

(ሀ) ከሳሽ ለምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ያቀረበው የክስ አቤቱታ¹⁷

ከሳሽ አቶ መኩሪያው ዘውዴ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ተከሳሽ 0.2536 ሄክታር መሬት ለቤቶች ማህበር ወስዶ ካሳ እና ምትክ ቦታ ያልሰጠኝ በመሆኑ ካሳ ብር 294,244.00 ብር (ሁለት መቶ ዘጠና አራት ሺ ሁለት መቶ አርባ አራት ብር) እና ምትክ ቦታ እንዲሰጠኝ እንዲሁም ኪሳራ 90,000.00 (ዘጠና ሺ ብር) እንዲወሰንልኝ በማለት በፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ላይ ክስ አቅርቧል።

(ለ) ተከሳሽ የሆነው የፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ያቀረበው መልስ¹⁸

የተከሳሽ መልስ ደግሞ ከሳሽ የመንግስት ሠራተኛ በመሆኑ ካሳ የማግኘት መብት የለውም፤ የካሳ መጠኑ የተጋነነ ነው፤ ትክ የቤት መስሪያ ቦታም ሊሰጠው አይገባም፤ ከሳሽ ኪሳራ ዘጠና ሺ ብር መጠየቁ አግባብ አይደለም በማለት መልሱን አቅርቧል።

(ሐ) ጉዳዩን በመጀመሪያ የተመለከተው የምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ለጉዳዩ የያዘው ጭብጥ፣ የሰጠው ውሳኔ እና ለውሳኔው መሰረት ያደረገው ምክንያት¹⁹

ጉዳዩ የቀረበለት ከፍተኛ ፍርድ ቤትም ግራ ቀኙን በቃል ካከራከረ በኋላ ከሳሽ ክስ ለማቅረብ መብት እና ጥቅም አለው ወይስ የለውም፣ ለከሳሽ ካሳ እና ትክ ቦታ ሊሰጠው ይገባል ወይስ አይገባም፣ የካሳ መጠኑ የተጋነነ ነው ወይስ አይደለም የሚሉ ጭብጦችን መስርቶ የግራ ቀኙን ማስረጃ ሰምቷል። የከሳሽ ምስክሮችም ከሳሽ 0.5538 ሄክታር መሬት ያለው መሆኑን፣ ይህን መሬት ተከሳሽ ለቤቶች ህብረት ሥራ ማህበር ቤት ለመስራት መውሰዱን፣ ለከሳሽ 0.3 ሄክታር መሬት ካሳ መክፈሉን ቀሪ 0.2538 ሄክታር መሬት ካሳ ያልተከፈለው መሆኑን፣ ከሳሽ ቅሬታ

¹⁶ ከዚህ በኋላ የእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ እየተባለ የሚጠራ ይሆናል።
¹⁷ ከሳሽ መኩሪያው ዘውዴ በተከሳሽ ፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ላይ ያቀረበው የትክ እና ካሳ የክስ አቤቱታ
¹⁸ በተከሳሽ ፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ለከሳሽ ክስ የቀረበ መልስ
¹⁹ ጉዳዩ በመጀመሪያ ደረጃ የቀረበለት የምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት በጉዳዩ ላይ የሰጠው ውሳኔ

አቅርቦ ቅሬታ ሰሚ ኮሚቴ ተመርጠን አጣርተናል፤ ወደ ከተማ አስተዳደር የገባ የገጠር ቀበሌ መሬት ላይ ይዞታ የነበራቸው የመንግስት ሠራተኛ የነበሩ ግለሰቦች በምርጫ መሬት የመረጡት የመንግስት ሥራ ለቀው መሬት ያገኙ መሆናቸውን፤ ከሳሽም የመንግስት ሥራ ለቀው መሬት ያገኙ መሆኑን አስረድተዋል። በተጨማሪም የይዞታ ማረጋገጫ የምስክር ወረቀት ከሳሽ አቅርቦዋል።

የተከሳሽ ምስክሮች ከሳሽ መብት እና ጥቅም የሌለው መሆኑን አሳስረዱም። የከሳሽ መሬት በተወሰደበት ጊዜ ያለው የካሳ አሰላል አንድ ካሬ ሜትር 38.047 ብር በመሆኑ 0.2538 ሄክታር ሲባዝ 38.047 ብር ዘጠና ስድስት ሺ አምስት መቶ ስልሳ ሶስት ብር (96,563.00) ከ 9 ፐርሰንት ወለድ ጋር ታስቦ ተከሳሽ ለከሳሽ ይክፈል፤ ትክ ቦታ ግን የመስጠት ግዴታ የለበትም በማለት ወስኗል።

(መ) የአመልካች የይግባኝ ቅሬታ እና የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የቀረበለትን ይግባኝ ተመልክቶ የሰጠው ውሳኔ እና ለውሳኔው የሰጠው ምክንያት²⁰

ከሳሽ በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት ይግባኙን ለአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ያቀረበ ቢሆንም ጠቅላይ ፍርድ ቤቱ የስር ፍርድ ቤትን ውሳኔ በማፅናት ይግባኙን ውድቅ አድርጎታል።

(ሠ) አመልካች ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የሰበር ችሎት ያቀረበው የሰበር አቤቱታ እና የክልሉ ሰበር ችሎት የሰጠው ውሳኔ

አመልካችም በዚህ ውሳኔ ቅር በመሰኘት የሰበር ቅሬታውን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት አቅርቧል። የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎትም በመዝገብ ቁጥር 111574 በቀን 03/06/2015 ዓ.ም በዋለው ችሎት በገጠር መሬት ላይ ያለውን የይዞታ የመጠቀም መብት በተመለከተ የሚቀርበው ክርክር መቅረብ ያለበት በወረዳ ፍርድ ቤት ነው እንጂ ከፍተኛ ፍርድ ቤት እንዳልሆነ የፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 ግንቦት 30 ቀን 2014 ዓ.ም ትርጉም የሰጠ ስለሆነ ጉዳዩን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ለማየት የሰረ-ነገር

---

²⁰ መኮረያው ዘውዴ እና የፍጥ-ሰላም ከተማ አስተዳደር፣ የአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ 111574፣ 2015 ዓ.ም

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ስልጣን የለውም በማለት የስር ፍርድ ቤቶችን ውሳኔ በመሻር አመልካች ክሉን የስረ-ነገር ስልጣን ባለው የወረዳ ፍርድ ቤት እንዲያቀርብ በማለት መብቱን ጠብቆ መዝገቡን ዘግቷል።

(ረ) አመልካች ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ያቀረበው የቅሬታ ነጥብ²¹

አመልካችም ቅሬታውን ለፌዴራል ሰበር ሰሚ ችሎት በከፊል ባልተወሰነልኝ ጉዳይ ላይ በከፊል ቅሬታዬን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት አቅርቤ ሳለ የክልሉ ሰበር ችሎት ባልተጠየቀ ዳኝነት ከፍተኛ ፍርድ ቤት ጉዳዩን ለማየት የስረ-ነገር ስልጣን የለውም በማለት የሰጠው ፍርድ መሰረታዊ ስህተት ስለሆነ ተሽሮ ከፍተኛ ፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን አለው ተብሎ ትክ እና ካሳ ተጠሪ እንዲሰጥ እንዲወሰንልኝ የሚል ነው።

(ሰ) የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰበር አመልካችን አቤቱታ ያስቀርባል ያለበት ነጥብ²²

የክልሉ ሰበር ችሎት የምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን ሳይኖረው የወሰነው ነው በማለት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 የሰጠውን ውሳኔ በመጥቀስ የሰበር አቤቱታ ያልቀረበበትን የውሳኔ ክፍል ጭምር በመሻር የመወሰኑን አግባብነት ለማጣራት በሚል የሰበር ተጠሪ መልስ እንዲያቀርብ በማለት የሰበር አመልካችን አቤቱታ ያስቀርባል ብሏል።

(ሸ) ተጠሪ በአመልካች የሰበር አቤቱታ ላይ ያቀረበው መልስ²³

የሰበር አመልካች 0.2538 ሄክታር መሬት መኖሩ ከሚመለከተው አካል ሳይጣራ በደፈናው የተወሰነውን ውሳኔ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 በወሰነው ውሳኔ መሰረት ጉዳዩ ሊቀርብ የሚገባው ወረዳ ፍርድ ቤት ነው በማለት በገጠር መሬት ጉዳይ በተነሳው ክርክር ከወሰነው ውሳኔ ጋር ተመሳሳይ ነው

²¹ በሰበር አመልካች መኮሪያው ዘውዴ ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ችሎት የቀረበ የሰበር አቤቱታ ይዘት

²² የፌደራሉ የሰበር ችሎት የመኮሪያው ዘውዴን አቤቱታ ለሰበር ያስቀርባል ያለበት የማስቀረቢያ ነጥብ

²³ የሰበር ተጠሪ የሆነው የፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር ለፌዴራሉ የሰበር ችሎት ያቀረበው መልስ

በማለት ከፍተኛ ፍርድ ቤት ጉዳዩን ለማየት የስራ-ነገር ስልጣን የለውም ሲል የሰጠው ውሳኔ ባግባቡ ስለሆነ እንዲሆን በማለት አቅርቧል።

(ቀ) የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የፍርድ ሀተታ እና ለውሳኔው የሰጠው ምክንያት²⁴

የሰበር አመልካች በተጠሪ ላይ በምዕራብ ጎጃም ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ያቀረበው ክስ የ 0.2538 ካሬ ይዘታ ለህዝብ ጥቅም ተወስዶ ካሳ ያልተከፈለ ስለሆነ ካሳ እንዲከፍል እና ትክ ቦታ እንዲሰጠኝ በማለት ዳኝነት ጠይቋል። አመልካች የጠየቀው የገንዘብ መጠን በአጠቃላይ 384,244 ብር ነው። ለክርክሩ መነሻ የሆነው ይዘታ የሚገኘው በገጠር ሳይሆን ወደ ከተማ ክልል የገባ የከተማ ይዘታ ነው፤ የአመልካች የዳኝነት ጥያቄም የካሳ እና የምትክ ቦታ እንዲሰጠኝ የሚል ጥያቄ ነው እንጂ የገጠር እርሻ መሬት ይሰጠኝ የሚል ጥያቄ አይደለም፤ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 በሆነው መዝገብ ላይ የወሰነው ውሳኔ የሚያስረዳው በካሳ እና ምትክ ቦታ ይሰጠኝ ጥያቄ ላይ ሳይሆን የገጠር እርሻ መሬት ክርክር በሚመለከት ላይ ስለሆነ ከዚህ ጉዳይ ጋር ተመሳሳይነት የለውም።

የአመልካች ጥያቄ ካሳ እና ምትክ ቦታ እንዲሰጠኝ የሚል ስለሆነ የካሳው መጠን በገንዘብ 384,244 ብር በመሆኑ በገንዘብ መጠን ከ 300,000.00 (ሶስት መቶ ሺ ብር) በላይ ጉዳይ የማየት ስልጣን ያለው ከፍተኛ ፍርድ ቤት እንደሆነ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 223/2007 አንቀጽ 14(2)(ሀ) ስር ተደንግጎ ይገኛል። በዚህ አዋጅ መሰረት የስራ-ነገር ስልጣን ያለው ከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው እንጂ ወረዳ ፍርድ ቤት አይደለም።

ሲጠቃለል የአመልካች የዳኝነት ጥያቄ ለልማት ይዘታው ስለተወሰደ በአዋጁ መሰረት ካሳ እና ምትክ ቦታ ያልተሰጠኝ ስለሆነ ካሳ ብር 294,244 ብር እና ለተገባላቸው ኪሳራ 90,000 ብር በድምሩ 384,244 ብር ተጠሪ እንዲከፍል ምትክ ቦታም እንዲሰጠኝ የሚል ስለሆነ ጥያቄው የገጠር እርሻ መሬት እንዲሰጠኝ የሚል ሳይሆን የካሳ እና ምትክ ቦታ ጥያቄ በመሆኑ በገንዘብ መጠን ክስ ሊቀርብ የሚገባው ከ 300,000 ብር በላይ በመሆኑ በከፍተኛ ፍርድ ቤት መቅረቡ

---

²⁴ መኩራያው ዘውዴ እና የፍጥ-ሰላም ከተማ አስተዳደር፣ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ መ/ቁ. 246494፣ 2017 ዓ.ም

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማይታዩ የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ባግባቡ ሁኖ እያለ የክልሉ ሰበር ሰሚ ችሎት ከፍተኛ ፍርድ ቤት ጉዳዩን የማይታዩ የስረ-ነገር ስልጣን የለውም ማለቱ የአዋጅ ቁጥር 223/2007ን ድንጋጌ የሚጣረስ በመሆኑ በፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 1234/2013 አንቀጽ 2(4)(ለ) እና 10(1)(መ) መሰረት መሰረታዊ የሕግ ስህተት የተፈፀመበት ነው በማለት የአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በመዝገብ ቁጥር 111574 በቀን 03/06/2015 ዓ.ም በዋለው ችሎት በገጠር መሬት ላይ ያለውን የይዞታ የመጠቀም መብት በተመለከተ የሚቀርበው ክርክር መቅረብ ያለበት በወረዳ ፍርድ ቤት ነው እንጂ ከፍተኛ ፍርድ ቤት አይደለም በማለት የሰጠውን ውሳኔ መሰረታዊ የሕግ ስህተት የተፈፀመበት ነው በማለት ሽርታል።

3. የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በሰጠው የሕግ ትርጉም ላይ የቀረበ ትችት

3.1 በመዝገብ ቁጥር 246494 ሁለቱን ጉዳዮች የተለያዩ ናቸው በማለት የደረሰበት ድምዳሜ በፌዴራልም ሆነ በአማራ ክልል የገጠር መሬት አዋጅ ለገጠር መሬት የተሰጠውን ትርጓሜ ያላገናዘበ መሆኑ

የፌዴራሉ ሰበር ሰሚ ችሎት የእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ ከእነ ፍርኑስ ፈንቴ ይለያል ያለባቸውን ሶስት ምክንያቶች የዘረዘረ ሲሆን የተዘረዘሩት ሁሉም ምክንያቶች በተጨማሪም በሁለቱም መዝገብ በኩል ከቀረበው ፍሬ-ጉዳይ (fact)፣ የጉዳይ ታሪክ (Case history)፣ የጉዳይ ይዘት (Substance of the case)፣ ከተጠየቀው ዳኝነት (Relief sought) ጋር የማይገናኝ ነው። በሁለቱም መዝገብ ላይ ካለው የክርክር ታሪክ መረዳት የሚቻለው ለክርክር መነሻ የሆነው እና የተጠየቀው ዳኝነት ለልማት ተብሎ መሬታችን በመንግስት የተወሰደ በመሆኑ ለተወሰደው መሬት ትክ በቀረው ደግሞ ካሳ ያልተከፈለን ስለሆነ ትክ እና ካሳ ይሰጠን የሚል ነው። የሁለቱም ጉዳይ መነሻ ከአማራ ብሔራዊ ክልል ሲሆን ለጉዳዮቹ ተፈጻሚነት ያለው ሕግ አግባብነት ያለው የፌዴራል እና የአማራ ክልል የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ነው።

ከመዝገቡ እና ከምስክሮች ቃል መረዳት እንደሚቻለው በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ ለክርክር መነሻ የሆነው መሬት በከተማ የአስተዳደር እና የፕላን ወሰን ውስጥ የገባ መሬት መሆኑን ነው። የሰበር ችሎቱም ለልማት ተብሎ በመንግስት የተወሰደው የከተማ ቦታ ስለሆነ የገጠር መሬት

አዋጅ ለዚህ ጉዳይ ተፈጻሚ አይደለም የሚል የአቋም ዝንባሌ ያንፀባረቀ ቢሆንም ለልማት ተብሎ የተወሰደው መሬት የከተማ ቦታ ነው ወይስ የገጠር መሬት? ይህ አይነት መሬትስ የሚተዳደረው በምን አይነት ሕግ ነው? ለጉዳዩ አግባብነት ያለው ሕግ የትኛው ነው? የሚለውን ባግባቡ ማጤን ይገባው ነበር።

የሀገራችን የከተሞች የጎንዮሽ እድገት ከገጠር ወደ ከተማ ከሚደረግ ፍልሰት ጋር የሚገናኝ በመሆኑ በተለይ አሁን ላይ ባለው ተጨባጭ ሁኔታ የተሻለ ኑሮ ፍለጋ መሰረታዊ የሆነ መሰረተ-ልማት ከገጠር ይልቅ ከተማ ላይ ስለሚገኝ ከገጠር ወደ ከተማ የሚደረግ የሰው ፍልሰት ይስተዋላል።

ይህም በከተሞች ውስጥ በቁጥር ብዛት ያለው ህዝብ እንዲኖር እና ይህ ሁኔታ ደግሞ ከፍተኛ የሆነ የቤትን ጨምሮ የመሰረተ-ልማት ፍላጎትን የሚፈጥር በመሆኑ ከተሞች የኗሪዎቻቸውን ከፍተኛ የሆነ የመሰረተ-ልማት ፍላጎት ለማርካት በዙሪያቸው ያሉ የገጠር ቀበሌ መሬቶችን ወደ ከተማ በማካለል አቅርቦታቸውን ይወስናሉ። በዚህ ጊዜ ሕይወቱን በግብርና የሚመራው አርሱ-አደር መሬቱ ለከተማ መሰረተ-ልማት እና ተያያዥ ጉዳዮች ሲባል ስለሚወሰድበት የአርሱ-አደሩ ሕይወት አደጋ ላይ እንዳይወድቅ ተመጣጣኝ ካሳ እና በቂ ትክ መሬት እንዲያገኝ የሚያስችሉ የሕግ ማዕቀፎች ይወጣሉ። እነዚህ ሕጎችም ከገጠር ቀበሌ ወደ ከተማ መዋቅራዊ ፕላን የገቡ መሬቶች በመንግስት ሲወሰዱ ለትክ እና ካሳ አወሳሰን ሲባል ሊተዳደሩ የሚገባው የገጠር መሬትን በሚያስተዳድረው ሕግ ወይስ በሌላ የሚለውን የሚገልፁ ናቸው።

የአርሱ-አደር የገጠር መሬት ይዞታ ከገጠር ወደ ከተማ በሚያደርጉት የሽግግር ሂደት ላይ ሊዳኙ እና ሊተዳደሩ የሚገባው በነበሩበት እና በተለማመዱት የገጠር መሬት አዋጅ እንጂ ገና ሙሉ በሙሉ ገብተው ባልኖሩበት እና በማያውቁት የከተማ መሬት ይዞታ ሕግ መሆን የለበትም በሚል እሳቤ ወቅታዊ ግልፅ እና አሳታፊ ይዞታ መር መርህን በተከተለ አግባብ የአብዛኛው የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 2(1) ም ሆነ የፌዴራሉ የገጠር መሬት አዋጅ ለገጠር መሬት ግልፅ ትርጉም ሰጥተዋል።²⁵ በዚህ አግባብም የገጠር መሬት ማለት በገጠር የአስተዳደር

---

²⁵ የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 456/1997 ም ሆነ አዋጅ ቁጥር 1324/2016 እና አዋጅ ቁጥር 252/2010 የገጠር መሬትን ሕግ የተፈጻሚነት ወሰን በተመለከተው ድንጋጌ አዋጅ ቁጥር 1324/2016 አንቀጽ 3 ይህ አዋጅ በኢትዮጵያ ውስጥ በሚገኝ በማንኛውም የገጠር መሬት እና በከተማ ክልል
129 page

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ወሰን የተጠቃለሉ የገጠር መሬት ይዞታዎችን እና በከተሞች የአስተዳደር እና የፕላን ወሰን ክልል ውስጥ ያለ ማንኛውም የገጠር መሬትን እንደሚያጠቃልል ተደንግጓል።

ከዚህ መረዳት የሚቻለው የሰበር ችሎቱ በፌዴራሉም ሆነ በክልሉ የመሬት አዋጅ መሰረት በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የቀረበው መሬት በከተማ ዙሪያ ባለ የገጠር ቀበሌ ውስጥ የሚጠቃልል በገጠር መሬት ሕግ የሚዳኝ እና የሚተዳደር ስለመሆኑ በመሬት አዋጁ ግልፅ የሆነ ትርጓሜ የተሰጠ በመሆኑ ለሁለቱም ጉዳይ ተፈጻሚነት ያለው የአብክመ የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 252/2009 ስለመሆኑ ድምዳሜ ላይ መድረስ የሚቻል ነው። በዚህ ረገድ የፌዴራሉ ሰበር ሰሚ ችሎት በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ በሰጠው ሀታ ለክርክሩ መነሻ የሆነው ይዞታ የሚገኘው በገጠር ሳይሆን ወደ ከተማ ክልል የገባ የከተማ ይዞታ ነው የሚለው ምክንያት ወደ ከተማ አስተዳደር የገባ የገጠር ቀበሌ መሬት የሚተዳደረው በገጠር መሬት አዋጅ በመሆኑ እንደ ከተማ ቦታ የሚቆጠር ሳይሆን ለካሳ አወሳሰንም ሆነ ለሌሎች መሰል ጉዳዮች እንደ ገጠር መሬት የሚቆጠር በመሆኑ (Considered as Rural Land) ስለሆነ የሰበር ችሎቱ የጉዳይ ትንተና እና ድምዳሜ ይህን ታሳቢ ያደረገ እና ግምት ውስጥ ያስገባ አይደለም። በዚህ ድምዳሜ መነሻነትም የሰበር ችሎቱ ጉዳዩን ከዚህ በፊት በመዝገብ ቁጥር 217195 በሰጠው አስገዳጅ የሕግ ትርጉም መሰረት ውሳኔ ሊሰጥ ሲገባ ጉዳዩን በውል ሳይረዳው ተመሳሳይ ጉዳዮችን የተለያዩ ናቸው በማለት በአንድ ጉዳይ ላይ ሁለት የተለያዩ የሕግ ትርጉም መስጠቱ የፌዴራሉም ሆነ አሁን ሥራ ላይ ያለው የአማራ ክልል መንግስት የገጠር መሬት አዋጅ ለገጠር መሬት የሰጡትን ትርጓሜ ያላገናዘበ ነው።

3.2 የሰበር ችሎቱ በሁለቱም መዝገብ የተነሳው የዳኝነት ጥያቄ የካሳ እና የምትክ ቦታ እንዲሰጠኝ የሚል ተመሳሳይ ጉዳይ ሁኖ ሳለ ይለያያዙ በማለት የደረሰበት ድምዳሜ የጉዳዩን ፍሬ-ነገር (Facts of the cases) በግልፅ የሳተ እና ያልተረዳ መሆኑ

የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 246494 በሰጠው የውሳኔ ሀታ ላይ ሁለቱ ጉዳዮች ፍፁም የተለያዩ ናቸው ከሚል ድምዳሜ የደረሰ ቢሆንም በእነ ፍርኑስ ፈንቴም ሆነ በእነ መኩሪያው

ውስጥ ያሉ በክልሎች እና በከተማ አስተዳደሮች ውስጥ የተወሰኑ የገጠር ቀበሌዎች ላይ እና በከተማ ወሰን ውስጥ በተጠቃለሉ ነገር ግን ርክክብ ባልተደረገባቸው ይዞታዎች ላይም መሆኑን ይደነግጋል።

ዘውዴ ጉዳይ የቀረበው አቤቱታ ለህዝብ ጥቅም ሲባል በመንግስት ለተወሰደብን መሬት ትክ እና በቀሪው ደግሞ ካሳ ይከፈሉን የሚል ዳኝነት እንጂ የገጠር የእርሻ መሬት ይሰጠን የሚል አቤቱታ በሁለቱም መዝገብ ያልቀረበ በመሆኑ ሁለቱ ጉዳዮች የተለያዩ ናቸው ማለት የሚቻል አይደለም፡፡ በሁለቱም ጉዳይ የተወሰደው መሬት በከተማ አስተዳደር የፕላን ወሰን ውስጥ ያለ ነገር ግን በገጠር መሬት አዋጅ የሚተዳደር ለትክ እና ካሳ ዓላማ እንደ ገጠር መሬት የሚቆጠር እና ባለይዘታዎቹም ለእርሻ አገልግሎት እየተጠቀሙት የነበረ መሬት መሆኑን ከስር ፍርድ ቤት ጀምሮ የነበረው የሁለቱም መዝገብ ታሪክ ያስረዳል፡፡

ይህ ሁኔታ ባለበት የሰበር ችሎቱ ሁለቱን ጉዳዮች ፍፁም የሚለያዩ ናቸው በማለት የጉዳዮቹን ቀጥተኛ የፍሬ-ነገር እና የጭብጥ ተዛምዶ እና ትስስር ያፈረሰበት እና ያልተቀበለበት ምክንያት ሁለቱም መዝገቦች ያላቸውን ግልፅ የሆነ የፍሬ-ጉዳይ ግንኙነት (factual relativity) ያላማከለ እና በውል ያልተረዳ ነው፡፡

ስለሆነም ሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 217195 የሰጠውን የሕግ ትርጉም መሰረት በማድረግ በመዝገብ ቁጥር 246494 ለቀረበው ጉዳይ አልባት መስጠት ሲገባው የጉዳዩን ፍሬ-ነገር ባግባቡ ሳይገነዘብ ተመሳሳይ ጉዳዮችን የተለያዩ ናቸው ከሚል ድምዳሜ መድረሱ በሁለቱ ጉዳዮች ያለውን መሰረታዊ የሆነ የፍሬ-ጉዳይ ግንኙነት በግልፅ ያልተቀበለ ነው፡፡

3.3 የሰበር ችሎቱ በሁለቱ መዝገቦች የሰጠው ውሳኔ የሕግ እና የትርጉም ወጥነት/Lack of legal consistency ችግር ያለበት ነው

የሰበር ችሎቱ ሁለቱን ተመሳሳይ ጉዳዮች የተለያዩ ናቸው ከሚል አቋም በመድረሱ ምክንያት የፍርድ ቤትን የመዳኘት ስልጣን ለመወሰን መነሻ ያደረገው ለአንደኛው የጉዳዩን አይነት ለሌለኛው ደግሞ የጉዳዩን ግምት በገንዘብ መጠን በማድረግ ነው፡፡

(ሀ) የሰበር ችሎቱ በእነ ፍርኑስ ፈንቴ ጉዳይ የፍርድ ቤቱን የስራ-ነገር ስልጣን ለመወሰን የጉዳይ አይነት ለስራ-ነገር ስልጣን (Subject matter jurisdiction approach)

የፌዴራሉ ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 በሰጠው የሕግ ትርጉም በአብዛኛው የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 52(2) መሰረት በገጠር መሬት ይዘታ እና የመጠቀም መብት ላይ የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን እና ክርክሮችን ተቀብሎ

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

የማየት ስልጣን በገጠር መሬት አዋጁ ለወረዳ ፍርድ ቤት የተሰጠ ስልጣን በመሆኑ የካሳ እና ትክ ክርክሮች ደግሞ ከገጠር መሬት የመጠቀም መብት የሚመነጨ፤ በመሆኑ የካሳ እና የትክ ጉዳዮችን በተመለከተ አከራክሮ የመወሰን የወረዳው ፍርድ ቤት ስልጣን ነው የሚል የሕግ ትርጉም ሰጥቷል።

ከላይ በተጠቀሰው የሰበር መዝገብ እና የገጠር መሬት አዋጅ መሰረት ከመሬት ይዘታ የመጠቀም መብት ጋር ተያይዞ የሚነሳ የትክ እና ካሳ ጉዳይ በተመለከተ በጉዳይ አይነት የገንዘብ መጠኑ ከግምት ውስጥ ሳይገባ እና የገንዘብ መጠኑ የፍርድ ቤቱን የስረ-ነገር ስልጣን ለመወሰን ምንም ጥቅም ሳይኖረው በጉዳዩ አይነት ብቻ (Subject matter jurisdiction) መሰረት ከገጠር መሬት ይዘታ የመጠቀም መብት ላይ የሚመነጭ ማንኛውም ክርክር የማየት (Exclusive jurisdiction) የወረዳ ፍርድ ቤት ስልጣን መሆኑን የሚያሳይ ውሳኔ ወይም የሕግ ትርጉም ነው።

(ለ) በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ በጉዳዩ የገንዘብ ግምት መሰረት (pecuniary value based approach)

የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 246494 የሰጠው የሕግ ትርጉም የጉዳዩ አይነት ከላይ ከተጠቀሰው ጋር ተመሳሳይ ሁኖ ሳለ የፍርድ ቤቱን ስልጣን ለመወሰን መሰረት ያደረገው የተጠየቀውን ዳኝነት የገንዘብ መጠን መሰረት በማድረግ ነው። ይህንም የሰበር ችሎቱ በፍርድ ሀታታው ላይ የሰጠው ምክንያት በግልፅ የተቀመጠ ሲሆን የሰበር አመልካች እንዲከፈለው የጠየቀው የካሳ መጠን ጠቅላላ 384,244 ብር በመሆኑ በአማራ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 223/2007 አንቀጽ 14(2)(ሀ) መሰረት ከብር 300,000 ብር በላይ የሚገመቱ ጉዳዮችን የመመልከት ስልጣን የከፍተኛ ፍርድ ቤት መሆኑ ስለተደነገገ እና አመልካች ዳኝነት የጠየቀበት የካሳ ክፍያ ድምር ከብር 300,000 ብር በላይ በመሆኑ ጉዳዩን የማየት ስልጣን ያለው የከፍተኛ ፍርድ ቤቱ ነው በሚል የፍርድ ቤቱን ስልጣን ለመወሰን የተጠየቀውን ዳኝነት የገንዘብ መጠን (Based on pecuniary value) መሰረት በማድረግ የፍርድ ቤቱን ስልጣን መወሰን ተገቢ ነው የሚል ድምዳሜ ላይ ደርሷል።

የፌዴራሉ ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 246494 ቀድሞ የያዘውን አቋም ቀይሮ ለትክ እና ካሳ ክርክር የፍርድ ቤቱ ስልጣን የሚወሰነው በጉዳይ አይነት (subject matter jurisdiction) ሳይሆን

የተጠየቀውን የገንዘብ መጠን (Based on pecuniary value) መሰረት በማድረግ ነው በማለት የቀደመው አስገዳጅ የሰበር ውሳኔ ባልተቀየረበት ሁኔታ በተመሳሳይ ጉዳይ የተለያየ የሕግ ትርጉም ሰጥቷል። ይህ ደግሞ የሰበር ችሎቱ በሚሰጠው ውሳኔ ሊያገግረው የሚገባውን የሕግ እና የትርጉም ወጥነት፣ የውሳኔ ተገማችነት እና ቀጣይነት መርህን ያላከበረ እና ያልተከተለ አድርጎታል።

3.4 የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 246494 የመሬት ትክና ካሳ አቤቱታን የመዳኘት የስራ-ነገር ስልጣን በጉዳዩ የገንዘብ መጠን የክልሉ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው ማለቱ መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ በገንዘብ የማይታመን መሆኑን ያላገናዘበ መሆኑ

የገጠር መሬት ለህዝብ ጥቅም ሲባል በመንግስት በመወሰዱ ምክንያት በልማት ተነሽ የሚጠየቅ የካሳ እና ትክ አቤቱታ የሚቀርበው ለየትኛው ፍርድ ቤት ነው? የፍርድ ቤቱን የስራ-ነገር ስልጣን ለመወሰን እንደ መነሻ (Benchmark) የሚወሰደው የጉዳዩ አይነት ወይስ የጉዳዩ የገንዘብ መጠን? የሚለው ጥያቄ ምላሽ የሚያስፈልገው ነው።

በዚህ ጥያቄ ምላሽ ለማግኘት በሕገ-መንግስቱ በተደረገ የፌዴራል እና የክልል መንግስት የስልጣን ክፍፍል፣ መሬት እና የተፈጥሮ ሀብትን የማስተዳደር ስልጣን ለማን እና በምን ሁኔታ ተሰጠ? መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች እና ህዝቦች እና መንግስት ሀብት ነው ከሚለው የሕገ-መንግስት ድንጋጌ አንፃር ከመሬት ይዞታ እና የመጠቀም መብት ጋር ተያይዞ የሚነሳ ክርክርን የመዳኘት የፍርድ ቤት ስልጣን ለመወሰን ፍርድ ቤቶች ሊከተሏቸው የሚገቡ እይታዎች ምን መሆን አለባቸው የሚሉ ጉዳዮችን ለማብራራት የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስትን እና በዚህ መሰረት የወጡ የፌዴራልና የክልል የገጠር መሬት አዋጆችን፣ መሬት ለህዝብ ጥቅም ሲባል በሚወሰድበት ጊዜ ትክ እና ካሳን ለመደንገግ የወጡ የትክ እና ካሳ ሕጎችን እንዲሁም የፍርድ ቤት ማቋቋሚያ አዋጆችን መዳሰስ አስፈላጊ ነው።

3.4.1 የክልሎች መሬትን እና የተፈጥሮ ሀብትን የማስተዳደር ስልጣን የክልል ፍርድ ቤቶችን የስራ-ነገር ስልጣን ለመወሰን ያለው ሚና

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት በተደነገገው የፌዴራል እና የክልሎች የስልጣን ክፍፍል መነሻ፣ የዳኝነት ስልጣን በክልሎች እና በፌዴራል መካከል ክፍፍል ተደርጓል። በሕገ-መንግስቱ የተሰጠው የክልሎች የዳኝነት ጣምራ ስልጣን እንደተጠበቀ ሁኖ አንድን ጉዳይ አይቶ የመዳኘት

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ስልጣን የክልል ወይም የፌዴራል ቢሆን ከፌዴራሉ ወይም ከክልል ፍርድ ቤቶች ውስጥ የትኛው ደረጃ እና እርከን ላይ ያለው የፌዴራል ወይም የክልል ፍርድ ቤት ጉዳዩን የማየት የስረ-ነገር ስልጣን አለው የሚለውን ለመወሰን የሚያስችል ስልጣን ነው።

በሀገራችን የፍርድ ቤቶች አወቃቀር በፌዴራልም ሆነ በክልል ሕገ-መንግስቱ ዕውቅና የሰጠው ተዋረዳቸውን ለጠበቁ ሶስት ፍርድ ቤቶች ነው።²⁶ በክልል ደረጃ የክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣²⁷ የከፍተኛ ፍርድ ቤት²⁸ እና የወረዳ ፍርድ ቤት²⁹ ሲሆን በፌዴራል ደረጃ ደግሞ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣³⁰ የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት³¹ እና የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤቶች³² ናቸው። በክርክር አመራር ሂደት ውስጥ ጉዳዩን የማየት የፍርድ ቤት ስልጣን ብዙ ጊዜ ወደ ፍሬ-ነገር ክርክር ከመገባቱ በፊት በመጀመሪያ ደረጃ የሚቀርብ ሥነ-ሥርዓታዊ መቃወሚያ ሁኖ ያገለግላል።³³

ክርክርን በፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕገ መሰረት መምራት እና መቆጣጠር የፍርድ ቤቶች ኃላፊነት ሲሆን በዚህ ሂደት ፍርድ ቤቶች በቀዳሚነት መመርመር ከሚጠበቅባቸው ጉዳዮች መካከል ጉዳዩ ላይ ለመወሰን ስልጣን ያለው መሆን አለመሆኑን መርምሮ መወሰን ዋነኛው ነው።

²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ አንቀጽ 78(2 እና 3)

²⁷ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ሕገ-መንግስት፣ አዋጅ ቁጥር 59/1994 ዓ.ም፣ አንቀጽ 67(1)፣ ዝክረ-ሕግ፣ 1994 ዓ.ም፣ 7ኛ አመት ቁጥር 2፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ። የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 281/2014 ዓ.ም፣ አንቀጽ 2(5) እና አንቀጽ 5(1)፣ 2014 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ 27ኛ ዓመት ቁጥር 21፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ

²⁸ ዝኒ ከማሁ

²⁹ ዝኒ ከማሁ

³⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አንቀጽ 78(2) እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ አንቀጽ 2(3)

³¹ ዝኒ ከማሁ

³² ዝኒ ከማሁ

³³ የኢትዮጵያ ንጉሰ-ነገስት መንግስት የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ፣ 1958 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ፣ በተለየ የወጣ፣ ቁጥር 52/1958 ዓ.ም፣ 25ኛ አመት አንቀጽ 3፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ
በመጀመሪያ ደረጃ ክርክር ላይ ስለሚቀርቡ መቃወሚያዎች የሚደነግገው የሥነ-ሥርዓት ሕገ አንቀጽ 244 በንዑስ-አንቀጽ 2(ሀ) ላይ በግልፅ እንዳሰፈረው ፍርድ ቤቱ ማስረጃ ተቀብሎ ከመመርመሩ ወይም ምስክሮቹን ከመስማቱ አስቀድሞ ፍርድ ቤቱ ነገሩን ለመስማት ስልጣን የለውም የሚል መቃወሚያ ከቀረበ በዚሁ ጉዳይ ላይ አስቀድሞ ወደ ፍሬ-ጉዳይ ክርክር ከመግባቱ በፊት በቀረበው መቃወሚያ ላይ ብይን ሊሰጥ እንደሚገባው የፍትሐብሔር ሙግትን የሚመራው የፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ በግልፅ አስቀምጧል።

: የፍርድ ቤት ስልጣን ብሔራዊ የመዳኘት ስልጣን³⁴ (Judicial Jurisdiction)፣ የሥራ-ነገር ስልጣን³⁵ (Material Jurisdiction) እና የግዛት ወይም የአካባቢያዊ ስልጣን³⁶ (Local or Territorial jurisdiction) በሚል የተከፋፈለ ነው።³⁷

የሥራ-ነገር ስልጣን በጉዳይ አይነት እና በተጠየቀው ዳኝነት ላይ የሚኖር የዳኝነት ስልጣን፣ አንድ ፍርድ ቤት በሰዎች እንቅስቃሴ ወይም በነገሮች ሁኔታ ላይ ለመወሰን ያለው የስልጣን ወሰንን የሚመለከት ነው።³⁸ የአንድን ፍርድ ቤት ጉዳዩን አይቶ ለመወሰን ያለውን ሙያዊ ክህሎት እና ዕውቀት የሚመለከት የፍርድ ቤቱን አቅም እና ብቃት መሰረት ያደረገ ስልጣን ነው።³⁹ ይህ አይነት የፍርድ ቤት ስልጣን በፍርድ ቤቱ ውስጥ ያሉትን የዳኞቹን የትምህርት ደረጃ፣ የሥራ ልምድ፣ ዕውቀት እና ክህሎት የሚመለከቱ የዳኛውን ግላዊ የሆነውን ነገር ግን ለዳኝነት ሥራው ቀጥታ ተዛማጅ እና ተያያዥ የሆነውን የዳኛውን ቁመና የሚለካ በመሆኑ ከፍተኛ ሀገራዊ አንድምታ እና የገንዘብ ግምት ያላቸውን ክርክሮች በተሻሉ እና ሙያዊ ብቃት ባላቸው ዳኞች እንዲዳኙ በሚል አላቤ የፍርድ ቤቶች ስልጣን የሚወሰንበት ስርዓት ነው።⁴⁰

ከዚህ ጋር ተያይዞ የፌዴራል የመንግስት ስርዓት በሚከተሉ ሀገራት የሚታወቀው በአንድ ሉዓላዊ ሀገር ውስጥ ያለ በማዕከላዊ መንግስት እና በክልሎች መካከል የሚደረግ ሕገ-መንግስታዊ የስልጣን ክፍፍል መሰረት በክልሎች እና በማዕከላዊ መንግስት መካከል በሚደረገው የዳኝነት ስልጣን ክፍፍል፣ ለማዕከላዊ መንግስቱ በሕገ-መንግስቱ ከተሰጠው የዳኝነት ስልጣን ውስጥ የትኛው የዳኝነት ስልጣን ለየትኛው እርከን ፍርድ ቤት እንዲሁም ለክልሎች ከተሰጣቸው

³⁴ በአሮሚያ ኢንሹራንስ አክሲዮን ማህበር፣ በወርልድ ቪቸን ኢትዮጵያ እና አዋሽ ኢንሹራንስ አክሲዮን ማህበር መካከል የነበረ ክርክር፣ ፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ ሙ/ቁ 219089፣ 2014 ዓ.ም

³⁵ ዝኒ ከማሁ

³⁶ ዝኒ ከማሁ

³⁷ ብሔራዊ የመዳኘት ስልጣን (Judicial Jurisdiction) የሚለው ፅንሰ-ሀሳብ ከሉዓላዊነት (Sovereignty) ጋር የሚዛመድ ሲሆን የሥራ-ነገር ስልጣን (Material Jurisdiction) ደግሞ ከብቃት (Competency) ጋር እንዲሁም አካባቢያዊ ስልጣን (Local or Territorial jurisdiction) ደግሞ ከአመችነት ጋር (Efficiency) ተያያዥነት ያለው ፅንሰ-ሀሳብ ነው።

³⁸ ፀጋዬ ጌዳዮን፣ የፍርድ ቤቶች የፍትሕ-ብሔር የዳኝነት ስልጣን፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ 2012 ዓ.ም፣ ገጽ 150

³⁹ ዝኒ ከማሁ፣ ከገጽ 152-156

⁴⁰ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 155

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

የዳኝነት ስልጣን ውስጥም የትኛው እርከን ፍርድ ቤት በምን ጉዳይ ላይ የዳኝነት ስልጣን ተሰጠው የሚለውን በውል በመለየት የአንድን ፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን ለመወሰን እንደ መነሻ የሚወሰዱት የክርክሩ የገንዘብ መጠን እና የክርክሩ የጉዳይ አይነትን ታሳቢ በማድረግ ነው።

(ሀ) የፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን አወሳሰን በጉዳይ የገንዘብ መጠን መሰረት በማድረግ (Based on the pecuniary ammount of the suit)

ይህ አይነቱ የፍርድ ቤቶች የስረ-ነገር ስልጣን ክፍፍል መሰረት የሚያደርገው ለክርክሩ መነሻ የሆነውን ነገር የገንዘብ ግምት ሲሆን የተለያዩ እርከን ያላቸው የክልል⁴¹ እና የፌዴራል⁴² ፍርድ ቤቶች ስልጣኑን በጉዳዩ የገንዘብ ግምት ወይም መጠን መሰረት አድርገው የሚወስኑበት ነው።

(ለ) የፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን አወሳሰን በጉዳይ አይነት (Material jurisdiction based on subject matter of the case)

የፍርድ ቤቱን የስረ-ነገር ስልጣን ለመወሰን የክርክሩ ግምት መጠን ወይም ኢኮኖሚያዊ ዋጋ ምንም አይነት ግምት ሳይገባ የክርክር ምክንያት የሆነው ጉዳይ ሀገራዊ ፋይዳው፣ የጉዳዩ

---

⁴¹ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 281/2014 ዓ.ም፣ አንቀጽ 16(2) እና አንቀጽ 18(1)(ሀ)፣ 2014 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ 27ኛ ዓመት ቁጥር 21፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ - የወረዳ ፍርድ ቤት የፍትሕ ብሔር ጉዳይ የዳኝነት ስልጣን በገንዘብ በሚተመኑ ጉዳዮች ግምታቸው እስከ ብር 5,000,000 ብር በሚገመቱ ሲሆን ከዚህ በላይ ግምት ያለው ክርክር ሲኖር ደግሞ ጉዳዩን የማየት የስረ-ነገር ስልጣኑ የከፍተኛው ፍርድ ቤት መሆኑን በግልፅ ደንግጎ ይገኛል። በዚህ አዋጅ የተሻረው የቀድሞው የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 223/2007 ዓ.ም፣ 2007 ዓ.ም፣ አንቀጽ 14(2)(ሀ) እና (ለ) እንዲሁም አንቀጽ 15(2)(ሀ) እና (ለ)፣ ዝክረ-ሕግ፣ 20ኛ አመት ቁጥር 4፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ፣ የወረዳ ፍርድ ቤት የፍትሕ ብሔር የዳኝነት ስልጣን በሚንቀሳቀስ ንብረት እስከ ብር ሶስት መቶ ሺ ብር በማይንቀሳቀስ ደግሞ እስከ አምስት መቶ ሺ ብር በገንዘብ የሚገመት ክርክር ሲሆን የከፍተኛው ፍርድ ቤት ደግሞ በሚንቀሳቀስ ንብረት ከሶስት መቶ ሺ ብር በላይ፣ በማይንቀሳቀስ ደግሞ ከአምስት መቶ ሺ ብር በላይ ግምት ባለው ጉዳይ ነበር።

⁴² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ አንቀጽ 5(1)(ይ)፣ አንቀጽ 11(1) የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት ግምታቸው ከብር አስር ሚሊዮን ብር በላይ በሆኑ ጉዳዮች ላይ የመጀመሪያ ደረጃ የዳኝነት ስልጣን ይኖረዋል። አንቀጽ 14 የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት፣ ግምታቸው እስከ አስር ሚሊዮን ብር በሆኑ ጉዳዮች ላይ የመጀመሪያ ደረጃ የዳኝነት ስልጣን ይኖረዋል።

አዲስነት ወይም ውስብስብነት እና ብዙ ጊዜ ያልተለመደ መሆን፣ ጉዳዩን ለማየት የሚያስፈልገው ልዩ ዕውቀት እንዲሁም ጉዳዩ መሰረታዊ የሆነውን የሰዎች መብት የሚመለከት ሁኖ የዚህ መሰረታዊ መብት ሳይሸራረፍ ተፈጻሚ እንዲሆን በሚል ታሳቢነት ጉዳዩ ከመጀመሪያው እርከን እንዲጀምር እና ፍጻሜውን እንዲያገኝ አስፈላጊ የሆኑ ጉዳዮችን መሰረት ተደርጎ የክልሎች⁴³ እና የፌዴራል ፍርድ ቤቶች⁴⁴ ስልጣን እና ክልሎችም ሆኑ ፌዴራል የፍርድ ቤቶቻቸውን ስልጣን የሚወሰኑበት ሁኔታ ነው።

⁴³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 43፣ አንቀጽ 16 ላይ የወረዳ ፍርድ ቤት የፍትሐብሔር ጉዳይ የዳኝነት ስልጣንን በተመለከተ በፍትሐብሔር ሥነ-ሥርዓት ሕግ እና በሌሎች አግባብነት ባላቸው ሕጎች መሰረት በወረዳ ፍርድ ቤት የስረ-ነገር ስልጣን ስር የሚወድቁ የፍትሐብሔር ጉዳዮችን፣ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ከተሰጠው ስልጣን ውጭ ዋጋቸው በገንዘብ የማይገመቱ የፍትሐብሔር ጉዳዮች እና በክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ወይም ከፍተኛ ፍርድ ቤት እንደሚወድቅ ያልተመለከተን ወይም ለሌላ የዳኝነት አካል ያልተሰጠን የፍትሐብሔር ጉዳይን የገንዘብ መጠናቸው ከግምት ሳይገባ በጉዳይ አይነት ለወረዳ ፍርድ ቤት የማየት ስልጣን የተሰጠ መሆኑን ይገልጻል። በዚህ አዋጅ መሰረት ለከፍተኛው ፍርድ ቤት በጉዳይ አይነት የገንዘብ መጠኑ ከግምት ውስጥ ሳይገባ (Exclusive Subject matter jurisdiction) የተሰጠው በሁለት ጉዳዮች ብቻ ነው። ይኼውም በአዋጁ አንቀጽ 18(1)(ለ እና ሐ) መሰረት በክልሉ መንግስት ውስጥ የተመዘገቡ ወይም የተቋቋሙ የንግድ ድርጅቶችን እና ማህበሮችን በሚመለከት የሚነሱ ክርክሮችን እና አንድ ጉዳይ ከአንድ የወረዳ ፍርድ ቤት ወደ ሌላ የወረዳ ፍርድ ቤት ወይም ወደ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ተዛውሮ እንዲታይ የሚቀርብን አቤቱታ ነው። ከዚህ በተጨማሪ በክልሉ የቤተሰብ ሕግ መሰረት ለወረዳ ፍርድ ቤት የሚቀርቡ የባልና ሚስት ጉዳይ፣ በአሠሪና ሠራተኛ አዋጅ ቁጥር 1156/2012 መሰረት የሚቀርብ አቤቱታ ለወረዳ ፍርድ ቤት የገንዘብ ግምታቸው ታሳቢ ሳይደረግ ለወረዳ ፍርድ ቤት በጉዳይ አይነት ከሚቀርቡ ጉዳዮች መካከል ናቸው።

⁴⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ አንቀጽ 5(1)(ሀ-ሠ)፣ አንቀጽ 11(2)(ሀ እናለ) እና አንቀጽ 11(3) መሰረት የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት በሚከተሉት ጉዳዮች ላይ የክርክሩ የገንዘብ መጠን ከግምት ሳይገባ ብቸኛ የመጀመሪያ ዳኝነት ስልጣን አለው።

- (ሀ) የግለሰብ ዓለም-አቀፍ ሕግን በሚመለከቱ ጉዳዮች
- (ለ) በውጭ ሀገር ስለተሰጠ ፍርድ ወይም ብይን አፈፃፀም ጉዳይ የሚቀርብለትን አቤቱታ
- (ሐ) ዜግነትን በሚመለከት ጉዳዮች ላይ በሚነሱ ክርክሮች
- (መ) ከመክሰር ጋር በተያያዙ ጉዳዮች
- (ሠ) ዐለም-ዓቀፍ የዲፕሎማቲክ ሕጎች እና ልምዶች እንዲሁም ኢትዮጵያ አባል የሆነችባቸው ሌሎች ዓለም-አቀፍ ስምምነቶች እንደተጠበቁ ሁነው የውጭ ሀገር አምባሳደሮች፣ ቆንስላዎች፣ የዓለም-አቀፍ ድርጅቶች፣ የውጭ መንግስታት ወኪሎች ተጠያቂ በሆኑባቸው ወይም እና ልዩ መብት ጥበቃ ያላቸው በኢትዮጵያ ውስጥ የሚኖሩ የውጭ ሀገር ሰዎች ተከራካሪ በሆኑበት ጉዳዮች የፌዴራል ከፍተኛ ፍርድ ቤት የግል ስልጣን ያለው መሆኑን ይገልጻል። ከዚህ በተጨማሪ በአዋጁ አንቀጽ 11(3) መሰረት በፍርድ ታይተው ሊወሰኑ የሚችሉ በሕገ-መንግስቱ ምዕራፍ ሶስት ስር የተመለከቱ መሰረታዊ መብቶችን እና ነፃነቶችን ለማስከበር ለጉዳዩ ተገቢ የሆነ ፍርድ፣ ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ የመስጠት ስልጣን አለው።

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማይታዩ የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

3.5 መሬት ለህዝብ ጥቅም ተብሎ የሚወሰድበት የሕግ ስርዓት እና የፍርድ ቤቶች የዳኝነት ስረ-ነገር ስልጣን አወሳሰን

መሬት በተፈጥሮ የተገኘ የማይንቀሳቀስ ንብረት ከመሆኑም በላይ ሌሎች የሚንቀሳቀሱም ሆነ የማይንቀሳቀሱ ንብረቶችን ለማፍራት አስፈላጊ እና መሰረት ያለው ሀብት ነው።⁴⁵ ዋና የኢኮኖሚ መሰረቷን በግብርና ላይ ላቆመችው ሀገራችን ኢትዮጵያ መሬት የአርሶ አደሩ የኑሮ ዋስትና ነው።

በቀደሙት ዘመናት በግል ይዘታ ስር የነበረው የመሬት ስሪት በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት የስሪት ለውጥ ተደርጎ የተፈጥሮ ሀብትን ጨምሮ የገጠርም ሆነ የከተማ መሬት ባለቤትነት መብት የመንግስት እና የህዝብ ብቻ ነው።⁴⁶ በዚህ መሰረትም መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ የኢትዮጵያ ብሔሮች፣ ብሔረሰቦችና ሕዝቦች የጋራ ንብረት ነው።⁴⁷ ይሁን እንጂ ሕገ-መንግስቱ የኢትዮጵያ አርሶ አደሮች መሬት በነፃ የማገኘት እና ከመሬታቸው ያለመነቀል መብታቸውን፣ በይዘታቸው ላይ ለሚያደርጉት ማንኛውም ቋሚ ማሻሻል ሀብት እና ንብረት የማፍራት መብታቸውን ባክበረ መልኩ በመሬት ይዘታቸው ላይ ያፈሩትን ማንኛውንም ቋሚ ሀብት መሸጥ እና መለወጥ የሚችሉ መሆኑን ደንግጓል።⁴⁸

ከዚህ ሕገ-መንግስታዊ ድንጋጌ መረዳት የሚቻለው የአርሶ አደሮች በመሬት የመጠቀም የይዘታ መብታቸው በልዩ ሁኔታ ለህዝብ ጥቅም ሲባል ካልሆነ በቀር የማይገደብ መሆኑን እና ለህዝብ ጥቅም ተብሎ ሲወሰድባቸው ደግሞ ሊሰጥ የሚገባውን የማካካሻ ፍትሕ ስርዓት መኖሩን ነው።

የፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ደግሞ በአዋጅ ቁጥር 1156/2012 መሰረት የሚቀርብ የአሠሪ እና ሠራተኛ ጉዳይን እና በተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ መሰረት የሚቀርብን የባልና ሚስት ጉዳይ ክርክርን የክርክሩ የገንዘብ መጠን ታሳቢ ሳይደረግ የማይታዩ የብቻ ስልጣን አለው።

⁴⁵ በረሀን አዳኛ፣ በአዲሱ የአማራ ክልል የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም ሕግ ላይ የተካተቱ ዋና ዋና ለውጦች እና የሚታዩ ችግሮች፣ 2010 ዓ.ም፣ የአማራ ክልል የፍትሕ ባለሙያዎች ማሰልጠኛና ሕግ ምርምር ኢንስቲትዩት የሕግ መፅሔት፣ ቅፅ 5፣ ገጽ 25

⁴⁶ የኢትዮጵያ ፌዴራል ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ-መንግስት፣ አዋጅ ቁጥር 1/1987 ዓ.ም፣ አንቀጽ 40(3)፣ 1987 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 1ኛ አመት ቁጥር 1፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁴⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 40(4)

⁴⁸ ዝኒ ከማሁ

በቀደመው ስርዓት የነበረው የመሬት ስሪት ከግለሰብ ይዞታ እና ባለቤትነት ወጥቶ መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ የኢትዮጵያ ብሔር ብሔረሰቦች፣ ህዝቦች እና መንግስት ሀብት እና ንብረት መሆኑን ነው።⁴⁹ መሬት የአርሱ-አደሩ የሀብት ምንጭ እና የህልውናው መሰረት በመሆኑ የመሬት ይዞታ ዋስትና ከመኖር ዋስትና ጋር በእጅጉ የተቆራኘ እና የተሳሰረ ነው። በሌላ መልኩ ሀገርን ለማልማት ሲባል በመንግስት በሚወሰድ ማህበራዊ፣ ኢኮኖሚያዊ እና ፖለቲካዊ ትርጉም ባላቸው የልማት ሥራዎች መሬት ዋነኛው የሰበት ማዕከል በመሆኑ ለዚህ ከፍተኛ ሀብት ለመቅላላው ህዝብ ጠቃሚታ ሲባል የአርሱ-አደሩ ከመሬት መፈናቀል የማይቀር እውነታ ነው። ይህ እውነታ የመኖሩን ያክልም አርሱ-አደሩ የሕይወት ዋስትናው መሬቱ ሲወሰድበት ለተወሰደበት መሬት ተመጣጣኝ ትክ ወይም ካሳ መጠየቁ ግልፅ ነው። በተለይ ከዚህ ጋር ተያይዞ ሀብት አይነት አለመግባባቶች በመሬት ባለይዞታ እና በመንግስት በኩል ይፈጠራሉ። የመጀመሪያው አለመግባባት ከትክ ወይም ካሳ ተመጣጣኝነት ጋር የተያየዘ ሲሆን ይህም አርሱ-አደሩ በመንግስት የተሰጠኝ ትክ ወይም ካሳ ከተወሰደበኝ መሬት ጋር ተመጣጣኝ አይደለም በሚል የሚቀርብ የካሳ ወይም ትክ አነሰኝ ጥያቄ ሲሆን፣ ሁለተኛው ደግሞ ለተወሰደበኝ መሬት ከነጭራሹም ትክ ወይም ካሳ ያልተሰጠኝ በመሆኑ ተገቢው ትክ እና ካሳ ሊሰጠኝ ይገባል የሚል አቤቱታ ነው።

የመሬት ይዞታ መብት እና የመጠቀም መብት በሕገ-መንግስቱ ምዕራፍ ሶስት ስለ ንብረት መብት በሚደነግገው መሰረታዊ መብት ውስጥ የሚካተት በመሆኑ⁵⁰ ይህን መብት ተፈጻሚ እና ተግባራዊ ከማድረግ አኳያ በተለይ ከላይ በተጠቀሰው ሁኔታ የኢትዮጵያ አርሱ-አደሮች መሬት በነፃ የማግኘት እና ከመሬታቸው ያለመነቀል መብታቸው ሳይሸራረፍ እውን እንዲሆን የመብታቸውን ስፋት እና ልክ አውቆ ከመሬት እና ተያያዥ ጉዳዮች ጋር የተሳሰረ አለመግባባት ሲፈጠር የመሬት ባለይዞታው መብቱን ለመጠየቅ ወይም ለማስከበር ሲል ዳኝነት ፍለጋ ወደ ፍርድ ቤት መሄዱ የማይቀር ስለሆነ ፍርድ ቤቶችም ጉዳዩን ተቀብለው ከማከራከር እና ዳኝነት ከመስጠት አንፃር የሚኖርባቸው ሕገ-መንግስታዊ ኃላፊነት ካላቸው ጉዳዩን የመዳኘት የስረ-ነገር

⁴⁹ ዝኒ ከማሁ

⁵⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አንቀጽ 40

- ጋሻዬ ቢያድግ፣ የመሬት ይዞታ ይገባኛል እና የይርጋ መከራከሪያ በአማራ ብሔራዊ ክልል የመሬት አዋጅ ከፌደራል መንግስት የሕግ ማዕቀፍ አንፃር፣ 2010 ዓ.ም፣ የአማራ ክልል የፍትሕ ባለሙያዎች ማሰልጠኛና ሕግ ምርምር ኢንስቲትዩት የሕግ መፅሔት፣ ቅፅ 5፣ ገጽ 248

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማይታዩ የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ስልጣንም ጭምር የሚመነጭ በመሆኑ ብዙ ጊዜ ከትክ እና ካሳ ጋር የተያያዙ አለመግባባቶችን ምክንያት በማድረግ ጉዳዮች ወደ ፍርድ ቤት በተለይም ወደ ክልል የመጀመሪያ ደረጃ (ወረዳ) ፍርድ ቤት⁵¹ እና ከፍተኛ ፍርድ ቤቶች ሲሄዱ ይስተዋላል።⁵² ጉዳዩ ብዙ ጊዜ ለክልል ፍርድ ቤቶች የሚቀርብበት ምክንያትም በሕገ-መንግስቱ በተደነገገው የፌዴራል እና የክልል መንግስት መካከል በተሰጠ የስልጣን ክፍፍል መሰረት ነው።

ይህም በሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 51(5) የመሬት የተፈጥሮ ሀብት እና የታሪክ ቅርሶች አጠቃቀም እና ጥበቃን በተመለከተ ሕግ የሚወጣት ስልጣን ለፌዴራል መንግስት የተሰጠ በመሆኑ በዚህ አግባብ የፌዴራሉ መንግስት ሕግ አውጭ አካል በአንቀጽ 55(2)(ሀ) የመሬት እና የተፈጥሮ ሀብት አጠቃቀምን በተመለከተ ዝርዝር ሕግ እንደሚያወጣ እንዲሁም በሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 52(2)(መ) ላይ የፌዴራሉ መንግስት በሚያወጣው ሕግ መሰረት የክልሉ መንግስት መሬትና የተፈጥሮ ሀብትን የማስተዳደር ስልጣን ለክልል መንግስት የተሰጠ በመሆኑ የክልሉ መንግስት

---

⁵¹ ከትክ እና ካሳ ጋር የተያያዙ ብዙ ጉዳዮች ለክልሉ ወረዳ ፍርድ ቤት እየቀረቡ ዳኝነት እየተሰጣቸው መሆኑን በተለይ መሬታችን በመንግስት ለልማት ተብሎ ተወስዶ ነገር ግን ምንም አይነት ትክ እና ካሳ አልተሰጠንም የሚሉ አቤቱታዎች እየቀረቡ እየተስተናገዱ መሆኑን ጸሐፊው በሥራ አጋጣሚው ለማወቅ ችሏል።

⁵² ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዞታ የሚለቀቅበት፣ ካሳ የሚከፈልበት እና ተነሽዎች መልሰው የሚቋቋሙበትን ሁኔታ ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1161/2011ዓ.ም፣ 2011 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 25ኛ አመት ቁጥር 90፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ በአዋጅ ቁጥር 1336/2016 ዓ.ም እንደተሻሻለ፣ **አንቀጽ 20(2)** ጉዳዩ አዲስ አበባ ወይም ድሬዳዋ ከሆነ ይግባኝ ሰሚው ጉባኤ ከካሳ መጠን ጋር ተያይዞ በሰጠው ውሳኔ ይግባኝ የሚባለው ለፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ሲሆን ጉዳዩ ክልል ከሆነ ደግሞ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ይግባኙ የሚቀርብ ይሆናል።

- ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዞታ የሚለቀቅበትን እና ለንብረት ካሳ የሚከፈልበት ሁኔታ ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 455/1997 ዓ.ም፣ 1997 ዓ.ም፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 11ኛ አመት ቁጥር 43፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ። **አንቀጽ 11(1)** በገጠር የመሬት-ነክ አቤቱታ ሰሚ አስተዳደራዊ አካል ባልተቋቋመባቸው ከተሞች የካሳ መጠንን አስመልክቶ የሚቀርበው ስልጣን ላለው መደበኛ ፍርድ ቤት ይሆናል። **አንቀጽ 11(2)** የከተማ መሬት ይዞታውን እንዲለቅ የሚደረግ ባለይዞታ የተወሰነለትን የካሳ መጠን በሚመለከት ቅር ከተሰኘ አቤቱታውን በከተማው አስተዳደር ለተቋቋመ የመሬት-ነክ አቤቱታ ሰሚ አስተዳደራዊ አካል ሊያቀርብ ይችላል። **አንቀጽ 11(4)** የመሬት-ነክ አቤቱታ ሰሚ አስተዳደራዊ አካል በሰጠው ውሳኔ ቅር የተሰኘ አካል እንደ አግባብነቱ ለመደበኛው ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ወይም ለከተማ-ነክ ጉዳዮች ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤት ውሳኔ ከተሰጠ ጀምሮ በሚቆጠር 30 ቀን ውስጥ ይግባኙን ማቅረብ ይችላል።

መሬትን በማስተዳደር ስልጣን የሚፈጠሩ ተያያዥ አለመግባባቶችን የክልል ፍርድ ቤቶች ጉዳዩን እንዲዳኙት ተፈልጎ የተሰጠ መሆኑን ታሳቢ ያደረገ ነው።

ስለሆነም የፍርድ ቤቶችን ከገጠር መሬት ይዞታ የመጠቀም መብት እና ከዚህ ጋር ተያይዞ የሚነሳን የትክ እና ካሳ ጉዳይ የመዳኘት የስራ-ነገር ስልጣን በተመለከተ መሬት የማይሸጥ የማይለወጥ መሆኑ በሕገ-መንግስቱ የተደነገገ ስለሆነ በባህሪው በገንዘብ የሚተመን እና የሚገመት ባለመሆኑ በፌዴራል እና በክልል መንግስት በተደረገ የስልጣን ክፍፍል መሬትን የማስተዳደር ስልጣን በጉዳይ አይነት ለክልል የተሰጠ ስለሆነ በጉዳይ አይነት መሬትን የማስተዳደር የክልል ስልጣን ለክልል ፍርድ ቤትም በጉዳይ አይነት የመዳኘት ስልጣንንም የሚጨምር በመሆኑ የክልል ፍርድ ቤቶች ከመሬት ይዞታ እና የመጠቀም መብት ጋር ተያይዘው የሚነሱ ጉዳዮችን የማየት የስራ-ነገር ስልጣን የሚወሰነው በጉዳይ አይነት መሆኑን በሕገ-መንግስቱ ከተቀመጠው የፌዴራል እና የክልል መንግስት የስልጣን ክፍፍል አይነት እና ባህሪ መረዳት ይቻላል። በመሆኑ ከመሬት ይዞታ እና የመጠቀም መብት ጋር ተያይዞ የሚነሳን አቤቱታ ለመዳኘት የክልል ፍርድ ቤቶች ስልጣን የሚወሰነው በጉዳይ አይነት እንጂ በጉዳዩ የገንዘብ መጠን ግምት መሰረት አለመሆኑን መገንዘብ የሚገባ ነው።

3.5.1 የፌዴራል እና የክልል የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጆች

(ሀ) የፌደራል መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 89/1989፣ 456/1997 እና አዋጅ ቁጥር 1324/2016

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም ሕግ⁵³ በገጠር መሬት ላይ የሚነሱ ክርክሮችን በተመለከተ የማየት የስራ-ነገር ስልጣን ያለው አግባብ ያለው የክልል ፍርድ ቤት ስለመሆኑ ደንግጓል። በዚህ አዋጅ የተሻረውም የቀድሞው የገጠር መሬት ሕግ⁵⁴ የገጠር መሬት ይዞታ መብትን በተመለከተ ክርክር ሲነሳ ጉዳዩ በሚመለከታቸው ተከራካሪዎች በውይይት እና

---

⁵³ የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1324/2016 ዓ.ም፣ አንቀጽ 40(1)፣ 2016 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 30ኛ አመት ቁጥር 58፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

⁵⁴ የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 456/1997 ዓ.ም፣ አንቀጽ 12፣ 1997 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 11ኛ አመት ቁጥር 44፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ስምምነት እንዲፈታ ጥረት ይደረጋል፤ በስምምነት ሊፈታ ካልቻለ በተከራካሪ ወገኖች በተመረጠ ሽምግልና ወይንም በክልሉ የገጠር መሬት አስተዳደር ሕግ በተደነገገው መሰረት ይወሰናል በማለት ደንግጓል። ከዚህ መረዳት የሚቻለው ከገጠር መሬት ጋር ተያይዞ የሚፈጠረውን አለመግባባት ለመገናኛት ስልጣን ያለው አካል የሚወሰነው ክልሎች በሚያወጡት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ መሆኑን ነው።

(ለ) የክልል የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጆች

ክልሎች ባላቸው መሬት እና የተፈጥሮ ሀብትን የማስተዳደር ስልጣን መሰረት ከፌዴሬሽኑ አባል ከሆኑት ውስጥ አንዱ የሆነው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት⁵⁵ የገጠር መሬትን ለማስተዳደር አሁን ሥራ ላይ ያለውን የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ በመተግበር ላይ ነው⁵⁶ በዚህ አዋጅ አንቀጽ 52(2) መሰረት በገጠር መሬት ይዘታ እና የመጠቀም መብት ላይ የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን እና ክርክሮችን ተቀብሎ የማየት ስልጣን የወረዳ ፍርድ ቤት ነው። በዚህ መሰረት የካሳ እና ትክ ክርክሮች ከገጠር መሬት የመጠቀም መብት የሚመነጨ በመሆኑ የካሳ እና የትክ ጉዳዮችን በተመለከተ አከራክሮ የመወሰን የወረዳው ፍርድ ቤት ስልጣን መሆኑን የድንጋጌው ይዘት በግልፅ ያሳያል።

በአዋጅ ቁጥር 252/2009 የተሻረው የአብክመ የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ⁵⁷ ከመሬት ይዘታ እና ከመጠቀም መብት ጋር የሚፈጠሩ ማንኛውንም አይነት የፍትሐብሔር አለመግባባቶችን በተመለከተ ማንኛውም ሰው አቤቱታውን ወደ መደበኛ ፍርድ ቤት የማቅረብ መብቱ እንደተጠበቀ ሁኖ ቅድሚያ በሽምግልና ታይቶ በእርቅ እንዲፈታ ይደረጋል በሚል በግልጽ አስፍሮ የነበረ ቢሆንም ይህ አዋጅ በመሬት ጉዳይ ላይ ክርክር ያለው ማንኛውም አካል አቤቱታውን ወደ መደበኛ ፍርድ ቤት የማቅረብ መብት እንዳለው ከመደንገግ በዘለለ አለመግባባቱ

⁵⁵ በዚህ ፅሑፍ በተደጋጋሚ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት እየተባለ የተገለፀበት ምክንያት ለዚህ ፅሑፍ መነሻ የሆኑት ሁለቱም የፌዴራል ሰበር ሰሚ ችሎት ውሳኔዎች መነሻቸው ከዚህ ክልል በመሆኑ የሰበር ችሎቱም ለውሳኔው መነሻ ያደረጋቸው ሕጎች በዚህ ክልል ምክር ቤት የወጡ ሕጎች በመሆናቸው ምክንያት መሆኑ ታሳቢ ይደረግ።

⁵⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3

⁵⁷ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 133/1998 ዓ.ም፣ አንቀጽ 29፣ 1998 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ 11ኛ አመት፣ ቁጥር 18፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ

ሊቀርብ የሚገባው ለየትኛው ፍርድ ቤት እንደሆነ በግልፅ ያልደነገገ ስለነበር መሬትን የተመለከተ ክርክር ለየትኛው ፍርድ ቤት ጉዳዩ ሊቀርብ እንደሚገባ ምላሽ የተሰጠው በጊዜው ሥራ ላይ በነበረው የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 223/2007⁵⁸ ሲሆን ይህም ዋጋቸው በገንዘብ የማይገመት የፍትሕ-ብሔር-ነክ ጉዳዮችን የመቀበል እና የመዳኘት ስልጣን የወረዳ ፍርድ ቤት መሆኑን የደነገገ በመሆኑ ከመሬት ይዘታ እና የመጠቀም መብቶች ጋር ተያይዞ ሲነሳ የነበረው ክርክር እና አለመግባባት ለወረዳው ፍርድ ቤት እየቀረበ እልባት ሲሰጥ ቆይቷል።

3.5.2 ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዘታ የሚለቀቅበት፣ ካሳ የሚከፈልበት እና ተነሽዎች መልሰው የሚቋቋሙበትን ሁኔታ ለመወሰን የወጣ አዋጅ ቁጥር 1161/2011 (ከአዋጅ ቁጥር 455/97 ጋር ተጣምሮ የቀረበ)

የፌዴራል መንግስት በተሰጠው የመሬት አጠቃቀም ሕግ የማውጣት ስልጣን⁵⁹ መሰረት ለህዝብ ጥቅም ሲባል የሚለቀቅ ንብረትን በሚመለከት በቅድሚያ ተመጣጣኝ ካሳ እንዲከፈል የሚያዝ ሕግ በመደንገጉ⁶⁰ በሁሉም የሀገሪቱ ክፍል ላይ ተፈጻሚነት ያለው ለዚህ ዓላማ የሚውል አዋጅ ወጥቷል።⁶¹ ይህ አዋጅ ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዘታ ማስለቀቅ ተግባራዊ ሲደረግ በተለይ ከካሳ መጠን እና ተያያዥ ጉዳዮች ጋር ሊፈጠር የሚችለውን አለመግባባት ለመፍታት የሚያስችል አቤቱታ ማቅረቢያ የአስተዳደር ተቋማት እንዲቋቋሙ በመፈለጉ በዚህ አዋጅ መሰረት በሚሰጥ ውሳኔ ላይ ለሚቀርብ አቤቱታ በክልሎች እና ሁለቱ የከተማ አስተዳደሮች አቤቱታ ሰሚ አካል እና ይግባኝ ሰሚ ጉባዔ ተቋቁሟል።⁶²

በዚህ አዋጅ መሰረትም የመሬት ይዘታ ማስለቀቂያ ትእዛዝ የደረሰው ወይም እንዲለቀቅ ትእዛዝ በተሰጠበት ንብረት ላይ መብቱ ወይም ጥቅሜ ተነካብኝ የሚል ማንኛውም ተነሽ ትእዛዙ

⁵⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 4፣ አንቀጽ 14(3)

⁵⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አንቀጽ 51(5)

⁶⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 40(8)

⁶¹ ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዘታ የሚለቀቅበት፣ ካሳ የሚከፈልበት እና ተነሽዎች መልሰው የሚቋቋሙበትን ሁኔታ ለመወሰን የወጣ አዋጅ፣ አዋጅ ቁጥር 1161/2011ዓ.ም፣ 2011 ዓ.ም፣ ፌደራል ነጋሪት ጋዜጣ፣ 25ኛ አመት ቁጥር 90፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ በአዋጅ ቁጥር 1336/2016 ዓ.ም እንደተሻሻለ

⁶² ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 18(1)

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

በደረሰው በሰላሳ ቀናት ውስጥ አቤቱታውን ለተቋቋመው አቤቱታ ሰሚ አካል ሊያቀርብ እንደሚችል እና በዚህ ውሳኔ ቅር የተሰኘ አካል ውሳኔው በደረሰው በ30 ቀን ውስጥ አቤቱታውን ለይግባኝ ሰሚው ጉባዔ ማቅረብ እንዳለበት ተደንግጓል።⁶³ በይግባኝ ሰሚው ጉባዔ ውሳኔ ቅሬታ ያለው ደግሞ ውሳኔው በዕሉፍ በደረሰው በ30 ቀን ውስጥ ይግባኝን በክልል ከሆነ ለክልል ከፍተኛው ፍርድ ቤት በአዲስ አበባ እና ድሬዳዋ ከተማ አስተዳደር ከሆነ ለፌዴራል የመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ማቅረብ ይችላል በሚል ደንግጓል።⁶⁴

ለህዝብ ጥቅም ሲባል የመሬት ይዞታ የሚለቀቅበት፣ ካሳ የሚከፈልበት እና ተነሽዎች መልሰው የሚቋቋሙበትን ሁኔታ ለመወሰን ከወጣው አዋጅ ቁጥር 1161/2011 እና ከማሻሻያ አዋጅ 1336/2016 መረዳት እንደሚቻለው በዚህ አዋጅ መሰረት የተቋቋመው አቤቱታ ሰሚ አካል እና ይግባኝ ሰሚ ጉባዔ ዋና ተግባሩ የተሰጠን ወይም በካሳ ገማች የተገመተልን ካሳ ለልማት ተብሎ ከተወሰደብን ንብረት ጋር የሚጣጣም አይደለም በሚል የካሳውን በቂ አለመሆን (claims on the proportionality of the compensation) የተመለከተን አቤቱታ እንጂ ከነጭራሹም ለተወሰደባቸው ንብረት ካሳ ያልተከፈላቸውን (Claims of comensation) የሚመለከት አለመሆኑን ነው።

ይህም ለልማት ተብሎ በተወሰደ ንብረት ላይ ለሚቀርብ የግምት ቅሬታ ውሳኔ ለመስጠት ልዩ ዕውቀት እና ሙያ የሚጠይቅ በመሆኑ ከዚህ ጋር ተያይዞ ለሚነሳው እና ለሚፈጠረው አለመግባባት ሙያዊ ድጋፍ፣ አቅጣጫ እና ውሳኔ በመስጠት በልማት ምክንያት በተነሳው እና ንብረቱ ለዚህ ዓላማ የተወሰደበት አካል የደረሰበት ጉዳት እና ያጣውን ጥቅም ከተሰጠው ካሳ ጋር ተመጣጣኝ መሆን አለመሆኑን ሙያዊ በሆነ መልኩ መዝነው ምላሽ እንዲሰጡ ታስቦ የተቀረፀ የቅሬታ ማቅረቢያ ሥርዓት እንጂ ከእነጭራሹም ለህዝብ ጥቅም ተብሎ ለተወሰደበት ንብረት እና ላጣው ጥቅም ምንም አይነት ካሳ ያልተከፈለው አካል የሚያቀርበውን ቅሬታ ሰምቶ ውሳኔ የሚሰጥ አይደለም።

---

⁶³ ዝኒ ከማሁ፣አንቀጽ 20(1)
⁶⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 61፣ አንቀጽ 20
144 page

ለተወሰደበት ንብረት ምንም ነገር ካሳ ያልተሰጠው ሰው የሚያቀርበው አቤቱታ የሕግ እና የፍሬ ጉዳይ ክርክሮችን የያዘ በመሆኑ ይህን ደግሞ መርምሮ እና ተገቢውን ማስረጃ መዘና ውሳኔ የመስጠት ተፈጥሯዊ ስልጣን (Inherent power) የፍርድ ቤት ነው።⁶⁵

በአጠቃላይ በዚህ አዋጅ መሰረት ከአንጭራሹም ትክ እና ካሳ ያልተሰጠው የልማት ተነሽ ለፍርድ ቤት የሚያቀርበው አቤቱታ ፍትሕ ከማገኘት ሕገ-መንግስታዊ መብት የሚመነጭ እና በግልፅ ለሌላ አካል ያልተሰጠ በመሆኑ በፍርድ ሊወሰን የሚችል ስለሆነ ለመደበኛ ፍርድ ቤት የሚቀርብ ነው።

በአጠቃላይ በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት እና በፌዴራሉ የገጠር መሬት አዋጅ እንዲሁም በአብዛኛው የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ፣ ክፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጆች እና ሌሎች መሰል ሕጎች መረዳት የሚቻለው መሬት እና የተፈጥሮ ሀብትን የማስተዳደር ስልጣን በጉዳይ አይነት ለክልል የተሰጠ መሆኑን እና የክልል ወረዳ ፍርድ ቤት ከመሬት ይዞታ እና የመጠቀም መብት የሚመነጨ ተያያዥ ጉዳዮችን የጉዳይ ግምታቸው ግምት ውስጥ ሳይገባ በጉዳይ አይነት አከራክር የመወሰን ስልጣን ያለው መሆኑን ነው።

ስለሆነም የሰበር ችሎቱ በመዘገብ ቁጥር 246494 በሰጠው የሕግ ትርጉም የቀረበውን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የፍርድ ቤቱን ስልጣን ለመወሰን የተጠየቀውን ዳኝነት የገንዘብ መጠን መሰረት በማድረግ ጉዳዩ የከፍተኛ ፍርድ ቤት ስልጣን ነው በማለት የሰጠው ውሳኔ ራሱ የሰበር ችሎቱ በመዘገብ ቁጥር 217195 የአማራ ብሔራዊ ክልል የገጠር መሬት አስተዳደር እና አጠቃቀም አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 52(2) መሰረት በማድረግ በገጠር መሬት ይዞታ እና የመጠቀም መብት ላይ የሚፈጠሩ አለመግባባቶችን እና ክርክሮችን ተቀብሎ የማየት ስልጣን የወረዳ ፍርድ ቤት ስለሆነ የካሳ እና ትክ ክርክሮች ከገጠር መሬት የመጠቀም መብት የሚመነጨ በመሆኑ የካሳ እና የትክ ጉዳዮችን በተመለከተ አከራክር የመወሰን የወረዳው ፍርድ ቤት ስልጣን ነው

---

⁶⁵ በአቶ ተሾመ ድላንሴ እና በየቀርሳ ማሊማ ወረዳ ገጠር መሬት ባለስልጣን መካከል የነበረ ክርክር፣ ፌደራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ ሙ/ቁ 168556፣ 2011 ዓ.ም

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

በማለት የሰጠውን ውሳኔ የሚቃረን ከመሆኑ በተጨማሪ ከዚህ በላይ የተጠቀሱ የሕግ ድንጋጌዎችን የሚጣረስ ነው።

ከሕጉ ጋር የሚስማማው ትርጓሜ የሰበር ችሎቱ በመዝገብ ቁጥር 217195 በሰጠው ትርጉም የካሳ እና ትክ ክርክሮች ከገጠር መሬት የመጠቀም መብት የሚመነጨ በመሆኑ የካሳ እና የትክ ጉዳዮችን በተመለከተ አከራክር የመወሰን ስልጣን የጉዳዩ የገንዘብ መጠን ታሳቢ ሳይሆን በጉዳይ አይነት የወረዳው ፍርድ ቤት ስልጣን ነው በሚል የተሰጠው ትርጉም ነው።

3.6 የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የሰጠው የሕግ ትርጉም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት የተደነገጉትን የተከራካሪዎች የይግባኝ መብት፣ የእኩልነት መብት እና ፍትሕ የማገኘት መብት የመገደብ ውጤት ያለው ስለመሆኑ

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት መሰረታዊ መብቶች እና ነፃነቶችን በሚደነግገው ምዕራፍ ሶስት ስር በአንቀጽ 20(6) ማንኛውም ተከራካሪ ክርክር በሚታይበት ፍርድ ቤት በሚሰጥ ትእዛዝ ወይም ፍርድ ላይ ስልጣን ላለው ፍርድ ቤት ይግባኝ የማቅረብ መብት ያለው መሆኑን ይደነግጋል።

የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 1234/2013 አንቀጽ 54 ማንኛውም በስር ፍርድ ቤት ውሳኔ ቅር የተሰኘ ሰው አግባብ ላለው ፍርድ ቤት ይግባኝ መጠየቅ የሚችል መሆኑን ሲደነግግ፣ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 223/2007 አንቀጽ 16 የይግባኝ ስርዓትን በተመለከተ በማናቸውም ጉዳይ ላይ በመጀመሪያ ደረጃ ታይቶ በተሰጠ ውሳኔ ቅሬታ ከቀረበ እና ከተመረመረ በኋላ በይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት የሚሰጠው ውሳኔ ይግባኙን ላቀረበው ወገን የመጨረሻ ስለመሆኑ ደንግጓል። ከላይ የተጠቀሰውን የአማራ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ 223/2007ን የሻረው እና አሁን ላይ ተፈጻሚነት ያለው የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 281/2014 አንቀጽ 23 ይግባኝ ላለው አካል በይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት የሚሰጠው ማናቸውም ፍርድ፣ ውሳኔ፣ ብይን እና ትእዛዝ ይግባኝ ላቀረበው አካል የመጨረሻ ውሳኔ መሆኑን በመደንገግ የይግባኝ መብት አንድ ጊዜ ብቻ መሆኑንም የድንጋጌው ተቃራኒ ንባብ ያስረዳል።

ይህ መብት የተሰጠውም ለአንደኛው ተከራካሪ ወገን ብቻ አለመሆኑም ልብ ሊባል ይገባል። የእኩልነት መብትን የሚደነግገው የሕገ-መንግስቱ አንቀጽ 25 ማንኛውም ሰው በሕግ ፊት እኩል

መሆኑን ደንግጓል።⁶⁶ ከዚህ መረዳት የሚቻለው የይግባኝ መብት ያለው ከሳሽ ብቻ ሳይሆን ተከላሽም ሆነ ሌላ የተከራካሪ ዘንግ ይግባኝ የማለት ሕገ-መንግስታዊ መብት ያላቸው መሆኑን ነው። የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት አንቀጽ 13(1) በማንኛውም ደረጃ የሚገኙ የፌዴራል መንግስት እና የክልል ሕግ አውጭ፣ ሕግ አስፈጻሚ እና የዳኝነት አካሎች በዚህ ምዕራፍ የተካተቱትን ድንጋጌዎች የማክበር እና የማስከበር ኃላፊነት እና ግዴታ እንዳለባቸው ደንግጓል።

በዚህ ምዕራፍ የተካተቱትን ድንጋጌዎች የሚለው የሕገ-መንግስቱ አገላለፅ በምዕራፍ ሶስት የተደነገጉትን መሰረታዊ መብቶች እና ነፃነቶችን ሲሆን በዚህ ምዕራፍ ከተደነገጉት መሰረታዊ መብቶች ውስጥ በአንቀጽ 20(6) ላይ የተመለከተው የይግባኝ መብትን፣ በአንቀጽ 25 ላይ የተገለፀውን ሰዎች ሁሉ በሕግ ፊት እኩል ናቸው በማለት በምንም አይነት ምክንያት ማንኛውም አይነት ልዩነት ሳይደረግባቸው ሰዎች ሁሉ እኩል እና ተጨባጭ የሕግ ዋስትና የማግኘት መብት ያላቸው መሆኑን የሚደነግገውን እና በአንቀጽ 37 የተቀመጠውን ፍትሕ የማግኘት መብት የሚያጠቃልል ነው።

ስለሆነም ከዚህ በላይ ከተቀመጠው ድንጋጌ እና ሕገ-መንግስታዊ የሆነውን የመሰረታዊ መብቶች እና ነፃነቶች ልዩ ጥበቃ የምንረዳው በየትኛውም ደረጃ ያሉ የፌዴራልም ሆነ የክልል ፍርድ ቤቶች ይህን ለሁሉም ወገን እኩል የተሰጠን የይግባኝ መብት ለማክበር እና ለማስከበር በሀገሪቱ ማለትም በክልልም ሆነ በፌዴራል ደረጃ ካለው የፍርድ ቤቶች አወቃቀር አንፃር የተከራካሪዎች የይግባኝ መብት ለከላሽም ሆነ ለተከላሽ ወይም ለጣልቃ-ገብ ሳይሸራረፍ ለሁሉም እኩል በሕገ-መንግስቱ ላይ ያለውን መብት መጠቀም በሚያስችል ሁኔታ ሊተገበር የሚችልበትን እድል የመተግበር ሚናቸውን ሊወጡ የሚገባ መሆኑን ነው።⁶⁷

⁶⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አንቀጽ 25፣ ማንኛውም ሰው በሕግ ፊት እኩል ነው፤ በመካከላቸውም ማንኛውም አይነት ልዩነት ሳይደረግ በሕግ እኩል ጥበቃ የሚደረግላቸው መሆኑን፤ በዚህ ረገድም በዘር፣ በብሔር፣ በብሔረሰብ፣ በቀለም፣ በጾታ፣ በቋንቋ፣ በሀይማኖት፣ በፖለቲካ፣ በማህበራዊ አመጣጥ፣ በሀብት፣ በትውልድ ወይም በሌላ አቋም ምክንያት ልዩነት ሳይደረግ ሰዎች ሁሉ እኩል እና ተጨባጭ የሕግ ዋስትና የማግኘት መብት አላቸው በማለት ደንግጓል።

⁶⁷ ይህም ማለት ጉዳዩን በመጀመሪያ ደረጃ ተመልክቶ በሰጠው ውሳኔ ወይም ትዕዛዝ ላይ ቅሬታ ያለው ወገን ቢኖር እና ይግባኝ ቢያቀርብ ጉዳዩን በመጀመሪያ ደረጃ ከተመለከተው ፍርድ ቤት የበላይ የሆነ እና ይህን ውሳኔ ተቀብሎ በይግባኝ የማየት ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት መኖሩን እና ይህ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤትም የስር ፍርድ ቤትን ውሳኔ ሙሉ በሙሉ ቢሸረው ወይም ቢለውጠው የይግባኝ ሰሚውን ፍርድ ቤት ውሳኔ

የመሬት ይዞታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

ከላይ እንደተገለጸው በኢትዮጵያ በፌዴራልም ሆነ በክልል ደረጃ ፍርድ ቤቶች ሰብት እርከን ብቻ ነው ያላቸው። ይህ ከሆነ ለምሳሌ ያክል፡- የክልል ፍርድ ቤቶች ስልጣን ውስጥ የሆነ ክልላዊ ጉዳይ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ቀርቦ ይህንን አከራክሮ የመወሰን ስልጣን የየትኛው ነው በሚል የፍርድ ቤቱን ስልጣን በተመለከተ አከራካሪ ቢሆን እና በሕግም በግልፅ ለየትኛው እርከን ፍርድ ቤት እንደሚቀርብ ባይገልፅ ወይም አሻሚ እና ለትርጉም የተጋለጠ ከሆነ የፍርድ ቤትን ስልጣን ለመወሰን ፍርድ ቤቶች ከመጀመሪያ ታሳቢ ሊያደርጉ የሚገባቸው በየትኛው ደረጃ ላለው ፍርድ ቤት ቢቀርብ ሁሉም ተከራካሪዎች በእኩልነት የይግባኝ መብታቸውን የመጠቀም እድል ይኖራቸዋል የሚለውን ሊሆን ይገባል።

ከዚህ አንጻር የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የጉዳዩን የገንዘብ ግምት መሰረት በማድረግ የቀረበውን የትክ እና ካሳ አቤቱታ ተቀብሎ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ያለው የክልሉ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው በማለት የደረሰበት መደምደሚያ የተከራካሪዎችን የይግባኝ መብት ያጣበበ ነው።

ሁሉም ጉዳዮች ከመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ቢቀርቡ ሁሉም ተከራካሪ ወገኖች አንደኛው ተከራካሪ ጉዳዩን በመጀመሪያ የተመለከተው ፍርድ ቤት በሰጠው ውሳኔ ሌላኛው ደግሞ ጉዳዩን በይግባኝ በተመለከተው ፍርድ ቤት ውሳኔ ቅሬታ ቢኖራቸው ሁሉም ተከራካሪ በእኩልነት ይግባኝ የማለት መብታቸውን ይጠቀማሉ።

በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት አከራካሪውን ጉዳይ በመጀመሪያ ደረጃ አከራክሮ የመወሰን ስልጣን የከፍተኛ ፍርድ ቤቱ ነው ቢልም በዚህ ጉዳይ መታወቅ ያለበት በከፍተኛው ፍርድ ቤት ውሳኔ ቅር የተሰኘ ይግባኝን ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በማቅረብ ሕገ-መንግስታዊ መብቱን ይጠቀማል። በዚህ ጉዳይ ይግባኝ ሰሚው ፍርድ ቤት የከፍተኛውን ፍርድ ቤት ውሳኔ ካፀናው ውሳኔው የፀናበት ይግባኝ ባይ የይግባኝ መብቱን አንድ ጊዜ ስለተጠቀመ ችግር የለውም። ነገር ግን ይግባኝ ሰሚው ጠቅላይ ፍርድ ቤት የከፍተኛውን ፍርድ ቤት ውሳኔ መሉ በመሉ አሻረው ወይም ከለወጠው በይግባኝ ሰሚው

በመቃወም የሚቀርብን ይግባኝ ተቀብሎ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን ያለው የበላይ ፍርድ ቤት መኖሩን ማረጋገጥ አለባቸው።

ጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ቅሬታ ያለው ተከራካሪ የከፍተኛው ፍርድቤት ሊፀናልኝ ይገባል በማለት ጉዳዩን በይግባኝ የተመለከተውን የጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ለማስለወጥ ወይም ለማሻር ይግባኝ የሚልበት ፍርድ ቤት የለም። ከላይ እንደተገለፀው ጉዳዩ የክልል በመሆኑ ወደ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤትም አይሄድም፤ ለክልሉ ሰበር ችሎትም የሚቀርቡት ነጥቦች ከይግባኝ ባህሪ አንፃር በሰበር የሚፈታም አይሆንም። እንዲሁም የሰበር አቤቱታ ማቅረብም የይግባኝ መብትን አይተካም። ከዚህ አንፃር ጉዳዩን በመጀመሪያ ደረጃ ተቀብሎ እንዲያከራክር ለከፍተኛው ፍርድ ቤት መስጠቱ የይግባኝ መብት ለአንደኛው ተከራካሪ ብቻ ተከብሮለት ሌላኛው ተከራካሪ ደግሞ ይግባኝ የሚልበት ፍርድ ቤት ባለመኖሩ የይግባኝ መብቱ እንዲጣበብ እና እንዳይከበር የሚያደርግ ነው።

ስለሆነም የሰበር ችሎቱ ውሳኔ የይግባኝ መብትን ተደራሽነት ለአንደኛው ተከራካሪ ወገን ብቻ የሚያደርግ እና ሰዎች ሁሉ በሕግ ፊት እኩል ናቸው የሚለውን የሕገ-መንግስቱ ድንጋጌ ታሳቢ ያላደረገ ነው። በዚህ አረገድ የተወሰኑ የዘርፉ ባለሙያዎች ከመጀመሪያውም ጉዳዩ በከፍተኛ ፍርድ ቤት እንዲታይ መደረጉ ጉዳዩ የተሻለ የትምህርት እና የልምድ ብቃት ባላቸው ዳኞች የሚታይ በመሆኑ ጉዳዮች ከከፍተኛ ፍርድ ቤት መጀመራቸው የተሻለ አቅም እና ልምድ ባለው ፍርድ ቤት እና ዳኞች እንዲታይ ማድረግ ስለሆነ ተገቢነት አለው በማለት ይናገራሉ።

በፀሀፊው እምነት ግን የይግባኝ መብት ለሁለቱም ተከራካሪዎች በእኩልነት ተደራሽ መሆን የሚገባው በመሆኑ እና ጉዳዮች ከመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት እንዲጀምሩ መደረጉ ደግሞ የተሻለ አቅም እና ብቃት ያላቸው ዳኞች ጉዳዩን በይግባኝ የሚያገኙት በመሆኑ በሙሉ ሁኔታ የተከራካሪዎችን የይግባኝ መብት ተግባራዊ ለማድረግ ጉዳዮች ከመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት መጀመር አለባቸው የሚል ነው።

3.7 የሰበር ችሎቱ በተመሳሳይ የፍሬ-ነገር ጭብጥ እና የሕግ ጉዳይ የተለያየ ውሳኔ መስጠቱ ለውሳኔ ወጥነት እና ተገማችነት ያለው ተፅዕኖ እና በስር ፍርድ ቤቶች የሚፈጥረው የወጥነት ችግር (Threats on Court Forum Shopping)

ወጥነት እና ተገማችነት የሀገሪቱ የፍትሕ ሥርዓት ዋነኛ ገፊታ እንዲሆን ከታለመ የሰበር ውሳኔዎች ራሳቸው ወጥነት ዐብይ መገለጫቸው ሊሆን ይገባል። ግልጽ የአቋም ለውጥ በሌለበት በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ እርስ በእርስ የማይጣጣም እና የሚጋጭ የሕግ ትርጉም በሚኖርበት ጊዜ

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

በበታች ፍርድ ቤቶች ላይ ውዥንብር በመፍጠር ተገማችነትን አደጋ ውስጥ ይከታል። ይህም ብቻ ሳይሆን አዋጅ ቁጥር 454/1997 በይፋ ሕግ ሁኖ ከታወጀ ወዲህ የፌዴራል ጠቅላይ ፍ/ቤት የሚሰጣቸው ውሳኔዎች አመት እየጠበቁ ከመታተማቸው ውጭ በአንድ ጉዳይ ላይ ተፈፃሚ የተደረገውን የሕግ ትርጉም በቀላሉ መለየት እና ማግኘት የሚያስችል የውሳኔዎች ጥንቅር (Codification) አሁን ድረስ አልተዘጋጀም። በዚህ የተነሳ በበታች ፍርድ ቤቶች ይቅር እና በራሱ በችሎቱ ዘንድ እንኳን ወጥነትን ማስፈን አልተቻለም።

የፌዴራሉ ሰበር ችሎት በመዝገብ ቁጥር 217195 እና መዝገብ ቁጥር 246494 ላይ በሰጠው የሕግ ትርጉምም የተንፀባረቀው ይህ ውዥንብር ነው። የሰበር ችሎቱ እነዚህን ጉዳዮች ፍፁም የተለያዩ ናቸው በማለት ድምዳሜ ላይ የደረሰ ቢሆንም በሁለቱም መዝገብ የቀረበው ጥያቄ ተገቢው ትክ እና ካሳ በሕገ አግባብ ሳይሰጠኝ መሬቱ የተወሰደብኝ በመሆኑ ተገቢው ትክ እና ካሳ ይከፈለን የሚል ነው። በሁለቱም መዝገብ ላይ ተከላኸው በቅደም-ተከተል የደብረማዊ ንዑስ-ማዘጋጃቤት እና የፍኖተ-ሰላም ከተማ አስተዳደር በመሆናቸው በሁለቱም ላይ የተከሰሰው መንግስት ነው።

በሁለቱም መዝገብ ላይ ለክሱ ምክንያት የሆነው ትክ እና ካሳ ሳይከፈል መሬት የተወሰደ በመሆኑ ተገቢው ትክ እና ካሳ ይከፈለን በሚል የተጠየቀ ዳኝነት ነው። በዚህ መሰረትም በሁለቱም መዝገቦች ላይ ሊያዘ የሚችለው የፍሬ-ጉዳይ ጭብጥ ተገቢውን ትክ እና ካሳ ሳይከፈላቸው መሬታቸው ተወስዷል ወይስ አልተወሰደም? ተወስዶ ከሆነ ትክ እና ካሳ ሊሰጣቸው ይገባል ወይስ አይገባም? ይህንን ጉዳይ ተቀብሎ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ያለው ፍርድ ቤት የትኛው ነው? የሚል በመሆኑ በሁለቱም የቀረበው አቤቱታ እና የተጠየቀው ዳኝነት በጭብጥም ሆነ በፍሬ-ጉዳይ ተመሳሳይ ነው። በተመሳሳይ ጭብጥ እና ፍሬ-ነገር የተሰጠ የሕግ ትርጉም ለሌላ ተመሳሳይ ጭብጥ በተመሳሳይ ጉዳይ ላይ አስገዳጅነቱ ለስር ፍርድ ቤቶች ብቻ ሳይሆን ለራሱ ለሰበር ችሎቱም ጭምር ነው። በቂ እና አሳማኝ ነገር ካገኘ የሰበር ችሎቱ በ 5 ዳኞች የሰጠውን አስገዳጅ የሕግ ትርጉም በሰባት ዳኞች የመለወጥ ስልጣን በሕግ የተሰጠው መሆኑ ግልፅ ነው።

ከዚህ ጋር ተያይዞ በፌዴራሉ ሰበር ሰሚ ችሎት በ5 ዳኞች የተሰጠን አስገዳጅ የሕግ ትርጉም በዚህ የሰበር ችሎት በ7 ዳኞች የመለወጥ ሥርዓትን በተመለከተ በዘርፉ ባለሙያዎች ሁለት የተለያዩ አቋም ሲንፀባረቅ ይስተዋላል። የመጀመሪያው ሀሳብ በአምስት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ

ቤት የሰበር ዳኞች የተሰጠን አስገዳጅ የሕግ ትርጉም በዚህ ደረጃ ባሉ ሰባት ዳኞች የተሰጠው የሕግ ትርጉም እንዲለወጥ የሚያስችል ሥርዓት መዘርጋት በዳኝነት ተቋሙ ላይ የገለልተኝነት ችግር ይፈጥራል የሚል ሲሆን፤ በሌላ መልኩ የአስገዳጅነት የሕግ ትርጉም የመለወጥ ሥርዓት በጥንቃቄ እና በጥብቅ መመዘኛዎች እንዲተገበር ከተደረገ በዳኝነት ሥርዓቱ ውስጥ ወጥነትን እና ተገማችነትን ከማስፈን መሰረታዊ ዓላማ ጋር የሚጣጣም እንዲሁም ማህበረሰቡ በዳኝነት አካሉ ላይ ሊያሳድረው የሚችለውን እምነት ከፍ የሚያደርግ እንጂ የሚጋጭ አይደለም በማለት አስገዳጅ የሕግ ትርጉም የመለወጥ ስርዓት መኖሩን በአውንታዊነት ተመልክተው ሊደቱን በተመለከተ በጥብቅ ሥርዓት መሆን እንዳለበት ይናገራሉ።

በፀሀፊው እምነትም ግዙፍ የሆነ የሕግ ትርጉም ስህተት ያለባቸው ውሳኔዎች በራሱ በዳኝነት አካሉ ሳይከለሱ እንደፀኑ እንዲቆዩ ማድረግ የሕግ የበላይነት መርህን በመጉዳት ማህበረሰቡ በዳኝነት ሥርዓቱ ላይ እምነት እንዳያሳድር ሊያደርግ የሚችል በመሆኑ መሰረታዊ የሆነ ችግር ያለባቸው የሰበር የሕግ ትርጉሞች ጥብቅ የሆነ ሥርዓትን በተከተለ መልኩ መለወጣቸው እና መታረማቸው የሕግ የበላይነት መርህ ማሳያ ከመሆኑ ውጭ የዳኝነት ስርዓቱ ገለልተኝነትም ሆነ ነፃነት ላይ ሊፈጥረው የሚችል ምንም አይነት ችግር አይኖርም የሚል ነው።

በዚህ ጉዳይ ግን በግልፅ ከዚህ በፊት በመዝገብ ቁጥር 217195 የሰጠውን የሕግ ትርጉም በሕጉ አግባብ ሳይለውጥ እርስ በራሱ የሚጣረስ ትርጉም መስጠቱ በሰበር ችሎቱ ላይ ወጥ የሆነ እና ተመሳሳይ አቋም አለመኖሩን የሚያንፀባርቅ በመሆኑ በስር ፍርድ ቤቶች ሊኖር የሚገባውን ወጥ አሰራር በእጅጉ ይጎዳል። በተለይ ለስር ፍርድ ቤቶች የትኛውን የሕግ ትርጉም እንደሚተገብሩ የሚችገሩ በመሆኑ እና ሁለቱም የሕግ ትርጉሞች በተገቢው እና በተለመደው ሁኔታ ተለውጠው አንደኛው አቋም ብቻ ፀንቶ እንዲቆይ ካልተደረገ ሁለቱም የተፈጻሚነት ኃይል ያላቸው በመሆኑ በአተገባበር ደረጃ የስር ፍርድ ቤቶች ከሁለት አንዱን የተመቻቸውን እና የፈለጉትን እንዲመርጡ እድል የሚሰጣቸው በመሆኑ ፍርድ ቤቶች ሳይወዱ በግድ ወደ (Forum Shopping) ይገባሉ። ይህ ከሆነ ደግሞ የተፈለገውን ወጥነት እና ተገማችነት ያለው ፍርድ ለማምጣት የተቀረፀውን (Cassation Rules of Precedent) ግቡን እንዳይመታ እንዲሁም ህዝቡ በዳኝነት ስርዓቱ ላይ እምነት እንዳይኖረው የሚያደርግ ነው።

የመሬት ይዘታ ለልማት በመወሰዱ የሚቀርብን የትክ እና ካሳ አቤቱታ የማየት የስረ-ነገር ስልጣን ጋር በተያያዘ በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት የተሰጠ የሕግ ትርጉም ግጭት ለፍርድ ተገማችነት እና ወጥነት የሚኖረው አንድምታ

4. ማጠቃለያ

በፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በእነ ፍርኑስ ፈንቴ ጉዳይም ሆነ በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የተነሳው የሕግ እና የፍሬ-ጉዳይ ክርክር ተመሳሳይ ነው። በሁለቱም መዝገብ የቀረበው ትክ እና ካሳ ሳይሰጥ ለህዝብ ጥቅም መሬት የተወሰደ በመሆኑ ትክ እና ካሳ ይከፈሉን የሚል አቤቱታ ነው።

ጉዳዩ ይህ ሁኖ ሳለ የሰበር ችሎቱ በእነ ፍርኑስ ጉዳይ የፍርድ ቤቱን ስልጣን ለመወሰን ታሳቢ ያደረገው የጉዳይ አይነት የስረ-ነገር ስልጣን ልየታ ሲሆን ይህም የትክ ካሳ አቤቱታ ከገጠር መሬት ይዘታ የመጠቀም መብት የሚመነጭ በመሆኑ የገጠር መሬትን የተመለከተ ክርክር የማየት ስልጣን ያለው የወረዳው ፍርድ ቤት ነው የሚል አቋም ያራመደ ነው። በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ ደግሞ ለተመሳሳይ የሕግ እና ፍሬ-ጉዳይ ክርክር የፍርድ ቤቱን ስልጣን ለመወሰን የሰበር ችሎቱ መነሻ ያደረገው በክርክሩ የገንዘብ ግምት መሰረት ስልጣኑን ለክልሉ ከፍተኛ ፍርድ ቤት በማድረግ የስረ-ነገር ስልጣን ልየታ ዘዴን ተጠቅሟል። በዚህም የሰበር ችሎቱ ጉዳዮቹ የተለያዩ ናቸው ቢልም ለተመሳሳይ ጉዳይ የተለያየ የሕግ ትርጉም የሰጠ መሆኑ በምንም መመዘኛ ግልፅ ነው።

ፀሀፊው የሰበር ችሎቱ በእነ ፍርኑስ ፈንቴ ጉዳይ ለህዝብ ጥቅም ሲባል መሬት በመወሰዱ ምክንያት ትክ እና ካሳ እንዲሰጥ የሚጠየቅ ዳኝነት አቤቱታው ትክ እና ካሳ ቢሆንም ይህ አቤቱታ መነሻው ከገጠር መሬት ይዘታ የመጠቀም መብት የሚመነጭ በመሆኑ ይህን ጉዳይ የማየት ስልጣን ያለው በጉዳይ አይነት የወረዳ ፍርድ ቤት ነው በማለት በአብዛኛው የገጠር መሬት አዋጅ ቁጥር 252/2009 አንቀጽ 52(2) መሰረት የሰጠው ውሳኔ ከተከራካሪዎች የይግባኝ መብት፣ ፍትሕ የማገኘት መብት እና ከእኩልነት መብት አንፃር ተገቢ ነው ብሎ ያምናል። በሌላ መልኩ በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የሰበር ችሎቱ የገጠር መሬት ይዘታ የተወሰደበት ተከራካሪ ትክ እና ካሳ እንዲሰጠው የሚያቀርበው ክስ የክርክሩን የገንዘብ ግምት መሰረት ተደርጎ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ነው የሚቀርበው በማለት የሰጠው ውሳኔ ሰበር ችሎቱ ቀደም ሲል በእነ ፍርኑስ ፈንቴ ጉዳይ የሰጠውን የሕግ ትርጉም የሚቃረን ከመሆኑም በተጨማሪ የተከራካሪዎችን የይግባኝ መብት እና ከዚህ ጋር ተያይዞ የሚነሳውን የዜጎች ፍትሕ የማገኘት መብት እና የእኩልነት መብትን የሚያጣብብ ውሳኔ ነው የሚል እምነት አለው።

በመጨረሻም የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎቱ በእነ ፍርነስ ፈንቴ እና በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ ለተመሳሳይ ጉዳይ የተለያየ የሕግ ትርጉም መስጠቱ ሁለቱም የሕግ ትርጉሞች የአስገዳጅነት ኃይል ያላቸው በመሆኑ የስር ፍርድ ቤቶች በአንድ ጉዳይ ላይ የተለያየ አቋም ያላቸው የሕግ ትርጉሞችን በመያዝ የፈለጉትን የሰበር ችሎት የሕግ ትርጉም እንዲከተሉ የሚያደርግ በመሆኑ በስር ፍርድ ቤቶች ላይ (Forum Shopping) በመፍጠር ወጥ እና ተገማች ውሳኔ እንዳይሰጥ በማድረግ በህዝብ ዘንድ አመኔታ የተቸረው የዳኝነት ተቋም የመገንባት ሒደትን በማደናቀፍ በአጠቃላይ ለሀገሪቱ የዳኝነት ሥርዓት አደጋ⁶⁸ በመሆኑ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በእነ መኩሪያው ዘውዴ ጉዳይ የሰጠውን የሕግ ትርጉም እንደገና ሊከለስ ይገባል።

---

⁶⁸ ወጥነት የሌላቸው የፍርድ ውሳኔዎች በፍትሕ ሥርዓቱ ላይ የህዝብ አመኔታ እና መተማመንን ያሳጣል። ይህም የፍትሕ መጓደል እና በሕግ ፊት እኩል የመታየትን ሕገ-መንግስታዊ መብትንም ያሳጣል፤ ዜጎች መብት እና ግዴታቸውን ቀድመው በእርግጠኝነት እንዳያውቁ ያደርጋቸዋል።

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

መኩሪያ ፍቅር*

አሕፅሮተ-ይዘት

የነጻ የሕግ አገልግሎት መሰረታዊ ዓላማ የሕግ አገልግሎት ለማግኘት አቅም የሌላቸው ሰዎች ፍትሕ የማግኘት መብትን እና በሕግ ፊት እኩልነትን ማረጋገጥ ነው። አገልግሎቱን የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (legal systems) እና ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች (instruments) ዕውቅና የተሰጠው ሲሆን በተለይ በወንጀል ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (systems) እና በአፍሪካ ሰፊ ዕውቅና የተሰጠው ነው። በሀገራችን ኢትዮጵያም በኢ.ፌ.ዴ.ሪ ሕገ-መንግስት በወንጀል የተከሰሱ ሰዎች ጠበቃ ለማቆም አቅም ለማጣታቸው ምክንያት የፍትሕ መዛባትን የሚያስከትል ከሆነ በመንግስት ወጪ በሕግ አማካሪ የመወከል መብት እንዳላቸው ያስቀምጣል። ሕገ-መንግስቱን ተከትሎ የወጣው የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው እና ሌሎች አዋጆች ከሕግ መንግስቱ ስፋ ያለ መልኩ ነጻ የሕግ አገልግሎትን በወንጀል ብቻ ሳይሆን በፍትህ-ብሔር እና በአስተዳደራዊ ጉዳዮች ጭምር መኖር እንዳለበት ደንገገዋል። በሀገራችን በተለያዩ ጊዜ የተደረጉ ጥናቶች እንደሚያመለክቱት ነጻ ሕግ አገልግሎት በተገቢው ሁኔታ እየተሰጠ እንዳልሆነ ያመለክታሉ። የጥናቱ ጠቅላላ ዓላማ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ያለበትን ደረጃ መዳሰስ እና ሕግጋትን መመርመር ነው። ለዚህ ጽሁፍ መሳካት ያግዛሉ ተብለው የታመነባቸው እና ከጉዳዩ ጋር ተያያዥነት ያላቸውን የተለያዩ ጽሁፎችን፣ የዓለም-አቀፍ ስምምነቶችን የኢትዮጵያን ሕገ-መንግስትና ሌሎች ነጻ የሕግ አገልግሎትን አስመልክተው የወጡ ሕግጋትን ተመልክቷል። የጥናቱ ዘዴ ኢምፔሪያል /non-doctrinal/ የጥናት ዘዴ ነው። በጥናቱ የተሸፈኑ ቦታዎችን በተመለከተ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የተመረጡ ቦታዎችና ተቋማት ላይ ያተኮረ ነው። ጥናቱ ሪፖርቶች እና ሌሎች የሰነድ ማስረጃዎችን ጨምሮ ቃለ-መጠይቅን በመረጃ መሰብሰቢያ ዘዴነት ተጠቅሟል። ነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጡ ላይ ችግር ያለበት ሲሆን በዋናነት ግልጽ የሆነ ሕግ አለመኖር፣ የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) በአግባቡ አለመስጠት፣

*መኩሪያ ፍቅር አበራ (LLB, LLM)፣ በአብክመ የፍትሕ እና የሕግ ኢንስቲትዩት ተመራማሪ
154 page

የተቋማት ተደራሽነት ችግር፣ የበጀት እጥረት፣ ነጻ የሕግ ተጠቃሚዎችን ለመለየት የሚያስችል መለኪያ አለመኖር፣ የአገልግሎት ጥራት አለመኖር እና የቅንጅት እና ትብብር ችግር የሚሉት ይገኙበታል። የመፍትሔ-ሐሳቦቹም አገልግሎቱን የተመለከተ ሕግ መውጣት፣ የግንዛቤ ፈጠራ ለተጠቃሚ የማህበረሰብ ክፍል መስጠት፣ ቢሮዎችን ለተጠቃሚዎች ምቹ ማድረግ፣ አገልግሎቱን የማስተዋወቅ ሥራ መስራት፣ ለአገልግሎቱ እራሱን የቻለ በጀት መመደብ፣ የጉዳይ አመራር እና ክትትል አሰራር መዘርጋት፣ ነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ አካላትን ስልጠና መስጠት እና የቅንጅት እና የትብብር አሰራር ስርዓት እንዲዘረጋ ማድረግ የሚሉት ናቸው።

1. መግቢያ

1.1 የጥናቱ ዳራ /Background of the study/

የነጻ የሕግ አገልግሎት መሰረታዊ ዓላማ የሕግ አገልግሎት ለማግኘት አቅም የሌላቸው ሰዎች ፍትሕ የማግኘት መብትን እና በሕግ ፊት እኩልነትን ማረጋገጥ ነው።¹ አገልግሎቱ ከሕግ መከበር፣ ካለአድልክ ፍትሕን ማግኘት (fair trial)፣ እራስን ከመከላከል፣ በሕግ ፊት እኩል ከመሆን እና ፍትሕ ከማግኘት መብት ጋር ጥብቅ ግንኙነት ያለው ነው።² የነጻ የሕግ አገልግሎት ተደራሽነት ፍትሕ የማግኘት መብትን ለማረጋገጥ መሰረታዊ ነው ሲባል በተለይ ደግሞ ለድሆች እና ለአደጋ ተጋላጭ ለሆኑ የማህበረሰብ ክፍሎች (ለህጻናት፣ ለሴቶች፣ ለአካል ጉዳተኞች እና ለሌሎች አይ ቪ ህሙማን) ወሳኝነቱ የጎላ ነው።³

አገልግሎቱን የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (legal systems) እና ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች (instruments) ዕውቅና የተሰጠው ሲሆን በተለይ በወንጀል ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (systems) እና በአፍሪካ ሰፊ ዕውቅና የተሰጠው ነው። ሀገራትም ከዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች (instruments) በመነሳት ነጻ የሕግ አገልግሎት መብትን በሕጎቻቸው አካተውት እናገኘዋለን። በትርጉም፣ በሚሸፍነው ወሰን እና በሚሰጥበት አግባብ የተለያዩ ቢሆንም የአፍሪካ ሀገራት ሕግጋተ-መንግስታት ያለምንም ማመንታት በወንጀል ጉዳይ ፍርድ ቤት የመወከል መብትን ዕውቅና ሰጥተው ይገኛሉ።⁴

¹Bernard Bekink, Mildred Bekink, Considering the Benefits of Legal Aid and Legal Representation at State Expense for Certain Meritorious Family Institutions and their Members: South African and International Demands, p. 87

available at <https://repository.up.ac.za/handle/2263/16633?show=full>

² Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, Assessment of legal aid in Ethiopia: research report & proceeding of the national workshop of legal aid providers, center for Human Rights Addis Ababa University December 2013 P. 8

³ World Bank Group, a tool for justice a cost benefits analysis of legal aid p. 7

⁴ United Nations, New York, 2011, handbook on improving access to legal aid in Africa, criminal justice handbook series.

በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት በተለይም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት የተከሰሱ ሰዎች በሚለው ድንጋጌው በመረጡት ጠበቃ የመወከል ወይም ጠበቃ ለማቆም አቅም በማጣታቸው ምክንያት የፍትሕ መዛባትን የሚያስከትል ከሆነ በመንግስት ወጪ በሕግ አማካሪ የመወከል መብት እንዳላቸው ያስቀምጣል።⁵ በተጨማሪም ፍትሕ የማግኘት መብት በሕገ-መንግስት ዕውቅና የተሰጠው ሆኖ እናገኘዋለን።⁶ ለፍትሕ የማግኘት መብት መረጋገጥ ነጻ የሕግ አገልግሎት መዘርጋት ወሳኝ ጉዳይ ነው። ከዚህ ጋር በታያያዘ ከመንግስት የሚጠበቀው በመንግስት የሚሰጡ ነጻ የሕግ አገልግሎቶችን መስጠት ብቻ ሳይሆን ከመንግስት ውጭ በሌሎች አካላት ሊሰጥ የሚችልበትን ሁኔታ ማመቻቸትን ይጨምራል።⁷

በፍተተብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎትን በተመለከተ በሕገ-መንግስቱ ግልጽ የሆነ ድንጋጌ ባይኖረውም ከሕገ-መንግስቱ በኋላ የወጡት ሕግጋትና የወንጀል ፍትሕ አስተዳደር ፖ.ሲ.ሲ ላይ ትኩረት የተሰጠው ጉዳይ ነው። በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የወጡ ሕግጋትም በተመሳሳይ ሁኔታ አገልግሎቱን ዕውቅና የሰጡ ናቸው።

በኢትዮጵያ ነጻ የሕግ አገልግሎትን ለድሀ እና ተጋላጭ ለሆኑ የማህበረሰብ ክፍሎች (ለህጻናት፣ ለሴቶች፣ ለአካል ጉዳተኞች እና ለኤች አይ ቪ ህሙማን) ለመስጠት የተለያዩ አካላት ያሉ ሲሆን እነዚህም መንግስታዊ እና መንግስታዊ ያልሆኑ አካላት ናቸው። እነዚህ አካላት አገልግሎቱን ለመስጠት የተለያዩ አቀራረቦችን (approaches) እና ዘዴዎችን (methods)ን በተመለከተ በሚያቀርቡት አገልግሎት አይነት፣ የአገልግሎቱ አቅራቢዎች ማንነት፣ አገልግሎቱ እንዴት ይቀርባል እና አጠቃላይ የነጻ የሕግ አገልግሎት አቀራረብ ያለው ዕውቀት አናሳ መሆኑ ይገለጻል።⁸

⁵ የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ-መንግስት፣ ነጋሪት ጋዜጣ 1987 ዓ.ም፣ 1ኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አዲስ አበባ፣ አንቀጽ 20(5)

⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 37

⁷ Lilongwe Declaration on Accessing Legal Aid, in the Criminal Justice Systems in Africa, (2004)

⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 8

2. ነጻ ሕግ አገልግሎት ትርጉም፣ እድገት እና የሚቀርብባቸው መንገዶች

2.1 የነጻ የሕግ አገልግሎት ትርጉም

ነጻ የሕግ አገልግሎት ቀጥተኛ ትርጉሙ በዝቅተኛ ክፍያ ወይም በነጻ ድጋፍ ለሚያስፈልገው ሰው አገልግሎት መስጠት ማለት ነው።⁹ ነጻ የሕግ አገልግሎት ወጥ የሆነ ትርጉም ተሰጥቶት አናገኘውም።¹⁰ የተለያዩ ፀሀፍት ነጻ የሕግ አገልግሎትን በተለያዩ አላባዊያን (ኢለመንትስ) ይገልጹታል። አንድአንዶች ፍትሕ ከማግኘት መብት ጋር በማገናኘት ሰፊ ትርጉም ሲሰጡት ሌሎች ደግሞ ጠባብ በሆነ መልኩ መንግስት በወንጀል ጉዳይ የተከሰሱ ሰዎች በድህነት ምክንያት ጠበቃ ማቆም ካልቻሉ ወይም ለፍትሕ አስፈላጊ ሲሆን ካለበት ግዴታ አንጻር ብቻ ይመለከቱታል።¹¹ ከትርጉሙ በመነሳት የነጻ የሕግ አገልግሎት ቁልፍ አላባዊያን የሚባሉት የሚቀርበው የአገልግሎት አይነት (the services provided)፣ አገልግሎቱን የሚያቀርቡት አካላት ማንነት (providers of the services) እና አገልግሎቱ የሚሰጥበት ጉዳይ (the proceedings within which the services are provided) ናቸው።

አገልግሎቱን ከሚያቀርቡት አካላት ማንነት አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት ትርጉም ትኩረት የሚሰጠው መንግስት በተለይ አገልግሎቶች ላይ ካለው ኃላፊነት እና ሚና ጋር በማያያዝ ነው።¹² በወንጀል የፍትሕ ስርዓት አገልግሎቱን መስጠት ተቀዳሚ የመንግስት ኃላፊነት ነው።¹³ ከዚህ አንጻር ያለውን ትርጉም ስንመለከተው ሌሎች ተመሳሳይ አገልግሎት የሚሰጡ ተዋሂዶችን ያገለል ሁኖ እናገኘዋለን።¹⁴ ሌላኛው የነጻ የሕግ አገልግሎት ከመንግስት ውጭ ያሉ መንግስታዊ ያልሆኑ አካላትን ያካተተ እና ሰፊ ሲሆን ይህም ግብረ-ሰናይ ድርጅቶች (NGOs)፣ ማህበረሰብ-አቀፍ ድርጅቶች (CBOs)፣ የሙያ ማህበራት እና የትምህርት ተቋማት አገልግሎቱን በመስጠት በኩል ያላቸውን ሚና ያካተተ ነው።

⁹ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 14

¹⁰ Hussein Ahmed Tura, Indigent’s Right to State Funded Legal Aid in Ethiopia, International Human Rights Law Review 2 (2013), p. 122

¹¹ ዝኒ ከማሁ

¹² UNODC, Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems in Africa: Handbook, 2011, p. 11

¹³ዝኒ ከማሁ

¹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 14

አገልግሎቱ ከሚሰጥበት ጉዳይ አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት ሊተረጎም ይችላል። ይህም ሲባል አገልግሎቱ የተዘረጋው ለፍትሐብሔር ጉዳይ ወይስ ለወንጀል ጉዳይ ወይስ ለሁለቱም ማለት ነው። አገልግሎቱ ከሚሰጥበት ጉዳይ አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት በሰፊው ሊተረጎም አስተዳደራዊ ጉዳዮችን እና በአማራጭ የሙግት መፍቻ ለሚከናወኑ ጉዳዮች ጭምር መቅረብ እንዳለበት የሚያካትት ነው።¹⁵

ከአገልግሎት አይነት (the services provided) አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት ሊተረጎም ይችላል፡ ፡ ከዚህ አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት ሊተረጎም መወከልን ብቻ ነው ወይስ በአጠቃላይ በሕግ ማስተማር፣ ስለሕግ መረጃ በመስጠት እና በአገልግሎት ላይ ጭምር የሚለው ነው።¹⁶

ለዚህ ጽሁፍ ዓላማ ፀሀፊው የወሰደው ትርጉም ከአገልግሎት አቅራቢዎች አንጻር መንግስትን እና መንግስታዊ ያልሆኑ አካላትን፣ አገልግሎቱ የሚሰጥበት ጉዳይን በተመለከተ ከፍትሐብሔር የአገልግሎት አይነት አንጻር ነው።

2.2 ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት እድገት

የነጻ የሕግ አገልግሎትን ለድሀ የማህበረሰብ ክፍሎች የመስጠት ልማድ አዲስ ክስተት አይደለም፡ ፡ ከጥንት ጀምሮ የተለያዩ ሀገራት መንግስታት ነጻ የሕግ አገልግሎትን ለድሆች ሲሰጡ የነበረበት ሁኔታ ነበር። ከእንግሊዝ ማግና ካርታ እስከ አስራ ዘጠነኛው ክፍለ-ዘመን ድረስ ክፍለው መከራከር ለማይችሉ ሰዎች በሕግ ጠበቃ እንዲወክሉ ከፍተኛ ጥረት ሲደግ ቆይቷል።¹⁷ ይህም ወደ 1400ዎቹ የእንግሊዝ የ1495ቱ የሄነሪ VII ሕግ ድሆች በፍርድ ቤት በሚኖራቸው የፍትሐብሔር ክርክር ከማንኛውንም ክፍያ ነጻ የሚያደርግ እና ዳኞች ለድሆች ጠበቃ አገልግሎት ከክፍያ ነጻ እንዲያገኙ እንዲያደርጉ ስልጣን የሰጠ እንደነበር መመልከት ይቻላል።¹⁸ በ1949

¹⁵ ዝኒ ከማሁ

¹⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 15

¹⁶ ዝኒ ከማሁ

¹⁷ Quigley, William P. (1998) "The Demise of Law Reform and the Triumph of Legal Aid: Congress and the Legal Services Corporation from the 1960's to the 1990's," Saint Louis University Public Law Review: Vol. 17: No. 2, Article 4. P. 243 Available at: <https://scholarship.law.slu.edu/plr/vol17/iss2/4>

¹⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10፣ Hussein Ahmed Tura, ገጽ 122

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ዓ.ም ብሪቲን በመንግስት ወጪ በሕግ አማካሪ አገልግሎት የማግኘት መብትን የሚደነግግ የተደራጀ ሕግ አውጥታ ነበር።¹⁹ በዚህ ጊዜ በ19ኛው ክፍለ-ዘመን አብዛኛዎቹ አህጉራት የተደራጀ (codified) የሆነ መርህ የድሀ ሰው ሕግ (the principle of ‘poor man’s law’) የተሰኘ በጣም ድሀ የሆኑ ሰዎች በፍርድ ቤት በሚቀርቡበት ጊዜ ከክፍያ ነጻ የሆነ ውክልና እንዲኖራቸው የወጣበት ነበር።²⁰

በ1940ዎቹ እና 1950ዎቹ መደበኛ ሕጎች የመጡበት ሲሆን በመንግስት ላይ የተመሰረቱ የነጻ የሕግ መርሐ-ግብሮች (schemes) የተዘረጉበት ነበር።²¹ እነዚህ ቀደምት የነጻ ሕግ አገልግሎት መረሐ-ግብሮች ለወንጀል ጉዳይ ቅድሚያ የሰጡ የፍትህ-ብሔር ጉዳይን ያላካተቱ ነበሩ።²²

ጥንታዊ እና ልማዳዊው የነጻ ሕግ አገልግሎት በ1960ዎቹ በተለይ በአሜሪካ ሰፊ ባለ ጽንሰ-ሐሳብ ተተክቷል። የአሜሪካ ፕሬዚደንት በነበሩት ጆንስ ድህነትን ለመዋጋት ያደረጉት እርምጃ ድሆች ለጠበቃ ክፍለው መብታቸውን ለማረጋገጥ ባለመቻላቸው በስልጣን አላግባብ በመገልገል እና በእነሱ ጫና በሚፈጥሩ ሕጎች ተጠቂ እየሆኑ ነው የሚለውን እንደማስረጃ በመጠቀም የነጻ የሕግ አገልግሎትን ከጥንታዊ አስተሳሰብ በሰፊ መልኩ እንዲታይ አድርጎታል። ይህ እሳቤ እያደገ መጥቶ አገልግሎቱ ከወንጀል በዘለለ የፍትህ-ብሔር ጉዳይንም እንዲያካትት ተደርጓል።²³ ሰፊ የሆነውን ነጻ የሕግ አገልግሎት አስተሳሰብ ለፍትህ-ብሔር እና ለወንጀል ጉዳዮች አገልግሎቱን መዘርጋት ሲሆን በአሁኑ ጊዜ በርካታ የነጻ የሕግ አገልግሎት መርሐ-ግብሮች ከጠባቡ የነጻ ሕግ አገልግሎት አስተሳሰብ በመውጣት ሰፊ የሆነውን ነጻ የሕግ አገልግሎት አስተሳሰብን ተግባር ላይ እያዋሉ ይገኛል።²⁴

---

¹⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 12፣ Quigley, William P. (1998)፣ ገጽ 243
²⁰ Sir Henry Brooke, The History Of Legal Aid 1945-2010, Bach Commission on Access to Justice: Appendix 6, (2017) P. 5 Available at: <https://fabians.org.uk/wp-content/uploads/2017/09/Bach-Commission-Appendix-6-F-1-1.pdf>
²¹ Eileen Skinnider, The Responsibility Of States To Provide Legal Aid, The International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy, Paper prepared for the Legal Aid Conference Beijing, China (March 1999). P. 3 Available at: <https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/06/beijing.pdf?x6641>

²² ዝኒ ከማሁ

²³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 10፣ Hussein Ahmed Tura, ገጽ 122

²⁴ ዝኒ ከማሁ

2.3 ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚቀርብባቸው መንገዶች (የሚሰጡ አካላት)

ነጻ የሕግ አገልግሎት በመንግስት፣ በሕግ ባለሙያዎች (ጠበቆች)፣ በሕግ ትምህርት ቤቶች እና መንግስታዊ ባልሆኑ ድርጅቶች (NGOs) ሊሰጥ ይችላል። በመንግስት አማካኝነት የሚሰጥ ነጻ የሕግ አገልግሎት በብዙ ሀገራት ትኩረቱ በወንጀል ጉዳይ ላይ ነው።²⁵ አሁን አሁን ከሀገር ሀገር እና አገልግሎት ማግኘት ከሚገባው ህዝብ አንጻር የተለያዩ ቢሆንም በርካታ ዘመናዊ (የሰለጠኑ) ሀገራት በመንግስት ወጪ ነጻ የሕግ አገልግሎት እና ነጻ ውክልና በወንጀል እና በፍትሐብሔር ጉዳይ እየተሰጠ ያለበት ነው።²⁶

በሕግ ባለሙያዎች (ጠበቆች) የሚሰጥ አገልግሎት ባለሙያዎች ነጻ የሕግ አገልግሎት የመስጠት ሙያዊ ኃላፊነት ጋር የተገናኘ ነው። የሕግ ባለሙያዎች አገልግሎቱን ለድሀ ደንበኞች ነጻ ('pro bono') ለመስጠት የሚያስችላቸው መደበኛ የአሰራር ሥርዓት ሊያስፈልጋቸው ይችላል።²⁷ አገልግሎቱም ከወንጀል ባለፈ በፍትሐብሔር፣ በአስተዳደር እና በሌሎች ክርክሮች በማንኛውም የክርክር ደረጃ ተደራሽነት እንዲኖር ሊደረግ ይገባል።²⁸

ሌላኛው በሕግ ትምህርት ቤቶች የሚሰጠው አገልግሎት ነው። ይህ አሰራር ከትምህርት አሰጣጥ ጋር እና ትምህርቱን ተግባር ተኮር ከማድረግ ጋር የተገናኘ ሲሆን እንደማስተማሪያ ዘዴ ተቆጥሮ ተማሪዎችን ማዕከል ያደረገ የተማሪዎችን ችሎታ (skills) ከማህበረሰብ ፍትሕ አንጻር ለማሳደግ የታለመ ነው።²⁹ አገልግሎቱ መሰረታዊ የሆኑ ጥቅሞች ያሉት ሲሆን የመጀመሪያው የሕግ ትምህርቱን ከተግባር ጋር በማገናኘት ከፍተኛ ሙያዊ ብቃት ያላቸውን የሕግ ባለሙያዎች ወደ ፍትሕ ስርዓቱ እንዲቀላቀሉ እና ብቁ ባለሙያ ማፍራት ሲሆን ሁለተኛው አገልግሎቱ በሚሰጥበት አካባቢ የማህበረሰቡ የሕግ ንቃተ-ህሌና እንዲያድግ እና የሕግ ሙያ የማይጠይቁ (paralegal) አገልግሎት የመስጠት ልማድ እንዲዳብር ያስችላል።³⁰

²⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, 7ጽ 35

²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ Bernard Bekink, Mildred Bekink, 7ጽ 87

²⁷ UNDP, Legal Aid Service Provision a Guide on Programming in Africa 2014, p. 12

²⁸ ዝኒ ከማሁ

²⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, 7ጽ 40

³⁰ National Revised Curriculum of the LL.B Program, prepared by the Ethiopian Law Schools' Consortium (2021), PP. 370-386 and Thomas Geraghty Muradu Abdo Edt, Enhancing Legal 161 page

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ሌላኛው አማራጭ መንግስታዊ ያልሆኑ የግል ድርጅቶችን (NGOs) መጠቀም ሲሆን አገልግሎቱም ፈቃደኛ የሕግ ባለሙያዎች (public interest lawyers) የሕግ ባለሙያ ባልሆኑ (paralegals) አማካኝነት የሚሰጥ ነው።³¹ መንግስታዊ ያልሆኑ የግል ድርጅቶች በፍትሕ ስርዓቱ ተገዥ የሚሆኑ ሰዎች መብታቸውን በተገቢው እንዲያረጋግጡ የወንጀል ተከላኾችን በመርዳት እና ስልጠና በመስጠት ዕውቀታቸው እንዲጨምር በማድረግ አገልግሎቱን በመስጠት በኩል ከፍተኛ ሚና ሊጫወቱ የሚችሉ አካላት ናቸው።³²

3. ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት የሕግ ማዕቀፍ

3.1 ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት በዓለም-አቀፍ እና በአፍሪካ የሕግ ማዕቀፍ

የዓለም-አቀፍም ሆነ አህጉር-አቀፍ የሲቪል እና የፖለቲካ መብት የሰብዓዊ መብቶች ሰነዶች የሕግ አገልግሎትን በግልጽ ደንግገው አናገኛቸውም። ነገር ግን የሕግ ድጋፍ አገልግሎትን ከሰብዓዊ መብት አንጻር እንዲታይ የሚያደርገው ፍትሕ የማግኘት መብት፣ ፍትሀዊ ዳኝነት እና በሕግ ፊት እኩል ከመሆን ጋር በተገናኘ ነው።³³ የተባበሩት መንግስታት ቻርተር፣ የሰብዓዊ መብቶች ዓለም-አቀፍ ቃል ኪዳኖችን (UDHR)፣ ዓለም-አቀፍ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊ እና የባሕል መብቶች ስምምነት (CESCR)ን ጨምሮ አገልግሎቱን የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (legal systems) እና ዓለም-አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች (instruments) ዕውቅና የተሰጠው ሲሆን³⁴ በተለይ በወንጀል ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት በተለያዩ የሕግ ስርዓቶች (systems) እና በአፍሪካ ሰፊ ዕውቅና የተሰጠው ነው። ነጻ የሕግ አገልግሎት በዓለም-አቀፍ የሲቪል እና ፖለቲካ መብት ስምምነት³⁵ ዓለም-አቀፍ የህጻናት መብት ስምምነት፣³⁶ ሁሉን

Education in Ethiopia Building on a Distinguished Past to Build a Better LL.B. Curriculum including Clinical Legal Education and Legal Aid National Assessment Report, Fetehe(justice) Activity in Ethiopia (2022), p. 328

³¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 17፣ Mizanie Abate, Alebachew Birhanu and Mihret Alemayehu, 7ጽ 11

³² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 12፣ UNODC, p. 13

³³ United Nations, the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) article 8 and International Covenant on Civil and Political Rights, 1966; Article 14(3(d)), Child Right Convention Article 40(2) of Dakar Declaration on the Right to Fair Trial in Africa, 1999, and Lilongwe Declaration on Accessing Legal Aid in the Criminal justice Systems in Africa, 2004

³⁴ ዝኒ ከማሁ

³⁵ International Covenant on Civil and Political Rights, 1966, article 14(3)(d)

³⁶ The Convention on the Rights of the Child Article 40(2)

አቀፍ ሴቶችን ማግለል የማስወገድ ስምምነት፤³⁷ ኢሰብዓዊ የድብደባ ድርጊት እና ጭካኔ የተሞላበት አያያዝ ወይም እና ቅጣት መከላከል³⁸ በእነዚህ ሰነዶች ዕውቅና የተሰጠው ሲሆን ነጻ የሕግ አገልግሎት መስጠትን የተመለከቱ የዓለም-አቀፍ ስምምነቶች ስምምነቶቹን ባጸደቁ ሀገራት ላይ አስገዳጅነት አላቸው።³⁹

የሕግ አገልግሎትን በተመለከተ በአፍሪካ ያለውን የሕግ ማዕቀፍ ስንመለከት የአፍሪካ ቻርተር የመጀመሪያው ሲሆን ቻርተሩ በግልጽ የነጻ የሕግ አገልግሎትን የተመለከተ ድንጋጌ ባይኖረውም ስለ ፍትሕ የማግኘት መብት፣ ፍትህዊ ዳኝነት እና በሕግ ፊት እኩል መሆንን በተመለከተ በግልጽ ደንግጎ እናገኘዋለን።⁴⁰ ከቻርተሩ ውጭ በአፍሪካ ነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎትን አስመልክቶ የተለያዩ መግለጫዎች ላይ ዕውቅና ተሰጥቶት እናገኘዋለን። ለምሳሌ ሊሎንጊዊ መግለጫ እና የትግበራ ዕቅድ⁴¹ ተጠቃሽ ሲሆን መንግስታት በቂ በጀት በመመደብ ግልጽና ውጤታማ የሕግ አገልግሎት ለድሀ እና ተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች በተለይም ለሴቶች እና ህጻናት ፍትሕ የማግኘት መብታቸውን ማረጋገጥ የሚያስችል መሆን እንዳለበት ይገልጻል። የካንፓላ መግለጫ ማረጋገጫ ሴቶች ሁኔታ እና የትግበራ ዕቅድ፤⁴² አጋዶዶ መግለጫ በአፍሪካ የማረጋገጫ ሴት እና የቅጣት ሪፎርም እና የትግበራ ዕቅድ⁴³ ሌሎች በአፍሪካ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ነጻ የሕግ አገልግሎትን አስመልክቶ ዕውቅና የሰጡ የሕግ ማዕቀፎች ናቸው።

3.2 ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት በኢትዮጵያ እና በአማራ ክልል የሕግ ማዕቀፍ

3.2.1 ሕገ-መንግስታዊ ዕውቅና

---

³⁷ The Convention on the Elimination of All forms of Discrimination against Women Article 15(1 and 2)
³⁸ The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Article 9(1)
³⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 5፣ United Nation Hand book, ገጽ 18
⁴⁰ African Charter of human and Peoples’ rights article 3(1) and 7(a), (c) and (d)
⁴¹ The Lilongwe Declaration on Accessing Legal Aid in the Criminal Justice System in Africa (2004) article 1.
⁴² The Kampala Declaration On Prison Conditions In Africa (1997)
⁴³ The Ouagadougou Declaration and Plan of Action on Accelerating Prisons’ and Penal Reforms in Africa (2001)

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ እና የተሻሻለው የአብዛኛው ሕግጋት-መንግስታት ፍትሕ የማግኘት መብት ከመብቶች መካከል አንዱ መሆኑን በግልጽ ያስቀምጣሉ። ሕገ-መንግስታቱ “ማንኛውም ሰው በፍርድ ሊወሰን የሚገባውን ጉዳይ ለፍርድ ቤት ወይም ሌላ የሕግ ዳኝነት ስልጣን ለተሰጠው አካል የማቅረብና ውሳኔ ወይም ፍርድ የማግኘት መብት አለው”⁴⁴ በማለት ይደነግጋሉ። በተጨማሪም ሕገ-መንግስታቱ ስለ እኩልነት እና ሁሉም ሰው እኩል የሕግ ጥበቃ መብት እንዳለው በጸታ፣ በቋንቋ፣ በሀይማኖት፣ በፖለቲካ፣ በማህበራዊ አመጣጥ፣ በሀብት፣ በትውልድ ወይም በማንኛውም አቋም ምክንያት ልዩነት ሳይደረግ እኩል ጥበቃ እንዳላቸው በግልጽ ይደነግጋሉ።⁴⁵ የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት አንቀጽ 20(5) እና የአብዛኛው ሕገ-መንግስት አንቀጽ 20(5) በወንጀል የተከሰሱ ሰዎች “በመረጡት የሕግ ጠበቃ የመወከል ወይም ጠበቃ ለማቆም አቅም በማጣታቸው ፍትሕ ሊጓደል የሚችልበት ሁኔታ ሲያጋጥም ከመንግስት ጠበቃ የማግኘት መብት አላቸው” በማለት ይደነግጋል። በእነዚህ ድንጋጌዎች በግልጽ እንደተቀመጠው መንግስት ጥብቅና በነጻ የማቆም ኃላፊነት ያለበት በወንጀል ለተከሰሱ ሰዎች መወከልን ብቻ ነው።

ሕገ-መንግስታቱ በፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ስለመኖሩ በግልጽ ደንግገው አይገኝም። ነገር ግን በእነዚህ ሕግጋት-መንግስታት ፍትሕ ስለማግኘት መብት እና የእኩልነት መብትን የተመለከቱትን ድንጋጌዎች ዓላማ ተሳክቷል ሊባል የሚችለው በድህነት ምክንያት ፍትሕ የማግኘት መብት የተነፈጉ እና ፍትሕ የሚጓደልባቸው ሰዎች ፍትሕ እንዲያገኙ የሚያስችል የነጻ የሕግ አገልግሎት ስርዓት ሲኖር ብቻ ነው። የሕገ-መንግስታቱ ድንጋጌዎች በዚህ መልኩ ተተርጉመው ተግባር ላይ ካልዋሉ ስለፍትሕ የማግኘት መብት መደንገግ ብቻውን ፍትሕን ሊያሰፍን አይችልም።

3.2.2 የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ

በኢትዮጵያ በወንጀል ፖሊሲ በወንጀል የፍትሕ ስርዓቱ በኩል የሚወጡ ወይም የሚሻሻሉ ሕግጋት ሲወጡ ወይም ሲሻሻሉ ሊያካትቷቸው ስለሚገቡ ጉዳዮች አጽንዖት በመስጠት ዘርዘር

⁴⁴ የኢትዮጵያ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ሕገ-መንግስት፣ ነጋሪት ጋዜጣ 1987 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ አንደኛ ዓመት ቁጥር 1፣ አንቀጽ 37(1) እና የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልል ሕገ-መንግስት፣ ዝክረ-ሕግ ጋዜጣ 1994፣ ባህር ዳር ሰባተኛ ዓመት ቁጥር 2፣ አንቀጽ 37(1)

⁴⁵ ዝክረ ከማህተ፣ አንቀጽ 25

እናገኘዋለን። ከእነዚህ መካከልም ከነጻ ሕግ አገልግሎት ጋር በተገናኘ የተመለከተውን ስናይ በወንጀል የተከሰሱ ሰዎች ከተመሰረተባቸው ክስ ራሳቸውን ለመከላከል ጠበቃ ለማቆም የገንዘብ አቅም የሌላቸው መሆኑ ከተረጋገጠ እና በዚህም ምክንያት ፍትሕ የሚዛባ መሆኑ ከታመነ ከመንግሥት ጠበቃ የማግኘት መብት ያላቸው መሆኑ የሚሉት ናቸው።⁴⁶ ፖሊሲው በፍትሐብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ጋር በተገናኘ በጠባቡ ዕውቅና የሰጠ ሲሆን በተለይ በከባድ የወንጀል ድርጊት ወይም በሰብዓዊ መብት መጣስ ምክንያት ጉዳት የደረሰባቸው ሰዎች ካሳ ለማግኘት በፍርድ ቤት በሚያደርጉት ክርክር ጠበቃ ወክለው ለመከራከር አቅም የሌላቸው መሆኑ ከተረጋገጠ የሚል ነው። ከካላ ውጭ ባሉ የፍትሐብሔር ጉዳዮች በፍርድ ቤት በሚያደርጉት ክርክር ጠበቃ ወክለው ለመከራከር አቅም የሌላቸው ደሀዎች ነጻ የሕግ አገልግሎት ማግኘት ስለመቻላቸው ዕውቅና የሰጠ አይደለም።⁴⁷

3.2.3 የፌዴራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ እና የአብክመ የአስፈጻሚ አካላት ማቋቋሚያ አዋጅ

በዚህ አዋጅ የተቀመጠው ፍትሕ ሚኒስቴር በፌዴራል ፍርድ ቤቶች ክስ ለመመስረት የገንዘብ አቅም የሌላቸውን ዜጎች በተለይም ሴቶች፣ ህጻናት፣ አካል ጉዳተኞችን እና አረጋውያንን ወክሎ ይከራከራል።⁴⁸ በተጨማሪም ክስ ለማቅረብ የገንዘብ አቅም የሌላቸውን የወንጀል ተጎድቶችን እንዲካሰሱ እና መልሰው ወደነበሩበት እንዲቋቋሙ የፍትሐብሔር ክስ የማቅረብ ወይም የመደራደር ኃላፊነት ተሰጥቶታል።⁴⁹ በተመሳሳይ መልኩ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የአስፈጻሚ አካላት ማቋቋሚያ አዋጅ በግልጽ የተቀመጠው የክልሉ ፍትሕ ቢሮ በክልሉ ፍርድ ቤቶች ክስ ለመመስረት የገንዘብ አቅም የሌላቸውን ዜጎች በተለይም ሴቶች፣ ህጻናት፣ አካል ጉዳተኞችን እና አረጋውያንን ወክሎ እንዲከራከር ስልጣን ይሰጣል።⁵⁰ በተጨማሪም ክስ

⁴⁶ የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ (2003) ንዑስ-ክፍል 4.7.1(ለ)
⁴⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ንዑስ-ክፍል 4.7.1(መ)
⁴⁸ የፌደራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 943/2008 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 62፣ አዲስ አበባ፣ አንቀጽ 6(4)(ረ)
⁴⁹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 6(4)(ሰ)
⁵⁰ የተሻሻለው የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት አስፈጻሚ አካላትን እንደገና ለማቋቋምና ስልጣንና ተግባር መወሰኛ አዋጅ ቁጥር 280/2014፣ አንቀጽ 28(9)(ተ)

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ለማቅረብ የገንዘብ አቅም የሌላቸውን የወንጀል ተጎዳሾችን እንዲካሉ እና መልሰው ወደነበሩበት እንዲቋቋሙ የፍትህ-ብሔር ክስ የማቅረብ ወይም የመደራደር ኃላፊነት ተሰጥቶታል።⁵¹

3.2.4 የፌዴራል እና የአብዛመ የጥብቅና አገልግሎት ፍቃድ አሰጣጥና አስተዳደር አዋጆች

በፌዴራል የጥብቅና አገልግሎት ፍቃድ አሰጣጥና አስተዳደር አዋጅ መሰረት በፌዴራል ፍርድ ቤቶች የጥብቅና ፍቃድ አውጥተው የሚሰሩ ጠበቆች እንደ ጉዳዩ ቅለትና ክብደት እየታየ በዓመት ከሶስት ያልበለጠ ጉዳይ በመያዝ ነጻ የሕግ (የጥብቅና) አገልግሎት የመክፈል አቅም ለሌላቸው ሰዎች ነጻ የሕግ አገልግሎት መስጠት አለባቸው።⁵² የአማራ ክልል የጥብቅና አገልግሎት ፈቃድ አሰጣጥ እና አስተዳደር አዋጅ የመክፈል አቅም ለሌላቸው ሰዎች እና ከኤች አይ ቪ ቫይረስ ጋር የሚኖሩና ተንቀሳቅሰው ጉዳያቸውን መከታተል የማይችሉ እንደዚሁም በቫይረሱ ምክንያት ወላጆቻቸውን ያጡ ህጻናት ወይም ልጆቻቸውን ያጡ በአድሜ የገፉ ሰዎች ማንኛውም በጥብቅና ድርጅት ውስጥ ሽሪክ ሆኖ ወይም ተቀጥሮ የሚሠራ ጠበቃ ወይም በግሉ የሚሠራ ጠበቃ እንደጉዳዩ ፍሰት እየታየ በዓመት ከሶስት ጉዳይ ያላነሰ ነጻ የጥብቅና አገልግሎት የመስጠት ግዴታ አለበት።⁵³

3.2.5 ብሔራዊ ነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት ስትራቴጂ

ብሔራዊ ነጻ የሕግ አገልግሎት ስትራቴጂው አስፈላጊነት በሀገሪቱ ነጻ የሕግ አገልግሎትን ተደራሽ እና ጥራት ባለው አግባብ መስጠት እንዲቻል እንዲሁም አገልግሎቱን ለማስተባበር፣ ለማቀናጀት እና ወጥ የአሰራር ስርዓት እንዲኖር ለማስቻል ታስቦ መሆኑን ይገልጻል።⁵⁴ የስትራቴጂው መነሻ ጉዳዮች እና አገልግሎቱ የሚገኝበት ሁኔታ ሲገልጽ በተለያዩ መንግስታዊና መንግስታዊ ባልሆኑ ተቋማት አማካኝነት የሚሰጥ ሲሆን ይህንን ሥራ በማስተባበር የመምራት ኃላፊነት በአዋጅ ቁጥር 943/2008 መሰረት ለፍትሕ ሚኒስቴር የተሰጠው ቢሆንም ሥራው የሚመራበት ስትራቴጂ ባለመኖሩ ይህንን ክፍተት ለመሙላት በሀገሪቱ ውስጥ የሚሰጡትን ነጻ

⁵¹ ዝኒ ከማሁ፣ አንቀጽ 28(9)(ተ)
⁵² የፌደራል የጥብቅና አገልግሎት ፍቃድ አሰጣጥና አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1249/2013 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ ሀያ ሰባተኛ ዕትም ቁጥር 42፣ አዲስ አበባ አንቀጽ 31(1)(ሀ፣ ለ፣ ሐ እና መ)
⁵³ የአማራ ክልል የጥብቅና አገልግሎት ፈቃድ አሰጣጥ እና አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 293/2017 አንቀጽ 30(1)(ሀ እና ለ)
⁵⁴ ብሔራዊ ነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት ስትራቴጂ፣ 2014 ዓ.ም፣ ገጽ 1

የሕግ አገልግሎቶች የሚያቀናጅ ብሔራዊ ነፃ የሕግ አገልግሎት ስትራቴጂ ማዘጋጀትና ተግባራዊ ማድረግ በብሔራዊ የሰብዓዊ መብት የድርጊት መርሀ-ግብር ውስጥ ቅድሚያ ከሚሰጣቸው ተግባራት ውስጥ አንዱ እንደሆነ ይገልጻል።⁵⁵ ስትራቴጂው የመንግስት ኃላፊነት ከፍተኛ መሆን እንዳለበት፣ የማስፈጸም አቅም ማጎልበት፣ አገልግሎቱ የሚሰጥባቸውን ጉዳዮች እና ዓይነቶችን ማስፋት፣ ለመብት ጥሰት ተጋላጭ የሆኑ የሕብረተሰብ ክፍሎች ቅድሚያ ትኩረት እንዲሰጣቸው ማድረግ፣ አገልግሎት ሰጭዎች ሊኖራቸው ስለሚገባ ብቃት ግልፅ መስፈርት ማስቀመጥ፣ የአገልግሎቱን ተደራሽነት ማስፋትና ጥራትን ማረጋገጥ፣ ነፃ የሕግ አገልግሎት ሥራን በአግባቡ ማስተባበር፣ በአገልግሎት ሰጭዎች መካከል የትብብርና ቅንጅታዊ አሰራር መዘርጋት፣ የባለድርሻ አካላት እና አገልግሎት ሰጭዎችን ተሳትፎ ማሳደግ፣ በአገልግሎቱ ዙሪያ የተሰማሩ የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶችን ማበረታታት እና የተደራጀ የመረጃ አያያዝ ሥርዓት እንዲኖር በዝርዝር አስቀምጦ እናገኘዋለን።⁵⁶

3.3 ነፃ የሕግ አገልግሎት የመስጠት ኃላፊነት ያለባቸው ተቋማት በኢትዮጵያ እና በአማራ ክልል

3.3.1 በመንግስት የሚሰጥ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት

በሀገሪቱም ሆነ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት አገልግሎቱ በመንግስት፣ በሕግ ባለሙያዎች (ጠበቆች)፣ በሕግ ትምህርት ቤቶች እና መንግስታዊ ባልሆኑ ድርጅቶች (NGOs) ይሰጣል። በፍትሐብሔር ጉዳይ በመንግስት የሚሰጠው የሕግ አገልግሎት በፍትሕ ሚኒስቴር እና በክልል ፍትሕ ቢሮዎች አማካኝነት የሚሰጠው ነው። እነዚህ አካላት በየደረጃቸው በሚገኙ ሕግ አውጭዎች በወጡ ሕግጋት ኃላፊነት የተሰጣቸው ናቸው። ፍትሕ ሚኒስቴር በፍትሐብሔር ጉዳይ ከተሰጡት ስልጣን እና ተግባራት መካከል በፍትሐብሔር ጉዳይ ለመከራከር የገንዘብ አቅም የሌላቸውን ዜጎች እና ሌሎች ሕግ የፈቀደላቸውን ወክሎ እንዲከራከር ነው።⁵⁷ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ በተመሳሳይ በክልሉ ፍርድ ቤቶች ክስ ለመመስረት የገንዘብ አቅም

---

⁵⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 1
⁵⁶ ዝኒ ከማሁ፣ ከገጽ 17-31
⁵⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 48፣ አዋጅ ቁጥር 943/2008፣ አንቀጽ 6(4) እና የኢትዮጵያ ፌደራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የተሻሻለው የቤተሰብ ሕግ አዋጅ ቁጥር 213/1992 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 1፣ አዲስ አበባ፣ አንቀጽ 18
167 page

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

የሌላቸውን ዜጎች በተለይም ሴቶች፣ ህጻናት፣ አካል ጉዳተኞችን እና አረጋውያንን ወክሎ ይከራክራል።⁵⁸ በተጨማሪም ክስ ለማቅረብ የገንዘብ አቅም የሌላቸውን የወንጀል ተጎድቶችን እንዲካሉ እና መልሰው ወደነበሩበት እንዲቋቋሙ የፍትህ-ብሔር ክስ የማቅረብ ወይም የመደራደር ኃላፊነት ተሰጥቶታል።⁵⁹

በኢትዮጵያ በሕግ ባለሙያዎች (ጠበቆች) የሚሰጠውን የሕግ አገልግሎት ስንመለከት የግዴታ በነጻ አገልግሎት ወይም በሕግ ባለሙያ ማህበራት የበጎ ፈቃድ አገልግሎት ሲሆን ይችላል። ጠበቆች በነጻ የሚሰጡት የሕግ አገልግሎት በፌዴራል የጥብቅና አገልግሎት ፍቃድ አሰጣጥና አስተዳደር አዋጅ በተቀመጠው መስፈርት መሰረት የሚከናወን ነው።⁶⁰ የአማራ ክልል የጥብቅና አገልግሎት ፈቃድ አሰጣጥ እና አስተዳደር አዋጅ የመክፈል አቅም ለሌላቸው ሰዎች እና ከኤች አይ ቪ ቫይረስ ጋር አብረው የሚኖሩና ተንቀሳቅሰው ጉዳያቸውን መከታተል የማይችሉ እንደዚሁም በቫይረሱ ምክንያት ወላጆቻቸውን ያጡ ህጻናት ወይም ልጆቻቸውን ያጡ በእድሜ የገፉ ሰዎች ማንኛውም በጥብቅና ድርጅት ውስጥ ሽሪክ ሆኖ ወይም ተቀጥሮ የሚሠራ ጠበቃ ወይም በግሉ የሚሠራ ጠበቃ እንደጉዳዩ ፍላጎት እየታየ በዓመት ከሶስት ጉዳይ ያላነሰ ነጻ የጥብቅና አገልግሎት የመስጠት ግዴታ አለበት።⁶¹

በሀገሪቱ የሕግ ትምህርት ቤቶች የሕግ አገልግሎት መስጫ ማዕከላት የሕግ አገልግሎት ለመስጠት እንደአማራጭ መንገድ ይቆጠራሉ።⁶² ከዚህ በመነሳትም በኢትዮጵያ የሚገኙ የመንግስት የሕግ ትምህርት ቤቶች መካከል መቀሌ ዩኒቨርሲቲ፣ ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ፣ ጎንደር ዩኒቨርሲቲ እና አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል በማቋቋም ጠበቃ አቁመው መከራከር ለማይችሉ ድሀ የማህበረሰብ ክፍሎች አገልግሎት በመስጠት ላይ ይገኛሉ።⁶³

ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ሌላኛው አማራጭ መንግስታዊ ባልሆኑ የግል ድርጅቶች (NGOs) መጠቀም ሲሆን በሀገር እና በክልል ደረጃ ለተለያዩ የማህበረሰብ ክፍሎች ማለትም

---

⁵⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 50፣ አዋጅ ቁጥር 280/2014፣ አንቀጽ 28(9)(ተ)
⁵⁹ ዝኒ ከማሁ
⁶⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 52፣ አዋጅ ቁጥር 1249/2013፣ አንቀጽ 31(1)(ሀ እና ለ)
⁶¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 53፣ አዋጅ ቁጥር 293/2017፣ አንቀጽ 30(1)(ሀ እና ለ)
⁶² ዝኒ ከማሁ
⁶³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 62

ለሴቶች እና ለህጻናት ከሕግ ምክር አገልግሎት እስከ ፍርድ ቤት ተወክሎ በመከራከር አገልግሎቱን ይሰጣሉ። በዚህ አረገድ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ጾታን መሰረት ያደረገ ጥሰት ላይ በወንጀል እና በፍትሐብሔር ለተገድ ሴቶች በአዲስ አበባ፣ አዳማ፣ ድሬዳዋ፣ ሀዋሳ፣ ጋምቤላ፣ አሶላ እና ባህር ዳር በማማከር እና ፍርድ ቤት ወክሎ በመከራከር አገልግሎት ይሰጣሉ።⁶⁴

4. ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም በአማራ ክልል

4.1 ነጻ የሕግ አገልግሎት ተደራሽነት

4.1.1 የሕግ ግንዛቤ ተደራሽነት

ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጠው ማዕከላት በሕግ ጥበቃ የተደረገላቸው መብቶችን ለማሳወቅ ለማህበረሰቡ ውጤታማ እና በቂ በሆነ ሁኔታ የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) መስጠት ይጠበቅባቸዋል። ተቋማት የመገናኛ ብዙሀን ማለትም በቴሌቪዥን፣ በራዲዮ፣ በበራሪ ፅሁፎች፣ በመረጃ ማሰራጨ ማዕከላት፣ እና ኢንተርኔት በመጠቀም የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) መስጠት ይችላሉ።⁶⁵

የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ ብሮሽር (በራሪ ፅሁፍ) በማዘጋጀት፣ እንደዚሁም በአካል በመገኘት በቤተ-ዕምነቶች፣ በህዝባዊ ስብሰባ በትምህርት ቤቶች፣ በፍርድ ቤቶች የባለ ጉዳይ አዳራሽ፣ ለሰነዶች ምዝገባ ወደተቋሙ ለሚመጣ ማህበረሰብ እና ማረሚያ ቤት ለሚገኙ ታራሚዎች የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) ይሰጣል።⁶⁶ ነገር ግን ፍትሕ ቢሮው የሚዲያ (የመገናኛ ብዙሀን) እና ብሮሽር (በራሪ ፅሁፍ) በማዘጋጀት የሚሰጠው የሕግ ግንዛቤ ፈጠራ ሥራ አሁን ላይ

⁶⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 17፣ Mizanie Abate, Alebachew Birhanu and Mihret Alemayehu, 7ጽ 12

⁶⁵ Kokebe Wolde Jemaneh, Reconsidering Access to Justice in Ethiopia: Towards A Human Rights-Based Approach 2014, p. 28

⁶⁶ አቶ መንገሩ ማናዮ፣ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ የፍትሐብሔር ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት ዳይሬክተር ጋር በቀን ነሀሴ 30/2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

- ከአቶ ደሴ ተክለ ሀይማኖት የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽፈት ቤት የፍትሐብሔር ዐቃቤ-ሕግ ጋር ጳጉሜ 1 ቀን 2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
- ከአቶ ሀብቱ ንብረት፣ የባህር ዳር ከተማ ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የፍትሐብሔር ጉዳዮች የስራ ሂደት አስተባባሪ ጋር ጳጉሜ 5 ቀን 2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ እንዲሁም
- ከአቶ ገበያው ሞላ፣ የባህር ዳር ከተማ ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የፍትሐብሔር ዐቃቤ-ሕግ ጋር ጳጉሜ 5 ቀን 2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

እየተከናወነ አይደለም። አብዛኛው የክልሉ ኗሪ በገጠር የሚኖርና አርሶ አደር ከመሆኑ አንጻር ተቋሙ ታች ድረስ ወርዶ ግንዛቤውን በመፍጠር ረገድ እጥረት ያለ መሆኑ እና ግንዛቤ መፍጠር በሚያስችል ሁኔታ የተዘጋጀ ሰነድ አለመኖሩ ወጥ የሆነ የግንዛቤ ፈጠራ ተደርጓል ሊባል የሚቻል አይደለም።⁶⁷ ለምሳሌ የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤትን ብንወስድ ወረዳው ወደ 36 ቀበሌዎች ያሉት ሲሆን እነዚህ ቀበሌዎችን በወረዳው ፍትሕ ጽ/ቤት የሚገኙ ዐቃቤ-ሥነ-ሕግ ንቃተ-ሕግ ለመስጠት ተከፋፍለው የተመደቡ ቢሆንም ማህበረሰቡን ለንቃተ-ሕግ ብሎ መሰብሰብ አስቸጋሪ በመሆኑ እና ማህበረሰቡም ለንቃተ-ሕግ እንዲሰበሰብ ቢጠራ በስብሰባው ስለማይገኝ ትምህርት ቤቶች፣ በሚደረጉ ሌሎች የህዝብ ስብሰባዎች፣ ደንብ ፀሐፊዎችን በማስተማር እና ቤተ-ዕምነቶችን ከመጠቀም ውጭ ሌላ የመገናኛ ዘዴ ተጠቅሞ ግንዛቤ እንዲፈጠር እየተደረገ አይደለም።⁶⁸ ከአሁን በፊት በጽ/ቤቱ በራሪ ዕራፍ ሲዘጋጅ የነበረ ቢሆንም አሁን ላይ በበጀት እጥረት ምክንያት ሙሉ በሙሉ የቆመበት ሁኔታ ነው ያለው።⁶⁹ በቢሮው ስር ከሚገኙ ፍትሕ ጽ/ቤቶች ሪፖርት መረዳት እንደሚቻለው የሕግ ግንዛቤ ፈጠራ ስራውን ከቁጥር አንጻር ካየነው ብዙ ነው ሊባል ይችላል። ነገር ግን ተግባሩን ግንዛቤው ከተፈጠረላቸው የማህበረሰብ ክፍሎች አንጻር ስንመለከት ከፍተኛውን ቁጥር ይዘው የምናገኛቸው ተማሪዎች ናቸው። ይህ ደግሞ የገጠሩን የማህበረሰብ ክፍል በተለይም አርሶ አደሩን እንደዚሁም ድሀውን የከተማ ነዋሪ የማህበረሰብ ክፍል መሰረት ያላደረገ ነው።⁷⁰ ለዚህም በናሙናነት ከተወሰዱት ሶስት ወረዳ ፍትህ ጽ/ቤቶች የንቃተ-ሕግ 2015 ዓ.ም ሪፖርት ስንመለከት ይልማና ዴንሳ ወረዳ ፍትሕ ጽህፈት ቤት አጠቃላይ ግንዛቤ የተፈጠረሰት ማህበረሰብ ወንድ 4,997 ሴት 5,330 ድምር 10,327 ሲሆን ከዚህ መካከል ለሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች ብዛት 1,964 ሆኖ በመቶኛ 19.02% ይሆናል።⁷¹ ለተማሪዎችና መምህራን ደግሞ ብዛት 8,363 ሲሆን በመቶኛ 80.98%፣⁷² ጎንጅ ቆላላ ወረዳ ፍትሕ ጽህፈት ቤት አጠቃላይ ግንዛቤ የተፈጠረሰት ማህበረሰብ ወንድ

⁶⁷ ዝኒ ከማሁ፣ አቶ መንበሩ ማናዩ
- አቶ ወንድወሰን ይፍሩ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ የሰብዓዊ ሙብት ዳይሬክቶሬት ቡድን መሪ ዐቃቤ-ሕግ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠየቅ፣ ነሀሴ 30/21016
⁶⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀብቴ ንብረት እና አቶ ገበየው ሞላ
⁶⁹ ዝኒ ከማሁ
⁷⁰ የይልማና ዴንሳ እና የጎንጅ ቆላላ ወረዳ ፍትሕ ጽህፈት ቤቶች የ2015 ዓ.ም ሪፖርት
⁷¹ ዝኒ ከማሁ፣ የይልማና ዴንሳ ወረዳ ፍትሕ ጽህፈት ቤት ሪፖርት
⁷² ዝኒ ከማሁ

8,086 ሴት 7,307 ድምር 15,393 ሲሆን ከዚህ መካከል ለሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች ብዛት 6,124 በመቶኛ 39.79% ለተማሪዎችና መምህራን ብዛት 6,124 በመቶኛ 60.21%⁷³ እና ባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽህፈት ቤት ለ3,029 ይህንንም 100% ለተማሪዎች የሰጠ ሲሆን ለሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች ምንም አይነት የግንዘቤ ፈጠራ ስራ ሰጥቶ አናገኘውም።⁷⁴ በአጠቃላይ የሶስቱን ወረዳዎች ብዛት ስንመለከት ወንድ 14,848 ሴት 13,901 ድምር 28,749 ሲሆን ከዚህ መካከል ሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች ወንድ 4,546 ሴት 3,542 ድምር 8,088፣ ለተማሪዎችና መምህራን ወንድ 10,302 ሴት 10,359 ድምር 20,661 በመቶኛ ስንመለከተው ደግሞ ለሌሎች የማህበረሰብ ክፍሎች 28.13% ለተማሪዎች 71.87% ሆኖ እናገኘዋለን።⁷⁵ የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) ለሚመለከታቸው የማህበረሰብ ክፍሎች ደርሶ መብታቸውን አውቀው እንዲጠቀሙት እና ፍትሕ የማግኘት መብታቸውን እንዲያረጋግጡ ካልተደረገ ፋይዳ የለውም።

ሌላው በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት በመስጠት የሚታወቀው የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ሲሆን የተለያዩ ፕሮግራሞች አሉት። ከፕሮግራሞቹ መካከል አንዱ የሆነውን የገንዘብ አቅም ለሌላቸው ሴቶች እና ህጻናት ነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት በመስጠት ከሰላሳ ዓመት ያላነሰ ጊዜ ያስቆጠረ ነው።⁷⁶ ማህበሩ በአማራ ክልል ያለውን አገልግሎት ስንመለከት ባህር ዳር ከተማ ቅርንጫፍ ያለው ሲሆን አገልግሎቱን በማስፋት ከባህር ዳር ከተማ ውጭ በሌሎች ዞን እና ወረዳዎች እየሰጠ ይገኛል። ማህበሩ የሕግ ግንዛቤ ለመፍጠር በራሪ ፅሁፎችን በማዘጋጀት፣ ባለጉዳዮች እራሳቸው ቁመው እንዲከራከሩ አገልግሎትን ፈልገው ሲመጡ ስልጠና በመስጠት፣ ሽሊድስ በሚባል ድርጅት ጋር በመተባበር በአሜሪካ ሬዲዮ እና ቴሌቪዥን በሳምንት ሁለት ቀን ለአንድ አንድ ሰዓት፣ በፋና ሬዲዮ በርች በሚል ፕሮግራም ለሴቶች የሕግ ግንዛቤ እንዲፈጠር የሚደረግበት ሁኔታ ቢኖርም ከአሜሪካ ጋር በመተባበር ይደረግ የነበረው የሕግ ግንዛቤ ፈጠራ ሥራ ግን አሁን ላይ የቆመበት ሁኔታ ነው ያለው።⁷⁷

⁷³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 70፣ የጎንጅ ቆለላ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት ሪፖርት
⁷⁴ የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽ/ቤት የ2015 ዓ.ም ሪፖርት
⁷⁵ የይልማና ዲንሳ እና የጎንጅ ቆለላ እንዲሁም የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽ/ቤቶች የ2015 ዓ.ም ሪፖርት
⁷⁶ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ፣ በኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍ የሕግ ባለሙያ ጋር ጳጣሜ 01 ቀን 2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
⁷⁷ ዝኒ ከማህ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

የአማራ ክልል የጠበቆች ማህበር የሕግ ግንዛቤ በመፍጠር ረገድ እየሰራ ያለው ሥራ የለም።⁷⁸ ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲን ስንመለከት ወርክሾፕ በማዘጋጀት እና በአሚኮ በኩል በቴሌቪዥን እና የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ደግሞ በሬዲዮ ቀጥተኛ በሆነ መልኩ ባይሆንም እየተሰራ የሚገኝ ሲሆን በዚህ ሚዲያ የምናደርገው የግንዛቤ ፈጠራ ተግባር ብዙ አድማጭ ያለው በመሆኑ የተሻለ ተደራሽነት አለው። ሌላው ማዕከሉ ለግንዛቤ ፈጠራ የሚጠቀመው በባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ማህበረሰብ አቀፍ ሬዲዮ ፕሮግራም እና ድረ-ገጽ በመክፈት በክልሉም ሆነ ከክልል ውጭ ላለው ማህበረሰብ ተደራሽነት ባለው መልኩ የሚሰጥበት ሁኔታ አለ።⁷⁹ በአጠቃላይ አማራ ክልል የሕግ ግንዛቤ ከመፍጠር አንጻር የነጻ የሕግ አገልግሎት በፍትሕ ቢሮ በኩል ከተደረገው ሙከራ ውጭ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት ትኩረት ሰጥተው እየሰሩ ነው ለማለት አይቻልም።

4.1.2 የቦታ ተደራሽነት

አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማት አገልግሎቱን ለሚፈልጉ ሰዎች በቀላሉ ተደራሽ መሆን ይጠበቅባቸዋል።⁸⁰ የአገልግሎቱ ሰጭ ተቋማት ተደራሽነትን ከመልካ-ምድራዊ ሽፋን (geographical coverage of legal aid service) እና አገልግሎቱን የሚሰጡ አካላት የሚገኙበት ልዩ ቦታ (location of legal aid providers) በተለይ ቢሮዎቻቸው ለተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች እና ለድሆች ያለው ተደራሽነትን መመልከት ተገቢ ነው።⁸¹ ከዚህ አንጻር የመጀመሪያው አማራ ክልል በመላ ክልሉ ያለበትን ሁኔታ የሚመለከት ነው። ሁለተኛው ደግሞ ትኩረት የሚያደርገው ቢሮዎች (ግንባታዎች) ለትራንስፖርት፣ ለአካል ጉዳተኞች በአጠቃላይ ለተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች ያላቸውን አመችነት የሚመለከት ነው።

ከመልካ-ምድራዊ ሽፋን አንጻር አማራ ክልልን ስንመለከተው የክልሉ ፍትሕ ቢሮ እስከ ወረዳ እና ንዑስ-ወረዳ ድረስ ባለው አደረጃጀት አገልግሎቱን ለመስጠት መልካ-ምድራዊ ተደራሽነት

⁷⁸ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ፣ የአማራ ክልል ጠበቆች ማህበር ፕሬዚደንት ጋር ጳግሜ 04 ቀን 2016 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

⁷⁹ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ፣ በባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል አስተባባሪ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፣ ጥቅምት 08/2017 ዓ.ም

⁸⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, 7ጽ 66

⁸¹ ዝኒ ከማሁ

(ሸፋኑ) ጥሩ ነው።⁸² ሊባል የሚችል ቢሆንም ሌሎች በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጡ ተቋማት የአካል ተደራሽነት ችግር ያለባቸው ናቸው። ለምሳሌ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበርን ብንመለከት ከተወሰኑ የዞን ከተሞች ውጭ ተደራሽነት የለውም። የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲን ስንመለከት ከመልከዓ-ምድራዊ ተደራሽነት አንጻር ባህር ዳር ከተማ አስተዳደር፣ ባህር ዳር ማረሚያ ቤት፣ ባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ፣ ይልማና ዴንሳ አዴት ከተማ፣ ሰሜን ሜጫ መራዊ ከተማ፣ ፎገራ ወረዳ ወረታ ከተማ፣ ኮሶበር እና ዳንግላ ላይ ማዕከል ከፍቶ አገልግሎት እየሰጠ ይገኛል።⁸³ ዩኒቨርሲቲው ከመልከዓ-ምድራዊ ተደራሽነት አንጻር ከተመለከትነው ውስንነት ያለበት ሲሆን በተጨማሪም አሁን ላይ እየሰሩ ያሉት ባህር ዳር ከተማ ያሉት ብቻ ናቸው።⁸⁴

እንደዚሁም የክልሉን የጠበቆች ማህበር እና በስሩ ያሉ ጠበቆችን ብንመለከት በአባዛኛው ተከማችተው የሚገኙት በክልሉ በሚገኙ ትልልቅ ከተሞች ብቻ ነው።⁸⁵ የክልሉ የጠበቆች ማህበር እና በስሩ ያሉ ጠበቆች ሥራቸው ሊሆን የሚችለው በሙያቸው በቂ ገንዘብ በሚከፍል አካባቢ እንደመሆኑ የሚገኙት በትልልቅ ከተሞች በመሆኑ አብዛኛው የገጠር አካባቢ እና ትንንሽ ከተሞች የክልሉ ኑዋሪዎች አገልግሎታቸውን እያገኙ ነው ማለት አይቻልም።⁸⁶ ሌላው ከጠበቆች የተደራሽነት ችግር ጋር የሚነሳው በክልሉ የጥብቅና ፍቃድ አውጥተው የሚሰሩ ጠበቆች ቁጥር ከህዝቡ ቁጥር ጋር ሲታይ እጅግ አነስተኛ ቁጥር ያለው መሆኑ ሲሆን በ2015 ዓ.ም በክልሉ 6 ልዩ ፍቃድ ያላቸው እና 993 የጥብቅና ፍቃድ አውጥተው የሚሰሩ ጠበቆች ይገኛሉ።⁸⁷ ከዚህ አንጻር በክልሉ እየሰሩ ያሉ ጠበቆች ቁጥር ከማህበረሰቡ ፍላጎት ጋር ስንመለከተው አነስተኛ በመሆኑ ማህበረሰቡ በተለይም ለገጠሩ እና በትንንሽ ከተሞች ለሚገኘው የማህበረሰቡ ክፍል ተደራሽ ነው ማለት አይቻልም።⁸⁸

---

⁸² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67፣ አቶ መንበሩ ማናየ
⁸³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ እና አቶ ቢኒያም አዕምሮ፣ የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የሕግ ድጋፍ ማዕከል የሕግ ባለሙያ ጋር መስከረም 22 ቀን 2017 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
⁸⁴ ዝኒ ከማሁ፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ
⁸⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ
⁸⁶ ዝኒ ከማሁ፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ
⁸⁷ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ፍትሕ ቢሮ የ2015 ዓ.ም ዓመታዊ ሪፖርት
⁸⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

አገልግሎቱን የሚሰጡ አካላት የሚገኙበት ልዩ ቦታ (location of legal aid providers) አንጻር አብዛኛዎቹ አገልግሎቱን የሚሰጡ ማዕከላት በፍርድ ቤት እና በፍትሕ ቢሮ መዋቅሮች መሆኑ ለአገልግሎቱ ተጠቃሚዎች ተደራሽ እንዲሆኑ ያደርጋል። ነገር ግን በእነዚህ መንግስታዊ ተቋማት ቢሮ መኖሩ ብቻውን በቂ አይሆንም። የእነዚህ ቢሮዎች ለተጠቃሚዎች ምቹ መሆን እና በቀላሉ ሊያገኟቸው የሚችሉ መሆን አለበት። ለዚያም ነው ለነጻ የሕግ አገልግሎት ልዩ ቦታ በሚመረጥበት ጊዜ ለተጠቃሚዎች ያለውን ተደራሽነት ግንዛቤ ውስጥ ማስገባት ያስፈልጋል የሚባለው። ይህም ሲባል ተቋማቱ ለአካል ጉዳተኞች፣ ለህጻናት፣ ለአረጋውያን እና ለገጠሩ ማህበረሰብ ተደራሽ እንዲሆኑ ተደርገው መዘጋጀት ይኖርባቸዋል። ነገር ግን በክልሉ አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማት ቢሮዎች በፎቆች ላይ ያሉ አሳንሰር የሌላቸው መሆናቸው ለአካል ጉዳተኞችም አስቸጋሪ የሚሆኑበት በሌላ በኩል ደግሞ የሚገኙበት ቦታ ለገጠሩ ማህበረሰብ በቀላሉ የማይገኙ መሆናቸው ተደራሽነታቸው ውስንነት ያለበት መሆኑን አጥኝው ባደረገው ምልክታ ለማረጋገጥ ችሏል።

ከፍትሕ ቢሮ ብንጀምር ቢሮው ለአካል ጉዳተኞች ምቹ ነው ሊባል አይችልም። ለምሳሌ በዊልቸር የሚንቀሳቀስ የአገልግሎቱ ተጠቃሚ የሚመለከተውን የፍትህ-ብሔር የሥራ ሃደት አስተባባሪ ወይም ባለሙያ ለማግኘት ሶስተኛ ፎቅ በደረጃ መውጣት የሚጠበቅበት ሲሆን የቢሮው ደረጃ ለዊልቸር ምቹት ያለው አይደለም። እንደዚሁም የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽ/ቤት ፎቅ ባይሆንም መተላለፊያው ጠባብ በመሆኑ ለአካል ጉዳተኞች ምቹ አይደለም። የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የበር ደረጃው ከፍትሕ እና የውስጥ መተላለፊያ ኮሪደር ጠባብ እና ጨለማ መሆኑን ስንመለከት ለተጠቃሚዎች ምቹት የሚነሱ ናቸው። በሌላ በኩል የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር በባህር ዳር እና አካባቢዋ ከፍተኛ ፍርድ ቤት ቅጥር ግቢ ውስጥ መሆኑ የተሻለ ተደራሽ ያደርገዋል ሲባል ቢችልም ማህበሩ መኖሩን ሊያሳውቅ በሚችል መልኩ ግልጽ የሆነ አይደለም።⁸⁹ የማህበሩን ቢሮ ፈልጎ ለማግኘት እጅግ በጣም አስቸጋሪ መሆኑ ለአገልግሎቱ ፈላጊዎች ፈታኝ ይሆናል። የክልሉ ጠበቆች ማህበርን ቢሮ ስንመለከት ግልጽ የሆነ መኖሩን የሚገልጽ ምልክት ወይም መግለጫ የለውም። በተለይ የጠበቆች ማህበር የሚገኝበት ቦታ የፍትሕ

⁸⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ፣ አቶ ሀብቴ ንብረት፣ አቶ ገበያው ሞላ እና አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67፣ አቶ ወንድወሰን ይፍሩ እንዲሁም የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

ቢሮ የሰነዶች፣ ጠበቆችና ማሕበራት ምዝገባና ፈቃድ ዳይሬክቶሬት ቢሮ በሚገኝበት ቦታ መሆኑን ተከትሎ ከዋና መስመር የተሰወረ በመሆኑ አገልግሎት ለሚፈልጉ ሰዎች አስቸጋሪ የሚያደርገው መሆኑን አጥኝው በአካል ባደረገው ምልክታ ለማረጋገጥ ችሏል።

4.1.3 የፕሮግራም ተደራሽነት

ማንኛውም ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጥ ተቋም ነጻ የሕግ አገልግሎት ፕሮግራሙ መኖሩን ለተጠቃሚዎች ተደራሽ እንዲሆንና እንዲጠቀሙበት ማድረግ ይኖርበታል።⁹⁰ ይህንንም በህትመት እና ኤሌክትሮኒክ ሚዲያ፣ በፖስተር፣ በበራሪ ጽሁፍ ወዘተ ማስተዋወቅ ይቻላል። ወሳኙ መረጃ ስለሚሰጠው አገልግሎት፣ አገልግሎት የሚሰጠው አካል መገኛ ቦታ እና አገልግሎቱ የሚሰጥበትን ጊዜ ለተጠቃሚዎች እንዲያውቁት ማድረግ ነው።⁹¹ በአማራ ክልል ነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ አካላት ፕሮግራማቸው ተደራሽ እንዲሆን እየተደረገ ያለበት ሁኔታ ምን ይመስላል የሚለውን ስንመለከት ፍትሕ ቢሮ ነጻ የሕግ አገልግሎት እንደሚሰጥ እና ተገልጋዮች ፕሮግራሙን አውቀው ተጠቃሚ ለማድረግ ንቃተ-ሕግ ፕሮግራም በማዘጋጀት፣ መፅሔት እና በራሪ ጽሁፍ በማዘጋጀት ለዜጎች አገልግሎቱን የማስተዋወቅ ሥራ ይሰራል።⁹² ነገር ግን በሚጠበቀው ልክ ፕሮግራሙ በማህበረሰቡ ዘንድ የታወቀ አይደልም ለዚህም እንደማሳያ የሚሆነው ባለጉዳዮች ቢሮው አገልግሎት መስጠቱን ባለማወቅ ጉዳያቸውን እራሳቸው ይዘው ሲከራከሩ ከቆዩ በኋላ በይግባኝ ደረጃ አገልግሎቱን ለማግኘት ይጠይቃሉ።⁹³ የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት ነጻ የሕግ አገልግሎት ፕሮግራሙን ከማስተዋወቅ አንጻር የሕግ ግንዛቤ ፈጠራ በሚሰጥበት ቦታ ማለትም በህዝባዊ ስብሰባዎች፣ በሀይማኖት ተቋማት፣ በትምህርት ቤቶች በሚሰጥበት ጊዜ ጽ/ቤቱ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጥ መሆኑን፣ ነጻ የሕግ ድጋፉን ለማግኘት የሚያስፈልጉ ቅድመ-ሁኔታዎች ጭምር ይገለጻል። ነገር ግን በወረዳው በሚገኙ 36 ቀበሌዎች ሁሉም ተደራሽነት ያለው ሳይሆን ለትራንስፖርት ምቹ በሆኑና ቅርብ በሆኑ ቀበሌዎች ላይ የተወሰነ ነው።⁹⁴ አልፎ አልፎ ፕሮግራሙን ተጠቃሚዎች እርስ በእርሳቸው በሚያደርጉት

⁹⁰የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 71

⁹¹ ዝኒ ከማሁ

⁹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67፣ ወንድወሰን ይፍሩ

⁹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ገበያው ሞላ እና አቶ ሀብቴ ንብረት እንዲሁም የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67 አቶ ወንድወሰን ይፍሩ

⁹⁴የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀብቴ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

የመረጃ ልውውጥ፣ ራፖርት ፀሐፊዎች፣ ፍርድ ቤቶች፣ የቀበሌ መዋቀሩ እና በሴቶች፣ ህጻናት እና ወጣቶች ጽ/ቤት አማካኝነት ዕውቅና ይፈጠራል።⁹⁵ በተመሳሳይ ሁኔታ የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽ/ቤት ፕሮግራሙን ከንቃተ-ሕግ ፕሮግራም ጋር አብሮ በመስጠት ለማስተዋወቅ የሚደረግ አካሄድ ቢኖርም በበቂ ሁኔታ የተሰራበት ነው የሚባል አይደለም።⁹⁶ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው በፍትሕ ቢሮ በኩል የሚሰጡ የንቃተ-ሕግ ፕሮግራሞች ተደራሽ ሁነው የሚገኙት በትምህርት ቤቶች መሆኑን ንቃተ-ሕግ ከተሰጠው የማህበረሰብ ክፍል ቁጥር መረዳት ይቻላል። ስለዚህ ከንቃተ-ሕግ ፕሮግራም ጋር በማስተሳሰር ነጻ የሕግ አገልግሎት ፕሮግራም ዕውቅና እየተፈጠረ ነው የሚለው አሰራር በተግባር ውጤት ያመጣ አይደለም። ምክንያቱም ከዚህ በታች በሚገኘው ንዕስ-ክፍል እንደምንመለከተው በክልሉ ፍትሕ ቢሮ በ2015 ዓ.ም እና 2016 ዓ.ም ነጻ የሕግ አገልግሎት ያገኙ ማህበረሰቦችን ስንመለከት እጅግ በጣም አነስተኛ ሁኔታ እናገኘዋለን። ይህ ደግሞ ቢሮው አገልግሎቱን እንደሚሰጥ የማያውቀው ማህበረሰብ ክፍል ከፍተኛ መሆኑን ያሳያል።

ሌላው በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት እየሰጠ የሚገኘው የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ሲሆን ማህበሩ ፕሮግራሙን በክልል ለሚገኙ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚዎች በማስተዋወቅ ረገድ ትኩረት ሰጥቶ እየሰራ አይደለም። ነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚዎች ማህበሩ አገልግሎት እንደሚሰጥ የሚያውቁት ቀድመው ከተጠቀሙ ባለጉዳዮች፣ የሕግ ባለሙያ ባልሆኑ በጎ ፈቃደኞች አልፎ አልፎ በሚደረግ ጥረት እና በፍትሕ አካላት ከሚደርሳቸው መረጃ እንጅ ማህበሩ ፕሮግራሙን የማስተዋወቅ ሥራ ስለሰራ አይደለም።⁹⁷

ሌላው እና ሶስተኛው የነጻ የሕግ አገልግሎት እየተሰጠ ያለው በክልሉ የጠበቆች ማህበር እና በአባላት ጠበቃዎቹ አማካኝነት ሲሆን ጠበቆች በሕግ ከተጣለባቸው ግዴታ መካከል ነጻ የሕግ

⁹⁵ ዝኒ ከማሁ

⁹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት

⁹⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ

አገልግሎት እንደሚሰጡ ለተጠቃሚ ማሳወቅ ነው።⁹⁸ ነገር ግን በተግባር ሲታይ ፕሮግራም በማስተዋወቅ ረገድ በጠበቆች በኩል የተሰራበት ሁኔታም ኑሮ አያውቅም።⁹⁹

ሌላው በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት እየሰጠ የሚገኘው የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል ሲሆን ዩኒቨርሲቲው ፕሮግራሙን ለማስተዋወቅ አሰራር ፈጥሮ የሚያስተዋወቅበት ዘዴ ከሌሎች በክልሉ አገልግሎት ከሚሰጡ ተቋማት አንጻር ስንመለከተው የተለያዩ ሚዲያዎችን በመጠቀም የተሻለ ነው ሊባል የሚችል ነው። ምክንያቱም ዩኒቨርሲቲው ወርክሾፕ በማዘጋጀት፣ ለባለድርሻ አካላት እና ለተጠቃሚዎች ስልጠና በመስጠት፣ በአሚኮ በኩል በቴሌቪዥን እና በሬዲዮ ቀጥተኛ በሆነ መልኩ ባይሆንም እየተሰራ የሚገኝ ሲሆን በዚህ ሚዲያ የሚደረገው የግንዛቤ ፈጠራ ተግባር ብዙ አድማጭ ያለው በመሆኑ የተሻለ ተደራሽነት አለው። በእርግጥ በሬዲዮና ቴሌቪዥን የሚደረገው ፕሮግራምን ተደራሽ የማድረግ ተግባር የበጀት ችግር በመኖሩ የገንዘብ ድጋፍ የሚያደርጉ ተቋማትን አፈላልጎ በተገኘ ጊዜ እየተከናወነ ገንዘብ ሲጠፋ ደግሞ የሚቋረጥበት ሁኔታ በመኖሩ ቋሚ ነው ማለት አይቻልም።¹⁰⁰ ሌላው ማዕከሉ ፕሮግራሙን ለማሳወቅ የሚጠቀመው በባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ማህበረሰብ አቀፍ ሬዲዮ ፕሮግራም እና ድረ-ገፅ በመክፈት በክልሉም ሆነ ከክልሉ ውጭ ላለው ማህበረሰብ ተደራሽነት ባለው መልኩ የሚሰጥበት ሁኔታ አለ።¹⁰¹

4.1.4 የገንዘብ ተደራሽነት (በጀት)

ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጡ አካላት ለተጠቃሚዎቻቸው በዝቅተኛ ወጪ ወይም ያለምንም ክፍያ አገልግሎቱን እንዲሰጡ ይጠበቅባቸዋል። በመርህ ደረጃ ለድሆች እና ለተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች የሚሰጠው ነጻ የሕግ አገልግሎት በነጻ እንዲሆን ግድ ነው።¹⁰² ምንም እንኳ ደንበኞች አገልግሎቱን ለመጠቀም የሚያወጡት ቀጥተኛ ያልሆነ ወጪ ማለትም የትራንስፖርት፣ የማባዣ፣ የዳኝነት ክፍያ እና ሌሎች የሚከፍሉ ቢሆንም ነጻ የሕግ አገልግሎት

---

⁹⁸ የተሻሻለው የጥብቅና ፍቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባ እና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ ማስፈጸሚያ ደንብ ቁጥር 58/2000 ፣ ዝክረ-ሕግ አንቀጽ 9(1)(ሀ፣ ለ እና ሐ) እና አንቀጽ 2
⁹⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ
¹⁰⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ
¹⁰¹ ዝኒ ከማሁ
¹⁰² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 74

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ለመስጠት መፈታት ካለባቸው ጉዳዮች እና አስቸጋሪ ከሚያደርጉት ነገሮች መካከል ድሀ በመሆኑ ፍትሕ ለማግኘት ክፍያ መክፈል አቅም የሌለውን የመክፈል አቅም ካለው መለየት ሲሆን ሌላኛው ጉዳይ ደግሞ አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማት አገልግሎቱን ለማከናወን (ለመሸፈን) የሚያስችላቸው የገንዘብ ምንጭ ምንድን ነው የሚለው ነው።¹⁰³

አማራ ክልል ያለውን ሁኔታ ስንመለከት የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ አገልግሎቱን ለሚሰጣቸው ሰዎች የአገልግሎት ክፍያ፣ ለፋይል መክፈቻ ክፍያ፣ የማባጠር እና የምስክርኝን አበል ይሸፍናል።¹⁰⁴ ተጠቃሚዎች በምልልስ ጊዜ ስለሚያወጧቸው የትራንስፖርትና መሰል ወጪዎች ቢሮው የሚሸፍንበት ሁኔታ የለም።¹⁰⁵ በቢሮው የሙያ አገልግሎት ብቻ የሚሰጥበት ሁኔታም ያጋጥማል። ለምሳሌ ከበጀት እና ግብዓት እጥረት የተነሳ በባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ እነዚህን ክፍያዎች የአገልግሎቱ ተጠቃሚዎች በራሳቸው የሚሸፍኑበትና ጉዳዩን ይዞ ከመከራከር ውጭ ሊያግዛቸው ያልቻለበት ሁኔታ ይስተዋላል።¹⁰⁶ የወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤቱ ሰነዶችን ኮፒ በማድረግ እረገድ እንኳን ፎቶ ኮፒ ማሸን የሌለው፣ ከፍተኛ የሆነ የወረቀት እጥረት ያለበት በመሆኑ ባለጉዳዮች ሰነዶቻቸውን በሙሉ በራሳቸው ወጪ ኮፒ የሚያደርጉበት ሁኔታ መኖሩ እንደዚሁም የምስክር አበል ወጪ ሳይቀር ጽ/ቤቱ የማይሸፍን ከመሆኑ አኳያ ሲታይ አገልግሎቱን በተሟላ ሁኔታ እየሰጠ አለመገኘቱን በቀላሉ መገንዘብ ይቻላል።¹⁰⁷

ከኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር አተገባበር አንጻር ስንመለከተው ማህበሩ የአገልግሎት ክፍያ፣ ለፋይል መክፈቻ ክፍያ፣ የማባጠር እና ሌሎች ከሰነድ ጋር ከተያያዙ ወጪዎች በተጨማሪ ቪክትም ፈንድ በሚባል በጀት አማካኝነት እንደዚሁም አጋር ኢትዮጵያ ከተባለ ግብረ-ሰናይ ድርጅት ጋር በመተባበር ለሁሉም ተጠቃሚዎች ባይባል እንኳን ለጥቃት ተጋላጭ ለሆኑ እና የገንዘብ አቅማቸው በጣም ዝቅተኛ ለሆኑ የነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚ ደንበኞች የትራንስፖርት እና የምኝታ (የማደሪያ) አገልግሎት ይሰጣል።¹⁰⁸ እንደችግር የሚነሳው እነዚህ

---

¹⁰³ ዝኒ ከማሁ
¹⁰⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 67 አቶ ወንድወሰን ይፍሩ
¹⁰⁵ ዝኒ ከማሁ
¹⁰⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገባያው ሞላ
¹⁰⁷ ዝኒ ከማሁ
¹⁰⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

ወጪዎችን ለመሸፈን እየተሰራ ያለው በእርዳታ ሰጭ ተቋማት እገዛ በመሆኑ እነዚህ ተቋማት በሚያቆሙበት ጊዜ የሚቆም ስለሆነ ጊዜያዊ ነው ሊባል የሚችል መሆኑ ነው።¹⁰⁹

ሌላው በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጠው በክልል ጠበቆች ማህበር እና አባላት ጠበቆች አማካኝነት ለተጠቃሚዎች የሚሰጠው አገልግሎት ላይ ችግር የሚፈጥረው የገንዘብ ጉዳይ ነው። አገልግሎቱን ፈልገው የሚሄዱ ተጠቃሚዎች የጽሁፍ፣ የግብዓት እና መሰል ወጪዎችን በራሳቸው የሚሸፍኑ ሲሆን ሌሎች ጠበቃው የሚያወጣውን ወጪ ማለትም ጉዳዩን ለመከታተል የሚጠይቀውን የትራንስፖርት ወጪ በየትኛውም ፍርድ ቤት እና እርቀት ደረጃ ጠበቆች የሚሸፍኑበት ሁኔታ ነው ያለው።¹¹⁰ የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲን ስንመለከት ለፋይል መክፈቻ፣ የአቤቱታ ጽሁፍ እና የማባዣ በዩኒቨርሲቲው የሚሸፈኑ ሲሆን ሌሎች ወጪዎችን ማለትም የትራንስፖርት፣ የማደሪያ እና የመሳሰሉትን በተመለከተ ተጠቃሚዎች የሚሸፍኑበት ሁኔታ ነው ያለው።¹¹¹

ሌላው የበጀት (ገንዘብ) ተደራሽነት ሊታይ የሚገባው የሕግ አገልግሎት ሰጭ ማዕከላት የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ከገንዘብ (funding) ምንጭ አንጻር ሲሆን የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ በጀት በዋነኝነት ምንጩ የክልሉ መንግስት ሲሆን በሚያገኘው በጀት አማካኝነት አገልግሎቱን እየሰጠ ያለ ቢሆንም በሚፈለገው ልክ አገልግሎቱን ለመስጠት የሚያስችል በጀት ይበጀታል ለማለት አያስደፍርም። የክልሉ መንግስት ለቢሮው የሚሰጠው በጀት ለአጠቃላይ ተግባራቱ ማከናወኛ የሚውል ነው። ቢሮው አገልግሎቱን ለመስጠት የሚሞክረውም ከአጠቃላይ በጀት በመቀነስ በመሆኑ የበጀት እጥረት የሚያጋጥምበት ሁኔታ ይፈጠራል። ነጻ የሕግ አገልግሎት በሚሰጥበት ጊዜ ከፍተኛ ወጪ የሚጠይቁ ጉዳዮች ያጋጥማሉ። በዚህ ወቅት በበጀት እጥረት ምክንያት ጉዳዩን ለማስኬሄድ አለመቻል ያጋጥማል።¹¹² የተወሰነ የበጀት ድጋፍ UNDP እና USAID ከተባሉ በጎ-አድራጎት ድርጅቶች ከነጻ የሕግ አገልግሎት ጋር በተገናኘ የተወሰነ የበጀት ድጋፍ የሚያገኝ ቢሆንም በቂ ነው ለማለት አይቻለም። ለምሳሌ ከበጀት እጥረት ጋር በተገናኘ ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት የተቸገረበትን ሁኔታ ብንመለከት የልጅነቴ እና አባትነቴ

¹⁰⁹ዝኒ ከማሁ
¹¹⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለ እየሱስ ደምሴ
¹¹¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 83፣ አቶ ቢኒያም አዕምሮ
¹¹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናየ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ይረጋገጥልኝ ጉዳዮች ይዞ እንዲከራከር ቀርቦለት እየተከራከረ እንዳለ ፍርድ ቤት የዘረ-መል (DNA) ምርመራ እንዲደረግ ትእዛዝ የሰጠበት እና የዘረ-መል ምርመራውን ለማስደረግ የሚጠይቀው ገንዘብ ከፍተኛ በመሆኑ ለምርመራ የሚሆን በጀት የተለያዩ ግብረ-ሰናይ ድርጅቶችን የበጀት ትብብር በመጠየቅ ችግሩን ለመፍታት እስከመሞከር ተደርሷል።¹¹³ ከበጀት አንጻር አገልግሎቱን ለመስጠት ችግሩ እየጎላ የሚሄደው በተለይ ወረዳዎች ላይ ነው። ወረዳ ላይ የፍትሕ ጽ/ቤቶች በጀት እጅግ በጣም አነስተኛ ከመሆኑ አንጻር ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ፈታኝ ሁኔታ ላይ ይገኛል።¹¹⁴ አገልግሎቱን ለመስጠት ግብዓት፣ ትራንስፖርት፣ የፎቶ ኮፒ፣ የኮምፒተር እና የባለሙያ አበል ችግር በመኖሩ ባለሙያዎች ከቦታ ቦታ ተንቀሳቅሰው ለማህበረሰቡ የሕግ ግንዛቤ መፍጠርና ፕሮግራምን ማስተዋወቅ አለመቻሉ፣ የአገልግሎት ፈላጊዎች ወጪን መሸፈን መቸገር የመሳሰሉትን ስንመለከት የበጀት እጥረት ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ማነቆ መሆኑን መገንዘብ ይቻላል።¹¹⁵ በአጠቃላይ በፍትሕ ቢሮ እና በስሩ ባሉ ተቋማት ከበጀት አንጻር የሚነሳው ነጻ የሕግ አገልግሎት በመንግስት በኩል ትኩረት ተሰጥቶት እራሱን የቻለ በጀት የሌለው በመሆኑ አገልግሎቱን ለመስጠት በሚያስችል ሁኔታ ላይ ነው ማለት አይቻልም።¹¹⁶

ሌላው የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበርን ስንመለከት በክልሉ አገልግሎቱን ለድሀ ሴቶች እና ለህጻናት እየሰጠ ያለ ሲሆን ማህበሩ የበጀት ምንጩን የሚያገኘው ከአባላት እና ከተባባሪ አባላት እንደዚሁም ከተለያዩ አረጅ ድርጅቶች ነው።¹¹⁷ ይሁን እንጂ ረጅ ድርጅቶች ነጻ የሕግ አገልግሎትን ዋና ተግባራቸው ስለማያደርጉት በጀቱን በቀጥታ ለነጻ የሕግ አገልግሎት ለማዋል እጅግ በጣም አስቸጋሪ ሁኔታ ይገጥማል። ከአባላት እና ከተባባሪ አባላት የሚገኘው መዋጮም ቢሆን አነስተኛ በመሆኑ ነጻ የሕግ አገልግሎቱን ለመስጠት አስቸጋሪ ያደርገዋል። ማህበሩ ባለበት የበጀት ችግር ምክንያት ነጻ የሕግ አገልግሎቱን በበቂ ሁኔታ እየሰጠ ነው ለማለት አያስደፍርም። በክልሉ የሚገኘው የማህበሩ ቅርንጫፍ መደበኛ በጀቱን የሚያገኘው ከዋና መስሪያ

¹¹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ እና አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት
¹¹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገባያው ሞላ
¹¹⁵ ዝኒ ከማሁ
¹¹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ እና አቶ ሀብቱ ንብረት፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት አቶ ገባያው ሞላ
¹¹⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

ቤቱ ሲሆን ዋና መስሪያ ቤቱ የሚበጅተው በጀት አነስተኛ ከመሆኑ የተነሳ ቅርንጫፍ ጸ/ቤቱ የተለያዩ ግብዓቶች እና ወረቀት ጭምር እጥረት የሚያጋጥምበት ሁኔታ በመኖሩ አገልግሎቱን በሚጠበቀው ልክ እየሰጠነው ለማለት ያስቸግራል።¹¹⁸

በጀትን በተመለከተ ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የተሻለ ሁኖ እናገኘዋለን። ዩኒቨርሲቲው ለነጻ የሕግ አገልግሎት የሚውል በየዓመቱ ለማዕከሉ ሥራ ማስኬጃ እና የግብዓት መግዣ የሚውል በጀት የሚበጅትበት ሁኔታ አለ።¹¹⁹

4.2 የነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚ ስለመሆን እና ተጠቃሚ መምረጥ

የነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚዎች ማንነትን በተመለከተ በኢትዮጵያ ሕግጋት የመክፈል አቅም የሌላቸው ሰዎች በግንባር ቀደም ተጠቅሰው እናገኛለን።¹²⁰ ነገር ግን የመክፈል አቅም የሌላቸው ሰዎች እነማን ናቸው የሚለውን በመለየት በኩል አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማት የሚያጋጥማቸው ችግር ቀላል አይደለም። አንዳንድ ጥናቶች እንደሚያመለክቱት ተጠቃሚዎችን ከድህነት አንጻር በመለየት እረገድ አብዛኛዎቹ የሕግ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት ወጥ መለኪያ (objective criteria) የላቸውም።¹²¹ አብዛኛዎቹ የአገልግሎቱ ተጠቃሚዎች ዝቅተኛ ገቢ ያላቸው የማህበረሰብ ክፍል ቢሆኑም ሁሉም አገልግሎት ሰጭ ተቋማት አንድ አይነት የማህበረሰብ ክፍል ላይ ትኩረት ይሰጣሉ ማለት አይደለም።¹²² የተወሰኑት የሕግ አገልግሎት ሰጭ ማዕከላት ሙሉ በሙሉ ሴቶች ላይ ትኩረት ያደረጉ ሲሆን ሌሎች ደግሞ ህጻናት እና ሴቶች ላይ ትኩረት ያደርጋሉ። ሌሎች ደግሞ ድሀ በመሆናቸው ምክንያት ጠበቃ ለማቆም ያልቻሉ የማህበረሰብ

¹¹⁸ ዝኒ ከማሁ

¹¹⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 83፣ አቶ ቢኒያም አዕምሮ

¹²⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 52፣ አዋጅ ቁጥር 1249/2013 ዓ.ም፣ አንቀጽ 31(1)(ሀ፣ ለ፣ ሐ እና መ)፤ የአብዛኛው የጥብቅና ፍቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ አዋጅ ቁጥር 75/1994 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ አንቀጽ 53 እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 50፣ አዋጅ ቁጥር 280/201 ዓ.ም፣ ዝክረ-ሕግ፣ አንቀጽ 28(9)(ተ)

¹²¹ Ethiopian Lawyers' Association, Needs Assessment Report on The State of Legal Aid Service in Addis Ababa, Adama, Assosa, Bahirdar, Hawasa, Jigjiga and Mekele, 2014, p. 15 <https://www.google.com/search?client=firefox->

- የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, 7ጽ 74

¹²² ዝኒ ከማሁ፣ Ethiopian Lawyers' Association, 7ጽ 15

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ክፍሎችን አገልግሎቱን ይሰጣሉ።¹²³ ለምሳሌ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር (EWLA) እና የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ህጻናት ፍትሕ ፕሮጀክ ጽ/ቤት (FSC-CJPO) ሙሉ ትኩረታቸው ሴቶች እና ህጻናት ላይ ሲሆን ትኩረት ለሚያደረጉባቸው ተጠቃሚዎች የሚጠቀሙት መስፈርትም ተመሳሳይነት ያለው ነው። በእነዚህ ማዕከላት የአገልግሎት ተጠቃሚው የገንዘብ አቅም ጉዳይ የሚነሳው በመጀመሪያ እነሱ ትኩረት የሚያደርጉበት ደንበኛ ከሆነ ብቻ ነው።¹²⁴

ተጠቃሚዎችን ለመምረጥ መለኪያ ያላቸው ተቋማትም ቢሆኑ መለኪያቸው ከተቋም ተቋም የተለያየ ሲሆን አንዳንዶች እድሜን፣ ጾታን እና ጠበቃ ለመቅጠር አለመቻልን እንደ መለኪያ ሲጠቀሙ ሌሎች ደግሞ ጾታን እንደ ብቸኛ መለኪያ ይጠቀማሉ።¹²⁵

የተወሰኑ ተቋማት ተጠቃሚዎችን ለመለየት የሚከተሏቸው የመለኪያ ዘዴዎች ወጥ መለኪያ (objective criteria) እና ግላዊ መለኪያ (subjective criteria) በመጠቀም ደሀ እና ተጋላጭ የሆኑ የማህበረሰብ ክፍሎችን ይለያሉ።¹²⁶ ተጨባጭ (objective criteria) የሚጠቀሙ ተቋማት አገልግሎት ፈላጊዎች የገቢ መጠኑን እና ንብርት ያለው መሆን አለመሆኑ የድህነት ማረጋገጫ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት እንዲያቀርቡ በማስደረግ ነው።¹²⁷ አገልግሎቱን ለማግኘት ግላዊ መለኪያ (subjective criteria) የሚጠቀሙ ነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት የደንበኞቻቸውን ሁኔታ የሚለዩት ስለ ሥራ ሁኔታ፣ የገቢ መጠኑን፣ የትምህርት ደረጃውን፣ ንብረት ያለው መሆን አለመሆኑን፣ የሚያስተዳድረውን ቤተሰብ ብዛት፣ የጋብቻ ሁኔታ ወዘተ ቃለ-መጠይቅ በማድረግ ነው።¹²⁸

ተጠቃሚዎችን ከመለየት አንጻር የአማራ ክልልን ሁኔታ ስንመለከተው ከላይ እንደተገለጸው ከተቋም ተቋም የተለያየ ሲሆን ፍትሕ ቢሮ እና በስሩ ያሉ ተቋማት ተጠቃሚዎቻቸው ተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍል (ሴቶች፣ ህጻናት፣ ኤች አይ ቪ በደማቸው የሚገኝባቸው እና አዛውንቶች)

¹²³ ዝኒ ከማሁ፣ Ethiopian Lawyers’ Association, ገጽ 15 እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 74

¹²⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 74።

¹²⁵ ዝኒ ከማሁ

¹²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 121፣ Ethiopian Lawyers’ Association, ገጽ 75

¹²⁷ ዝኒ ከማሁ

¹²⁸ ዝኒ ከማሁ

ሲሆኑ እነዚህ የማህበረሰብ ክፍሎች ከህጻናት ውጭ ሌሎች ነጻ የሕግ አገልግሎት ማግኘት የሚችሉት በአካባቢያቸው ከሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ ማቅረብ ሲችሉ ነው።¹²⁹ ጥያቄው ድሀ ማነው የሚለው ሲሆን ይህን ጥያቄ ለመፍታት ቢሮው የሚሰራበት በሕግ የተቀመጠ ግልጽ መሰኪያ የሌለው ሲሆን ድሀ የሚባለው ማህበራዊ ፍርድ ቤት ድህነቱን አስመልክቶ ማስረጃ የሰጠው ሰው ነው። ይህ በእንዲህ እንዳለ በተግባር ያለው ሁኔታ ምን ይመስላል የሚለውን ስንመለከት ከተቋም ተቋም የተለያየ ሁኖ እናገኘዋለን አንዳንድ ጊዜ ደግሞ በአንድ ተቋም መዋቅር ውስጥ የተለያየ አተገባበር እንመለከታለን። የፍትሕ ቢሮን ብንመለከት በቢሮው በኩል ፍርድ ቤት ወክሎ ለመከራከር ለሚሰጥ ነጻ የሕግ አገልግሎት ድህነትን ለማረጋገጥ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት ውጭ ያሉ የመንግስት ተቋማት የሚሰጡት ማስረጃ ተቀባይነት የሚያገኝበት ሁኔታ አለ።¹³⁰ የፍትሕ ቢሮው የበታች አካል የሆነው የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤትን ስንመለከት ደግሞ ነጻ የሕግ አገልግሎት ፈልገው የሚመጡ ተጠቃሚዎችን የድህነት ማስረጃ ከአካባቢያቸው ከሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት የተረጋገጠ ማስረጃ ካላቀረቡ ጉዳያቸውን ይዞ ፍርድ ቤት ቁም አይከራከርም።¹³¹

የጠበቆችን ተግባራዊ አሰራር ስንመለከት ተጠቃሚዎችን ለመለየት የሚጠቀሙት በሁለት መንገድ ሲሆን አንደኛው የነጻ የሕግ አገልግሎት ፈልገው የሚመጡ ተጠቃሚዎችን የድህነት ማስረጃ ከአካባቢያቸው ከሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት የተረጋገጠ ማስረጃ እንዲያቀርቡ በማድረግ ሲሆን ይህም የአማራ ክልል የጥብቅና ፍቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ ማስፈጸሚያ ደንብ የመክፈል አቅም የሌላቸው ሰዎችን በተመለከተ ዕለታዊ፣ ወርሀዊ ወይም አመታዊ የገቢ ምንጫቸው እና መጠን ሲመዘን ወርሀዊ የገቢ መጠናቸው በወር ሁለት መቶ አርባ ብር በታች ከሆነ። ይህ እንደተጠበቀ ሁኖ በትርፍነት ሊወሰድ የሚችል የሚንቀሳቀስ ወይም የማይንቀሳቀስ ሀብት የሌላቸው ሲሆን ለዚህም በአካባቢያቸው በሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት በሶስት ምስክሮች የተረጋገጠ ማስረጃ ሲሰጥ በሚለው መሰረት ማለት ነው።¹³² ከዚህ ደንብ መረዳት እንደሚቻለው ድሀ ማነው የሚለውን ለይቶ ያስቀመጠበትን ሁኔታ

¹²⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበየው ሞላ

¹³⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አቶ መንበሩ ማናዩ

¹³¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበየው ሞላ

¹³² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 98፣ ደንብ ቁጥር 58/2000 ዓ.ም፣ አንቀጽ 9(1)(ሀ፣ ለ እና ሐ)

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

እንመለከታለን። በደንቡ መሰረት ድሀ ማለት ዕለታዊ፣ ወርሀዊ ወይም አመታዊ የገቢ ምንጫቸው እና መጠን ሲመዘን ወርሀዊ የገቢ መጠናቸው በወር ከ240 ብር በታች ከሆነ እና በትርፍነት ሊወሰድ የሚችል የሚንቀሳቀስ ወይም የማይንቀሳቀስ ሀብት የሌላቸው ሰዎች ናቸው። በዚህ ደንብ ለድህነት ክሰጠው ትርጉም ጋር በተገናኘ መነሳት ያለበት በደንቡ ድህነትን ለመለካት የተጠቀሰው የገንዘብ መጠን በወቅቱ ትክክል ነው ሊባል ይችላል። ነገር ግን አሁን ባለው ሁኔታ በዚህ የገንዘብ መጠን ተመስርቶ ድህነትን መለካት ያስችላል ለማለት አያስችልም። ሁለተኛ ደግሞ የማህበራዊ ፍርድ ቤት ማስረጃ ማቅረብ ሳያስፈልግ የጠያቂዎችን የግል ሁኔታ በመመልከት በራሱ ማህበሩ በሚያደርገው ማጣራት የሚከወን ነው።¹³³ ከሁለተኛው ጋር በተገናኘ አገልግሎቱን ፈልገው ወደ ማህበሩ የሚሄዱት ባለጉዳዮች የቀበሌ ማህበራዊ ፍርድ ቤት ማስረጃ ለማቅረብ በተለያዩ ምክንያቶች ችግር የገጠማቸው ዜጎች በሚሆኑበት ጊዜ ነው። ለምሳሌ ከባላ ጋር የፍትህ ጥያቄ የምትጠይቅ ሴት በባልየው ተጽዕኖ ምክንያት ከማህበራዊ ፍርድ ቤት ማስረጃ የማታገኝ ሲሆን ሌላው ደግሞ ተፈናቃይ የሆኑ ሰዎች ማህበራዊ ፍርድ ቤት ማስረጃ ለማቅረብ የሚቸገሩበት ሁኔታ ያጋጥማል። በመሆኑም በእነዚህ እና መሳሪያ ችግሮች የገጠማቸው ድሀ እና ተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች አገልግሎት በጠበቆች ይሰጣል።¹³⁴ ድህነትን በተመለከት እየተነሳ ያለውን ችግር በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት የጥብቅና አገልግሎት ፈቃድ አሰጣጥ እና አስተዳደር አዋጅም (አዋጅ ቁጥር 293/2017 ዓ.ም) መፍትሔ ለመስጠት አልሞከረም።

የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበርን ስንመለከት ነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚዎቻቸው ድሀ ሴቶች እና ህጻናት ናቸው። ከዚህ አንጻር ድህነትን የሚመለከት ማስረጃቸው ከፍትሕ ቢሮ እና ከጠበቆች የተለየ አሰራር የለውም። አገልግሎት ተጠቃሚዎች ልክ በፍትሕ ቢሮ እና በጠበቆች ማህበር እንደሚደረገው ሁሉ ፍርድ ቤት ቁጥ ለሚከራከርላቸው ተጠቃሚዎች ከማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ ማቅረብ ግዴታ ነው።¹³⁵ ማህበሩ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚፈልጉ ሴቶች ድህነታቸውን ለማስረዳት የሚያስችል ማስረጃ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት እንዲያመጡ ከማድረግ ውጭ የራሱ የሆነ ሕግ የለውም። ማህበሩ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ እንዲያቀርቡ የሚገደዱት በማህበሩ ተወክለው ፍርድ ቤት ክርክር ለሚደረግ አገልግሎት ብቻ

¹³³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ
¹³⁴ ዝኒ ከማህ
¹³⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

ነው። ሌሎች የቃል ምክር አገልግሎት፣ የአቤቱታ ጽሁፍ እና ሌሎች ሕግ-ነክ አገልግሎቶችን ለመስጠት ተጠቃሚዎች የማህበራዊ ፍርድ ቤት ማስረጃ ማቅረብ ሳያስፈልግ የጠያቂዎችን የግል ሁኔታ በመመልከት በራሱ ማህበሩ በሚያደርገው ማጣራት የሚከውን ነው።¹³⁶

ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ተጠቃሚዎችን የሚለይበት የራሱ የአሰራር መመሪያ ያለው ሲሆን አገልግሎቱን ፈልገው ወደ ዩኒቨርሲቲው ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚጠይቁ ድሀ የማህበረሰብ ክፍሎች የቃል ምክር እና የአቤቱታ ጽሁፍ አገልግሎቱን ለማግኘት የሚጠይቀው ተጋሎጭ የማህበረሰብ ክፍል መሆንን ብቻ ሲሆን ፍርድ ቤት ቁጥ ለመከራከር ግን ከዚህ በላይ የተገለጹት በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጡ አካላት እንደሚያደረጉት ሁሉ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ ማቅረብ ይጠበቅባቸዋል።¹³⁷

ተጠቃሚዎችን በመለየት ረገድ በተግባር የሚያጋጥመው ችግር በተለይ ከማህበራዊ ፍርድ ቤት በሚሰጥ ማስረጃ የሚቀርቡ የድህነት ማስረጃዎች ብዙ ጊዜ አገልግሎት ለሚያስፈልገው ድሀ ዜጋ የማይሰጥበት እና የገንዘብ አቅም ያላቸው ሰዎች ነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚ እየሆኑ ያሉበት ሁኔታ ያጋጥማል። ለዚህ ደግሞ እንደ ዋነኛ ችግር የሚነሳው የማህበራዊ ፍርድ ቤቶች የሚሰጡት ማስረጃ በሶስት ምስክሮች የተረጋገጠ የሚል ሲሆን ተጠቃሚዎች የሚያቀርቧቸውን ምስክሮች መሰረት ተደርጎ በመሆኑ እውነታው ተደብቆ ከፍሎ መከራከር የሚችል ግለሰብ የድህነት ማስረጃ አገልግሎቱን እያገኘ ያለበት ሁኔታ አለ። በተቃራኒው አገልግሎት ማግኘት የሚገባቸው ድሀ ወገኖች በተከራካሪዎቻቸው ተፅዕኖ ምክንያት የድህነት ማስረጃ እንዳያገኙ የሚደረግበት ሁኔታ እየተፈጠረ ተጠቃሚ እንዳይሆኑ ይደረጋል። ለምሳሌ በባልና ሚስት ክርክር ባል ባለው ግንኙነት ማህበራዊ ፍርድ ቤት ላይ በሚፈጥረው ተጽኖ አልፎ አልፎም በሀይል ማስረጃውን እናዳታገኝ በማስፈራራት ማስረጃ አታገኝም በዚህ ጊዜ ማስረጃ አላቀረበችም ተብሎ ነጻ የሕግ አገልግሎት እንዳታገኝ የሚደረግበት ሁኔታ ይፈጠራል።¹³⁸

¹³⁶ ዝኒ ከማሁ

¹³⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 83፣ አቶ ቢኒያም አዕምሮ

¹³⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ

4.3 የሚሰጠው አገልግሎት ዓይነት/Services Provided

ነጻ የሕግ አገልግሎት ወይም የሕግ እርዳታ ሰጪ ትርጉም ያለው ሲሆን የፍትሕ ተደራሽነትን ከማረጋገጥ ወይም የፍትሕ ፍላጎትን ከማርካት ጋር የሚታይ ነው።¹³⁹ የነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ ማዕከላት ከሚሰጡት አገልግሎት ሽፋን እና ጉዳይ አይነት አንደኛው ከአንደኛው የተለያየ ሲሆን የተወሰኑት በፍትህ-ብሔር እና በወንጀልም ጉዳይ ላይ አገልግሎት ሲሰጡ ሌሎች ደግሞ አገልግሎታቸው በወንጀል ጉዳይ ላይ ብቻ የተወሰነ ይሆናል። በተመሳሳይ ሁኔታ የተወሰኑት የነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ ማዕከላት በቃል የሚደረግ ምክር ወይም የሕግ ምክር አገልግሎት ወይም የጽሁፍ አቤቱታና ሌሎች ሰነዶችን ማዘጋጀት አገልግሎቱን የሚሰጡ ሲሆን አንዳንዶች ደግሞ በቃል የሚደረግ ምክር ወይም የሕግ ምክር አገልግሎት፣ የጽሁፍ አቤቱታና ሌሎች ሰነዶችን ማዘጋጀት፣ በፍርድ ቤት ቁሞ መከራከር ሽምግልና እና የስነ-ልቦና ድጋፍ ድረስ የተሟላ አገልግሎት ይሰጣሉ።¹⁴⁰

የአማራ ክልልን ከአገልግሎት ዓይነት አንጻር ነጻ የሕግ አገልግሎት ከሚሰጡ አካላት የተገኘው ማስረጃ እንደሚያሳየው የቃል ምክር፣ አቤቱታ ማዘጋጀት፣ ፍርድ ቤት ቁሞ መከራከር እስከ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ስበር ሰሚ ችሎት ድረስ ያካተተ ነው።¹⁴¹ ከዚህ አንጻር የአማራ ክልል ፍትሕ ቢር፣ በክልሉ የሚሰሩ ጠበቆች፣ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍን እና ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል ተግባራዊ አሰራር ከላይ እንደተገለጸው አገልግሎት አሰጣጣቸው የቃል የምክር አገልግሎት፣ የጽሁፍ አቤቱታና ሌሎች ሰነዶችን በማዘጋጀት እና በፍርድ ቤት ፊት ተወክሎ መከራከር ናቸው።¹⁴² የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍ በፍርድ ቤት የሚቀርቡ የፍትህ-ብሔር ጉዳዮችን በልዩ

¹³⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku
¹⁴⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 121፣ Ethiopian Lawyers' Association እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, 7ጽ 84
¹⁴¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናየ፣ አቶ ደሴ ተክለ ሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ፤ ወ/ሮ ሀይማኖት የሰሜን ጎጃም ፍትሕ መምሪያ የፍትህ-ብሔር የሥራ ሒደት ዐቃቤ-ሕግ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

¹⁴² ዝኒ ከማሁ
186 page

ሁኔታ ለድሀ ሴቶች እና ህጻናት ነጻ የሕግ አገልግሎት እየሰጠ ይገኛል።¹⁴³ ማህበሩ በ2023 እ.ኤ.አ ነጻ የሕግ አገልግሎት አፈጻጸሙን ስንመለከት 750 ለሚሆኑ የክልሉ ነዋሪ ሴቶች እና ህጻናት ሁሉንም አይነት ነጻ የሕግ ድግፍ አገልግሎት የሰጠበትን ሁኔታ እንመለከታልን።¹⁴⁴

የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ በስራ ላይ ለማዋል እያረቀቀው ያለው የነጻ የሕግ አገልግሎት ማስፈጸሚያ መመሪያ ከፍትሕ-ብሔር ጉዳይ አንጻር ጋር የተገናኘውን ስንመለከት በነጻ የሕግ አገልግሎት ዓይነቶችም በዋናነት የሕግ ምክር አገልግሎት፣ የፍትሕ-ብሔር ሕግ-ነክ ሰነዶችን ማዘጋጀት (አቤቱታዎችን፣ መልሶችን፣ ክሶችን፣ የይግባኝ እና የሰበር አቤቱታዎችን ማዘጋጀት እንዲሁም ማናቸውም ፍትሕ-ብሔራዊ የሆኑና በጽሁፍ የሚቀርቡ ሰነዶችን ማዘጋጀት)፣ የውል ሰነድ ማዘጋጀት፣ የድርድር ሥራ መስራትን ያካትታል።¹⁴⁵ ከዚህ ረቂቅ ማንዋል (መመሪያ) መረዳት እንደሚቻለው አገልግሎቱ የሚሰጥባቸው ጉዳዮችም ሆነ የሚሰጡት የአገልግሎት አይነቶች ሰፊ መሆናቸውን ነው። ስለዚህ ይህ ማንዋል (መመሪያ) በስራ ላይ ከዋለ አገልግሎቱ ከሚሰጥባቸው ጉዳዮች እና የአገልግሎት አይነቶች አንጻር የሚነሳው የግልጽኝነት ችግር የመፈታት ዕድሉ ሰፊ ይሆናል።

ከነጻ የሕግ የአገልግሎት ዓይነቶች ቀጥሎ ሊነሳ የሚችለው አገልግሎቱ በምን ያክል መጠን ለማህበረሰቡ ጥቅም ላይ ውሏል የሚለውን መመልከት ተገቢ ነው። የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ በ2015 ዓ.ም እና 2016 ዓ.ም በአገልግሎቱ ተጠቃሚ የሆኑ የማህበረሰብ ክፍሎችን ስንመለከት ቢሮው በራሱ እና በስሩ ባሉ የፍትሕ መምሪያዎች እና ወረዳዎች የነጻ የሕግ አገልግሎት ሽፋን ተጠቃሚ ከሆኑ የማህበረሰብ ቁጥር አንጻር እጅግ በጣም ዝቅተኛ ሁኔታ እንመለከተዋለን። የእነዚህን በጀት አመታት አፈጻጸም አንድ በአንድ ስናይ በ2015 ዓ.ም አካል ጉዳተኞች ወንድ 101 ሴት 108 ድምር 209፣ የወንጀል ጥቃት ሰለባ ለሆኑ ወንድ 35 ሴት 25 ድምር 60፣ ለኤች አይ ቪ ህሙማን ወንድ 8 ሴት 15 ድምር 23፣ ድሀ ለሆኑ ሴቶች 1,291፣ ለህጻናት ወንድ 477 ሴት 572 ድምር 1,049፣ ለአረጋውያን ወንድ 280 ሴት 265 ድምር 535 እና ከፍልሰት ተመላሽ ለሆነች 1 ሴት አጠቃላይ ወንድ 901 ሴት 2,267 ድምር 3,168 አገልግሎት

¹⁴³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ
¹⁴⁴ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍ የ2023 እ.ኤ.አ ሪፖርት
¹⁴⁵ የአብዝሞ ፍትሕ ቢሮ የነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት አሰጣጥ የአሰራር ረቂቅ ማንዋል (መመሪያ)፣ አንቀጽ 9

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ተሰጥቷል። በ2016 በጀት አመት ደግሞ አካል ጉዳተኞች ወንድ 62 ሴት 50 ድምር 111፣ የወንጀል ጥቃት ሰለባ ለሆኑ ወንድ 7 ሴት 5 ድምር 12፣ ለኤች አይቪ ህሙማን ወንድ 4 ሴት 23 ድምር 27፣ ድሀ ለሆኑ ሴቶች 536፣ ለህጻናት ወንድ 215 ሴት 308 ድምር 523 እና ለአረጋውያን ወንድ 95 ሴት 98 ድምር 193 አጠቃላይ ወንድ 383 ሴት 1,012 ድምር 1,403 አገልግሎት መስጠቱን ከሪፖርቶቹ ማረጋገጥ ተችሏል። ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ነጻ የሕግ አገልግሎት የዜጎችን ፍትሕ የማግኘት መብት ለማረጋገጥ፣ የእኩልነት መብትን ለማስፈን እና ፍትህዊነትን ለማረጋገጥ ዋነኛ መሳሪያ እንደመሆኑ መጠን ዜጎች በተዘረጋው ነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚ መሆን ይኖርባቸዋል። ነገር ግን የፍትሕ ቢሮን ተግባራዊ አፈጻጸም ከዚህ አንጻር ስንመለከት ዝቅተኛ ሆኖ እናገኛለን። ይህ ደግሞ ቢሮው ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚያስፈልጋቸው የማህበረሰብ ክፍሎች ተጠቃሚ እንዲሆኑ ለማድረግ ሰፊ ሥራ የሚያስፈልገው መሆኑን ያስገነዝባል።

4.4 የአገልግሎት ጥራት

የነጻ የሕግ አገልግሎት ውጤታማነት የሚለካው ከተገልጋዮች የፍትሕ ፍላጎት አንጻር ነው። ውጤታማ የነጻ ሕግ አገልግሎት ስርዓት “delivers services that are competently performed, that are provided in accordance with high professional and ethical standards, and which positively impact the lives of individual and vulnerable groups of beneficiaries.”¹⁴⁶ የዚህ አገላለጽ በግርድፉ ወደ አማርኛ ትርጉም ሲመለስ የሚሰጠው አገልግሎት በብቃት ሲከወን፣ በከፍተኛ ሙያዊ እና ሥነ-ምግባራዊ ደረጃ እና በግለሰቦች ወይም በተጋላጭ የማህበረሰብ ክፍሎች ላይ አወንታዊ ተጽኖ ሲያመጣ ነው። ጥራት ያለው ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ትኩረት ሊሰጣቸው የሚገቡ ነጥቦች የባለሙያ ሙያዊ ብቃት፣ የጉዳዩ አመራር እና ጉዳይ ክትትል እና ስልጠና የሚሉትን ወሳኝ ጉዳዮችን መመልከት ይቻላል።¹⁴⁷

¹⁴⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 86

¹⁴⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 86 እና 87

4.4.1 የባለሙያ ብቃት

ውጤታማ እና ከፍተኛ ጥራት ያለው ነጻ የሕግ አገልግሎት ስርዓት እንዲኖር አገልግሎቱን የሚሰጡ ባለሙያዎችን ሙያዊ ብቃት ወሳኝ ጉዳይ ነው። በክልሉ አብዛኛዎቹ ተቋማት በሕግ የመጀመሪያ ደግሪ እና ሁለተኛ ደግሪ ያላቸውን ባለሙያዎች የሚጠቀሙ ሲሆን ትንሽ የሚባሉት ደግሞ ከፍተኛ ልምድ ያካበቱ በሕግ ድጥሎማ ያላቸው ናቸው። በክልሉ አገልግሎት እየሰጡ ያሉት አካላት ፍትሕ ቢሮ፣ የጠበቆች ማህበር (ጠበቆች)፣ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር እና ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ የነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከላት ሲሆኑ ከእነዚህ ተቋማት መካከል የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ከሕግ ሙያ ውጭ የሆኑ በጎ-ፍቃደኞችን ስልጠና በመስጠት ነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት ይጠቀማል።¹⁴⁸

ከባለሙያ ብቃት አንጻር ፍትሕ ቢሮን ስንመለከተ ምንም እንኳን ከወረዳ ወረዳ ቢለያይም በተወሰነ መልኩ የክርክር ብቃት ችግር መኖር እና ወረዳዎች እና ንዑስ-ወረዳዎች ላይ በቂ ባለሙያ ባለመኖር ምክንያት ጫና ሲፈጠር የአገልግሎት ጥራቱን የሚጎዳበት ሁኔታ ይስተዋላል።¹⁴⁹ በቢሮ በኩል የብቃት ችግሮችን ለመቅረፍና የመዝገብ ጥራትን ለመጠበቅ ሲባል በሚቀርቡ የነጻ የሕግ አገልግሎት መዛግብት (ጉዳዮች) ላይ በባለሙያዎች መካከል በሚደረግ የጋራ ውይይት ሙሉ በሙሉ የጥራት ችግሩን ይቀርፋል ባይባል እንኳን በባለሙያ ምክንያት የሚመጣውን የጥራት ችግር ለማስወገድ እየተሰራ ነው።¹⁵⁰ በጠበቆች የሚሰጠውን ነጻ የሕግ አገልግሎት ጥራት ስንመለከት በሁሉም ባለሙያዎች ላይ የሚከሰት ባይሆንም አንዳንድ ባለሙያዎች በነጻ የሚይዟቸው ጉዳዮችን ተከፍሏቸው በሚይዙት ልክ ትኩረት ያለመስጠት እና ጉዳዩን በአግባቡ ያለመከታተል ሁኔታ ይታያል። ይህ ደግሞ የአገልግሎቱን ጥራት በእጅጉ የሚጎዳበት ሁኔታ ይስተዋላል።¹⁵¹

¹⁴⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

¹⁴⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 141፣ ወ/ሮ ሀይማኖት፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአቶሱስ ደምሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

¹⁵⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ

¹⁵¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለአቶሱስ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአቶሱስ ደምሴ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ከዚህ በላይ በተደጋጋሚ እንደተገለጸው በአማራ ክልል ነጻ የሕግ አገልግሎት ከሚሰጡ አካላት መካከል አንደኛው የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍ ሲሆን ቅርንጫፍ ጽ/ቤቱ አገልግሎቱን የሚሰጠው በበጎ-ፍቃደኛ ጠበቆች እና የሕግ ባለሙያ ባልሆኑ በአብዛኛው መምህራን የተካተቱበት ሲሆን ከጠበቆች አንጻር በአገልግሎት ጥራት ላይ የሚነሳው ችግር በክፍያ በሚሰሩት ልክ የነጻ የሕግ ድጋፉን ያለመመልከት እና ጥራቱን ያልጠበቀ አቤቱታ ዝግጅት እንደዚሁም ክርክር ማድረግ ይስተዋላል።¹⁵²

የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል አገልግሎቱን የሚሰጠው የመጀመሪያ ድግሪ ያላቸው የሕግ ባለሙያዎችን በመመደብ፣ በሕግ ተማሪዎች እና በዩኒቨርሲቲው የሕግ መምህራን ሲሆን የአገልግሎት ጥራትን ለመጠበቅ ሲባል የዩኒቨርሲቲው መምህራን ተማሪዎችን እና የማዕከል የሕግ ባለሙያዎች እንዲደግፉ ይደረጋል። በተጨማሪም ተማሪዎች ከሶስት ያላነሱ በጋራ እንዲወያዩ ለማስቻል ይመደባሉ። ይህም ሁኖ ጥራቱ ሙሉ በሙሉ ችግር የለበትም ማለት አይቻልም።¹⁵³

4.4.2 የጉዳይ አመራር እና ጉዳይን መከታተል

የጉዳይ አመራር እና ጉዳይን መከታተል በነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥ ጥራት ላይ ጉልህ የሆነ ጥቅም ያለው ነው።¹⁵⁴ ከዚህ አንጻር የማዕከላቱን አሰራር ለመመልከት ያክል ፍትሕ ቢሮ የጉዳይ አመራር መከታተያ ዘዴ አዘጋጅቶ የቀረቡለትን ጉዳዮች ይከታተላል። ቢሮው በራሱ በተቋሙ አገልግሎቱን በሚሰጥበት ጊዜ አገልግሎቱን የሚሰጠው በሚመድባቸው ዐቃቤያነት-ሕግ አማካኝነት በመሆኑ የራሱ የጉዳይ አመራር እና ጉዳዩን መከታተያ ስርዓት (የመከታተያ ቅፅ) ስላለው የጉዳይ አመራር እና ጉዳዩን በመከታተል ረገድ ጥሩ ነው ሊባል የሚችል ነው።¹⁵⁵ በቢሮው በሚደረግ ክትትል የተሰሩ መዛግብትን በመመርመር ማስረጃ አሰባሰብ፣ ክርክር እና ክስ አዘገጃጀት ላይ ያጋጠሙ ችግሮች ላይ በተገኘው ግኝት መሰረት ግብረ-መልስ በመስጠት

¹⁵² ዝኒ ከማሁ፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

¹⁵³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 83፣ አቶ ቢኒያም አዕምሮ

¹⁵⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 121፣ Ethiopian Lawyers' Association, P. 89

¹⁵⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዮ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 141፣ ወ/ሮ ሀይማኖት፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

እንዲስተካከሉ የሚደረግበት ሁኔታ መኖሩ በየሩብ አመቱ በሚቀርቡ የሥራ አፈጻጸም ግምገማዎችም የነጻ የሕግ አገልግሎት የሚገመገም መሆኑ በጣም ጥሩ የሚባል ነው።¹⁵⁶ ከቢሮው ውጭ ለጠበቆች የሚመራቸውን ጉዳዮች በተመለከት በየደረጃው ያሉ ጽ/ቤቶች ጠበቆችን የሚከታተሉበት አሰራር አለ ለማለት ያስቸግራል። በተለይ ባህር ዳር ከተማ ለጠበቆች ጉዳዩ የሚመራው በፍትሕ ቢሮ እና በጠበቆች ማህበር በተደረገ ስምምነት ጉዳይን የመከታተልና የመምራት ኃላፊነት ለጠበቆች ማህበር የተሰጠ በመሆኑ ቢሮውም ሆነ በስሩ ያሉ ጽ/ቤቶች ለጠበቆች ጉዳይ እየመሩና እየተከታተሉ ያሉበት ሁኔታ የለም።¹⁵⁷ በሌሎች ዘዎች ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጡ ጠበቆችን በተመለከተም ፍትሕ ቢሮው የጉዳይ አመራር እና ጉዳዩን በመከታተል ረገድ ኃላፊነቱን እየተወጣ ያለው ፍትሕ ቢሮው ሲሆን ይህንንም የሚያደርገው የቢሮው ተዋረድ ጽ/ቤቶች ጠበቃው የሚጠበቅበትን ነጻ የሕግ አገልግሎት ስለመስጠቱ በሚሰጡት ማረጋገጫ መሰረት ነው።¹⁵⁸ በአጠቃላይ ፍትሕ ቢሮው በሕግ ከተሰጠው ኃላፊነት አንጻር በክልሉ ጠበቆች በኩል እየተሰጠ ያለውን ነጻ የሕግ አገልግሎት በመከታተል እና ጉዳይን መርቶ እንዲሰሩ በማድረግ እረገድ እየሰሩ ያለው ሥራ ጠንካራ ነው ሲባል የሚችል አይደለም።¹⁵⁹

የጠበቆች ማህበር የጉዳይ አመራር እና ጉዳዩን በመከታተል ረገድ ያለውን ተግባራዊ አሰራር ስንመለከት ባህር ዳር ከተማ ላይ አገልግሎቱን የሚሰጡ የሕግ ባለሙያዎች (ጠበቆች) የሚሞሉት ፎርም በማዘጋጀት የክትትል ስርዓት ያደርጋል።¹⁶⁰ የጠበቆች ማህበር ለጠበቆች የተመራን ጉዳይ ከተመራበት ጊዜ ጀምሮ እስከ ፍጻሜው ድረስ የሚከታተል ሲሆን ጉዳይ የተመራለት ማንኛውም ጠበቃ ጉዳዩ የደረሰበትን ደረጃ በጽሁፍ ለማህበሩ ሪፖርት ያደርጋል።

¹⁶¹ ውሳኔ ያገኘ ጉዳይ ከሆነ የውሳኔ ግልባጭ ማቅረብ አለበት። በዚህ አግባብ ሪፖርት ያላደረገ

---

¹⁵⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ
¹⁵⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 141፣ ወ/ሮ ሀይማኖት፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሐይለስላሴ
¹⁵⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ
¹⁵⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ አቶ መንበሩ ማናዩ
¹⁶⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለእየሱስ ደምሴ
¹⁶¹ ዝኒ ከማሁ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

እና አገልግሎት መስጠቱን ማህበሩ አረጋግጦ ለፍትሕ ቢሮ ካልተገለጸ የሙያ ፍቃድ እድሳት አገልግሎት በፍትሕ ቢሮ በኩል አያገኝም።¹⁶²

በአማራ ክልል ነጻ የሕግ አገልግሎት ከሚሰጡ አካላት መካከል አንደኛው የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ባህር ዳር ቅርንጫፍ ሲሆን ቅርንጫፍ ጽ/ቤቱ አገልግሎቱን የሚሰጠው በበጎ ፍቃደኛ ጠበቆች ሲሆን ጉዳይ አመራር እና ክትትልን በተመለከተ በተቻለ መልኩ ጉዳዮች የተሻለ አፈጻጸም ላለው ጠበቃ ይመራሉ፤ የተመሩት ጉዳዮችም ላይ አስፈላጊው ክትትል ይደረጋል። እንደዚሁም በተሰጡ ውሳኔዎች ላይ ለደንበኞች ካልተወሰነ ይግባኝ ያስብላል አያስብለም የሚለውን የማህበሩ ባለሙያዎች በጋራ በመመርመር በጉዳዩ ላይ ተገቢው ውሳኔ ይወሰናል። በዚህ መልኩ በመከታተል ጉዳዮች በትክክለኛው መንገድ እንዲሄዱ ለማድረግ ይሞክራል።¹⁶³

የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከል አገልግሎቱን የሚሰጠው ባሉት ማዕከላት የመጀመሪያ ድግሪ ያላቸው የሕግ ባለሙያዎችን፣ ተማሪዎችን እና በዩኒቨርሲቲው የሕግ መምህራንን በመመደብ ሲሆን በማዕከላቱ በሚሰጡ አገልግሎቶች ሰፊ ድጋፍ እና ክትትል የሚደረግ ሲሆን በእያንዳንዱ ጉዳይ ላይ ሙያው ያላቸው መምህራን ጉዳዮችን የሚመረምሩበትና ውሳኔ ያገኙ መዛግብትም የሚገመገሙበት አሰራር አለ።¹⁶⁴

4.4.3 ሥልጠና

የነጻ የሕግ አገልግሎት ለመስጠት አገልግሎቱን ለሚሰጡ አካላት ፍላጎትን መሰረት ያደረገ ስልጠና ሊሰጥ ይገባል። ስልጠናው ንድፈ-ሐሳብ እና ተግባርን መሰረት ባደረገ መልኩ የመሰረታዊ ሕግ ዕንሰ-ሐሳብን እና ተግባራዊ እየተደረጉ ያሉ ሕጎችን እንደዚሁም የተግባራት፣ የማማከርን፣ የአገልጋይነትን፣ የስምምነት (negotiation) እና ሽምግልና (mediation) ክህሎትን ያካተተ መሆን አለበት።¹⁶⁵

¹⁶² ዝኒ ከማሁ

¹⁶³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ

¹⁶⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ

¹⁶⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ Anchinesh Shiferaw, Ghetnet Mitiku, ገጽ 90

የአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮን ስንመለከት አልፎ አልፎ የሚሰጡ ስልጠናዎች ያሉ ቢሆንም በነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥ ወቅት የገጠሙ ችግሮችን በመለየት አገልግሎቱን ለማሻሻል የሚረዱ እና ችግር ሊፈታ በሚችል የዕውቀት፣ የክህሎት እና አመለካከት ስልጠና የተሰጠበት ሁኔታ የለም።¹⁶⁶ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር በበኩሉ ለበጎ-ፍቃደኛ ጠበቆች እና የሕግ ባለሙያ ላልሆኑ በጎ-ፍቃደኛ አገልግሎት ሰጭዎች በአመት አንድ ጊዜ ስልጠና የሚሰጥ ሲሆን ስልጠናው ለማንቃቂያ አገልግሎት የታለመ ከመሆኑ አንጻር በአገልግሎቱ ላይ ትኩረት ተደርጎ የሚሰጥ ስላልሆነ ችግር የሚፈታ አይደለም።¹⁶⁷ ጠበቆች ማህበር በኩል አገልግሎቱን አስመልክቶ ለጠበቆች ምንም ዓይነት ስልጠና የተሰጠበት አጋጣሚ የለም።¹⁶⁸ ከስልጠና አንጻር አገልግሎቱን ለሚሰጡ ባለሙያዎች ማለትም ለተማሪዎች፣ ለማዕከል የሕግ ባለሙያዎች፣ ለዩኒቨርሲቲ መምህራን እና ለዳኞች ስልጠና በመስጠት የተሻለ ሁኖ የሚገኘው ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሲሆን ዩኒቨርሲቲው ቢያንስ በሩብ አመት አንድ ጊዜ ነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥን እና ሌሎች መሰረታዊ ሕጎችን ጭምር ያካተተ ስልጠና ይሰጣል።¹⁶⁹

በአጠቃላይ የክልሉን ነጻ የሕግ አገልግሎት ስንመለከተው ጥራትን ለማሻሻል ታስቦ መደበኛ በሆነ ሁኔታ አገልግሎቱን ለሚሰጡ ባለሙያዎች (ግለሰቦች) ስልጠና እየተሰጠ ነው ብሎ ለመደምደም አይቻልም።

4.5 ትብብር እና ቅንጅታዊ አሰራር

የባለድርሻ አካላት ቅንጅታዊ አሰራር አለመኖር ለነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥ ከፍተኛ እንቅፋት በመሆኑ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት ቅንጅታዊ አሰራርን ማጠናከር ይኖርባቸዋል።¹⁷⁰ መረጃዎች እንደሚያሳዩት ከሆነ በክልሉ በተግባር ያለው አሰራር የተለያየ እና የተበታተነ መሆኑን ነው።

¹⁶⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዩ
¹⁶⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሀይለስላሴ
¹⁶⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአየሱስ ደምሴ
¹⁶⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ተባባሪ ፕሮፌሰር በላይነህ አድማሱ
¹⁷⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 121፣ Ethiopian Lawyers' Association

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

¹⁷¹ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው በአማራ ክልል በዋነኝነት ነጻ የሕግ አገልግሎት እየሰጡ ያሉት ፍትሕ ቢሮ፣ የጠበቆች ማህበር (ጠበቆች)፣ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር እና ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ ሲሆኑ በእነዚህ መካከል ያለውን ትብብር እና ቅንጅታዊ አሰራር በሚጠበቀው ልክ ጠንካራ ነው ማለት አይቻልም። ተቋማቱ መደበኛ በሆነ ሁኔታ ትብብር እና ቅንጅት ፈጥረው ሲሰሩ አይታይም። በወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው እንደተገለጸው ፍትሕ ቢሮው ነጻ የሕግ አገልግሎትን የማስተባበር እና የማጠናከር ኃላፊነት ያለበት ቢሆንም በክልሉ የሚገኙ አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማትን በማስተባበር እና በማቀናጀት በኩል እየሰሩ አይገኝም። አልፎ አልፎ አመታዊ ሪፖርት ሲደረግ ጠበቆች የሚገኙበት ሁኔታ ከመኖር ውጭ ከጠበቆች ማህበር ጋር ተቀራርቦ አገልግሎት አሰጣጡን አስመልክቶ በተጨማሪም የሰራውን ሥራ አናገኝም።¹⁷² በአጠቃላይ በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥን መሰረት ያደረገ ችግር ሊፈታ የሚችል አሰራር ዘርግቶ በመቀናጀት እና በመተባበር ከመስራት ይልቅ በተበታተነ መንገድ መሆኑ የአገልግሎት ጥራት እንዳይኖር፣ የሀብት ብክነት እንዲፈጠር፣ ቁጥጥር እና ክትትል እንዲላለ በማድረግ ጥራት ያለው ተገልጋይን የሚያደክ አገልግሎት በክልሉ እዳይፈጠር ያደርጋል።

5. ማጠቃለያ እና ምክራ-ሐሳብ

5.1 ማጠቃለያ

በኢትዮጵያ የሕግ ሥርዓት በተለይም በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ሕገ-መንግስት በወንጀል የተከሰሱ ሰዎች ጠበቃ ሊቆምላቸው እንደሚገባ እንደዚሁም ፍትሕ የማግኘት መብትን ደንግጎ እናገኘዋለን። ነገር ግን የፍትህ-ብሔር ጉዳይን ነጻ የሕግ አገልግሎት በተመለከተ ሕገ-መንግስቱ ደንግጎ አናገኘውም። በሕገ-መንግስቱ ዕውቅና የተሰጠው ፍትሕ የማግኘት መብት ተረጋግጧል ለማለት ከሚቻልባቸው ጉዳዮች መካከል ነጻ የሕግ አገልግሎት የማግኘት መብት ከወንጀል ባለፈ በፍትህ-ብሔር ጉዳይም ተግባራዊ ሲደረግ ነው።

¹⁷¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 66፣ አቶ መንበሩ ማናዮ፣ አቶ ደሴ ተክለሀይማኖት፣ አቶ ሀብቱ ንብረት እና አቶ ገበያው ሞላ፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 141፣ ወ/ሮ ሀይማኖት፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአብሱስ ደምሴ እና የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 76፣ ወ/ሮ ዊንታና ሐይለስላሴ

¹⁷² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አቶ ሀይለአብሱስ ደምሴ

ከሕገ-መንግስቱ በጠጨማሪ የሀገሪቱ የወንጀል ፍትሕ ፖሊሲ፣ የፌዴራል ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 943/2008 ዓ.ም በፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት በአዋጅ አንቀጽ 6(4)(ረ) እንደዚሁም የፌዴራል የጥብቅና አገልግሎት ፍቃድ አሰጣጥና አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1249/2013 ዓ.ም አንቀጽ 31 በፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎትን በተመለከተ በግልጽ ያስቀምጣሉ።

በአማራ ክልል ያለውን የነጻ ሕግ አገልግሎት የሕግ ማዕቀፍ ስንመለከት በዋነኝነት የሚጠቀሰው የአማራ ብሔራዊ ክልልዊ መንግስት አስፈጻሚ አካላት ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 280/2014 ሲሆን የክልሉ ፍትሕ ቢሮ በክልሉ ፍርድ ቤቶች ክስ ለመመስረት የገንዘብ አቅም የሌላቸውን ዜጎች በተለይም ሴቶች፣ ህጻናት፣ አካል ጉዳተኞችን እና አረጋውያንን ወክሎ ይከራከራል። ነገር ግን ይህን አዋጅ ተከትሎ ነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥን አስመልክቶ ዝርዝር ደንብ ወይም መመሪያ መውጣት ያለበት ቢሆንም አገልግሎቱን የመስጠት ኃላፊነት ያለበት የክልሉ ፍትሕ ቢሮ ነጻ የሕግ አገልግሎቱን የተመለከተ ዝርዝር መመሪያ ይህ ጥናት እስከተከናወነበት ጊዜ ድረስ አላወጣም።

ሌላው ምዝገባና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ ማስፈጸሚያ ደንብ ተጠቃሚዎችን ለመምረጥ በተለይ ድህነትን አስመክቶ ያስቀመጠው መለኪያ አሁን ካለው ነባራዊ ሁኔታ ጋር የተጣጣመ አለመሆኑ ነው። ከድህነት ጋር ተያይዞ ተጠቃሚ መሆን የሚገባው ሰው የገቢ መጠኑ በወር ብር 240 በታች የሆነ እና በትርፍነት ሊወሰድ የሚችል የሚንቀሳቀስ እና የማይንቀሳቀስ ንብረት የሌላቸው እና እነዚህ ሁኔታዎችም በአቅራቢያ በሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት በሶስት ምስክር ተረጋግጦ መቅረብ እንዳለበት ያስገድዳል። ከዚህ አንጻር የተቀመጠው የገንዘብ መጠን በወቅቱ በነበረው ሁኔታ ድህነትን ለመግለጽ በቂ ሊሆን ይችላል። ነገር ግን ይህ ሕግ ከወጣ አሁን 21 ዓመታት አካባቢ አስቆጥሯል። በእነዚህ አመታትም የሀገሪቱ ኢኮኖሚና የገቢያ ሁኔታ ግንዛቤ ውስጥ ሊያስገባ የሚችል እና ተግባራዊነቱን አስቸጋሪ ያደርገዋል።

የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) ፈጠራ በክልሉ በበቂ ሁኔታ እየተሰጠ አለመሆኑ የነጻ ሕግ አገልግሎት የፕሮግራም ተደራሽነት ላይ ከፍተኛ ክፍተት እየፈጠረ ሲሆን በአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ ስር ከሚገኙ ፍትሕ ጽ/ቤቶች ሪፖርት መረዳት እንደሚቻለው ግንዛቤው ከተፈጠረላቸው የማህበረሰብ ክፍሎች መካከል ከፍተኛውን ቁጥር ይዞ የምንመለከተው የገጠሩ የማህበረሰብ እና

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

ድሀ የከተማ ነዋሪ የማህበረሰብ ክፍል ሳይሆን ተማሪዎች ሁነው እናገኘዋለን። ይህ ደግሞ የሕግ ግንዛቤ (ንቃተ-ሕግ) ፈጠራ ተግባሩ በአገልግሎቱ ተጠቃሚ መሆን የሚገባቸውን አካላት ማዕከል ያደረገ ነው ለማለት አያስችልም።

ሌላው የግንዛቤ ፈጠራ ሥራ የነጻ የሕግ አገልግሎት ማዕከላት ፕሮግራማቸውን ማስተዋወቅን የተመለከተ ሲሆን በአማራ ክልል ፕሮግራምን አስተዋውቆ ከመስራት አንጻር ችግር ያለበት ነው። ፡ ይህም በክልሉ የነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ አካላት ፕሮግራማቸው ተደራሽ እንዲሆን ግንዛቤ እየፈጠሩ ያለበት ሁኔታ በቂ አለመሆኑ ነው።

የቦታ ተደራሽነትን አስመልክቶ በክልሉ ውስንነቶች ይስተዋላሉ። ከክልሉ ፍትሕ ቢሮ ውጭ ለምሳሌ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበርን፣ የባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ እና ጠበቆችን ስንመለከት ከመልክዓ-ምድራዊ ተደራሽነት አንጻር አገልግሎቱ ውስንነት አለበት ማለት ይቻላል። በአብዛኛው ነጻ የሕግ ድጋፍ ሰጭ ተቋማት ተከማቸተው የሚገኙት በክልሉ በሚገኙ ትልልቅ ከተሞች አካባቢ ብቻ ነው። የገጠር አካባቢ እና ትንንሽ ከተሞች የክልሉ ነዋሪዎች አገልግሎታቸውን እያገኙ ነው ማለት አይቻልም።

ሌላው አገልግሎቱን የሚሰጡ አካላት የሚገኙበት ልዩ ቦታዎች (location of legal aid providers) ለአገልግሎቱ ተጠቃሚዎች ምቹት ያላቸው አይደሉም። በተለይ ቢሮዎች ለአካል ጉዳተኞች አገልግሎቱን ለማግኘት አስቸጋሪ መሆናቸውን ማረጋገጥ ተችሏል። ለምሳሌ ብንመለከት ፍትሕ ቢሮ በዊልቸር የሚንቀሳቀስ የአገልግሎቱ ተጠቃሚ የሚመለከተውን የፍትህ-ብሔር የሥራ ሂደት አስተባባሪ ወይም ባለሙያ ለማግኘት ሶስተኛ ፎቅ በደረጃ መውጣት ይኖርበታል። የቢሮው ደረጃ ደግሞ ለዊልቸር ምቹ አይደሉም። ሌላው የባህር ዳር ከተማ አስተዳደር ፍትሕ ጽ/ቤት ፎቅ ባይሆንም መተላለፊያው ጠባብ በመሆኑ ለአካል ጉዳተኞች ምቹ አይደለም። የባህር ዳር ዙሪያ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤት የበር ደረጃው ከፍትሕ እና የውስጥ መተላለፊያ ኮሪደር ጠባብ እና ጨለማ መሆኑ ለተጠቃሚዎች ምቹት የሚነሱ ናቸው።

የግንዛብ (የበጀት) እጥረት በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት አሰጣጥ ላይ ዋነኛ ችግር ነው። በአማራ ክልል ያለውን ሁኔታ ስንመለከት ከአማራ ክልል ፍትሕ ቢሮ፣ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር፣ የጠበቆች ማህበር እና ባህር ዳር ዩኒቨርሲቲ አገልግሎቱን ለሚሰጣቸው ሰዎች በተወሰነ መልኩ ወጪዎችን የመሸፈን ሁኔታ ቢኖርም በቂ በሚባል ደረጃ አይደለም። ለዚህም መሰረታዊ ችግሩ እነዚህ ተቋማት አገልግሎቱን መስጠት የሚያስችል እራሱን የቻለ በጀት ትኩረት ተሰጥቶት

አለመመደቡ እና ቋሚ ገቢ አለመኖር የፈጠረው የበጀት እጥረት ነው። የነጻ የሕግ አገልግሎት ተጠቃሚ መምረጥ በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት ከመስጠት አንጻር ችግር ያለበት ነው። ይህም የመክፈል አቅም የሌላቸው ሰዎች እነማን ናቸው የሚለውን የተመለከተ ነው። የጥብቅና ፍቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ ማስፈጸሚያ ደንብ ከተቀመጠው መለኪያ ውጭ ድህንነትን ለመለየት የሚያስችል መለኪያ በሕግ አውጥቶ በተግባር እያዋለ ያለ የነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጥ አካል በክልሉ የለም።

ሌላው ከድህነት ማስረጃ ጋር በተገናኘ ለአገልግሎቱ ሰጭዎች ችግር የሆነው አገልግሎቱን ማግኘት የማይገባቸው በራሳቸው ጠበቃ አቁመው መከራከር የሚችሉ ሰዎች ከማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ አቅርበው አገልግሎቱን የሚያገኙበት ሁኔታ ያለ ሲሆን በሌላ በኩል ደግሞ ድሀ የሆኑ እና አገልግሎቱን ማግኘት የማይገባቸው ሰዎች በተለያዩ ተጽዕኖዎች ምክንያት የማህበራዊ ፍርድ ቤት የድህነት ማስረጃ ማቅረብ ባለመቻላቸው አገልግሎት የማያገኙበት ሁኔታ መኖሩ ነው። ከሚሰጠው አገልግሎት (Services Provided) አንጻር ስንመለከተው በቂ ነው ባይባልም ከሚሰጡት የቃል ምክር፣ አቤቱታ ማዘጋጀት፣ ፍርድ ቤት ቁም መከራከር እስከ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት ድረስ ያካተተ ነው። የበለጠው ችግር የሚታየው የሚቀርበው አገልግሎት ሽፋን አገልግሎቱን ማግኘት ከሚገባቸው የማህበረሰብ ክፍሎች ቁጥር አንጻር ስንመለከተው እጅግ በጣም ዝቅተኛ ሁኖ እናገኘዋለን።

የአገልግሎት ጥራት በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት ላይ ውስንነት የሚታይበት ነው። አገልግሎቱን የሚሰጡ ተቋማት በአቅም ውስንነት እና በስነ-ምግባር ችግር ምክንያት ጥራት ያለው አገልግሎት የመስጠት ውስንነት ይታያል። ለአብነት በፍትሕ ቢሮ በኩል የክርክር ብቃት ችግር፣ በኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር ከሕግ ባለሙያ ውጭ ባሉ በጎ-ፍቃደኞች ላይ ያለው የዕውቀት ችግር እና በጠበቆች በኩል ደግሞ የተወሰኑ ጠበቆች ተከፍሏቸው የሚሰሩትን የጥብቅና ብቃት እና ትኩረት ለነጻ የሕግ አገልግሎት አለመስጠት ጥራቱን እያንደለው ይገኛል።

ሌላው ግልጽ የሆነ የጉዳይ አመራር እና ጉዳይን መከታተያ ስልት አለመኖር እና በአግባቡ ጉዳይን አለመምራት እና አለመከታተል እንደዚሁም ችግር ሊፈታ በሚችል የዕውቀት፣ የክህሎት እና አመለካከት ስልጠና አገልግሎቱን ለሚሰጡ ባለሙያዎች አለመስጠት በአገልግሎት ሰጭ ተቋማት ላይ የሚታይ ችግር ነው። የባለድርሻ አካላት ቅንጅታዊ አሰራር አለመኖር ለነጻ የሕግ

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትህ-ብሔር ጉዳይ ነጻ የሕግ አገልግሎት ተግባራዊ አፈጻጸም ዳሰሳ

አገልግሎት አሰጣጥ ክፍተት እንቅፋት በመሆኑ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት ቅንጅታዊ አሰራርን ማጠናከር ይኖርባቸዋል። የአማራ ክልልን ሁኔታ ስንመለከት በነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ ተቋማት መካከል የቅንጅትና የትብብር አሰራር እየተከናወነ እናገኘውም።

5.2 ምክራ-ሐሳብ

ከሕግ አንጻር

- የክልሉን ነጻ የሕግ አገልግሎት አስመልክቶ እራሱን የቻለ አዋጅ ወይም ደንብና መመሪያ እንዲወጣ መደረግ አለበት። አገልግሎቱ የሚሰጥባቸውን ጉዳዮች እና ዓይነቶችን፣ አገልግሎቱ ሊሰጣቸው የሚችሉ የሕብረተሰብ ክፍሎች፣ አገልግሎት ሰጪዎች ሊኖራቸው ስለሚገባ ብቃት ግልፅ መስፈርት የያዘ፣ በአገልግሎት ሰጭዎች መካከል የትብብርና ቅንጅታዊ አሰራር የሚመለከት እና በአገልግሎቱ ዙሪያ የተሰማሩ የሲቪል ማህበረሰብ ድርጅቶችን የሚያበረታታ ሕግ የሚመለከተው የክልሉ መንግስት ማውጣት አለበት።
- የጥብቅና ፍቃድ አሰጣጥ፣ ምዝገባና የጠበቆች ስነ-ምግባር መቆጣጠሪያ ማስፈጸሚያ ደንብ የድህነት ማስረጃን አስመልክቶ ከድህነት ጋር ተያይዞ ተጠቃሚ መሆን የሚገባው ሰው የገቢ መጠኑ በወር ብር 240 (ሁለት መቶ አርባ ብር) በታች የሆነ እና በትርፍነት ሊወሰድ የሚችል የሚንቀሳቀስ እና የማይንቀሳቀስ ንብረት የሌላቸው መሆንን እና እነዚህ ሁኔታዎችም በአቅራቢያ በሚገኝ ማህበራዊ ፍርድ ቤት በሶስት ምስክር ተረጋግጦ መቅረብ እንዳለበት ያስገድዳል። በዚህ ሕግ የተቀመጠው የገንዘብ መጠን አሁን ባለው ሁኔታ እጅግ በጣም ዝቅተኛ በመሆኑ የገንዘብ መጠኑን የሚያሻሽል ደንብ የክልሉ አስተዳደር ምክር ቤት እንዲያወጣ ቢደረግ።

ከተደራሽነት አንጻር

- ነጻ የሕግ ድጋፍ አገልግሎት የሚሰጡ አካላት የገጠሩን ማህበረሰብ እና አገልግሎቱ የሚያስፈልጋቸውን የከተማ ማህበረሰብ ክፍል መሰረት ያደረገ የሕግ ግንዘቤ ፈጠራ እንዲሰሩ ቢደረግ። በተለይ የፍትሕ ቢሮ የግንዛቤ ፈጠራ ሥራ ከትምህርት ቤቶች ወጥቶ የሚመለከታቸው የማህበረሰብ ክፍሎች ላይ ያተኮረ ቢሆን።
- በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ አካላት በተለይ ጠበቆች አገልግሎታቸውን ለገጠሩ ማህበረሰብ ጭምር የሚሰጡበት ሁኔታ እንዲፈጠር የክልሉ መንግስት ሁኔታዎችን ቢያመቻች በተለይ ደግሞ አገልግሎቱን መሰረት ያደረገ የወጪ ማካካሻ ስርዓት ቢዘረጋ።

- የፍትሕ ቢሮ፣ የኢትዮጵያ ሴቶች የሕግ ማህበር እና የጠበቆች ማህበር ቢሮዎች ለተጠቃሚዎች ምቹ እንዲሆኑ ማመቻቸት በተለይ ለአካል ጉዳተኞች ምቹ የሆኑ ቢሮዎችን መጠቀም የሚቻልበትን ሁኔታ ማመቻቸት ቢቻል።
- የገንዘብ (የበጀት) ተደራሽነትን በተመለከተ በመንግስት በጀት የሚንቀሳቀሱ የአገልግሎት ሰጭ አካላት የክልሉ መንግስት ለነጻ ሕግ አገልግሎት ትኩረት ሰጥቶ እራሱን የቻለ በጀት እንዲመደብ ቢያደርግ በተለይ ደግሞ ወረዳ ፍትሕ ጽ/ቤቶች ላይ ያለውን የበጀት ችግር የወረዳ አመራር አካላት እንዲገነዘቡት እና ለጉዳዩ ትኩረት እንዲሰጡት ቢደረግ። ዩኒቨርሲቲዎች አካባቢ ደግሞ የክልሉ መንግስት ትኩረት ሰጥቶ ለተጠቃሚዎች ተደራሽ የሚሆንበትን ሁኔታ ለማመቻቸት የሚያግዝ የቢሮ፣ የቁሳቁስ እና የበጀት ድጋፍ በማድረግ አገልግሎቱ እንዲሰፋ ቢያደርግ።
- የሚሰጠው አገልግሎት (Services Provided) ጋር በተገናኘ በተለይ ፍትሕ ቢሮ ከተጠቃሚዎች ቁጥር አንጻር ፍርድ ቤት ቁጥጥ የተከራከረበትን ጉዳይ ስንመለከት እጅግ በጣም ዝቅተኛ በመሆኑ አገልግሎቱ ለሚገባቸው ተጠቃሚዎች በአግባቡ የሚደርስበትን አሰራር በተለይ ቢሮው እና በስሩ ያሉ ተቋማት እንደሚሰጡ ሰፊ የማስተዋወቂያ ዘዴ (መድረክ) በማዘጋጀት የተጠቃሚዎችን ቁጥር ማሳደግ አለበት።
- የጉዳይ አመራር እና ክትትል ስርዓት መዘርጋት በተለይ ፍትሕ ቢሮ በወንጀል ፍትሕ ፖሊሲው ጭምር ነጻ የሕግ አገልግሎት ስርዓትን መዘርጋት ኃላፊነት ያለበት በመሆኑ የጉዳይ አመራር እና ክትትልን የተመለከቱ አሰራሮች መዘርጋት አለበት።
- ነጻ የሕግ አገልግሎት ላይ የሚሰሩ ባለሙያዎችን በዕውቀት፣ በክህሎት እና በአመለካከት ያለባቸውን ክፍተት የሚሞላ ስልጠናን በተመለከተ ሁሉም በክልሉ የሚገኙ ነጻ የሕግ አገልግሎት ሰጭ አካላትን ያሳተፈ ሥልጠና መስጠት ያስፈልጋል።
ቅንጅት እና ትብብር
- በክልሉ ነጻ የሕግ አገልግሎት የሚሰጡ አካላት የቅንጅት እና የትብብር አሰራር ስርዓት በክልሉ መዘርጋት ይኖርበታል። ከዚህ ጋር በተገናኘ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ፍትሕ ቢሮ ትልቅ ኃላፊነት የተሰጠው በመሆኑ የቅንጅት እና የትብብር የአሰራር ስርዓት እንዲዘረጋ ማድረግ ያለበት ሲሆን በዘላቂነት ችግሩን የሚፈታው ተጠያቂነት ሊያስከትል የሚችል ሕግ ማውጣት ነው።

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ልዩ ወሐይ ወልደዓዲቅ*

አሕፅሮተ-ይዘት

የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው ዘርፍ ለአንዲት ሀገር ዕድገት አስተዋፅዖው ከፍተኛ ነው። መሰረተ-ልማት እና ማህበራዊ አገልግሎት ሰጭ ተቋማትን ለመገንባት እና ለማስፋፋት በመንግስት የሚከናወኑ የኮንስትራክሽን ሥራዎች የማይታዩ ሚና አላቸው። ግንባታዎችን ውጤታማ በሆነ መልኩ ለማክናወን ደግሞ የሚያዘው የመንግስት የኮንስትራክሽን ውሎችን በተገቢው መንገድ ማስተዳደር አስፈላጊ ነው። በአማራ ክልል የሚፈፀሙ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎችን በሚመለከት የውል አስተዳደር ሁኔታው ምን እንደሚመስል እና የመፍትሔ-ሐሳቦችን በማመላከት ሂደት ላይ የጥናት ውስንነት አለ። በመሆኑም ይህ ጥናት በዋናነት የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው ለኢኮኖሚው እና ማህበራዊ ዘርፉ ሊያበረክት የሚገባውን ያክል አስተዋጽኦ እንዲያደርግ በመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች አስተዳደር ላይ ያሉ ችግሮችን በማጥናት በሚመለከተው የባለድርሻ አካል መፍትሔ እንዲሰጠው እና ክፍተቶች እንዲዘጉ ለማስቻል ዓላማ ያደረገ ነው። ጥናቱ ኢምፔሪካል (Non-Doctrinal) የምርምር ዘዴ ላይ መሰረት አድርጎ የዓላማ ተኮር ዳታ አሰባሰብ እና የጉዳይ ጥናትን በመጠቀም በአይነታዊ የጥናት ስልት ሕጋዊ ትንተና በማድረግ የተሰራ ነው። አንድ የመንግስት ተቋም ግዴታ የገባበትን የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል የኮንስትራክሽን ሥራ ውሎ ተግባራዊ እንዲሆን፣ የውሎን አፈፃፀም መከታተል እና በአግባቡ ስለመጠናቀቁ ማረጋገጥ እና ርክክብ እንዲፈፀም አሰሪው ውሎን የማስተዳደር ኃላፊነት አለበት። ፣ ነገር ግን አሰሪው ግዴታ የገባበትን የኮንስትራክሽን ሥራ ለመሆንዲሱ ወይም ለአማካሪው ካስተላለፈ በኋላ የቅርብ ክትትል አያደርግበትም፤ በዚህም የተነሳ ሥራው ለብልሹ አሰሪ የተጋለጠ ይሆናል። ፕሮጀክቱ የሚከናወንባቸውን ቦታዎች ከሶስተኛ ወገን አዕድቶ ያለማስረከብ፣ ቅድመ-ክፍያ ቶሎ ያለመልቀቅ እንዲሁም የተሰራበትን ክፍያ የተረጋገጠ የክፍያ የምስክር ወረቀት ሲቀርብ አረጋግጦ ወዲያውኑ ያለመክፈል ወይም የማንተት አንዳንዴም ጭራሹን

* ልዩ ወሐይ ወልደዓዲቅ፣ (LLB, LLM በኢንፎርሽን ቴክኖሎጂ እና አስተዳደር ከደብረ ማርቆስ ዩኒቨርሲቲ በ2012 ዓ.ም)፣ በአማራ ብ/ክ/ሙ/ ፍትሕ ቢሮ፣ በወንጀል የተገኘ ንብረት ማስመለስ ዳይሬክቶሬት የክልል ዐቃቤ-ሕግ እና ዳይሬክተር

ያለመክፈል፣ የጊዜ ማራዘሚያ፣ የዲዛይን ለውጥ፣ የቦታ ለውጥ፣ የለውጥ ሥራ፣ ተጨማሪ ሥራ፣ የመሳሰሉ ጥያቄዎች ሲቀርቡ አፋጣኝ ምላሽ ያለመስጠት፣ በአጠቃላይ በውል እና በሕግ የተቀመጡ የተዋዋይ ወገን ተነፃፃሪ ግዴታዎችን ያለመፈፀም እና የመሳሰሉ ችግሮች ከውሉ አስተዳደር አኳያ በአሰሪው ላይ ይታያሉ። እነዚህ ችግሮች መከሰታቸው ደግሞ ውሉ ውጤታማ ሆኖ እንደውሉ እንዲፈፀም ከማድረግ አንፃር ቀጥተኛ የሆነ ተፅዕኖ አሳድሯል። በመሆኑም ውል አስተዳደር አንድ ለተያዘ ውል እንደውሉ ተከናውኖ ለመጠናቀቅ መሰረት በመሆኑ ትኩረት ተሰጥቶት ሊሰራበት ይገባል። ስለዚህ አሰሪ የመንግስት ተቋማት የኮንትራክቸን ሥራዎችን ለማከናወን ከቅድመ-ውልና እና ከውል በኋላ ለሚከናወኑ ተግባራት ከባልሹ አሰራር የፀዳ ግልፅ እና ተጠያቂነት የሰፈነበት የአሰራር ስርዓት መዘርጋት ይኖርበታል። የአሰሪ እና አማካሪን ግንኙነት የሚመራ መብትና ግዴታቸውን በግልፅ የያዘ እንዲሁም ተጠያቂነትን የሚያስከትል ወጥ የሆነ ውል ወይም የአሰራር ስርዓት በክልሉ ሊኖር ይገባል። በአጠቃላይ በክልል ደረጃ ቢያንስ ትልልቅ የመንግስት ኮንትራክቸን ፕሮጀክቶችን ስኬታማ እና ወጪ ቆጣቢ በሆነ መልኩ እንዲከናወኑ የክልሉ መንግስት በዕውቀት እና በልምድ ላይ ተመስርቶ የውል አስተዳደርን ሥራ ሊያከናውን የሚችል አደረጃጀት መፍጠር ያስፈልጋል።

ቁልፍ ቃላቶች:- ኮንትራክቸን፣ የመንግስት ኮንትራክቸን ውል፣ ውል አስተዳደር

1. መግቢያ

በኢትዮጵያ ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ ያላቸው እና የህዝቦችን ተጠቃሚነት የሚያረጋግጡ የመሰረተ-ልማት ሥራዎች ለአብነት የኤሌክትሪክ ማመንጫ ግድቦች፣ የመስኖ ልማት ግድቦች፣ የባቡር መስመር ሥራዎች፣ የመንገድ ሥራዎች፣ የመኖሪያ ቤት ግንባታዎች፣ የውሃ፣ የትምህርት፣ የጤና የመሳሰሉ የኮንትራክሽን ሥራዎች ከሀገሪቱ ዓመታዊ በጀት ከግማሽ በላይ በመመደብ በስፋት እየተከናወኑ ይገኛሉ።¹ በአማራ ክልልም በተመሳሳይ በርካታ የኮንትራክሽን ሥራዎች ተከናውነዋል አሁንም እየተከናወኑ ይገኛሉ።

ይሁን እንጂ በክልላችን ቀላል የማይባሉ የኮንትራክሽን ሥራዎች ከልክ በላይ እየተጓጉቱ እና ውላቸው እየተቋረጠ መንግስትን ለሌላ ወጪ የሚዳርጉበት ብሎም በዛው ተቋርጠው የሚቀሩበት ሁኔታ እየተበራከተ መጥቷል።² የዚህ ችግር መንስዔ ደግሞ ከቅድመ-ውል እስከ ድህረ-ውል ያሉ የዝግጅት የክትትልና የአስተዳደር ክፍተቶች የሚንጸባረቅበት መሆኑ፣ የኮንትራክሽን ዘርፉን የሚመሩት የሕግ ማዕቀፎች ተበታትነው የሚገኙና አከራካሪ መሆናቸው እንዲሁም ተዋዋይ ወገኖችና ባለድርሻ አካላት በቂ ግንዛቤ የሌላቸው መሆኑ ችግሩን ይበልጥ እንዲወሳሰብ ያደርጉታል።³

በሰዊን እና ቺንዳ በተባሉ ፀሀፊዎች እንደተጻፈው በኮንትራክሽን ኢንዱስትሪው የኮንትራክሽን ውል ግዴታ የተገባባቸው ፕሮጀክቶች በውሉ መሰረት መፈፀም ከማይችሉባቸው በተለምዶ ከሚታወቁት የጊዜ፣ የዋጋ እና የጥራት ምክንያቶች በተጨማሪ በቀጥታ እና በተዘዋዋሪ የሚከሰቱ ሌሎችም እንደ የደህንነትና የጤና ጉዳይ፣ የፋይናንሻል አቅም፣ የአካባቢ ሁኔታ፣ የደንበኛው/ተቋራጭ እርካታ፣ የባለድርሻ አካላት እና የቴክኖሎጂ ሁኔታ የሚገኙበት ሲሆን በአጠቃላይ አገላለፅ ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊ፣ አካባቢያዊ እና የቴክኖሎጂ እጥረት በሚል ሊገለፁ

¹ Baynesagn Asfaw Ambaw and Jan Telgen, the practice of performance-based-contracting(PBC) in developing countries’ public procurement : the case of Ethiopia, Journal of public procurement, 17 October 2017, page 3, <https://www.researchgate.net/publication/319459438>

² በአብክመ በግዥ እና ንብረት አስተዳደር መመሪያ ላይ የተደረገ ማሻሻያ፣ የአብክመ ገንዘብ ቢሮ፣ በቁጥር አብክመ 7/ቢ/ከቢ-01/02 በቀን 15/09/2014 ዓ.ም የተጻፈ፣ ክፍል ሁለት፣ መግቢያ

³ የኮንትራክሽን ኢንዱስትሪ ልማት ረቂቅ ፖሊሲ፣ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የከተማ ልማት እና ኮንትራክሽን ሚኒስቴር የተዘጋጀ፣ ግንቦት 2005 ዓ.ም፣ ቁጥር 3፣ ከገጽ 10-28

ይችላል።⁴ ከእነዚህ ችግሮች መካከል ደግሞ አሰሪውን የሚመለከቱ እና አስተዳደራዊ መፍትሔ የሚሹ ጉዳዮች ይገኙበታል።

በክልሉ የውሎች መቋረጥ ድርጊት ጫናው እና ችግሩ በተዋዋይ ወገኖች ላይ ብቻ የሚቆም ሳይሆን በውሎ ተጠቃሚ የሚሆኑ አካላትና መንግስት ላይም መድረሱ አይቀርም። ችግሩ በዚህም ሳያቆም ያለመግባባት እና ዋና የክርክር ምንጭ እየሆነ የፍርድ ቤቶችን እና የዐቃቢያነ-ሕግን ጊዜ፣ ጉልበት እና ገንዘብ ባልተገባ መንገድ እንዲባክን እያደረገ ነው። በመሆኑም የአማራ ክልል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ራሱን የቻለ የኮንስትራክሽን ጉዳዮችን የሚመለከት ችሎት ከፍቷል። እንዲሁም የአብዛኛ ፍትሕ ቢሮ በፍትሐ-ብሔር ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት የኮንስትራክሽን እና ግዥ ቡድን ተቋቁሞ እየሰራ ይገኛል።⁵

በ2013 ዓ.ም በክልል ደረጃ የክልል ዐቃቤ-ሕግ በክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በመንግስት ከሳሽነት 174 መዛግብት ብር 1,467,843,330.90 (አንድ ቢሊዮን አራት መቶ ስልሳ ሰባት ሚሊዮን ስምንት መቶ አርባ ሶስት ሺ ሶስት መቶ ሰላሳ ብር ከዘጠና ሳንቲም)፣ በመንግስት በተከሳሽነት 26 መዛግብት ብር 92,284,461.11 (ዘጠና ሁለት ሚሊዮን ሁለት መቶ ሰማንያ አራት ሺ አራት መቶ ስልሳ አንድ ብር ከአስራ አንድ ሳንቲም) በድምር 200 መዛግብት 1,560,127,792.01 (አንድ ቢሊዮን አምስት መቶ ስልሳ ሚሊዮን አንድ መቶ ሀያ ሰባት ሺ ሰባት መቶ ዘጠና ሁለት ብር ከዜሮ አንድ ሳንቲም) ብር የሆነ ጉዳይ ይዞ ተከራክሯል።⁶ በዞን ዐቃቤ-ሕግ ደግሞ በከፍተኛ ፍርድ ቤቶች በመንግስት ከሳሽነት 81 መዛግብት ብር 89,349,235.64 (ሰማንያ ዘጠኝ ሚሊዮን ሶስት መቶ አርባ ዘጠኝ ሺ ሁለት መቶ አምስት ብር ከስልሳ አራት ሳንቲም)፣ በመንግስት በተከሳሽነት 37 መዛግብት ብር 48,634,109.72 (አርባ ስምንት ሚሊዮን ስድስት መቶ ሰላሳ

⁴ E Soewin & T Chinda, factors affecting construction performance: exploratory factor analysis, IOP Conf. series: Earth and Environmental Science 140 (2018), doi: 10.1088/1755-1315/140/1/012102, page 2 & 6 accessed 2021

⁵ ስሜንህ ታደሰ፣ በአብዛኛ ፍትሕ ቢሮ የፍትሐ-ብሔር ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት የግዥ እና ኮንስትራክሽን ቡድን የክልል ዐቃቤ-ሕግና ቡድን መሪ፣ ጥር 19 ቀን 2017 ዓ.ም

- ወንደወሰን ይፍፍ፣ በአብዛኛ ፍትሕ ቢሮ የክልል ዐቃቤ-ሕግ፣ ጥር 25 ቀን 2017 ዓ.ም

⁶ ከአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ መ/ቤት የፍትሐ-ብሔር ጉዳዮች ዳይሬክቶሬት ከባህር ዳር ዋና መስሪያ ቤትና ቋሚ ምድቦች የመዛግብት፣ ሰነዶች እና የመረጃ ስርዓት ክትትል ባለሙያ ክፍል የተወሰደ

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

አራት ሺ አንድ መቶ ዘጠኝ ብር ክሳራ ሁለት ሳንቲም) በድምሩ 118 መዛግብት 137,983,345.36 (አንድ መቶ ሰላሳ ሰባት ሚሊዮን ዘጠኝ መቶ ስማኒያ ሶስት ሺ ሶስት መቶ አርባ አምስት ብር ክሳራ ስድስት ሳንቲም) የሆነ ጉዳይ ይዘው እየተከራከሩ ነበር።⁷ በአጠቃላይ 318 መዛግብት 1,698,111,137.37 (አንድ ቢሊዮን ስድስት መቶ ዘጠና ስምንት ሚሊዮን አንድ መቶ አስራ አንድ ሺ አንድ መቶ ሰላሳ ሰባት ብር ክሳራ ሰባት ሳንቲም) የገንዘብ መጠን ያለው የኮንስትራክሽን ጉዳዮች ወረዳ ያሉትን፣ የይግባኝና ተወስነው አፈጻጸም ላይ ያሉ መዛግብትን ሳይጨምር እስከ የካቲት ወር 2013 ዓ.ም ድረስ በክልሉ ፍርድ ቤቶች በክርክር ላይ መገኘቱ በኮንስትራክሽን ዘርፍ ላይ ችግር መኖሩን ያሳያል።

ደካማ የውል አስተዳደር ባለበት ውጤታማ የሆነ የውል አፈፃፀም ማግኘት የማይስችል ይልቁንም ወደ አላስፈላጊ ክርክሮች እና የይገባኛል ጥያቄዎች ይመራል። ትክክለኛ የውል አስተዳደር ግን ማንኛውንም ፕሮጀክት በተያዘለት በጀት እና የጊዜ ገደብ ውስጥ እንዲጠናቀቅ ያደርጋል። ስለዚህ በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ዘርፍ በተለይም በአማራ ክልል እየተፈፀሙ የሚገኙ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎችን የውል አስተዳደር በመፈተሽ ችግሮችን ለይቶ ክፍተቱን ሊሞላ በሚችል መልኩ ሊሰራበት የሚገባ ነው። ይሁን እንጂ በዘርፉ እየታየ ያለውን ችግር ለመቅረፍ በተለይ በመንግስት የኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር ላይ የተሰሩ ጥናታዊ ጽሑፍ አይገኝም። የጥናቱ ዓላማም የአማራ ክልል የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር ያሉበትን የሕግ እና የአሰራር ክፍተቶች በጥናት በመለየት የመፍትሔ-ሀሳቦችን ማመላከት ላይ መሰረት ያደረገ ነው።

በመሆኑም ይህ ጥናት ተግባር-ተኮር (empirical) የምርምር ዘዴ ላይ መሰረት በማድረግ በመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር ዘርፍ ያሉ ሕግጋት እና በተግባር እየተሰሩ ያሉበት ሁኔታ ተዳሶበታል። የፌዴራል እና የአማራ ክልል አዋጆች፣ ደንቦች፣ መመሪያዎች፣ የአሰራር ማኅ-ዋሎች፣ ቃለ-መጠይቆች እና የፍርድ ቤት ውሳኔዎች የመጀመሪያ ደረጃ የመረጃ ምንጭ ሲሆኑ የተቋማት ሪፖርቶች፣ መጽሐፍት፣ ጥናታዊ ጽሑፎች፣ የድረ-ገፅ መረጃዎች በሁለተኛ ደረጃ መረጃ ምንጭነት ጥቅም ላይ ውለዋል። መረጃው ከዘርፉ ሁኔታ በስፋት የኮንስትራክሽን ሥራዎች የሚገኝበት እና ጉዳዩ የሚቀርብለት ተቋማት በተለይም የአማራ ክልል ትምህርት ቢሮ፣ ጤና ቢሮ፣ ፍትሕ ቢሮ፣ ፍርድ ቤት፣ የልህቀት ዲዛይንና ቁጥጥር ሥራዎች ኮርፖሬሽን

⁷ በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት ጠቅላይ ዐቃቤ-ሕግ መ/ቤት ከሁሉም ዞን ዐቃቤ-ሕግ መምሪያዎች የፍትሕ-ብሔር ጉዳዮች የሥራ ሂደት የመዘግብት ሰነዶች እና የመረጃ ስርዓት ክትትል ባለሙያ ክፍል የተወሰደ 204 page

እንዳግባብነቱ አመራርና ባለሙያ እንዲሁም የግል ተቋራጮችን የዓላማ-ተኮር መረጃ አሰባሰብ ዘዴን (purposive sampling) በመጠቀም በቃለ-መጠይቅ ተሰብስቧል። በተጨማሪም በኮንስትራክሽን ዘርፍ ከመንግስት ኮንስትራክሽን ውል ጋር በተያያዘ በፍርድ ቤት ክርክር ተደርጎ የተሰጡ ውሳኔዎች በጉዳይ ጥናት ስልት ለጽሁፉ በግብዓትነት ጥቅም ላይ ውለዋል። ስለሆነም ጽሁፉ በአይነታዊ የጥናት ስልት (qualitative) ሕጋዊ ትንተና (legal analysis) በማድረግ የተሰራ ነው።

በመጨረሻም ጥናቱ መግቢያ፣ ስለኮንስትራክሽን በጠቅላላው፣ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል፣ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል እና ማጠቃለያና የመፍትሔ-ሐሳቦች የሚሉ ዋና ክፍሎች እና በስሩም ንዑስ-ክፍሎች እንዲኖሩት እና እንዲይዝ ተደርጎ በአምስት ክፍሎች ተዋቅሮ ተጠናቋል።

2. ኮንስትራክሽን

2.1 ስለኮንስትራክሽን ምንነት

ኮንስትራክሽን ጥሬ ቃሉ እንግሊዝኛ ሲሆን አመጣጡም ከላቲን “ኮንስትራክሽንም” ከሚለው ቃል ሲሆን ትርጉሙም ማሰባሰብና መገንባት እንደሚለት ነው።⁸ ይሁን እንጂ በዓለም ላይ ለኮንስትራክሽን በሙሁራን እና በተቋማት የሚሰጠው ትርጉም ሁሉንም የሚያስማማ ወጥ የሆነ አይደለም።

ዌልስ ጀ የተባለ ሙሁር ኮንስትራክሽንን ሁሉንም የሲቪል ኢንጂነሪንግ ሥራዎችን እና ቤቶችን ጨምሮ ሁሉንም አይነት አዳዲስ የግንባታ ፕሮጀክቶች እንዲሁም አድሳትና ጥገናንም ጨምሮ የያዘ ስለመሆኑ ትርጉም ሰጥቶበታል። አንዳንዶች ሙሁራን ደግሞ በኮንስትራክሽን የሚካሄዱ የሥራ ሂደቶችን፣ ፕሮጀክቶችን፣ ስለተቋማት ማቋቋሚያ እና ተያያዥ ጉዳዮችን ባካተተ መልኩ ሰፊ ለኮንስትራክሽን ትርጉም የሚሰጡ አሉ።⁹

⁸ አልማው ወሌ፣ የኢትዮጵያ ኮንስትራክሽን፣ የካቲት 2010 ዓ.ም፣ ለአማራ ክልል ፍርድ ቤት ዳኞች ለስልጠና ከተዘጋጀ ሰነድ የተወሰደ፣ ባህር ዳር- ኢትዮጵያ

⁹ አልማው ወሌ፣ የኢትዮጵያ ኮንስትራክሽን ሕግ፣ 2014 ዓ.ም፣ በማንኩሳ ማተሚያ ቤት የታተመ፣ ገጽ 16
205 page

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ኮንስትራክሽን በብላክስ ሎው ዲክሽነሪ ትርጉም ሲሰጥ “Construction is the act of building by combining or arranging parts or elements; the thing so built.”¹⁰ በማለት ያስቀመጠው ሲሆን የአማርኛ ግርድፍ ትርጉሙም “ኮንስትራክሽን ለግንባታ የሚሆን ነገር ማለትም ክፍሎችን ወይም ውህዶችን በማሰባሰብ ወይም በማስተካከል/ቅርጽ በመስጠት ለመገንባት የሚደረግ ድርጊት ነው” ተብሎ ሊወሰድ ይችላል። በዚህ ትርጉም ኮንስትራክሽን በሚለው ስም በምትኩ ግንባታ የሚለውን መጠሪያ መጠቀም የሚቻል መሆኑን ነው። ነገር ግን ግንባታ መገንባትን ብቻ የሚመለከት መሆኑ የማፍረስ ሥራዎችን በኮንስትራክሽን ውስጥ ተካቶ የሚገኝ እንደመሆኑ ግንባታ የሚለውን ስያሜ መጠቀሙ ሙሉ አያደርገውም።

የኮንስትራክሽን ዘርፍ ከሌላው ኢንዱስትሪ ዘርፍ በበለጠ ከጠቅላላው የሀገር ውስጥ የኢኮኖሚ ዕድገት (GDP/gross domestic product) ላይ ተፅዕኖ የሚያሳርፍ ሲሆን ኢንዱስትሪ ደግሞ ለአንድ ሀገር ዕድገት ትልቅ ሚና ይጫወታል።¹¹ የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው የአንድ ሀገር የማህበራዊ እና ኢኮኖሚያዊ መሰረተ-ልማት አገልግሎቶች፣ መኖሪያ ቤቶች እና ፋብሪካዎች የሚጠነብት፣ የሚቀረፀበት፣ የሚታቀዱበት፣ የሚገነቡበት እና አገልግሎት ላይ የሚውሉበትን ሂደት የሚመለከት ነው። በዚህ ትግበራ ሂደት ውስጥም መንግስታዊ እና የግል ድርጅቶች እንዲሁም ግለሰቦችን በተቆጣጣሪነት፣ በአማካሪነት፣ በሥራ ተቋራጭነት፣ በኮንስትራክሽን ዕቃዎች አምራችነት፣ በኮንስትራክሽን መሳሪያዎችና ፋይናንስ አቅራቢነት፣ በዋስትና ሰጭነት፣ የፕሮጀክት ሥራ አስኪያጅ፣ የዲዛይን መሀንዲስ፣ የግንባታ መሀንዲስ፣ አርክቴክት (ቀራጺ)፣ ወጪ ተማኝ (quantity surveyor) እና በግብይት ሥራ ላይ የተሰማሩ እና የመሳሰሉ አካላት በሙሉ ይሳተፉበታል።¹²

በኢትዮጵያም የኮንስትራክሽን ዘርፍ ረጅም ጊዜ ያስቆጠረ ሲሆን የላሊበላ ውቅር ዐቢያተ-ክርስቲያናትን ግንብ፣ የፋሲለደስ ግንብ፣ የአክሱም ሃውልት እና የጆጎል ግንብ ተጠቃሽ ናቸው። ስለሆነም ኢትዮጵያ ለኮንስትራክሽን ክፍተኛ ትኩረት የሰጠች ሀገር በመሆኗ ማስፈፀሚያ የሚሆኑ በርካታ የሀገር ውስጥና የዓለም-አቀፍ ውሎችን በመያዝ በተለይ ለግድቦች፣

¹⁰ Black’s Law dictionary, ninth edition, 2009, West a Thomson Reuters business, page 355
¹¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ E Soewin & T Chinda, page 1
¹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 9፣ አልማው ወሌ (ማሰልጠኛ)

ለአውሮፕላን ማረፊያዎች፣ ለመሠረተ-ልማቶች፣ ለኢንዱስትሪና ለውኃ ልማት ኮንስትራክሽን ሥራዎች ከፍተኛ ምዕዋለ-ንዋይ እያፈሰሰች ትገኛለች።

በሀገራችን ኢትዮጵያ የኮንስትራክሽን ምንነትን በተመለከተ በተለያዩ የሀገሪቱ ሕጎች እና ጠቅላላ የውል ስምምነት ሰነዶች የተለያዩ ትርጉም ተስጥቶበት ይገኛል። ስለኮንስትራክሽን የሥራ ተቋራጭነት ሥራ፣ የማከናወኛ ሥራ፣ የማይንቀሳቀስ ንብረት ሥራ፣ ግንባታ፣ የህንፃ ሥራ፣ የኮንስትራክሽን ሥራ እና የግንባታ ዘርፍ ሥራዎች የሚሉ ርዕሶችን በመስጠት ትርጉም ለመስጠት ጥረት ተደርጎበታል። በዚህም ረገድ የፍትህ-ብሔር ሕግ፣ የፌዴራል መንግሥት የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1333/2016፣ የሕንፃ አዋጅ ቁጥር 624/2001፣ የኮንስትራክሽን ተቆጣጣሪ ባለስልጣን ስልጣን ተግባርና አደረጃጀት ለመወሰን የወጣ ደንብ ቁጥር 439/2011፣ የከተማ ልማትና ኮንስትራክሽን ሚኒስቴር የህንፃ መመሪያ ቁጥር 5/2003፣ የገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ሚኒስቴር የመንግሥት ግዥ መመሪያዎች እና የሲቪል ግንባታዎች ወጥ የሆኑ ውሎች (*standard contracts for construction of civil works*) ተጠቃሽ ናቸው።

የፌዴራሉ የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ኮንስትራክሽንን “የግንባታ ሥራ” በሚል ስም ከሕንፃ፣ ከመንገድ፣ ከድልድይ፣ ከግድብ፣ ከወደብ፣ ከአውሮፕላን ማረፊያ፣ ከውኃ ሥራዎች ወይም ከሌሎች መሰረተ-ልማት ሥራዎች ጋር በተያያዘ የሚከናወን አዲስ ግንባታ፣ የመልሶ ግንባታ፣ ደረጃ የማሳደግ፣ የማፍረስ፣ የጥገና ወይም የማደስ ሥራ ሲሆን የዲዛይን እና ግንባታ፣ የኮንስትራክሽን ማኔጅመንት፣ የተርጓሚ እና የመሳሰሉ ውሎችን ይጨምራል በማለት ትርጉም ሰጥቷል።¹³

የፌዴራል ህንፃ አዋጅ ቁጥር 624/2001 ቁጥር 2(9) ግንባታ ማለት አዲስ ህንፃ መገንባትን ወይም ነባር ህንፃን ማሻሻል ወይም አገልግሎት መለወጥ ነው ሲል በቁጥር 2(2) ላይ ደግሞ ስለህንፃ ምንነት ህንፃ ማለት ለመኖሪያ፣ ለቢሮ፣ ለፋብሪካ ወይም ለማንኛውም ሌላ አገልግሎት የሚውል ቋሚ ወይም ጊዜያዊ ግንባታ ነው በማለት ትርጉሞችን አስቀምጧል።¹⁴

¹³ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የመንግስት ግዥ እና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1333/2016፣ አንቀጽ 2(7)፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 30ኛ ዓመት ቁጥር 66፣ ጳጉሜ 4 ቀን 2016 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

¹⁴ የኢትዮጵያ የህንፃ አዋጅ ቁጥር 624/2001፣ አንቀጽ 2(3 እና 9)፣ ፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 15ኛ ዓመት ቁጥር 31፣ ሚያዚያ 28 ቀን 2001 ዓ.ም፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ሌላው ስለኮንስትራክሽን ምንነት በሀገራችን ትርጉም የተሰጠበት በኮንስትራክሽን ተቆጣጣሪ ባለስልጣን ስልጣንና ተግባር እንዲሁም አደረጃጀቱን ለመወሰን በሚኒስትሮች ምክር ቤት በወጣው ደንብ ቁጥር 439/2011 ቁጥር 2(4) መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራዎች ማለት ከመሬት በላይ እና በታች የሚከናወኑ የምህንድስና ፊደካል መሰረተ-ልማትን ጨምሮ በቋሚ ንብረቶች፣ በአገልግሎቶችና በመሳሪያዎች የሚታገዙ የጉልበት ሥራዎች ጥምር ሆኖ በህንፃ ሥራዎች፣ በመሰረተ-ልማት ሥራዎች፣ በማህበራዊ አገልግሎት ተቋማት ሥራዎች፣ በሪክላሜሽን ሥራዎች፣ በወደብና በሌሎች የሲቪል ግንባታ ሥራዎችን እንደአዲስ የማልማት፣ የማስፋፋት፣ የመገጣጠም፣ የመጠገን፣ የማሻሻል፣ የማወላለቅ ወይም የማፈራረስ ተግባር እንደሆነ ተተርጉሞ ይገኛል።

በአማራ ክልልም ስለኮንስትራክሽን ምንነት በክልሉ የመንግስት ግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 179/2003 አንቀጽ 2(3) ስር “የግንባታ ዘርፍ ሥራ” በሚል ስያሜ “የግንባታ ዘርፍ ሥራ ማለት ከሕንፃ፣ ከመንገድ ወይም ከሌሎች የመሠረተ-ልማት ሥራዎች ጋር በተያያዘ የሚከናወን አዲስ የግንባታ፣ ደረጃ የማሳደግ፣ የማፍረስ፣ የጥገና፣ የማደስ ሥራ እንዲሁም ተጓዳኝ የሆነና ከዋናው ሥራ ያልበለጠ ዋጋ ያለው አገልግሎት ሲሆን፣ የመገንባት፣ በባለቤትነት የመያዝ፣ ሥራውን የማንቀሳቀስ እና የማስተላለፍ ውሎችን ይጨምራል” በማለት ትርጉም ተሰጥቶበት ይገኛል።

በአጠቃላይ ከላይ ከሰፈረው ሀሳብ የምንረዳው ስለኮንስትራክሽን ምንነት በሀገራችንና በዓለም ዙሪያ አንድ አይነት ትርጉም የማይሰጠው ስለመሆኑ ነው።

2.2 የኮንትራክቭን ውል ትርጉም

ውል ግዴታዎችን ለመፍጠር በሁለትና ከዚያ በላይ በሆኑ ወገኖች መካከል የሚፈፀም ሕጋዊ ሰነድ ስለመሆኑ፣ ውል በአንድ ፕሮጀክት ውስጥ የሚኖርን አስተዳደር፣ የሥራ እንቅስቃሴዎች ስልት እና ግንኙነቶች በመወሰን ረገድ መሰረታዊ የሆነ ጠቀሜታ እንዳለው ሙሁራን ይገልጻሉ፡፡¹⁵ እንዲሁም ውል በስምምነቱ መሰረት በአቋቋሙት ወገኖች መካከል አስገዳጅነት ይኖረዋል፡፡¹⁶

ውል በኢትዮጵያ የፍትህ-ብሔር ሕግም ንብረታቸውን የሚመለከቱ ግዴታዎችን ለማቋቋም ወይም ለመቀየር ወይም ለመለወጥ ወይም ለማስቀረት ባላቸው ተወዳዳሪ ግንኙነት በሁለት ወይም በበለጠ ሰዎች መካከል የሚደረግ ስምምነት እንደሆነ ተመላክቶ ይገኛል፡፡¹⁷ ስለሆነም ከእነዚህ ትርጉሞች እንደምንገነዘበው ውል በተዋዋይ ወገኖች መካከል ግዴታዎችን የሚያቋቋም ነው፡፡ የፍትህ-ብሔር ግዴታዎች ደግሞ ከውል እና ከሕግ የሚመነጨ ሆኖ ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑ ሰዎች በሚኖራቸው ማህበራዊ ግንኙነት አንዱ ለሌላው የማድረግ ወይም ያለማድረግ ያለበትን ነገር ላይ መሰረት የሚያደርግ እና ግንኙነቱም በሕግ ፊት የተለያየ ውጤቶች ሊያስከትል የሚችል ተግባሮችን የሚመለከቱ ናቸው፡፡¹⁸

ውሎች ከተዋዋይ ወገኖች ፈቃድ፣ ውሉ ከሚያስገኘው ጠቀሜታ፣ ከውሉ ባህሪ እና ከውሉ ፎርም ወይም አቀራረብ ስርዓት አንጻር በተለያየ መልኩ ሊመደቡ ይችላሉ፡፡ በኢትዮጵያም የፍትህ-ብሔር፣ የንግድ፣ የባህር ሕግ እና ሌሎች ልዩ ደንብ ያላቸው የሀገሪቱን ሕጎች ስንመለከት የተለያዩ የውል አይነቶች ያሉ መሆኑን የሚያስረዱን ቢሆንም የውል አመሰራረትና ውጤትን በተመለከተ ግን በፍትህ-ብሔር ሕግ ቁጥር 1676 መሰረት ስለውሎች በጠቅላላው የተደነገጉ

¹⁵ Malyan Jorgesen, construction contract management guidelines and administration, 2018, p. 2 <http://appmm.man.dtu.dk/index.php/construction-contract-ma>, accessed 2/22/2021, 4:31

¹⁶ Ali D. Haidar, Global Claims in Construction, 2011, Springer-Verlag London Limited page 20 www.springer.com

¹⁷ የኢትዮጵያ ንጉሰ-ነገስት መንግስት የፍትህ-ብሔር ሕግ፣ ቁጥር 1675፣ 1952 ዓ.ም፣ ነጋሪት ጋዜጣ ቁጥር 1/1952 ዓ.ም በተለየ የውጤት፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

¹⁸ ጥላሁን ተሾመ፣ የኢትዮጵያ የውል ሕግ መሰረተ-ሀሳቦች፣ 1988 ዓ.ም፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የጥናት ምርምርና ህትመት መምሪያ፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፣ ገጽ 5

የመንግስት ኮንትራክቭን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ደንቦች በልዩ ሁኔታ በልዩ ሕጎች ተደንግጎ ካልተገኘ በስተቀር ወይም እነዚህ ልዩ ደንቦች ክፍተት ባለባቸው ጊዜ ተፈጻሚ እንደሚሆንባቸው ያስገነዝባናል።¹⁹

መሃመድ ዳርዊሽ የተባለ ሙሁር የኮንትራክቭን ውልን ትርጉም ከመደበኛው የውል ትርጉም ባልተለየ ሁኔታ ሁለት ወይም ከዚያ በላይ የሆኑ ሰዎች አንደኛው ወገን ለሌላው ተዋዋይ ወገን አንድን የተለየ ፕሮጀክት ለመፈፀም እና በለውጡ አንድ ነገር ለመመለስ የሚስማሙበት ስምምነት እንደሆነ ይተረጎማል።²⁰

ስለሆነም የኮንትራክቭን ውል በአሰሪው፣ በተቋራጩ፣ በዋስትና ሰጭ ተቋማት እና በአማካሪ መሀንዲስ ላይ ግዴታዎችን የሚያቋቁም ሆኖ በመካከላቸው የኮንትራክቭን ሥራዎችን ለመስራት በውል ሕግ ጠቅላላ ደንቦች የሚመራና ስምምነት ሊደረግበት የሚችል አንድ የውል አይነት አድርገን የምንወስደው ነው። አንድ የኮንትራክቭን ፕሮጀክት ከአንድ በላይ የሆኑ አሰሪው ከተቋራጩ፣ አሰሪው ከአማካሪ መሀንዲሱ፣ ተቋራጩ ከዋስትና ሰጭ ድርጅቶች፣ ተቋራጩ ከንዑስ-ተቋራጭ እና የመሳሰሉ የውል ስምምነቶችን የያዘ ሊሆን ይችላል።

በኮንትራክቭን ዘርፍ ውስጥ ሥራዎች በሚከናወኑበት ጊዜ የሕግ ማዕቀፎች እንደሚያስፈልጉ ሁሉ ውልም በሕግ ባልተሸፈኑ በተዋዋይ ወገኖች በውላቸው በተለዩ ተግባሮች ላይ ንዑስ የሕግ ማዕቀፍ ሆኖ ያገለግላል።²¹

የኮንትራክቭን ውል በህንፃ ሕግ ኢንሳይክሎፒያዊ በሚባል መዕሀፍ ውስጥ በሚከተለው መልኩ ትርጉም ተሰጥቶት እናገኘዋለን *Construction Contract means an agreement for the carrying out, arranging for the carrying out, or providing labour for the carrying out of construction operations. It is expressly stated to include agreements for architectural design or surveying*

¹⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 15፣ የፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር፣ 1676
²⁰ Mohamed Darwish, fundamentals of construction contracts, 09 october 2017, researchgate, page 1 www.researchgate.net/publication/320282946 accessed 2021
²¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 14፣ Ali D. Haidar, page 20

*work, or for providing advice on building, engineering, interior or exterior decoration, or the laying - out of landscape.*²²

በግርድፋ ወደ በአማርኛ ሲተረጎም የኮንስትራክሽን ውል የኮንስትራክሽን ሥራዎችን በተሳካ ሁኔታ ለማከናወን፣ በተሳካ ሁኔታ እንዲከናወን ለማስተካከል/ቅርፅ ለማስያዝ ወይም በተሳካ ሁኔታ ለማከናወን ሠራተኛ ለማቅረብ የሚደረግ ስምምነት ስለመሆኑ እና ይህ ስምምነትም በግልፅ ስለአርክቴክቸራል ንድፎች ወይም የቅየሳ ሥራዎች፣ ስለህንፃ አማካሪ፣ ስለመሀንዲስ፣ ስለየውስጥ ወይም የውጭ ውበት ሁኔታ ወይም መሬት ላይ ስለሚኖረው ዝርዝር ፕላን እና ንድፍ ያካተተ መሆን እንዳለበት ያስገነዝባል።

ሁድሰን የተባለ የዘርፋ ሙሁር የኮንስትራክሽን ውልን በሚከተለው መልኩ ትርጉም ሰጥቶታል፡
: *Construction contract is "an agreement under which a person, called variously the builder or contractor, undertakes for reward to carry out for another person, variously referred to as the building owner or employer, works of a building or civil engineering character."*²³ በግርድፋ ወደ አማርኛ ሲተረጎም፡- በብዙ መልኩ አንድ ተቋራጭ ወይም ገንቢ የሚባል ሰው በአብዛኛው የግንባታው ባለቤት ለሆነው ሌላ ሰው ግንባታ ወይም ሲቪል ኢንጂነሪንግ ባህሪ ያላቸውን ሥራዎችን ሲፈፀም በምትኩ ክፍያ ለመቀበል የሚደረግ ስምምነት ስለመሆኑ የሚያስገነዝብ ነው።

በዓለም-አቀፍ ደረጃ በኮንስትራክሽን ሥራ ጠቅላላ የውል ሁኔታዎችን የያዘ ሰነድ ነው ተብሎ የሚታመነው በዓለም-አቀፍ የአማካሪ መሀንዲሶች ማህበር /ፌ.ዲ.ክ/ FIDIC/the International Federation of Consulting Engineers የሚዘጋጀው ስለኮንስትራክሽን ውል የሚከተለውን ትርጉም ሰጥቷል፡- *Construction contract means the contract agreement, the letter of acceptance, the letter of tender, these conditions, the specification, the drawings, the schedules, and the further documents (if any) which are listed in the contract agreement or in the letter of acceptance.*²⁴

---

²² David Chappell, Michael Cowlin & Michael Dunn, BUILDING LAW ENCYCLOPAEDIA, edition first published 2009, John Wiley & Sons, Ltd., Publication, United Kingdom, page 109 & 110, www.wiley.com/wiley-blackwell

²³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አልማው ወሌ፣ ገጽ 126

²⁴ ዝኒ ከማሁ፣ አልማው ወሌ፣ ገጽ 127

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ወደ አማርኛ ሲተረጎም፡- የኮንትራክሽን ውል ማለት የውል መቀበያ ማስታወቂያ ደብዳቤ፣ የጨረታ ሰነድ ደብዳቤ፣ የውል ሁኔታዎች፣ የሥራውና የዋጋ ልኬታ ዝርዝር መግለጫዎች፣ ንድፎች፣ የውል ማከናወኛ የጊዜ ሰሌዳ እና በውል ስምምነቱ እና በውል መቀበያ ደብዳቤው ላይ የተዘረዘሩ ተጨማሪ ሰነዶች የውል ስምምነት እንደሚባል ይገልጻል።

በሀገራችን ኢትዮጵያም ስለኮንትራክሽን ውል በተለያዩ የሀገሪቱ ሕግ እና በተለያዩ ስያሜ ትርጉም ተሰጥቶበት እናገኘዋለን። ይኸውም የፍትሐብሔር ሕግ የኮንትራክሽን ውልን በተመለከተ ስለሥራ ውል በሚናገርበት ክፍል ቁጥር 2610 ላይ የሚከተለውን ነጥብ አስቀምጧል “የሥራ ማከናወኛ ውል ማለት አሰሪው በገባው ውለታ ለአንደኛው ወገን የሥራ ዋጋ ሊከፈለው ሥራ ተቋራጭም በኃላፊነት የተሰጠውን አንድ ሥራ በገባበት ውለታ ሊፈፀም በሁለት ወገኖች መካከል የተደረገ ውል ነው”²⁵ በማለት ደንግጎ ይገኛል። በተመሳሳይ የፍትሐብሔር ሕግ ስለማይንቀሳቀስ ንብረት የሥራ ውል በሚናገርበት ክፍል ላይ ደግሞ የሥራ ተቋራጭነት አንድን የህንፃን ሥራ ለመስራት፣ የተሰራውን ለማደስ ወይም አንድ የማይንቀሳቀስ ንብረት ለማደራጀት ውል ሊደረግ እንደሚችል ያስረዳል።²⁶

በሌላ በኩል በቀድሞው የሥራና ከተማ ልማት ሚኒስቴር በአሁኑ ጊዜ የከተማ ልማት፣ የቤቶችና ኮንትራክሽን ሚኒስቴር ተብሎ በሚጠራው አካል በተዘጋጀው የሲቪል ግንባታዎች ወጥ የሆኑ ውሎች (*standard contracts for construction of civil works*) ላይ በግልፅ እንደሠፈረው የኮንትራክሽን ውል የሚባለው፡-

*Contracts means the conditions of contract, specifications, methods of measurement, drawings, priced bill of quantities, schedules of prices and rates, the letter of acceptance, the contract agreement, the addenda and other documents thereof. በማለት አስቀምጠውታል።*²⁷

²⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 15፣ የፍትሐብሔር ሕግ፣ ቁጥር 2610

²⁶ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3019(1)

²⁷ የሲቪል ግንባታ ሥራዎች ቋሚ የውል ሞተዳደሪያ ደንቦች /ጠቅላላ የውል ሁኔታዎች/፣ በቀድሞው ሥራና ከተማ ልማት ሚኒስቴር የወጣ፣ አንቀጽ 1(1)(ሰ)፣ ገጽ 2

በአማራ ግርድፍ ትርጉሙም በሚከተለው አግባብ መረዳት ይቻላል። “ውል” ማለት የውል ሁኔታዎች፣ የሥራ አሰራር እና የዋጋ ሁኔታ ዝርዝር፣ የመለኪያ ዘዴዎች፣ ንድፎች፣ ለተሰራ የሥራ መጠን የተረጋገጠ ዋጋ መክፈያ፣ የደረጃና ዋጋ ተመን ዝርዝሮች፣ የስምምነት መቀበያ ማስታወቂያ ደብዳቤ፣ የውል ስምምነት እንደዚሁም ከውሉ በኋላ የሚፃፉ ጽሁፎች እና ሌሎች ሰነዶችን በተጨማሪ የሚያካትት ነው።

ከላይ የተመለከትናቸውን እና ሌሎችም በጽሁፉ ውስጥ ያልተካተቱ ፅንሰ-ሀሳቦች ስለኮንስትራክሽን ውሎች ምንነት ወጥ የሆነ ትርጉም ያልተሰጠው መሆኑን የሚያስረዱ ናቸው። ፡ በሌላ መንገድ ግን ትርጉሞች በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው ዘርፍ የአንድን ፕሮጀክት ሥራ ለማክናወን ስለሰራው ሂደት፣ ውሉ ስለሚይዛቸው ዝርዝር ሰነዶች፣ ሁለት እና ከዚያ በላይ በሆኑ ሰዎች መካከል ግንኙነት የሚፈጥር ስለመሆኑ፣ በተዋዋይ ወገኖች መካከል ሥራውን የመፈፀም እና በአንፃሩ ደግሞ ክፍያ የሚከፈልበት መሆኑ እንዲሁም ሥራው ስለሚሰራበት እና ክፍያ ስለሚፈፀምበት ስርዓት የሚመራበትን አግባብ ለመወሰን የሚደረግ ስምምነት ስለመሆኑ ልዩነት የሚፈጥር አይሆንም።

የኮንስትራክሽን ውሎች በበርካታ ነጥቦች ከሌሎች ውሎች የሚለዩበት ባህሪዎች አሏቸው። የኮንስትራክሽን ውሎች ጠቅላላ የውል ሁኔታዎችን የሚያካትት ነው። አንድን የኮንስትራክሽን ፕሮጀክት ውል ለመተግበር ሌሎች በርካታ ውሎች አብረው የሚያዙበት እንደመሆኑ በሂደቱ የሚሳተፉ ወገኖች እና ሰነዶች መብዛት፣ ቴክኒካዊ ሰነዶችን መያዙ፣ በኮንስትራክሽን ሥራው መለዋወጥ የማይቀርና የሚጠበቅ ያደርገዋል። በውሉ ውስጥ ስለ የሥራ ለውጥ /variations/፣ ማስተካከያዎች፣ ተጨማሪ ሥራዎች፣ ለውጦች /changes/ እና ሥራዎችን መተው ሊቀሩ የማይችሉ ናቸው። የውሉ አፈፃፀም ዘግይቶ የሚፈፀም እና ጉዳቱም ዘግይቶ የሚታወቅ በመሆኑ ውሎች በአደጋዎችና በኃላፊነት የተሞሉ ናቸው። ስለኮንስትራክሽን ሥራው ጉድለትና ለጉድለቱ ምክንያት የሆኑ ችግሮችን መለየት የሚያስችል የባለድርሻ ግንኙነት በውሉ መፍጠር ይቻላል። በኮንስትራክሽን ውል አፈፃፀም የአለመግባባትና የይገባኛል ጥያቄ የማይቀር ጉዳይ በመሆኑ ለአለመግባባቶች ወይም ለጥያቄዎች መፍትሔ መስጠት ስለሚቻለበት ስርዓት እና የሚፈታበትን አግባብ ወይም መንገድ የሚይዝ መሆኑ ተጠቃሽ ናቸው።²⁸

²⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አልማው ወሌ፣ ከገጽ 131-136
213 page

2.3 የኮንስትራክሽን ውል ዓይነቶች

ለኮንስትራክሽን ውል የውሎ አካል የሚደረጉ ሰነዶች በርካታ ከመሆናቸው የተነሳ እነዚህን ሰነዶች ለመለየት የፕሮጀክቱ ወይም የሥራው ባለቤት ከሥራ ተቋራጭ ጋር የሚያደርገው የውል አይነት ፕሮጀክቱ ከመጀመሩ በፊት አስቀድሞ ሊወሰኑ ከሚገባቸው ጉዳዮች ውስጥ አንዱ አስፈላጊና ወሳኝ ነገር ስለመሆኑ ስለኮንስትራክሽን ሕግ የፃፉት አልማው ወሌ በመጽሀፋቸው ላይ ይገልጻሉ።²⁹ በተመሳሳይ መሀመድ ዳርውሽ የተባለ ፀሐፊ የውሎን አይነት መምረጥ ለፕሮጀክቱ ባለቤት የፕሮጀክቱ አደጋ የሚሆኑ ነገሮች ላይ ለመነጋገር ወይም ለመሸፈን አቅም እንዲያገኝ ጠቀሜታ እንዳለው ሀሳቡን ያጋራል።³⁰

የኮንስትራክሽን ውል አይነቶችን ከፕሮጀክት ባለቤትነት አንፃር የኮንስትራክሽን ውሎች በሁለት ዘርፍ መፈረጅ ይቻላል። እነዚህም የመንግሥት የኮንስትራክሽን ውሎች (*government/public construction contracts*) እና የግል የኮንስትራክሽን ውሎች (*Civil construction contracts*) ተብለው የሚመደቡ ናቸው።³¹

የግል የኮንስትራክሽን ውሎች የሚባሉት የፕሮጀክቱ ባለቤት ግለሰቦች ወይም የግል ከባንደሎች የሚሆኑበት ነው።³² የግል የኮንስትራክሽን ውል በኢትዮጵያ የፍትህ-ብሔር ሕግ በተበታተነ ክፍል ተቀምጦ የምናገኘው ሲሆን በአጠቃላይ የውል ሕግ ደንቦች ከቁጥር 1675-2026 የተመለከቱት በልዩ ክፍሉ ባልተሸፈኑ ጉዳዮች ዙሪያ ተፈፃሚ ይሆናል።³³ በፍትህ-ብሔር ሕግ በልዩ ክፍል ስለየግል ኮንስትራክሽን ጉዳይ የሥራ ውል በሚል ምዕራፍ ስር የተደነገጉ ከቁጥር 2610-2631 የሥራ ዋጋ ወጪያቸው ከአምስት መቶ (500.00) የኢትዮጵያ ብር በማይበልጡ ሥራዎች ላይ ተፈፃሚ የሚሆኑ ናቸው። ሌላው የማይንቀሳቀሱ ንብረቶች የሥራ ማከናወኛ ውል በሚለው ክፍል ከቁጥር 3019-3040 ውስጥም ከፍተኛ ሽፋን ተሰጥቶት ይገኛል።

²⁹ ዝኒ ከማሁ፣ ገጽ 137

³⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18፣ Mohamed Darwish, page 1

³¹ Tecele Hagose Bahta, arbittrability of government construction disputes, mizan law review, volum 3 number 1, march 2009, page 1

³² ዝኒ ከማሁ፣ Tecele Hagose, page 1

³³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 15፣ የፍትህ-ብሔር ሕግ ቁጥር 1676(1) እና ቁጥር 3031

የመንግሥት የኮንስትራክሽን ውሎች የሚባሉት መንግሥት ለህዝብ ጥቅም ብሎ የሚገባቸው ውሎች ወይም የፕሮጀክቱ ባለቤት መንግስትና ህዝብ የሚሆንበት ነው።³⁴ የመንግስት አካል ከኮንስትራክሽን ጋር የሚገናኝ ማንኛውንም ጉዳይ በመጠገን፣ በማደስ፣ በማሻሻል/በመለወጥ፣ በመቀጠል ወይም በማፍረስ ከመሬት በላይ የሚደረጉ ማንኛውንም ሥራዎች እና የንድፍና ኮንስትራክሽን እንቅስቃሴዎች፣ የጨረታ ሂደቶች፣ የፕሮጀክት ርክክብ እና የውል አስተዳደርን ጨምሮ የመንግስት ኮንስትራክሽን እንደሚባል ከኢትዮጵያ ውጭ በሆኑ ሀገራት ግዥ መመሪያ ተገልጾ እናገኘዋል።³⁵

በኢትዮጵያ በፍትህ-ብሔር ሕግ በልዩ ሁኔታ ስለአስተዳደር መሥሪያ ቤት ውሎች ከቁጥር 3131-3206 እና የመንግሥት ተቋራጭነት ውል/*contract of public works* ከቁጥር 3244-3296 የተገለፁትን የሚመለከት ነው። በተጨማሪም የኮንስትራክሽን ሥራን የሚመለከቱ የግዥ ውሎች/*Procurement contracts* ሁኔታን የሚይዙ የተለያዩ ሕጎች በተለይም የኢትዮጵያ ፌዴራል መንግሥት የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1333/2016 ከእነማስፈፀሚያ ደንቡ እና መመሪያው እንዲሁም በየክልሎች የወጡ የግዥና ንብረት አስተዳደር ሕጎች ተጠቃሽ ናቸው። ከዚህ ባለፈ በመንግስት ኮንስትራክሽን ውል ላይ በልዩ ሕጎች የተመለከቱ ደንቦች የማይሸፍኑት በሆነ ጊዜ የፍትህ-ብሔር ሕግ ጠቅላላ የውል ሕግ ደንቦች ከቁጥር 1675-2026 ያሉት በክፍተቶች ላይ በማሟያነት ተፈጻሚ ይሆኑባቸዋል።

በሌላም መልኩ የኮንስትራክሽን ውሎች የውሎን ዋጋ የአከፋፈል ሁኔታ ወይም ጉዳትንና ኃላፊነትን ከመቀበል አንጻር በሦስት ሊከፈሉ ይችላሉ።³⁶

የመጀመሪያው ጥቅል ውል (*Lump sum contract or Single fixed price*) የሚባል ሲሆን የዚህ ዓይነቱ ውል እንደ ሙሃመድ ዳርዊሽ ገለጻ ተቋራጭ የተለየውን የሥራ መጠን በተቆረመው የገንዘብ መጠን ለመፈፀም የሚስማማበት ሆኖ ተዋዋይ ወገኖች በተቻለ መጠን በትክክል የፕሮጀክቱን ሁኔታ መቁረጥ ያለባቸውና አንዴ ውል ከተፈራረሙ በውሎ ቃሎች እንዲኖሩ

---

³⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 29፣ Tecele Hagose, page 1
³⁵ Department of Treasury and Finance Victoria, defining public construction(public construction – guidance 1.3b), December 2018, Victoria State Government, Australia, page 2, <https://www.dtf.vic.vic.gov.au>
³⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18፣ Mohamed Darwish, page 2

የመንግስት ኮንትራት-ክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

የሚገደዱበት ነው።³⁷ በባህሪው በዚህ የውል አይነት የውሉ አካል የሚሆኑ ሰነዶች ቀድሞ የተጠናቀቁና የታወቁ መሆን አለባቸው። በመሆኑም በዚህ ውል አሰሪው የፕሮጀክት ሥራ ከመጀመሩ በፊት የመጨረሻ ዋጋውን የማወቅ ዕድል ይሰጠዋል። በኢትዮጵያ የፍትህ-ሐብሌር ሕግም ይህንን ውል በተመለከተ በቁጥር 3023(1) ላይ የሥራ ተቋራጭ ለመፈጸም የተዋዋላቸው ሥራዎች ዋጋ በጅምላ ሊሆን እንደሚችል ደንግሳ ይገኛል።

ሁለተኛው እንደገና የሚለካ ውልን (*Re-measurement Contract or unit price contract*) የሚመለከት ነው። በእነዚህ ውል አሰሪው እና ተቋራጩ በዋናው የፕሮጀክቱ ሥራዎች በሆኑት በእያንዳንዱ ተግባር በመለኪያው መሰረት ነጠላ ዋጋ በመትክል ስምምነት የሚደረግበት ነው።³⁸ ይህ የውል አይነት የቁርጥ ወይም ጥቅል ውሎች ተቃራኒ ሲሆኑ ትኩረታቸውን የሚያደርጉትም የሥራውን ዝርዝር ሁኔታ በጥልቀት በማየት እንዲሁም በውሉ አባሪ በሚሆነው የዋጋ ዝርዝር/*specification* ላይ ነው።³⁹ ይህ ውል የሥራው ባለቤቱ ወይም አሰሪው በፕሮጀክቱ የሚሰሩትን ተግባራት እያንዳንዱን የሥራ መጠን ሊካተት የሚችለውን በመለየት ለጨረታ ለተቋራጩ ማቅረብ የሚጠበቅበትና እና በእያንዳንዱ ተግባር በሚሞላው ነጠላ ዋጋ መሰረት የመጨረሻ ዋጋ የሚሰላበት የውል አይነት ነው። በመሆኑም ይህ እንደገና የሚለካበት ወይም ነጠላ ዋጋ የውል አይነት ትክክለኛ የሥራ መጠኑን መወሰን ከባድ በሚሆንባቸው ትልልቅ ፕሮጀክቶች እንደ መሰረተ ልማት ዝርጋታ፣ ሀይል ማመንጫ ግድብ እና ሌሎች ውስብስብ ኮንትራት-ክሽኖች ላይ ፋይዳው የሳላ ነው።⁴⁰ የፍትህ-ሐብሌር ሕግ ይህን ጉዳይ በቁጥር 3023(3) ላይ እንዲህ በማለት ለመግለፅ ይሞክራል፡- “ዋጋው በጅምላ ወይም አቅራቢያ ግምት ያልተወሰነ እንደሆነ የሥራው ዋጋ የሚገመተው ለሥራ በዋሉት ነገሮችና ለሥራው አፈጻጸም አስፈላጊ በሆነው ሥራ ግምት መሠረት ነው።” የሥራ ዋጋ በመሣሪያዎቹ (*materials*) እና ሥራውን ለመፈጸም አስፈላጊ በሚሆነው ሥራ ዋጋ መሠረት የተወሰነ የሆነ እንደሆነ የውሉ መፍረስ ማስታወቂያ ለእሱ ከመድረሱ በፊት አስቀድሞ ለተሰራባቸው መሣሪያዎችና ለተሠሩት ሥራዎች ተቋራጩ የዋጋ ግምት ለማግኘት መብት አለው። በፌዴራል እና በአማራ ክልል መንግስታት የወጡ የግዥ ሕጎችም በፕሮጀክቱ የሚከናወኑ ዝርዝር ሥራዎች/*specification* ተዘጋጅቶላቸው

³⁷ ዝኒ ከማሁ

³⁸ዝኒ ከማሁ፣ page 6

³⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 7፣ አልማው ወሌ፣ ገጽ 147

⁴⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18፣ Mohamed Darwish, page 5 and 9

ለእነዚህ ለእያንዳንዱ ተግባራት ነጠላ ዋጋ ተሞልቶላቸው የኮንትራክሽን ሥራዎች እንደሚሰሩ ያስገነዝባሉ።⁴¹

ሶስተኛው ወጪ የሚሸፈንበት ውል (*Cost-reimbursement contract or a cost plus fee contracts or a time and materials contract*) የሚባል ነው። በዚህ የውል አይነት ደግሞ ተቋራጩ በውሉ መሰረት ፕሮጀክቱ ላይ ሥራዎችን ሲሰሩ የሚሰራበትን ዋጋ ወጪዎች ከባለቤቱ ክፍያን መሰረት አድርጎ በተያዘ ስምምነት ወይም ከሚከፈለው ዋጋ ላይ በፐርሰንት በተጨማሪነት የሚከፈልበት ነው።⁴² የዚህ ዓይነቱ ውል በመጀመሪያ ደረጃ ግምታዊ ዋጋ ይቀመጣል፤ ከዚያም የተቋራጩ ጠቅላላ ወጪ ከበለጠ አሰራር ወጪ የሚሸፍንበትን ሁኔታ እናገኛለን፤ በሌላ በኩል የሥራው ወጪ ከተገመተው ካነሰም እንዲሁ ለአሰራር ገንዘብ ይመለስለታል።

የፍትሕ-ብሔር ሕጎችን ለእንደዚህ ዓይነት ውሎች ዕውቅና የሰጠበትን ሁኔታ እናገኛለን። በተለይም አንቀጽ 3032(1) ላይ አንደተቀመጠው ተቋራጩ ከሚሰራው ሥራ እንዲቀነስ በአሰራር ተጠይቆ ከሠራና የሥራ ለውጥ የተቋራጩን ወጪ ከቀነሠለት በውሉ ተወስኖ ከነበረው ዋጋ ላይ እንዲቀነስለት አሰራር ተቋራጩን ለመጠየቅ ይችላል። በተቃራኒው ደግሞ አሰራር በጠየቀው የሥራ መለዋወጥ ምክንያት የሥራ ተቋራጩን ወጪ የሚያበዛ ወይም ተጨማሪ ሥራ የሚያስከትል ወይም ኃላፊነቱን የሚያከብድበት ከሆነ ለተጨማሪው ሥራ ዋጋውና የሚከፈለው አበል ተጨምሮ እንዲከፈለው አሰራርን ለመጠየቅ ይችላል።

3. የመንግስት ኮንትራክሽን ውል

3.1 ትርጓሜ

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል ምንነትን በተመለከተ ከላይ በኮንትራክሽን ውል አይነቶች ስር ለማየት ጥረት ተደርጓል። በኢትዮጵያ የፍትሕ-ብሔር ሕግ ስለመንግስት ኮንትራክሽን ውል

⁴¹ የፌዴራል መንግስት የግዥ አፈፃፀም መመሪያ፣ ገንዘብና ኢኮኖሚ ትብብር ሚኒስቴር፣ 2002 ዓ.ም፣ ቁጥር 16.27.3(U)፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ፤ የአማራ ክልል የግዥ አፈፃፀም መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.21(3(3.1))፣ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ገንዘብ እና ኢኮኖሚ ልማት ቢሮ፣ ነሐሴ 2003 ዓ.ም፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ

⁴² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 18፣ Mohamed Darwish, page 10

የመንግስት ኮንትራክቭን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ምንነት የመንግስት ሥራዎች የመቋረጥ ውል በሚል ርዕስ ትርጉም ተሰጥቶበት እናገኛለን። ይኸውም በአንቀጽ 3244(1) “የመንግስት ሥራዎች ውል የሚባለው አንድ ተቋራጭ የሆነ ሰው ከአንድ የአስተዳደር መስሪያ ቤት ባለስልጣን ጋር በዋጋ ተስማምቶ አንድን የመንግስት የሆነ ህንፃ ሥራን ለመስራት፣ ለመጠበቅ፣ ወይም ለማደስ የሚያደርገው ውል ነው።” በማለት ደንግጎት ይገኛል። ነገር ግን ይህ ትርጉም ህንፃን ብቻ የሚመለከት እና ሌሎች የመሰረተ ልማት የኮንትራክቭን ሥራዎችን ስለማያካትት ትርጉሙን ሙሉ አያደርገውም። ሌላው በሀገሪቱ ባሉ መንግስታት ከወጡ የግዥ አዋጆች ለግንባታ ዘርፍ ሥራ ከሰጡት ትርጉም እንደምንረዳው ግዥ ፈፃሚው ወይም የፕሮጀክት ባለቤቱ ከሕንጻ፣ ከመንገድ፣ ከድልድይ፣ ከግድብ፣ ከወደብ፣ ከአውሮፕላን ማረፊያ፣ ከውሃ ሥራዎች፣ ወይም ከሌሎች መሰረተ-ልማት ሥራዎች ጋር በተያያዘ የሚከናወን አዲስ ግንባታ፣ የመልሶ ግንባታ፣ ደረጃ የማሳደግ፣ የማፍረስ፣ የጥገና ወይም የማደስ ሥራ ሲሆን የዲዛይን እና ግንባታ፣ የኮንትራክቭን ማኔጅመንት፣ የተርንኪ እና የመሳሰሉ ውሎችን ጨምሮ ግዥ ለመፈጸም የሚደረጉ ውሎች የመንግስት ኮንትራክቭን ውል ማለት እንደሆነ ትርጉም ሊሰጥበት ይችላል።⁴³

በአጠቃላይ የመንግስት የኮንትራክቭን ውል የአስተዳደር መሥሪያ ቤቶች ኮንትራክቭን ለማካሄድ የሚገቧቸው ውሎች እና ከዚህ ጋር የተያያዙ የግዥ ውሎችን (*Procurement contracts*) የሚያጠቃልል ነው። ዘርፉን የሚመለከቱ ሕጎችም የአስተዳደር ውሎች በጠቅላላው (የፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 3131-3206)፣ የመንግሥት ተቋራጭነት ውል/*contract of public works* (የፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 3244-3296)፣ የኢትዮጵያ ፌዴራል መንግሥት የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 649/2001፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የመንግስት ግዥ እና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1333/2016 እንዲሁም በየክልሎች የወጡ የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጆች እና የመሳሰሉት ይገኙበታል።

⁴³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 13፣ አዋጅ ቁጥር 1333/2016፣ ቁጥር 2(1፣ 7 እና 12)፣ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የግዥና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 179/2003፣ አንቀጽ 2(3፣ 5 እና 9)፣ ዝክረ-ሕግ፣ 16ኛ ዓመት ቁጥር ሰባት፣ ሰኔ 28 ቀን 2003 ዓ.ም፣ ባህር ዳር-ኢትዮጵያ

3.2 የውል አመሰራረት

ውል በሕግ ፊት የፀና ሆኖ ጥበቃ እንዲያገኝ እና በተዋዋይ ወገኖች መካከል ሕግ ሆኖ እንዲያገለግል በምስረታው ወቅት መሟላት የሚጠበቅባቸው ቅድመ-ሁኔታዎች ይኖራሉ።⁴⁴ በኢትዮጵያ የፍትህ-ሐብሔር ሕግ ቁጥር 1678 እንደተመለከተው የተዋዋይ ወገኖች የመዋዋል ችሎታ፣ ፈቃዳቸውን እንከን በሌለበት ሁኔታ የሚገልፁበት መሆን፣ የሚዋዋሉበት ጉዳይ ፀንቶ ባለ ሕግ ያልተከለከለ፣ በማህበረሰቡ ውስጥ ለመልካም ስነ-ምግባር ተቃራኒ ነው ተብሎ ያልተወሰደ፣ አፈፃፀሙ በተዋዋይ አቅም ተግባራዊ ሊሆን የሚችልበትና በእርግጠኛነት የተገለፀ መሆን እና በመጨረሻም ሕግ በሚጠይቅ ጊዜ የውሉ አቀራረብ ወይም ፎርም በተጠየቀው ስርዓት መሰረት መዘጋጀት እንዳለበት በቅድመ-ሁኔታ የሚያዙ ናቸው።⁴⁵ የእነዚህ ቅድመ-ሁኔታዎች ተሟልቶ አለመገኘት ደግሞ ውሉን ውጤት አልባ ሊያደርገው የሚችል ስለሆነ ተዋዋይ ወገኖች ውሉን ሲመሰርቱ አንዱ ቅድመ-ሁኔታ ሳይንደል መፈፀም እንዲችሉ ጥንቃቄ ሊያደርገበት የሚገባ ነው።⁴⁶ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውልም ውሉን ለመመስረት ከውሉ ባህሪ የተነሳ ሌሎች ተጨማሪ ቅድመ-ሁኔታዎችን የሚያካትት ይሆናል እንጂ ከላይ የተመለከቱትን ግን እንደ ማንኛውም ውል ማሟላት ይጠበቅበታል።

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል በኢትዮጵያ የፍትህ-ሐብሔር ሕግ ቁጥር 3131 እና ተከታዮች እና በፌዴራል እና በክልል መንግስታት በሚወጡ የግዥ ሕግጋት እንዲሁም ዓለም-አቀፍ እና ሀገር-አቀፍ ውሉ በሚያካትታቸው ስታንዳርዶች ወይም የሥራ መመሪያዎች መሰረት የሚመራ የአስተዳደር መስሪያ ቤት ውል መሆኑ ግልፅ ነው። የአስተዳደር መስሪያ ቤት ውሎች ደግሞ ለመቋቋም ችሎታ፣ ፈቃድ እና የውሉን ጉዳይ ብቻ እንደሌሎች ውሎች መሰረት የሚያደርጉ ሳይሆን ሕግ የሚፈቅደውን የውሉን አቀራረብ ስርዓት ተከትለው ለመከናወን ግዴታ ያለባቸው ናቸው። ስለሆነም የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች በሕግ ፊት የሚፀና ውል ሆነው ለመመስረት በተለያዩ ሕግች በሕግ ፊት የሚፀና ውል ለማቋቋም መሟላት የሚገባቸው በሚል በቅድመ-ሁኔታነት የሚይዛቸውን ነጥቦች እንዲያካትቱ ትኩረት ሰጥቶ መሰራት ይኖርባቸዋል።

⁴⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 15፣ የፍትህ-ሐብሔር ሕግ ቁጥር 1678 እና 1731

⁴⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 16፣ ጥላሁን ተሾመ፣ ገጽ 23፣

⁴⁶ዝኒ ከማሁ

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል ተደርጓል ሊባል የሚችለው አሰሪው የመንግስት መስሪያ ቤት እና ከተቋራጩ ወይም አቅራቢ ከሆነው የጨረታው አሸናፊ ጋር በመካከላቸው በሁለቱ ተዋዋይ ወገኖች ስምምነት የተደረሰባቸውን ጉዳዮች በሙሉ በሚይዘው የውል ሰነድ ላይ ሲፈረም እንደሆነ የመንግስት ግዥ ሕግጋት ያስገነዝባሉ።⁴⁷ ስለሆነም አንድ በጨረታው ተወዳደር የጨረታው አሸናፊ የሆነ አካል አሸናፊ ስለመሆኑ በመንግስት መስሪያ ቤቱ መገለፁ ብቻውን ውል እንደያዘ አያስቆጥረውም።

ሲፈረምበት የሚችለው ሰነድ ግዥ ፈፃሚው የመንግስት መስሪያ ቤት አስቀድሞ የጨረታ ሰነድን ሲያዘጋጅ የውሉን ሁኔታ በሚገባ አካቶ ማቅረብ ይጠበቅበታል። በዚህ መሰረት የውሉ ሁኔታዎች የሥራውን ስፋት፣ ፕሮጀክቱ የሚከናወንበት ቦታ፣ የግዥ ፈፃሚውን ወይም ተዋዋይ የመንግስት መስሪያ ቤቱ እና አቅራቢው ወይም የሥራ ተቋራጩን መብትና ግዴታዎች እንዲሁም ግዥ ፈፃሚው አካል የግንባታ ሥራ ባለሙያ ወይም አማካሪ ቀጥሮ ከሆነ እነዚህን ተግባራትና ኃላፊነቶች በሚገባ መግለፅ ይኖርበታል።⁴⁸ በተመሳሳይ በውሉ ልዩ ሁኔታም የውሉን አፈፃፀም ዋና ዋና ሂደቶች፣ የመረከብያ ጊዜ፣ የዋጋ ማስተካከያ፣ የክፍያ አፈፃፀም፣ የርክክብ እና የፍተሻ ሥነ-ሥርዓት፣ የዋስትና፣ የፕሮጀክቱ መዘግየት የመሳሰሉ አተገባበር በግልፅ መግለፅ ያስፈልጋል።⁴⁹

በመሆኑም በአሰሪው እና በተቋራጩ መካከል የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል የሚያዘው በውል ሰነድ ላይ በመዋዋል ብቻ ሲሆን ምን አልባትም ለተቋራጩ የጨረታው አሸናፊ መሆኑ መገለፁ ውል እንደተያዘ አያስቆጥርም። ይህ በተዋዋይ ወገኖች መካከል ለመፈራረሚያ አገልግሎት የሚውለው ሰነድም አጠቃላይ የውል ሁኔታዎች እና ስምምነት ላይ የተደረሰባቸውን ልዩ የውል ሁኔታዎችን የያዘ ሆኖ በመደበኛ የጨረታ ሰነዱ ውስጥ በአንድ ክፍል አስቀድሞ የተመለከተ እና የታወቀ ሊሆን ይገባል።⁵⁰ በመሆኑም ከፌዴራል የመንግስት ግዥ እና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 1333/2016 አንቀጽ 62(4) እና ከክልሉ የመንግስት ግዥ ሕጎች መረዳት

⁴⁷ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ አዋጅ ቁጥር 1333/2016፣ አንቀጽ 62(2)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 41፣ አዋጅ ቁጥር 179/2003፣ አንቀጽ 33(3)፤ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.9(7)

⁴⁸ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.3.6

⁴⁹ ዝኒ ከማሁ፣

⁵⁰ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.21(1 እና 2)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 11፣ አዋጅ ቁጥር 1333/2016፣ አንቀጽ 62(1)

እንደሚቻለው የመንግስት ኮንትራክሽን ውል የሁለቱንም የአሰሪውን እና የተቋራጩን መብትና ግዴታ በግልፅ የሚያመለክት መሆን አለበት። ይህ በእንዲህ እንዳለም ውሉ በተጨማሪነት ማካተት የሚገባቸው ጉዳዮች አሉ። እነዚህም፡- በውሉ መሰረት የሚከናወነው የኮንትራክሽን ሥራውን ጥራት፣ አይነት፣ ብዛት፣ የማስረከቢያ ጊዜ፣ የሚከፈለው አጠቃላይ እና የነጠላ ዋጋ መጠን፣ የአከፋፈል ሁኔታ እና የክፍያ ጊዜ፣ ተቋራጩ በመጫረቻ ሰነዱ ላይ ያመለከተውን የዋጋ ቅናሽ ወይም ሌሎች ሁኔታዎችን እና አፈፃፀማቸውን በግልፅ ያመለክተ መሆን አለበት፤ ከሶስተኛ ወገን የሚገኙ አገልግሎቶችን እንደ ትራንስፖርት፣ ትራንዚት፣ መድሃን እና የመሳሰሉ ተግባራትን የመከታተልና የመፈፀም ግዴታዎች የማን እንደሚሆኑ በግልፅ መመለከት አለበት እንዲሁም ኃላፊነቶችንም በተሻለ ብቃት ሊፈፀማቸው በሚችል አካል እንዲሰሩ መደረግ ይኖርበታል፤ ተቋራጩ የውጪ ሀገር በሚሆንበት ጊዜ ከጠቅላላ የውሉ መጠን ውስጥ በውጭ ሀገር ገንዘብ እና በሀገር ውስጥ ብር ሊከፈለው የሚገባው የገንዘብ ድርሻ ተለይቶ መቀመጥ ይኖርበታል፤ በውሉ አፈፃፀም ወቅት የሚከሰቱ አለመግባባቶች ሊፈቱ የሚችሉበት አካሄድ፣ የውሉ አካል የሆኑ የግዥ ሰነዶች እና የተፈፃሚነት ቅድመ-ወሰን፣ ለውል ማስከበሪያ የተያዘው የውል ማስከበሪያ ሊወረስ የሚችልባቸውን ሁኔታዎች፣ ተቋራጩ በውሉ በተጠቀሰው ጊዜ የኮንትራክሽን ሥራውን አጠናቆ ባያስረክብ ላዘገየበት ጊዜ ስለሚወሰድበት እርምጃ ማካተት ይገባል።⁵¹

የውሉ አካል የሚደረጉ ሰነዶች በተቋራጩ እና በአሰሪው መካከል የሚፈረመው የውል ስምምነት፣ የጨረታው አሸናፊነት የተገለፀበት ወይም የእሽታ ደብዳቤ፣ ተሞልቶ የተመለሰው የጨረታ ሰነድ ግምገማ የተደረገበት እና አሸናፊው የተለየበት ቃለ-ጉባዔ፣ ለሽያጭ የቀረበው የጨረታ ሰነድ፣ በተቋራጩ ተሞልቶ የተመለሰው የጨረታ ሰነድ፣ ንድፎች፣ ጠቅላላና ዝርዝር የሥራው መገለጫዎችና ሌሎች ሰነዶች በመካከላቸው መጣረስና ግጭት እንዳይፈጠር በጥንቃቄ መሰራት ይኖርበታል። የዓለም-አቀፍ የአማካሪ መሀንዲሶች ፌዴሬሽን (FIDIC) በኮንትራክሽን የውል ሁኔታዎች ሰነድ በቁጥር 1.5 ላይ የውል አካል ሰነዶችን ለትርጉም ዓላማ ሲባል ከውል ስምምነቱ ጀምሮ አሸናፊነት የተገለፀበት ወይም የእሽታ ደብዳቤ እና ሌሎችን ሰነዶች ቅድሚያ እየተሰጣቸው በቅደም-ተከተል እንዲቀመጡ አድርጓል። ይህም ሆኖ የውሉ አካል በተደረጉ

⁵¹ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.21(3)
221 page

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ሰነዶች መካከል መጣረስ ወይም አሻሚ ነገር ቢከሰት አማካሪ መሀንዲሱ ማብራሪያ እና ትዕዛዝ የሚሰጥበት ስለመሆኑ በተመሳሳይ የውሉ ሰነድ ቁጥር ላይ ተጠቅሷል።

በኢትዮጵያ የፌዴራሉ ግዥ መመሪያ በቁጥር 16.17.3(ረ) ላይ የውሉ አካል የሆኑ የግዥ ሰነዶች እና የተፈጻሚነት ቅደም-ተከተል ወሰንን በተመለከተ በውሉ ውስጥ መካተት እንዳለበት ይገልጻል። የሲቪል ግንባታ ሥራዎች ቋሚ የውል መተዳደሪያ ደንብ ወይም ጠቅላላ የውል ሁኔታዎች በአንቀጽ 5(2) በውሉ ላይ በተለየ መልክ ካልተቀመጠ በስተቀር ይህ የተቀመጠው የውል ሁኔታ፣ ሕግጋትና የነገርጅክቱ የተለዩ ሁኔታዎች ሰነዱን በሚፈጥሩ ማናቸውም ማስታወሻዎች ላይ የበላይነት ይኖራቸዋል፤ እነዚህ እንዲገለጹ የተደረጉ ሰነድን የሚመሠርቱ ማስታወሻዎች እርስ በርስ ገላጭ ሆነው ሊወሰዱ ይችላሉ። ይሁን እንጂ አሻሚነት ወይም ልዩነቶች በሚገጥሙበት ጊዜ በመሀንዲሱ ሊብራሩና ሊስተካከሉ ይችላሉ በማለት አስቀምጧል። ፣ ስለዚህ በኢትዮጵያ የውሉ አካል ስለሚሆኑ ሰነዶች በሕግ ላይ ቅድሚያ ስለሚሰጣቸው ሁኔታዎች የተባለ ነገር ስለሌለ በውል ስምምነቱ መወሰን አስፈላጊ ይሆናል።

በመሆኑም ግዥ የሚፈፀመው አሰሪ መስሪያ ቤት በመንግስት ኮንትራክሽን ውል ሰነዱ ላይ የሚሰፍሩ ኃላፊነቶችን እና ግዴታዎችን በጥንቃቄ መመርምር ያለበት እና በአሰሪ መስሪያ ቤቱ ደረጃ ሊከናወኑ የማይችሉ ግዴታዎችን ተቀብሎ ውል መፈረም የለበትም።⁵²

3.3 የውል አስተዳደር በጠቅላላው

የኮንትራክሽን ውሎች በባህሪያቸው ብዙ ተሳታፊ ሰዎች ወይም ድርጅቶች ስለሚይዙ፣ ረዥም ጊዜ ስለሚወስዱ፣ ብዙ ግብዓቶችን ሊጠቀሙ ስለሚችሉ እና ይህም ውስብስብ ስለሚያደርጋቸው በተገቢው ሁኔታ መያዝና ውጤታማ ማድረግ ጠቃሚ ነው። ውሎችን ውጤታማ አድርገን ከምንይዝባቸው ተግባራት ውስጥ አንዱ ደግሞ የውል አስተዳደር ነው። *Organization for Economic Cooperation and Development/OECD/ የኢኮኖሚ ትብብር እና ልማት ድርጅት* እንደ ገለፀው የውል አስተዳደር በውሉ ጊዜ ውስጥ የተፈቀዱ የውሉን ሰነዶች መለወጥን ጨምሮ

⁵² ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.21(5)
222 page

መደበኛ የሆነ የውሉን አስተዳደር የሚሸፍን ሆኖ የውሉ የቀን ተቀን ሥራዎች ውጤታማና በብቃት ስለመሄዳቸው ጥንቃቄ ወስደን የምናረጋግጥበት ሂደት ስለመሆኑ ያስረዳል።⁵³

በኢትዮጵያ የፌዴራል የመንግስት ግዥና ንብረት አስተዳደር ሕግ ላይ እንደተመለከተው የውል አስተዳደር ማለት የመንግሥት መሥሪያ ቤቱ ከአቅራቢው ወይም ከሚወገድ ንብረት ገዥው ጋር ባሰረው ውል ላይ የተቀመጡ ግዴታዎች በአግባቡ መፈጸማቸውን ለማረጋገጥ የሚከናወኑ የክፍያን፣ በወቅቱ የማስረከብን፣ የውል ማሻሻል፣ የዋጋ ማስተካከያ፣ የጥራትና መጠን ፍተሻን፣ የውል አለመግባባቶችን መፍታትን፣ ውል የማጠናቀቅ እና ሌሎች የውል አፈፃፀም ክትትልና ቁጥጥር ተግባራትን ይጨምራል በሚል ትርጉም ተሰጥቶበታል።⁵⁴

በመሆኑም የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር ሁሉንም የመንግስት የግዥ ሕግጋት እና የግልጽነት መለኪያ ደረጃዎችን በማክበር በመንግስት ተቋማት የሚካሄደን የኮንትራክሽን ፕሮጀክት ከተቋራጩ ጋር ስምምነት በተደረገበት ዝርዝር መግለጫዎች፣ ጊዜ እና በጀት መሰረት እንዲጠናቀቅ ለማድረግ የውል ጉዳዮችን የመምራት እና የመቆጣጠር ሂደትን የሚያመለክት ነው። የኮንትራክሽን ውል አስተዳደር ለማንኛውም ፕሮጀክት ዲዛይን፣ የውል ስምምነት እና የግንባታ ሂደትን በተገቢው ቁጥጥር ለማድረግ የሚረዱ እንቅስቃሴዎችን ያካትታል። ደካማ የውል አስተዳደር ፕሮጀክትን ወደ አላስፈላጊ ክርክሮች እና የይገባኛል ጥያቄዎች ሲመራው፣ ትክክለኛ የውል አስተዳደር ግን ማንኛውንም ፕሮጀክት በተያዘለት በጀት እና የጊዜ ገደብ ውስጥ እንዲጠናቀቅ ያደርጋል።⁵⁵ ስለሆነም ለማንኛውም የኮንትራክሽን ፕሮጀክት ስኬት የውል አስተዳደር አስፈላጊ ነው።

የውል አስተዳደር ለግንባታ ፕሮጀክት አፈፃፀም ከመጀመሪያው እስከ መጨረሻው ደረጃ ድረስ በንድፍ፣ በጨረታ፣ በግንባታ፣ በማጠናቀቅ እና በመጨረሻ ሒሳብ ወቅት አስፈላጊ የሆኑ

⁵³The OECD /Organization for Economic Cooperation and Development, contract management, September 2011, SIGMA/ support for improvement in governance and management, public procurement blief 22, page 2 accessed on 2021

⁵⁴ አዋጅ ቁጥር 1333/2016 ኦንቀጽ 7(32)

⁵⁵ Amila Gamage, construction contract administration-basics, July 2,2021, www.sihelaconsultants.com, accessed online 2/15/2025

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ሁሉንም ተግባራት ያካትታል። እነዚህ ተግባራት በውሉ ተዋዋይ ወገኖች መካከል ከተስማሙበት የውል ግዴታዎች ጋር የፕሮጀክቱን አፈፃፀም መከታተልን ያጠቃልላል።

በኮንትራክሽን ውል ውስጥ የሚሳተፉ ወገኖች በተሳካ ሁኔታ ፕሮጀክቱን አጠናቀው ለማቅረብ ግዴታቸውን መወጣት አስፈላጊ ነው። የውል አስተዳደር ሂደቱ ከፕሮጀክት እቅድ እና ዲዛይን ደረጃ ጋር አብሮ ይጀምራል። በመሆኑም በማናቸውም የኮንትራክሽን ፕሮጀክት የእቅድ ደረጃ ጀምሮ የውል አስተዳዳሪ መሾም አስፈላጊ ነው።⁵⁶

የኮንትራክሽን ውል አስተዳደር የሚጀምረው በአሰሪው እና በተቋራጩ መካከል የውል ስምምነት ሲፈጸም ሲሆን በተቋራጩ ተቀባይነት ያለው የመጨረሻው ክፍያ ሲጠናቀቅ ደግሞ ያበቃል። በልዩ ሁኔታ የኮንትራክሽን ውል አስተዳደር ከግዥ ሂደት ጀምሮ ሊጀመር ይችላል።⁵⁷

በአንድ የኮንትራክሽን ፕሮጀክት ውስጥ በዋናነት ፕሮጀክቱን የጀመረው ባለቤት ወይም አሰሪው፣ የአሰሪ ተወካይ፣ መሐንዲስ፣ ቀያሽ፣ ተቋሙን የሚነድፍ ወይም አሁን ባለው ተቋም ላይ የሚደረጉ ለውጦችን የሚቀርቦ (አርክቴክት)፣ አማካሪ እና ተቋራጩ ተሳታፊዎች ናቸው። ከእነዚህ ዋና ዋና ተሳታፊዎች በተጨማሪ ሌሎችም ያሉ ሲሆን፡- እነሱም ንዑስ-ሥራ ተቋራጮች፣ በፕሮጀክቱ ውስጥ ከሥራው ክፍል የተወሰነውን ለመሰራት ከተቋራጩ ጋር ተስማምቶ በተቋራጭነት የሚያከናውኑ፣ ለፕሮጀክቱ የሚሆን ቁሳቁሶችን ወይም ምርቶችን የሚያቀርቡ አቅራቢዎች፣ ቁሳቁሶችን ወይም ምርቶችን የሚያመርቱ አምራቾች፣ አማካሪዎች ለተቋራጭ ወይም ባለቤት ሙያዊ አገልግሎት የሚሰጡ፣ የጥራት ቁጥጥር የሚያቀርቡ የሙከራ ላብራቶሪዎች እና የፍተሻ ኤጀንሲዎች፣ ለፕሮጀክቱ የገንዘብ ድጋፍ የሚያዘጋጁ የፋይናንስ አማካሪዎች እና ተቋማት፣ ለባለቤቱ ለኮንትራክተሩ እና ለአማካሪው የአደጋ ሽፋን የሚሰጡ የኢንሹራንስ አማካሪዎች እና ኩባንያዎች፣ የተቋራጩን እና የንዑስ-ተቋራጮችን አፈፃፀም የሚያረጋግጡ የማስያዣ ኩባንያዎች፣ የፕሮጀክቱን የሕግ እና የውል ጉዳዮች የሚያስተባብሩ ጠበቆች፣ በኮንትራክሽኑ ላይ ስልጣን ያላቸው ባለስልጣናት እና ተቆጣጣሪ ኤጀንሲዎች እና

⁵⁶ዝኒ ከማሁ፣ **Amila Gamage**; Doug Vincent, Contract Administration: Everything Construction Professionals Need to Know, Nov 11, 2024, <https://www.mastt.com/author/doug-vincent>, online accessed 2/15/2015

⁵⁷ Introduction to Construction Contract Administration, p. 2, online accessed 2/15/2025; ዝኒ ከማሁ፣ Doug Vincent

መስፈርቶችን በኮዶች፣ ሥነ-ሥርዓቶች እና ፈቃዶች መልክ የሚቋቋሙ ተቋማትን እና የመሳሰሉትን ያካትታል።⁵⁸

የውል አስተዳደር ሚና ሁሉም ተዋዋይ ወገኖች ኃላፊነታቸውን በተመሳሳይ ደረጃ እንዲወጡ ለማድረግ፣ የመዘግየት አደጋዎችን ለመቀነስ፣ የበጀት መብዛትን እና ፕሮጀክቱን በከፍተኛ ሁኔታ ወደ ኋላ የሚመልሱ አለመግባባቶችን ለማረጋገጥ ወሳኝ ነው።⁵⁹ ውል አስተዳደር ውሉን ውጤታማ ለማድረግ በርካታ ተግባራት የሚከናወኑበት ነው። የፌዴራል የመንግስት ግዥ እና ንብረት አስተዳደር ሕግ ላይ ዋና ዋና የአሰሪ መስሪያ ቤቱ የውል አስተዳደር ተግባራት በሚል የቅድመ-ክፍያ፣ ውልን ስለማስፈፀም፣ የውል አፈፃፀምን መከታተል፣ የዋጋ ማስተካከያ ስለማድረግ፣ ውልን ማጠናቀቅ፣ ውልን ስለማቋረጥ እና የፍትሐብሔር ሕግን እንዳግባብነቱ ተፈፃሚ ስለማድረግ የሚመለከቱ ሀሳቦችን አካቷል።⁶⁰

በኢትዮጵያ የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ልማት ረቂቅ ፖሊሲ ላይ እንደተመለከተው በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ዘርፉ በርካታ ችግሮች እንዳሉበት ይገለጻል። ረቂቅ ፖሊሲው ሙስና እና ብልሹ አሰራር በዘርፉ ጎልቶ ከሚታዩ የስነ-ምግባር፣ አመለካከትና ክህሎት ችግሮች አንዱ እንደሆነ ዕውቅና ይሰጣል።⁶¹ በመሆኑም ከጨረታ ሒደት፣ ከዲዛይንና ውል አስተዳደር እና ከግንባታ ሥራዎች አፈፃፀም ጋር በተያያዘ ሙስናና ብልሹ አሰራር የኢንዱስትሪውን እድገት ከማንተቱም በላይ የሀገሪቱን የሀብት አጠቃቀም እየጎዳው ይገኛል። በሌሎች ሀገሮች በኢንዱስትሪው የተደራጁ የሙያ ማህበራት ይህንን መጥፎ ገጽታ ለመለወጥ ጉልህ አስተዋጽኦ እንዳላቸው የሚታወቅ ሲሆን በሀገራችን የመንግስት ሁለንተናዊ የማስፈጸም አቅም በሚፈለገው ደረጃ ባለመገንባቱ እንዲሁም ግልፅነትና ተጠያቂነትን ያረጋገጠ አሠራር በሁሉም ደረጃ ባለመዘርጋቱ በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው የሚታየው ሙስናና የስነ-ምግባር መንደል በኢንዱስትሪው ዕድገት ላይ ከፍተኛ አሉታዊ ተጽዕኖ እያሳደረ ይገኛል።⁶² በተመሳሳይ

⁵⁸ Introduction to Construction Contract Administration, p. 3, online accessed 2/15/2025
⁵⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 53፣ Doug Vincent
⁶⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 13፣ አዋጅ ቁጥር 1333/2016 አንቀጽ 65
⁶¹ የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ልማት ረቂቅ ፖሊሲ፣ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የከተማ ልማት እና ኮንስትራክሽን ሚኒስቴር የተዘጋጀ፣ ግንቦት 2005 ዓ.ም፣ ቁጥር 3፣ ገጽ 10
⁶² ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.1.2፣ ገጽ 11

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

በባለሙያዎች፣ በአማካሪዎችና በተቋራጮች በውስጥና በመካከላቸው ያለው ግንኙነት በአመለካከትም ሆነ በተግባር የሚታዩ የሥነ-ምግባር ጉድለቶች እንዳሉ ሰነዱ ይገልጻል።

በተጨማሪም እንደ ረቂቅ ፖሊሲው ገለጻ በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪው በየደረጃው ባሉት አደረጃጀቶች ያለው የአመራር ብቃት ከኢንዱስትሪው ዕድገት ጋር በተመጣጠነ ሁኔታ ባለማደግ በአፈፃፀም ወቅት ለሚያጋጥሙ ክፍተቶች ዋነኛ ምክንያት ሆኖ የሚታይ ሲሆን በዚህ ረገድ፡- በዕሴት ሰንሰለቱ ባሉ አካላት ሥነ-ምግባር በጎደላቸው ባለሙያዎችና ድርጅቶች መካከል በሚኖር መመሳጠር የሀገርና የህዝብ ሀብት እንዲመዘበር በማድረግና በየጊዜው እያደገና እየተስፋፋ ለመጣው ሙስናና ተገቢ ያልሆነ አሠራር መንገስ ለኢንዱስትሪው ዕድገት ማነቆ ከመሆንም በላይ የሀገሪቱን የሀብት አጠቃቀም ክፋኛ እየጎዳው መሆኑ፤ በዲዛይን፣ በጨረታ መስፈርቶችና በውለታ ሰነዶች ዝግጅት ወቅት ሆነ ተብሎ በሚፈጸሙ ኢ-ሥነ-ምግባራዊ ድርጊቶች ምክንያት የግንባታ ባለቤቶች ለተጨማሪና ያለአግባብ ወጪዎች እንዲጋለጡ ማድረግ፤ የሕግ ክፍተቶችንና የማስፈፀም አቅም ችግርን ሽፋን በማድረግ የሚፈፀሙ የተዛቡ ግብይቶች፣ በየደረጃው ባሉ አስፈፃሚዎች እየተበራከተ መምጣቱ፤ ተቋራጮች፣ አማካሪዎችና ባለሙያዎች ለሚመሩት ተቋም ከሚያስገኙት ትርፍ በበለጠ የሙያ ግዴታቸውን ለመወጣት የሚያደርጉት ተነሳሽነት ዘርፉን ከሙስናና ብልሹ አሰራር እንዲፀዳ ሊያግዝ በሚችል ደረጃ አስተዋፅዖ ያለማድረግ በኢንዱስትሪው ዕድገት ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ እያሳደረ መሆኑ ናቸው።⁶³

ሌላው የፕሮጀክት ውል አስተዳደር ያለመጠናከር በኮንስትራክሽን ዘርፉ ውስጥ አንዱ ችግር ተደርጎ ተቀመጧል። በኢትዮጵያ የኮንስትራክሽን ሥራ እንቅስቃሴው ከጊዜ ወደ ጊዜ በፈጣን ሁኔታ እያደገ በመምጣት ላይ የሚገኝ ቢሆንም ይህንን ተከትሎ በዘርፉ ተዋናይ የሆኑት የባለቤት፣ አማካሪ፣ ተቋራጭ፣ የምህንድስና ባለሙያዎች እና የግንባታ ዕቃ አምራቾችና አቅራቢዎች የማስፈጸም አቅምና ዕድገት በተመጣጣኝ ደረጃ ላይ አይገኝም። በአሁኑ ወቅት ሰፋፊ ኢኮኖሚያዊና ማህበራዊ የመሰረተ-ልማት አውታሮችን ለመገንባት የተቀረጹ ፕሮግራሞችና ፕሮጀክቶች ሲኖሩ የአመራር፣ ክትትል እና ቁጥጥር ሥራው ሙያዊና ብቃት ያለው አደረጃጀት የተከተለ ያለመሆኑ፣ የሰው ኃይል እጥረት፣ የክህሎትና አመለካከት ችግሮች ያሉበት ስለመሆኑ ረቂቅ ፖሊሲው ያስገነዝባል።⁶⁴ስለሆነም ከፍተኛ መዋዕለ-ንዋይ

⁶³ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.1.2፣ ገጽ 12

⁶⁴ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.2፣ ገጽ 11

የሚፈሰባቸውን ፕሮግራሞችና ፕሮጀክቶች ለመምራት፣ ለመቆጣጠር እና ለማስተዳደር የሚያስችል ክህሎትና ብቃት ያለው የሰው ኃይል አልተሰማራም። በመሆኑም የፕሮጀክት ማኔጅመንት አቅማችን ሰፊ ክፍተት የሚታይበት መሆኑ ለፕሮግራሞቻችንና ፕሮጀክቶቻችን በሚፈለገው ደረጃ መፈፀም ያለመቻል መንስኤ መሆኑን ረቂቅ ፖሊሲው ይጠቅሳል።⁶⁵ በተጨማሪም ረቂቅ ፖሊሲው በሀገሪቱ እየተመዘገበ ያለውን ፈጣን ልማት ተከትሎ ብቃት ያለው የፕሮጀክት ማኔጅመንት ሥርዓት ያለመገንባቱ ፕሮጀክቶች የሚገጥሟቸውን ፈታኝ ሁኔታ ለመፍታት አስቸጋሪ በመሆኑ አስፈጻሚው እና በከፍተኛ ደረጃ የሚገኘው አመራር እንኳን ሳይቀር በፕሮጀክት ደረጃ እየወረደ ስራዎችን ለመምራት የተገደደበት ሁኔታ የተለመደ ስለመሆኑ ያስገነዝባል።⁶⁶

ከስነ-ምግባር እና ብልሹ አሰራር እንዲሁም ከፕሮጀክት ውል አስተዳደር ወጣ ብለን ስንመለከትም በዘርፉ የሥራ ተቋራጮችና አማካሪዎች አቅም፣ የግንባታ ዕቃዎች አቅርቦት፣ የኮንስትራክሽን የተወዳዳሪነት አቅም፣ የፋይናንስ አቅርቦት አቅም አናሳ መሆን፣ የኮንስትራክሽን ቴክኖሎጂ መሰረተ-ልማት ዝቅተኛ መሆን፣ የኢንዱስትሪው ተዋናይ ተቋማት በአደረጃጀት ያለመጠናከር፣ የሠራተኞች እና የህብረተሰቡ ጤናና ደህንነት ስጋት፣ የተፈጥሮ ሀብትና አካባቢ መጎዳት፣ የፖሊሲ፣ የአሰራር ስርዓት እና ስታንዳርዶች ያለመሟላት ዋና ዋና ችግሮች ናቸው።⁶⁷

በኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ልማት ረቂቅ ፖሊሲው ላይ የኮንስትራክሽን የተወዳዳሪነት አቅም ማነስ በግንባታ አገልግሎት የተሟላ ያለመሆን፣ በግንባታዎች የአፈጻጸም ደረጃ ዝቅተኛ መሆን፣ በግንባታ ወጪ ንረት እና በግንባታ ጥራት መጓደል እንደሆነ አስፍሯል።⁶⁸ የኮንስትራክሽን አፈጻጸም ዝቅተኛ ከሚሆንባቸው ምክንያቶች አንዱ በጊዜው ፕሮጀክቶችን ያለመጠናቀቅ ጉዳይ ነው። በአጠቃላይ በሀገራችን ግንባታዎች በአብዛኛው ከታቀደላቸው ጊዜ እጅግ ዘግይተው የሚጠናቀቁ ሲሆን በአንዳንድ ፕሮጀክቶች ላይ እንደሚታየውም የታቀደውን ጊዜ እጥፍ የሚወስዱበት አጋጣሚ ብዙ ነው። ለግንባታ ጊዜ መራዘም እንደምክንያት ጎልተው ከሚጠቀሱት ውስጥ፡- ለዲዛይን ዝግጅትና ጥናት የሚሰጠው ትኩረት አናሳ መሆንና ደካማ የሆነ ሙያዊ

⁶⁵ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.2፣ ገጽ 12
⁶⁶ ዝኒ ከማሁ
⁶⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.3-3.1.10፣ ከገጽ 12-28
⁶⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.4፣ ገጽ 22-24

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

አቅም ተደማምረው ፕሮጀክቶች ከፅንሰታቸው የጥናትና፣ የጠራ ዕቅድ፣ የዲዛይንና የሥራ ዝርዝር ጥራት ችግር ያለባቸው በመሆኑ ለተደጋጋሚ ጊዜ ለዲዛይን ክለሳ የሚዳረጉ መሆኑ፣ የቅድሚያ ክፍያ ለፕሮጀክቱ ሥራና ግብዓቶች እንዲውል የማድረግ አሠራርና ቁጥጥር በቂ ያለመሆን፣ በተጨማሪና የለውጥ ሥራዎች አስተዳደርና በአጠቃላይ በግብዓት አቅርቦት፣ በፕሮጀክት ግንባታና ውለታ አስተዳደር ብቃት ማነስ፣ ተነሳሽነት ያለመኖር፣ አማካሪዎችና ሥራ ተቋራጮች በሥራው መጓተት ምክንያት ለሚመጣው የጊዜ መራዘም እና የፕሮጀክት ወጪ ንረት ተጠያቂ የሚያስደርጋቸው ሥርዓት ያለመኖር፣ በተለይ አማካሪው ፕሮጀክቱ ባልተንቀሳቀሰበትም ወቅት ክፍያውን እንዳያገኝ የሚከለክል አሠራር ያለመኖር መሆኑን ረቂቅ ፖሊሲው አስፍሯል።⁶⁹

4. የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

4.1 ውሉን የሚያስተዳድረው አካል ማንነት እና ኃላፊነት

በአማራ ክልል የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል ማስተዳደር ስለሚቻልበት ሁኔታ በክልሉ የመንግስት ግዥና ንብረት አስተዳደር ሕጎች ተመልክቶ ይገኛል።⁷⁰ የውሉ አስተዳደርም በአሰሪው እና በተቋራጩ መካከል የተፈፀመው የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል በአሰሪው አማካኝነት ውሉ ተፈፃሚ ስለሚደረግበት፣ የውሉን አፈፃፀም ክትትል ስለሚደረግበት እና ውሉ ስለሚጠናቀቅበት ሁኔታ የሚከናወኑ ሥራዎችን የሚመለከት ነው።

ስለሆነም በአንድ የኮንስትራክሽን ሥራ ውስጥ በመርህ ደረጃ ውሉን የማስተዳደር ኃላፊነት ያለበት የፕሮጀክቱ ባለቤት መሆኑ ግልፅ ነው። ነገር ግን ኮንስትራክሽን በባህሪው በአሰሪው ፍላጎትና ሀሳብ ብቻ የሚከናወን ሳይሆን ከኮንስትራክሽኑ ጋር በቀጥታ እና በተዘዋዋሪ መንገድ ግንኙነት ያላቸው በርካታ አካላት ይገኙበታል። ከእነዚህም ውስጥ መንግስት በተለያዩ የኮንስትራክሽን ዘርፎች ማለትም በህንፃ፣ በውሀ እና መስኖ፣ በመንገድና ድልድይ፣ በኤሌክትሪክ ግድብ እና የመሳሰሉ መሰረተ-ልማት ሥራዎችን ለማከናወን ኮንስትራክሽኑ ከመጀመሩ ጀምሮ እንደሥራው ዘርፍ የግድ ተሳታፊ የሚሆኑ የመንግስት ተቋማት እንዳሉ ግልፅ ነው። የፕሮጀክቱ

⁶⁹ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3.1.4.2(U)፣ ገጽ 22

⁷⁰ አዋጅ ቁጥር 179/2003፣ አንቀጽ 33(4)፣ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ) ከቁጥር 30-32

ባለቤት የሆነው መስሪያ ቤት የራሱ መሀንዲስ ወይም አማካሪ የሌለው ከሆነ ከጨረታው መጀመሪያ እስከ መጨረሻ ድረስ፣ በጨረታ ሰነድ የቴክኒክ ግምገማ፣ የመሬት ዝግጅት እና ከመሬት በታች የቦታውን ሁኔታ፣ የኮንስትራክሽኑን ደህንነት ክትትል እንዲሁም የመጨረሻ ሥራውን ርክክብ ላይ እንዲገኝለት በየደረጃው የሚገኘውን የክልሉን ከተሞች እና መሰረተ-ልማት ቢሮን ድጋፍ የመጠየቅ ግዴታ አለበት።⁷¹ በሌላ በኩል ደግሞ አሰሪው ሊያሰራ ያሰበውን የኮንስትራክሽን ሥራ ዲዛይን እና የሥራ ዝርዝር በራሱ መሀንዲስ ወይም አማካሪ አሰርቶ ጨረታ ከማውጣቱ በፊት እንደ ኮንስትራክሽን ዘርፍ በከተሞች እና መሰረተ-ልማት ቢሮ፣ ውሃ ሀብት ልማት ቢሮ እና መንገዶች ቢሮ በስታንዳርዱ መሰረት ስለመሰራቱ እንዲመረመርና እንዲፀድቅ ማስደረግ አለበት።⁷² በተመሳሳይ እነዚህ ተቋማት በጨረታ ግምገማው ወቅት እና በኮንስትራክሽኑ የመጨረሻ ርክክብ ወቅት መገኘት አለብን ብለው ካመኑ መገኘት ይችላሉ።

በክልሉ በየደረጃው የሚገኘው የከተሞች እና መሰረተ-ልማት ቢሮ በአሰሪ የመንግስት ተቋም ሊሰራ ውል የተገባበትን የኮንስትራክሽን ሥራ በተገባው ውል መሰረት የጥራት ደረጃው፣ የጊዜና የዋጋ ገደቦች ተጠብቀው መሰራቱን ማረጋገጥ የሚያስችል ቁጥጥር እንዲኖር እና በበላይነት የመቆጣጠር ኃላፊነት ያለው ሲሆን የኮንስትራክሽኑን ደህንነት የመከታተል እንዲሁም የሥራው የመጨረሻ ርክክብ ወቅት መገኘትም ይችላል።⁷³ ይህ በእንዲህ እንዳለ የኮንስትራክሽን ሥራው የውሃ እና የመንገድ ሥራዎች በሆኑ ጊዜ የውኃ ሀብት ልማት ቢሮ እና መንገድ ቢሮ እንደ አግባብነታቸው ከተሞች እና መሰረተ-ልማት ቢሮን ተክተው ሲገቡ እንደሚችሉ ግንዛቤ የሚወሰድበት ነው።⁷⁴

በኮንስትራክሽን ዘርፍ ሥራ ክፍያ የሚፈፀመው አማካሪ መሀንዲሱ የሥራ ደረጃውን ተከትሎ በሚሰጠው የክፍያ ምስክር ወረቀት መነሻነት ብቻ በመሆኑ አማካሪ መሀንዲስ የኮንስትራክሽን ሥራው እየተሰራ ባለበት በተቋራጩ የክፍያ ጥያቄ ሲቀርብለት በፍጥነት ከሥራው አንጻር የክፍያ ሰነዱን መመርመር ይኖርበታል። አሰሪውም በአማካሪ መሀንዲሱ የክፍያ የምስክር

⁷¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 29.1(4)

⁷² ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 29.1(5 እና 6)

⁷³ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 29.1(3 እና 4)

⁷⁴ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 29.1(5)

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ወረቀቱ ተረጋግጦ ከቀረበለት ተገቢውን ክፍያ ለተቋራጩ መፈፀም አለበት።⁷⁵ በመሆኑም አማካሪ መሀንዲሱ የክፍያ ምስክር ወረቀት በተቋራጩ ተዘጋጅቶ ቀርቦለት ያለበቁ ምክንያት በ7 (ሰባት) ቀን ውስጥ አረጋግጦ የምርመራ ሥራውን ማጠናቀቅ ባለመቻሉ እና በማዘግየቱ ምክንያት አሰሪው ለሚጠይቀው ማንኛውም ተጨማሪ ክፍያ ለአገልግሎቱ ከሚከፈለው ክፍያ ሳይበልጥ ለተፈጠረው መዘግየት ኃላፊነት ይኖርበታል።⁷⁶

አሰሪ መስሪያ ቤቱ የኮንስትራክሽን ሥራውን ለማከናወን ቴክኒካል ድጋፍ በሌሎች ተቋማት ከሚደረግለት በተጨማሪ አሰሪ የፕሮጀክት ባለቤቱ በቋሚነት ወይም በጊዜያዊነት የራሱ የሆነ መሀንዲስ ወይም በውል በአማካሪነት የሚመደብ ሰው ወይም ድርጅት እንዳለው ይታወቃል። ስለሆነም ተቀጥሮ የሚሰራው ተቆጣጣሪ መሀንዲስ ሥራውን በተመለከተ ለሚያከናውነው ተግባር እንደማንኛውም የመንግስት ሠራተኛ በመንግስት ሠራተኞች አስተዳደር ሕግ የሚመራ ይሆናል። አማካሪው ግን ለኮንስትራክሽን ሥራው የማማከር አገልግሎት እንዲሰጥ በግዥ የሚገኝ ነው።⁷⁷ ስለሆነም የፕሮጀክት ባለቤቱ ከአማካሪው አገልግሎቱን ለማግኘት ሕግ በሚያዘዘው መሰረት ውል መዋዋል ይጠበቅበታል።⁷⁸ ነገር ግን በአማራ ክልል ወጥ የሆነ የአማካሪ ውል ሰነድ የሌለ ሲሆን የአማካሪ ውል የሚይዙ የመንግስት መስሪያ ቤቶችም አጭር እና ዝርዝር መብትና ግዴታዎች የሌሉበት የውል ሰነድ አዘጋጅተው ይጠቀማሉ።⁷⁹ ይሁን እንጂ በተያዘው ውል መሰረት እንኳን አማካሪው ጥፋት ሲፈፀም ተጠያቂ ሲሆን አይታይም።⁸⁰ በሌላ በኩል ግን ከፌዴራል መንግስት የተገኘ እና በክልሉ ከተሞች እና መሰረተ-ልማት ቢሮ ተሻሽሎ የተዘጋጀ የአማካሪ ሥራዎችን የሚመለከት ሰፊ የሆነ እና ጥሩ ግንዛቤ የሚያስገኝ ሰነድ እንዳለ እና አንዳንድ ተቋማት እንደሚጠቀሙበት ይገለጻል።⁸¹

⁷⁵ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 29.2(1-3)

⁷⁶ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 29.2(6)

⁷⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 3(4 እና 5)

⁷⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 14.21

⁷⁹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 2፣ ወንድወሰን ይፍሩ፤ ነገሰ ፈንታሁን፣ የአብዝሞ ትምህርት ቢሮ የሕግ ባለሙያ፣ ጥር 30 ቀን 2017 ዓ.ም፤ አላምር ጌቴ፣ በማንኛውም የፌዴራል እና የክልል ፍርድ ቤቶች የሕግ አማካሪ እና ጠበቃ፣ በአብዝሞ ፍትሕ ቢሮ የኮንስትራክሽን እና ግዥ ቡድን የክልል ዐቃቤ-ሕግ የነበረ፣ የካቲት 01 ቀን 2017 ዓ.ም፤ ሙሉጌታ አየለ፣ የአብዝሞ ጤና ጥበቃ ቢሮ፣ በክልል ዐቃቤ-ሕግ ደረጃ የቢሮ የሕግ ባለሙያ፣ ጥር 30 ቀን 2017 ዓ.ም፣ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

⁸⁰ ዝኒ ከማሁ፣ አላምር ጌቴ እና ወንድወሰን ይፍሩ

⁸¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ነገሰ ፈንታሁን

4.2 ውልን ለማስተዳደር የሚከናወኑ ተግባራት

በአማራ ክልል የግዥ አፈፃፀም መመሪያ ቁጥር 1/2003 መሰረት አሰሪው የውል አስተዳደር ተግባራት ለማከናወን የሚጠበቅበትን ጠቅላላ አድርጎ በዋናነት በተዋዋይ ወገኖች መካከል የተፈፀመውን ውል ተፈፃሚ የማድረግ፣ የውሉን አፈፃፀም የመከታተል እና ውል ማጠናቀቅ በሚል የከፋፈለውን እንደሚከተለው ማየት ይቻላል።

4.2.1 ውሉን ተፈፃሚ ማድረግ

አንድ የኮንስትራክሽን ሥራን ለማሰራት የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል የሚፈጽም ግዥ ፈፃሚ የመንግስት ተቋም በማንኛውም ጊዜ የግዥ አፈፃፀሙን ውጤታማ ለማድረግ ግዥውን በውሉ መሰረት ተፈፃሚ ለማድረግ የተጠናከረ ክትትል ማድረግ ይገባል።

በመሆኑም ግዥ ፈፃሚ አካል ማለትም የፕሮጀክቱ ባለቤት የሆነው የመንግስት ተቋም ከሥራ ተቋራጭ ጋር ያደረገው የውል ስምምነት በፍጥነት ተፈፃሚ እንዲሆን የበኩሉን ኃላፊነት መወጣት ይኖርበታል። በዚህ መሰረት ውሉ ቅድሚያ ክፍያ እንዲከፈል የሚያዘዝ ከሆነ በግዥ አፈፃፀም መመሪያው መሰረት ተቋራጭ የቅድሚያ ክፍያ ዋስትና ሰነዱን እንዲያቀርብ በማድረግ ቅድመ-ክፍያውን በአስቸኳይ መክፍል አለበት፤ ለሚፈፀመው የኮንስትራክሽን ሥራ ሌተር ኦፍ ክሬዲት⁸² መክፈት የሚያስፈልገው በሚሆን ጊዜ ተፈላጊ ፎርማሊቲዎች መሟላታቸውን በማረጋገጥ ሌተር ኦፍ ክሬዲቱን በአስቸኳይ መክፍት እንዲሁም ውሉን ተፈፃሚ ለማድረግ የሚያግዙ በውሉ ውስጥ የተመለከቱ ሌሎች ተግባራትን ግዥ ፈፃሚው አካል ማከናወን ይኖርበታል።⁸³ ግዥ ፈፃሚው ውሉን ተፈፃሚ ለማድረግ ከላይ ከተመለከተው በተጨማሪ በሥራ ተቋራጭ ሊከናወኑ የሚገባቸው ተግባራትን በመለየት በውሉ መሰረት ተግባራቱ በወቅቱ እየተፈፀሙ መሆኑን ማረጋገጥ እንዲሁም የውሉ ቅድመ-ሁኔታዎች ተሟልተው ውሉ ተፈፃሚ መሆን የጀመረበትን ቀን መዝግቦ መያዝ እና እንዳስፈላጊነቱ ለሥራ ተቋራጭ ማሳወቅ አለበት።⁸⁴

⁸² ሌተር ኦፍ ክሬዲት/letter of credit/LC/

⁸³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ ቁጥር 31(4)(1.1 እና 1.2)

⁸⁴ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 31(4)(1.2 እና 1.3)

4.2.2 የውሉን አፈፃፀም መከታተል

በውሉም ዓለም በተዋዋይ ወገኖች መካከል በሚፈፀመው ውል በተወሰነው ጊዜ፣ ዋጋ እና ጥራት እያንዳንዱን ፕሮጀክት ማጠናቀቅ የተቋራጩ እና የፕሮጀክቱ ማናጀር ተቀዳሚ ዓላማው ስለመሆኑ ሰርጂዮስ ላምበሮፖልስ የተባለ ፀሐፊ ያስገነዝባል።⁸⁵ ግዥ ፈፃሚው ወይም አሰሪው በውሉ መሰረት የሚከናወኑ ተግባራትን የሥራ ተቋራጩ በውሉ ላይ በተገለፀው የጊዜ ሰሌዳ መሰረት እያከናወናቸው የሚገኝ ስለመሆኑ የውሉን አፈፃፀም የመከታተል ኃላፊነት አለበት።⁸⁶ ግዥ ፈፃሚው በውሉ ስምምነት መሰረት እንደ አስፈላጊነቱ ተከታታይ ክፍያዎችን በወቅቱ በመፈፀም፣ ሥራ ተቋራጩ የውል ግዴታውን በወቅቱ እየተወጣ እንደሚገኝ የሚያረጋግጡ ማስረጃዎችን በወቅቱ በመስጠት እና ሥራ ተቋራጩ በወቅቱ የውል ግዴታውን መወጣት እንዲችል ሕጋዊ እገዛዎችን በማድረግ የውል አስተዳደር ተግባራትን ማከናወን ይጠበቅበታል።⁸⁷ የግዥ ፈፃሚውን አካል ማለትም የፕሮጀክት ባለቤቱን ጥቅም የሚጎዳ እና በጨረታው ከተወዳደሩ ሌሎች ዕጩ ተወዳዳሪዎች አንፃር ለሥራ ተቋራጩ የተለየ ጥቅም የሚያሰጥ አለመሆኑን በማረጋገጥ በውል አፈፃፀሙ ወቅት እንደሁኔታው የውል ማሻሻያ ማድረግ ይችላል።⁸⁸ በተመሳሳይ ግዥ ፈፃሚው አካል በውል አፈፃፀም ወቅት ከሶስተኛ ወገኖች የሚገኙ አገልግሎቶችን መለየት እና አገልግሎቶቹ የውሉን አፈፃፀም በሚያግዝ መልኩ መስጠታቸውን ማረጋገጥ አለበት።⁸⁹

በአጠቃላይ የኮንስትራክሽን ፕሮጀክት ባለቤቱ በተለይ በውል አፈፃፀም ክትትል ወቅት የግድ መፈፀም የሚጠበቅበት ነገሮች አሉ። እነዚህም፡- የውል ስምምነቱን ሁኔታዎች ጠብቆ ሌተር ኦፍ ክሬዲት በወቅቱ መክፈት እና ተቀባይነት የሚኖራቸውን የሌተር ኦፍ ክሬዲት የማስተካከያ ጥያቄዎችን ተቀብሎ አፋጣኝ ምላሽ መስጠት፣ ተገቢው የኮንስትራክሽን ሥራ በውሉ መሰረት ከመከናወኑ በፊት የውል ማስከበሪያ፣ የሌተር ኦፍ ክሬዲት፣ የዋስትና መጠየቂያ ጊዜዎች እንዳያልፉ ጥንቃቄ እና ክትትል ማድረግ፣ የኮንስትራክሽን ሥራዎች በውሉ ገደብ ውስጥ

⁸⁵ Sergios Lambropouls, objective construction contract award using cost, time and durability utility, 26th PMA World Congress, crete Greece, 2012, ELSEWER Ltd. Procedia social and behavioral science 74(2013) 123-133, page 123 www.scincendirect.com accessed 22/02/2021

⁸⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ ሞመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 31(1)

⁸⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 31(2)

⁸⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 31(3)

⁸⁹ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 31(5)

መከናወናቸውን ክትትል መደረጉንና ሪፖርት መቅረቡን መከታተል፤ በመጨረሻም ግዥ ፈፃሚው አካል ከውሉ አፈፃፀም ጋር በተያያዘ ከሥራ ተቋራጭ ጋር ምንም አይነት የይገባኛል ጥያቄ እንዳይፈጠር ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ እንደሚገባው የሚመለከቱ ናቸው።⁹⁰

በአብዛኛው በኮንስትራክሽን ውሎች አሸናፊውን ለመለየት ጥቅም ላይ የሚውሉ መስፈርቶች ከተወዳዳሪዎች ዝቅተኛ ዋጋ ያቀረቡትን መሰረት በማድረግ የሚለይባቸው በመሆኑ ተቋራጮች የመጨረሻ ምርጫቸው አሰሪው በሚፈልገው ዋጋ፣ ጥራት እና ጊዜ ፕሮጀክቱን አጠናቆ ለማስረከብ ሳይሆን ዋጋውን ዝቅተኛ በማድረግ ላይ ብቻ በመመስረት ለጊዜው የሚገኝን ጥቅም ማግኘት ይሆናል። ስለሆነም በዝቅተኛ ዋጋ ጨረታ አሸናፊ ከሆነው ተቋራጭ ጋር ውል መያዝ በፕሮጀክቱ ሕይወት ላይ ወይም ሥራ ላይ ተቋራጭን ወደ ደካማ አፈፃፀም የሚከትልና በሂደትም ፕሮጀክቱን መስራት ወደማያስችል የፋይናንስ ችግር ያስገባል ወይም ይመራል፤ በዚህም መሰረት የፕሮጀክቱ ማጠናቀቂያ መዘግየት ይፈጠርበታል። ይህ ችግርም በአሰሪው በኩል የማስተዳደርና የክትትል ክፍተት መኖሩን የሚያሳይ ሲሆን ለተቋራጭም የጥያቄና የክርክር ምክንያት ይሆናል።⁹¹

4.2.3 ውል ማጠናቀቅ

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል ፈራሚ የመንግስት አካል ከሥራ ተቋራጭ ጋር የተፈረመበትን ውል እና ተያያዥ ጉዳዮች በተገቢው መንገድ ዕልባት በወቅቱ አግኝተው ውሉ መዘጋቱን ማረጋገጥ አለበት። ስለሆነም ሥራ ተቋራጭ በውሉ ስምምነት መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራውን ማጠናቀቁን ማረጋገጥ፤ በውሉ መሰረት የተያዙ ዋስትናዎች፣ ዋራንቲዎች ተገቢው ክትትል የተደረገባቸው እና አስፈላጊ በሆነ ወቅት ውሳኔ የተሰጠባቸው መሆኑን፣ ለሥራ ተቋራጭ በውሉ መሰረት ሊከፈል የሚገባው ክፍያ የተጠናቀቀ መሆኑንና ለተከፈሉ ክፍያዎች ሁሉ በውሉ መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራዎች ተሰርተው መገኘቱን፤ ከሶስተኛ ወገን ማለትም ከኢንሹራንስ ኩባንያዎች፣ ከአንጓገጦች፣ ከጉምርክ ባለስልጣን፣ ከጉምሩክ አስተላላፊዎች፣ ከባንክ እና ሌሎች አገልግሎት ሰጭዎች ጋር የተያያዙ የአሰሪው ጥቅሞች መከበራቸው እና ግዴታቸው መፈፀማቸውን የማረጋገጥ፤ አሰሪው ከሥራ ተቋራጭ እና ከሶስተኛ ወገኖች ጋር ያሉ

⁹⁰ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 31(4)

⁹¹ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 70፣ Sergios Lambropoulos፣ ገጽ 125

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ያልተጠናቀቁ ሒሳቦችን በመዝጋት እንደ አስፈላጊነቱ የውል አፈፃፀም ግምገማ ማድረግ ይኖርበታል።⁹²

4.3 በክልሉ የተፈፀሙ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎችና አስተዳደራቸው

4.3.1 የቅድመ-ውል ሥራዎች እና ወጥ የውል ሰነድ አጠቃቀም

ጤናማ የኮንስትራክሽን ሥራ ካስፈለገ ከመነሻው ጀምሮ የጥናት ሥራው፣ ዲዛይን፣ ሰነድ ዝግጅት፣ የመረጣ ሂደት የመሳሰሉት ውሎ ከመያዙ በፊት የሚከናወኑ ተግባራት በትኩረት ሊሰሩ ይገባል።⁹³ በመንግስት እየተፈፀሙ ያሉት የኮንስትራክሽን ውሎች በአግባቡ ተግባራዊ ስለማይደረጉ ውሎን በማስተዳደር ረገድ በፕሮጀክት ባለቤቱ በኩል ችግር ያለ ስለመሆኑ ይነገራል።⁹⁴

በተዋዋይ ወገኖች መካከል የሚፈፀሙ የኮንስትራክሽን ውሎች በአሰሪ መስሪያ ቤቱ ተዘጋጅተው የሚቀርቡ እንደመሆናቸው ረቂቅ ውሎች ሰፊ እና ግልፅ ያልሆኑ በቀላሉ ተቋራጮች ተረድተዋቸው ስምምነት የማይፈፀሙባቸው እንዲሁም የውል ፎርማቶች በየጊዜው ማሻሻያ የማይደረግባቸው በመሆኑ ችግሮች የሚፈጠሩባቸው እና አፋጣኝ ምላሽ መስጠት አያስችሉም።⁹⁵ በሌላም መልኩ በጨረታ ሰነዱ መመዘኛዎች ውስጥ ያሉ መስፈርቶችና ግዴታዎች በውል ስምምነቱ ላይ አለመካተትና አንዳንድም እርስ በእርስ የሚጋጩ በመሆናቸው ውሎን ለመፈፀም አዳጋች ያደርገዋል።⁹⁶ በተመሳሳይ የዋስትና ሰጭዎች ግዴታ በውለታ ሰነዱ አለመካተት ተጠቃሽ ችግር ነው። የፕሮጀክቶችን ዋጋ በትክክል መገመት አለመቻል እንዲሁም ሆን ተብሎና በቸልተኝነት በትክክል ሊሰራ የሚችለውን የሥራ መጠንና በዋጋ ዝርዝሩ አለማስቀመጥ፤

⁹² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 32
⁹³ አምሳል አብርሃም፣ የአብዝመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ዳኛ (ኮንስትራክሽን ችሎት ላይ የሰሩ)፣ በቀን 22/05/2017 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
⁹⁴ ምስጋናው ጌቴ፣ የቀድሞው የአማራ መንግድና ህንፃ ዲዛይን ግንባታና ቁጥጥር ሥራዎች ድርጅት መሀንዲስ፣ መጋቢት 2013 ዓ.ም፤ ሰለሞን ልዑልሰገድ፣ የቀድሞው የአማራ መንግድና ህንፃ ዲዛይን ግንባታና ቁጥጥር ሥራዎች ድርጅት መሀንዲስ፣ መጋቢት 2013 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
⁹⁵ ብርሀኑ አሳሳ፣ የአብዝመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ዳኛ (በኮንስትራክሽን ችሎት ተመድቦ እየሰራ የሚገኝ)፣ በቀን 22/05/2017 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
⁹⁶ ቤተሌሌም አደገ፣ ኤሊያናን ጠቅላላ ሥራ ተቋራጭ፣ የድርጅቱ ባለቤት እና ጠቅላላ ሥራ አስኪያጅ፣ ጥር 25/2017 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

የሚቀመጠው የሥራ መጠንም ከፍተኛ ልዩነት እንዲኖረው በማድረግ ተቋራጩ የተሳሳተ መረጃ ይዞ ላላስፈላጊ ተጨማሪ ሥራና የገንዘብ ጭማሪ እንዲያጋጥመው ሆኖ በውሉ አፈፃፀም ላይ እንቅፋት ይሆናል።⁹⁷

4.3.2 ለብልሹ አሰራር ተጋላጭ መሆን

የኮንስትራክሽን ሥራዎችን በአድሎ ለተቋራጭ መስጠት የውሉን አፈፃፀም የሚያስተጓጉል እና በውል አስተዳደር ሥራው ትኩረት ሊደረግበት የሚገባ ነው። በመሆኑም የጥራት ችግር ያለባቸውን፣ በውል ጊዜያቸው ያላለቁ ፕሮጀክቶችን፣ ብልሹ አሰራር የተከተሉ አካሄዶችን እንዳላዩ ማለፍና የመሳሰሉትን አጠቃላይ የውሉ ሁኔታ በሚያዘው መሠረት ተቋራጩ እንዲያስተካክልና እንዲሰራ ከማድረግ ወይም ከመቅጣት በድርድር ተለባብሶ ማለፍ ወይም ከእነችግሩ ማሰራት በውሉ አስተዳደር ውስጥ እንደውሉ እንዳይፈፀም ከሚያደርጉ ችግሮች መካከል ተጠቃሽ ናቸው።⁹⁸ የመንግስት ግዥ ለሙስና ተጋላጭ ከሆኑ የመንግስት ተግባራት መካከል አንዱ እንደመሆኑ የኮንስትራክሽን ሥራዎች በግዥ ሂደቱ በሕግ ሰበብ በአድሎ ለተቋራጭ መሰጠታቸው እና ተያያዥ ጉዳዮች ለውሉ አፈፃፀም ተግዳሮት መሆናቸው አይቀሬ ነው።⁹⁹ በአጠቃላይ በአንድ የኮንስትራክሽን ሥራ ውስጥ ከፕሮጀክቱ ዕቅድ እስከ የመጨረሻ ሥራው ርክክብ ድረስ ከፍተኛ የሆነ የሌብነትና የሙስና ፍላጎት እንዳለበት ይገለጻል።¹⁰⁰

4.3.3 ዝቅተኛ ዋጋ ካቀረበ ተጫራች ጋር መዋዋል

ውልን በአግባቡ ተግባራዊ ማድረግ ከማይቻልባቸው ምክንያቶች ውስጥ አንዱ ውሉ የሚፈፀመው በጨረታ ሂደቱ ዝቅተኛ ዋጋ ያቀረበ ተቋራጭ ጋር በመሆኑ ነው።¹⁰¹ በአማራ ክልል ግዥ የሚፈፀመው በዋጋ ላይ የተመሰረተ እና ዝቅተኛ ዋጋ ያቀረበ ተጫራች አሸናፊ ሆኖ ወደ ውል

⁹⁷ዝኒ ከማሁ

⁹⁸ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 79፣ ሰለሞን ልዑልሰገድ

⁹⁹ OECD, Preventing Corruption in Public Procurement, The Secretary-General of the OECD, 2016, page 6

¹⁰⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 96፣ ቤተሰሎም አደገ

¹⁰¹ መሀንዲስ ቁጥር 5፣ መሀንዲስ ቁጥር 4 እና መሀንዲስ ቁጥር 3፣ የአብዛኛ ጤና ጥበቃ ቢሮ ሲቪል መሀንዲስ፣ ሚያዚያ 2013 ዓ.ም

የመንግስት ኮንትራክቭን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

እንደሚገባ በሕግ የታወቀ ነው።¹⁰² ይህ በእንዲህ እንዳለ በዘርፉ ጥናት ያደረጉ ባለሙያዎች የኢትዮጵያ የመንግስት የግዥ ስርዓት ዋና መገምገሚያ መለኪያቸው በመረጣ ወቅት የሚፈጠርን ያልተገባ የአሰራር ጥርጣሬን ለማስወገድ በሚል ዋጋን መሰረት ያደረገ በመሆኑ ልማዳዊ የሆነ የግዥ መንገድን እንደምትከተል ይገልጻሉ። ሙሉ-ራኖቹ ቀጥለውም በዝቅተኛ ዋጋ መረጣ ውጤቱ ዝቅተኛ ጥራት ያለው ሥራ ማግኘት፣ የፕሮጀክቶች አፈፃፀም መዘግየት እና የዋጋ መናገር የሚያስከትል በመሆኑ በአፈፃፀም ላይ የተመሰረተ ውል /performance based contracting/ ተፈፃሚ መደረግ እንዳለበት ይመክራሉ።¹⁰³ በሌላም በኩል ኮንትራክቭን ያሰራል ተብሎ ከተቆረጠው መነሻ ዋጋ ወርዶ ውል መያዝ እንደሌለበት ሀሳባቸውን የሚያጋሩ አካላትም አሉ።¹⁰⁴ ተቋራጭ በጨረታው ሲሳተፍ ፕሮጀክቱን ግምት ውስጥ ሳይስገባ በዝቅተኛ ዋጋ ውሉን በመዋዋል ወይም የፕሮጀክቱን ዋጋ ዝቅ ብሎ በመግባት አቋርጦ የመውጣት ችግሮች በስፋት ይታያሉ።¹⁰⁵

የክልሉ መንግስትም የግንባታ ዘርፍ ሥራዎች ግዥ ለመፈፀም ተጨራቹ ከመሆንዲስ ዋጋ ግምት በታች የተጋነነ ዝቅተኛ ዋጋ ከ25% ዝቅ ብሎ በሚገባ ጊዜ በቅድመ-ሁኔታ አሸናፊ ስለሚሆንበት አግባብ በ2014 ዓ.ም ገንዘብ ቢሮ የግዥ አፈፃፀም መምሪያው ባሻሻለበት ሰነድ ተመላክቷል።¹⁰⁶

በመሆኑም ዝቅተኛ ዋጋ ያቀረበው ተጨራቹ ዝርዝር የግንባታ ዋጋ /cost breakdown/፣ የግንባታ መርሐ-ግብር /project work schedule/ እና ባቀረበው የተጋነነ ዝቅተኛ ዋጋ ግንባታውን መስራት የሚችል መሆኑን የሚያረጋግጥ ደብዳቤ /confirmation letter/ ካቀረበ ሥራው የሚሰጠው ይሆናል።¹⁰⁷ ይሁን እንጂ ይህ በተጋነነ ዝቅተኛ ዋጋ ጨረታውን የአሸነፈው ተቋራጭ ውል ይዞ ወደ ሥራ ሲገባ ቅድመ-ክፍያ አይፈቀድለትም። እንዲሁም ጨረታውን ሞልቶ ባሸነፈበት ጠቅላላ

¹⁰² የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 41፣ አዋጅ ቁጥር 179/2003፣ አንቀጽ 29(7)፤ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 (እንደተሻሻለ)፣ ቁጥር 14.15(2(1)(ሀ እና ለ)) እና ቁጥር 29(2 እና 3)
¹⁰³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 1፣ Baynesagn Asfaw & Jan Telgen
¹⁰⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አምሳል አብርሃም
¹⁰⁵ ጅምርቅ አለም፣ በአማራ ህንፃ ሥራዎች ድርጅት ፕሮጀክት ማኔጀር፣ ጥር 25/2017 ዓ.ም፤ ፋሲል አለሙ፣ በኮንትራክቭን ሥራ የተሰማራ ወይም ተቋራጭ፣ መጋቢት 2013 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ
¹⁰⁶ በአብክመ በግዥ እና ንብረት አስተዳደር መመሪያ ላይ የተደረገ ማሻሻያ፣ የአብክመ ገንዘብ ቢሮ፣ በቁጥር አብክመ ገ/በ/ከቢ-01/02 በቀን 15/09/2014 ዓ.ም የተፃፈ፣ ክፍል ሁለት ቁጥር 4(ሀ)
¹⁰⁷ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 4(ሀ)(1)

ዋጋ 25% የገንዘብ መጠን የውል ማስከበሪያ ዋስትና ማስያዝ ግዴታ ነው።¹⁰⁸ በመሆኑም ይህ ተሻሽሎ የወጣ የግዥ አፈፃፀም መመሪያ በግዥ የኮንስትራክሽን ሥራ ለማከናወን የተጋነነ ዝቅተኛ ዋጋ ማቅረብ ግልፅ ክልከላ ባይደረግበትም የተቀመጡት ቅደም-ሁኔታዎች ግን አሸናፊ ተቋራጩ ወደ ውል እንዳይገባ ማነቆ የሆኑ ናቸው።

4.3.4 የኮንስትራክሽን ዘርፉን የሚመራው የሰው ሀይል እና የሙያተኛው አቅም

ኮንስትራክሽን ዘርፉ በባለሙያ ሳይሆን በፖለቲካ ጣልቃ-ገብነት መመራቱ ሥራው በዕውቀት እንዳይመራ ችግር እንደሆነ ይነሳል።¹⁰⁹ በሌላም መልኩ ለሚሰሩት ፕሮጀክቶች እቅዱን የሚይዙና የጨረታ ሰነዶችን፣ የጨረታ ማስታወቂያዎችንና የጨረታ መመሪያዎችን የሚያዘጋጁ ባለሙያዎች በአብዛኛው የማይገኙት፣ የአካውንቲንግና ተዛማጅ የትምህርት ዝግጅት ያላቸው በፍጹም ከኮንስትራክሽን ሙያ ውጭ የሆኑ የግዥ ባለሙያዎች ስለሚሆኑ በዚህ ሂደት ተመርጠው ውል የሚይዙ ተቋራጮች በውል አፈፃፀም እና አስተዳደሩ ላይ ሳንካ እንደሚገጥማቸው ይጠቀሳል።¹¹⁰

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል የውሉ መቋረጥ ችግር ሲያጋጥመው የሀብት እና የጊዜ ብክነት የሚያስከትል ሲሆን¹¹¹ አፈፃፀሙን ችግር ውስጥ ከሚከቱት አንዱ የተቋራጮች የብቃት ችግር ስለመሆኑ ተጠቃሽ ነው።¹¹² በአንፃሩ ደግሞ በአብዛኛው የአሰሪ መስሪያ ቤቱ እና አማካሪው የፕሮጀክት ግዥ እና ውሉን የማስተዳደር ችሎታው ከተቋራጮች አቅም አኳያ ሲታይ ዝቅ ያለ መሆኑና የባለሙያ የዕውቀት ክፍተት ስለመኖሩ ይነሳል።¹¹³

¹⁰⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ቁጥር 4(U)(2 እና 3)

¹⁰⁹ አማኑኤል ዘውዴ፣ የቀድሞው የአማራ መንግስት ህንፃ ዲዛይን ግንባታና ቁጥጥር ሥራዎች ድርጅት መሀንዲስ፣ መጋቢት 2013 ዓ.ም የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

¹¹⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81፣ ቤተሰራዊ አደጋ

¹¹¹ አሰግደው የማነ፣ የአብዛኛው ጤና ጥበቃ ቢሮ ሲቪል መሀንዲስ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

¹¹² መሀንዲስ ቁጥር 3፣ የአብዛኛው ጤና ጥበቃ ቢሮ ሲቪል መሀንዲስ ጋር የተደረገ ቃለ-መጠይቅ

¹¹³ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81፣ ቤተሰራዊ አደጋ

4.3.5 ውልን ያለማክበር ወይም ተነፃፃሪ ግዴታን ያለመወጣት

በፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1757 እና 3174(1) መሰረት ተዋዋይ ወገኖች በመካከላቸው የፈፀሙት ውል በአግባቡ እንዲፈፀም ተነፃፃሪ ግዴታቸውን መወጣት አለባቸው። በአሰሪው በኩል ፕሮጀክቱ የሚከናወነበትን ወይም ኮንስትራክሽኑ የሚሰራበትን ቦታ ከሶስተኛ ወገን የይገባኛል ጥያቄ አዕድቶ ለተቋራጩ ያለማስረከብ ይታያል። የውል ማስከበሪያ እና የቅድመ-ክፍያ ዋስትና ሰነዶች ቀርበው የውሉ አካል ሲደረጉ ሕጋዊነታቸውን ያለማረጋገጥ እና የዋስትና ጊዜው ከመጠናቀቁ በፊት ለዋስትና ሰጭ ተቋማቶች በወቅቱ ማስጠንቀቂያ ያለመስጠት ችግር በስፋት አለ። የዲዛይን ለውጥ፣ የተጨማሪ ወይም የለውጥ ሥራ ጥያቄዎች በተቋራጭ ሲቀርብ ቶሎ ምላሽ ያለመስጠት ወይም ያለማዕደቅ ወይም ያለመስራት፣ ተቋራጩ ጊዜ እንዲራዘም ሲጠይቅ ያለበቁ ምክንያት የውሉን ጊዜ ማስረዘም ወይም በወቅቱ ምላሽ ያለመስጠት ወይም አዘግይቶ የመፍቀድ፣ ለተሰራበት ሥራ በወቅቱ ክፍያ ያለመፈፀም ክፍያ የተፈፀመበትን ሰነድ በአግባቡ ያለማስቀመጥ፣ በውሉ መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራው አልከናወነ ሲል ለተቋራጩ እና ለዋሶቹ በወቅቱ ማስጠንቀቂያ ሰጥቶ ቶሎ ውሉን ያለማቋረጥ፣ ውሉ ሲቋረጥ የውል ማቋረጫ ሰነድ /termination document/ የተሰራ እና ያልተሰራውን ሥራ በግልፅ ተለይቶ ያለመዘጋጀት እንዲሁም ሳይቱ ላይ የሚገኙትን ዕቃዎች በአግባቡ በቃለ-ጉባዔ መዝገብ ያለማስቀመጥ ችግሮች አሉ።¹¹⁴

4.3.6 የዋጋ ንረት ማስተካከያ አተገባበር

በሀገሪቱ በየጊዜው እየተከሰተ ያለው የዋጋ ንረት ብቁ ባለሙያ እና ሠራተኛ ካለመኖሩ ጋር ተያይዞ ተቋራጭ ውል የሚገባቸው ፕሮጀክቶች በሚገመተው ልክ እንዳይከናወኑ እያደረጋቸው ይገኛል።¹¹⁵ ለተቋራጮች የዋጋ ግሽበት/ንረት ማስተካከያ /price escalations/ ያለመፍቀድ ክፍተቶች እንደሚስተዋሉ ደግሞ ያነሳሉ።

በክልሉ የግዥ እና ንብረት አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 179/2003 በአንቀጽ 19 ላይ ኮንስትራክሽንን በተመለከተ የዋጋ ማስተካከያ ሊፈቀድ እንደሚችል ደንግጎ ይገኛል። በገንዘብ ቢሮ በወጣው የግዥ አፈፃፀም መመሪያ ላይም በውሉ አፈፃፀም ወቅት የውል ማስተካከያ ማድረግ መቻል

¹¹⁴ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ ስሜንህ ታደሰ
¹¹⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 90፣ ጅማወርቅ አለም

አለመቻሉን እና የሚቻል ከሆነ የዋጋ ማስተካከያ የሚደረግበትንና ተፈጻሚ የሚሆንበትን አግባብ በጨረታ ሰነዱ የተጫራቾች መመሪያ ላይ አስቀድሞ መጠቀስ ያለበት ሲሆን በውሉ ሁኔታም መገለፅ ይኖርበታል።¹¹⁶ በውል አፈፃፀም ወቅት የግዥ ዋጋዎች የማይለዋወጡ ፅኑ መሆን እንዳለባቸው በመርህ ደረጃ ቢቀመጥም የውሉ ጉዳይ ኮንስትራክሽን ሆኖ ውሉ ተፈጻሚ መሆን ከጀመረ ከ12 ወራት በኋላ ለሚኖር ግዥ የዋጋ ለውጥ ወይም ማስተካከያ እንደሚደረግበት በጨረታ ሰነዱ ላይ መመላከት ያለበት ሲሆን ይህም ተፈጻሚ የሚሆነው በውሉ መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራውን ለማጠናቀቅ 12 ወራት የሚፈጅ መሆኑ ሲረጋገጥ ነው።¹¹⁷ በሌላ በኩል ግን በሀገራችን ላይ በተከሰተው የዋጋ ንረት ምክንያት በኮንስትራክሽን ግብዓቶች ላይ ተገማች ባልሆነ ምክንያት የዋጋ ጭማሪ በማጋጠሙ የሥራ ተቋራጮች በክልሉ ውስጥ ከተለያዩ የመንግስት ተቋማት ጋር የገቡባቸው የመንግስት የኮንስትራክሽን ውሎች በዋጋ ንረቱ ምክንያት እንዳይጠናቀቁ ሆነዋል። በመሆኑም የክልሉ መንግስት በፕሮጀክቶች አፈፃፀም ላይ ያጋጠመውን ችግር ለመፍታት ከሰኔ 2012 በጀት ዓመት መነሻ በማድረግ የዋጋ ንረት ማሻሻያ አድርጓል።¹¹⁸ የክልሉ ገንዘብ ቢሮም የክልሉ መስተዳደር ምክር ቤት ያስተላለፈውን ውሳኔ መሰረት በማድረግ ሙሉ በሙሉ ወይም በከፊል በመንግስት በጀት የሚደገፉ የግንባታ ፕሮጀክቶች ላይ እንደ ፕሮጀክቶች ባህሪ እየታየ ተፈጻሚ የሚሆን የአሰራር ስርዓት አውጥቷል።¹¹⁹

4.3.7 የአሰራር እና የአማካሪው ግንኙነት

በመንግስት ኮንስትራክሽን ሥራ በአሰራር ወይም አማካሪው እና ተቋራጭ መካከል ስራው በውሉ መሰረት እንዳይፈፀም ሰፊ የሆነ የግንኙነት ችግር አለ፤ መግባባት ከቻሉ ግን ወደ ሌላ ሳያመሩ ስራውን መጨረስ ይችላሉ።¹²⁰ የግል የኮንስትራክሽን ዘርፉን ስንመለከት በአብዛኛው

¹¹⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003፣ ቁጥር 14.3.2(1.19) እና 14.3.6(3)(3.1 እና 3.2)

¹¹⁷ ዝኒ ከማሁ፣ መመሪያ ቁጥር 1/2003 እንደተሻሻለው፣ ቁጥር 14.6(14.6.1፣ 14.6.2 እና 14.6.3)

¹¹⁸ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ገንዘብ ቢሮ፣ በቁጥር አብክመ/7/ቢ/28 በቀን 30/10/2014 ዓ.ም የግንባታ ሥራዎች ዋጋ ንረት ማስተካከያ በተመለከተ ለአሰራር ስርዓቱ መሻሻ የተፃፈ ሰርተራር ደብዳቤ 01 7ጽ

¹¹⁹ የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት ገንዘብ ቢሮ፣ በግንባታ ግብዓቶች ላይ በተፈጠረ የገቢያ ዋጋ ጭማሪ ምክንያት የተደረገ የዋጋ ንረት ማሻሻያ የአፈፃፀም ስርዓት፣ ሰኔ 2014 ዓ.ም፣ አብክመ ገንዘብ ቢሮ፣ 6 (ስድስት) ቁጥሮች የያዘ የአሰራር ስርዓት 3 7ጽ

¹²⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78፣ አምሳል አብርሃም

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ወደ ክርክር ያለማምራቱ ምክንያት ስራውን አሰራው በቅርበት ስለሚከታተለው፣ ስለሚመራው እና ስለሚያስተዳድረው ሲሆን አለመግባባቶች ቢከሰቱ እንኳን በቀላሉ እራሳቸው ተነጋግረው ይፈቱታል።¹²¹ የመንግስት ኮንስትራክሽን ላይ አሰራው የራሱን መሀንዲስ ወይም አማካሪ ወደሳይቱ ካስገባ በኋላ ዙሪያ አያየውም። ይህ መሆኑ ደግሞ በአማካሪው እና በተቋራጩ መካከል ላልተገባ የጥቅም ግንኙነት ተጋላጭ ያደርገዋል እናም ክፍያ ቶሎ ያለማስተናገድ፣ ያላገባብ ማስጠንቀቅያ የመስጠት/ያለመስጠት፣ ተጨማሪ ሥራ፣ የለውጥ ሥራ፣ የዲዛይን ለውጥ፣ የጊዜ ጭማሪ ጥያቄዎችን ያለማስተናገድ የመሳሰሉ ችግሮች እንዲፈጠሩ ያደርጋል።¹²²

በመሆኑም አሰራው የሚመድበው አማካሪም ለኮንስትራክሽን ሥራው እንቅፋት እንደሚሆን ይነሳል። አሰራው ከሚመድበው አማካሪ ጋር በመለጠፍ እርሱን ብቻ የማመንና ተቋራጩን እንደሌላ አጭብርባሪ የመቁጠር ችግሮች በስፋት ይስተዋላሉ። ነገር ግን አማካሪ የክፍያ ምስክር ወረቀት ሲቀርብለት ወይም ሲጠየቅ በወቅቱ ከመስራት ይልቅ ያለበቂ ምክንያት እና ጥቅም በመፈለግ ክፍያውን የማንተት ገፋ ሲልም እንዳይከፈል የማድረግ ችግሮች አሉ። አሰሪ የፕሮጀክት ባለቤቱ ክፍያውን በሕግ በተመለከተው ጊዜ ሳይከፍል ሲያዘገየው ቅጣት የማይከፍልበት እና ችግሩን የፈጠረው አማካሪ ተጠያቂ የማይሆንበት ሁኔታ የሰፊ ነው።¹²³ በመሆኑም የአሰሪ መስሪያ ቤት ባለሙያዎችና ኃላፊዎች በውል ስምምነቱ ላይ በተቀመጡ ሕጎችና ግዴታዎች ላይ ቸልተኛ በመሆን በውሉ መሰረት ክፍያ ላዘገዩበት ቀን ወለድ ወይም ቅጣት እንዲከፍሉ ሲጠየቁ ፈቃደኛ አለመሆን አለፍ ብሎም ጫናዎችን ለማሳደር ጥረት ሲደረግ ይታያል።¹²⁴

በተመሳሳይ አማካሪው የተሰሩ ሥራዎችን በፕሮጀክቱ ላይት በክ ላይ ሆነ ብሎ ባለመመዘገብ በኋላ ከማይገባ የጥቅም-ጥቅም ጥያቄ ጋር በማያያዝ የተሰራውን ሥራ አፍርሱት የማለት ችግር ያለ ሲሆን በአንፃሩ ግን የግል ጥቅም ባገኙ ጊዜ የሥራው ጥራት ከደረጃ በታች ሆኖ ቢሰራም ዝም ብሎ የማሳለፍ ችግር ያለባቸው ናቸው። ምክንያቱም አማካሪው ለሰራበት የማማከር

121 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 3፣ ወንድወሰን ይፍሩ
122 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 80፣ ብርሀኑ አሳሳ
123 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 90፣ ጅጭወርቅ አለም
124 የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 81፣ ቤተሌሌም አደገ

አገልግሎት ሥራ ክፍያ የሚፈጸምለት ፕሮጀክቱ እስካለ ድረስ በመሆኑ የግንባታው መዘግየት አያሳስበውም፤ መዘግየቱ እንዲያውም ተጠቃሚ ያደርገዋል ብለው የሚያምኑ አሉ።¹²⁵

በመሆኑም በክልሉ እየተፈፀሙ ያሉት የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች አፈፃፀማቸው በተወሰነ ደረጃ መልካም የሚባሉ ቢኖሩም ቀላል የማይባሉ ውሎች ግን ከላይ በተጠቀሱት አግባብ ችግሮች እንዳሉበት እና አፈፃፀሙ መሰናክል እንደሚገጥመው መረዳት ይቻላል። ይህ ደግሞ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ መንገድ የመንግስት ተቋማት የሚይዟቸው የኮንስትራክሽን ውሎች አስተዳደራቸው ክፍተት ያለበት መሆኑን ማሳያ ነው።

ስለሆነም ቀላል የማይባሉ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች በውል አስተዳደሩ እና በሌሎች ምክንያቶች እንደውሉ መፈፀም ባለመቻላቸውና ወደ ክርክር በማምራታቸው ከጉዳዮች ፍላጎት የተነሳ በአማራ ክልል በፍርድ ቤት እና ፍትሕ ቢሮ ዘንድ እንደአንድ የሥራ ክፍል ተወስደዋል። ፡ ከጉዳዩ ብዛት እና ውስብስብነት የተነሳም በአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት የኮንስትራክሽን ጉዳዮችን የሚያይ ራሱን የቻለ አንድ የኮንስትራክሽን ችሎት ተደራጅቶ እየሰራ ይገኛል።¹²⁶ ፍርድ ቤት የሚቀርበው የኮንስትራክሽን ጉዳይ ከ98% በላይ የመንግስት የኮንስትራክሽን ጉዳዮች ሲሆን በአብዛኛው ምንክልባትም ከ97% በላይ የሚሆነው በመንግስት ማለትም በፕሮጀክቱ ባለቤት ከሳሽነት የሚቀርቡ ናቸው።¹²⁷ ለክርክር ምክንያት የሆኑ ጉዳዮች የውሉ መቋረጥ ጥፋት እንዲሁ ሲታይ በአብዛኛው የተቋራጩ ነው ሊባል ይችላል። ነገር ግን ጨረታ ሰነድ ሞልቶ ከማቅረብ ጀምሮ በአሰሪው በኩል ያሉት ብልሹ አሰራሮች ተቋራጩን በሥራው እንዲቀጥል የማያደርጉ ስለሆነ የሙስና በሮች ከተዘጉ ሥራው በተሻለ ሊሰራ ይችላል።¹²⁸

¹²⁵ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 90፣ ጅጫወርቅ አለም
¹²⁶ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 78 እና 80፣ አምሳል አብርሃም እና ብርሀኑ አሳሳ፣ እንደቅደም ተከተላቸው
¹²⁷ ዝኒ ከማሁ
¹²⁸ ዝኒ ከማሁ፣ ብርሀኑ አሳሳ

4.4 የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች እና የፍርድ ቤት ውሳኔዎች

4.4.1 በአመልካች የዳንግላ ወረዳ ውኃ ሀብት ጽ/ቤት እና በተጠሪ ፀሐይ ኢንሹራንስ አ.ማ¹²⁹

የዳንግላ ወረዳ ውኃ ሀብት ጽ/ቤት የዕጅ ጉድጓድ ውኃ ለማሰራት ከስር 1ኛ ተከላሽ ደባስ ታክለ (ተቋራጭ) ጋር የውል ግዴታ ገብተው ነበር። በውሉ መሰረትም ተቋራጩ የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ ከአሰሪው የወሰደ ሲሆን ለዚህም የቅድመ-ክፍያ እና ለስራው አፈፃፀም ደግሞ የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትና ሰነድ ለ60 ቀናት ፀንቶ የሚቆይ ከፀሐይ ኢንሹራንስ አ.ማ ቀርቧል። ይሁን እንጂ በውሉ መሰረት ተቋራጩ ወደ ሥራ መግባት ባለመቻሉ ጉዳዩ ፍርድ ቤት አምርቶ ክርክር ተደርጎበታል።

ጉዳዩ በመጀመሪያ ደረጃ የቀረበለት የአዊ ብሔረሰብ አስተዳደር ዞን ከፍተኛ ፍርድ ቤት ተቋራጩ ውል ተዋውሎ ቅድመ-ክፍያ ከመቀበል ውጭ ወደ ሥራ አለመግባቱን አረጋግጧል። በመሆኑም ፍርድ ቤቱ ፀሐይ ኢንሹራንስ ስለተቋራጩ የገባው ዋስትና ያልተቋረጠ ስለሆነ በገባው ውል መሰረት ከተቋራጩ ጋር የቅድመ-ክፍያ ገንዘቡ እና የጉዳት ኪሳራ በአንድነትና በነጠላ ኃላፊነት እንዲከፈል ውሳኔ ተሰጥቷል።

በዚህ ውሳኔ ቅር የተሰኘው ፀሐይ ኢንሹራንስም የሰጠነው ዋስትና ለ60 ቀን ፀንቶ የሚቆይ እንደመሆኑ ከዚህ ጊዜ በኋላ ኃላፊነት የለብንም፤ በዚህ ጊዜ ውስጥ ጉድለት ካለም ወዲያውኑ እንድናውቀው መደረግ እያለበት አሰሪ መስሪያ ቤቱ አላሳወቀንም። ስለሆነም ይህ ባልሆነበት እንድንከፍል በስር ፍርድ ቤት መወሰኑ አግባብ አይደለም በሚል ለአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ አቅርቧል። የክልሉ ይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤትም አሰሪው የዳንግላ ወረዳ ውኃ ሀብት ጽ/ቤት በውሉ ላይ የተመለከተውን ማለትም የዋስትና ውሉ ፀንቶ በሚቆይበትን 60 ቀን ውስጥ ሳይጠይቅ ወይም የማስታወቅ ግዴታውን ሳይወጣ ዋስትና ሰጭውን የዋስትና ግዴታውን እንዲወጣለት መጠየቅ አይችልም፤ ስለሆነም ፀሐይ ኢንሹራንስ የዋስትና ገንዘቡን ሊከፍል

---

¹²⁹ የዳንግላ ወረዳ ውኃ ሀብት ጽ/ቤት እና ፀሐይ ኢንሹራንስ አ.ማ፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ የሰበር ሞዝገብ ቁጥር 140708፣ ሚያዚያ 30 ቀን 2010 ዓ.ም የተወሰነ፣ ያልታተመ፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ 242 page

አይገባም በማለት ወስኗል። ይህን ውሳኔ ለማስለወጥ በአሰሪ መስሪያ ቤቱ ይግባኝ ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ቀርቦ የስር ይግባኝ ሰሚው የክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ውሳኔ ፀንቷል።

ይህ በእንዲህ እንዳለ ጉዳዩ ለፌዴራሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት በአሰሪው መስሪያ ቤት ቀርቦ ክርክር ተደርጎበት አስገዳጅ የሕግ ትርጉም የሆነ ውሳኔ ተሰጥቶበታል። በዚህ መሰረት አሰሪ መስሪያ ቤቱ ከዋሱ ላይ መጠየቅ የሚችለውን መብት ማግኘት የሚችለው በዋስትናው ሰነድ የተመለከቱ ቅድመ-ሁኔታዎችን ማሟላት ሲችል ነው። ከእነዚህ ቅድመ-ሁኔታዎች መካከል ደግሞ አሰሪው የሚጠይቀው የመብት ጥያቄ ካለው የዋስትናው ማለቂያ ቀን ወይም በፊት ለዋስትና ሰጭው ማስታወቅ፣ በአሰሪው ላይ ኪሳራ የሚያስከትል ድርጊት ወይም አልድርጊት መከሰቱን ሲያረጋግጥ ወዲያውኑ በፅሁፍ ለዋስትና ሰጭ ድርጅቱ የማስታወቅ ግዴታ ይገኝበታል። የዳንግላ ወረዳ ውኃ ሃብት ጽ/ቤትም ተቋራጩ የቅድሚያ ክፍያ ገንዘቡን ተቀብሎ ወደ ሥራ ሳይገባ ሲቀር ለፀሐይ ኢንሹራንስ በጽሑፍ ያሳወቀው ነገር ስለሌለ የበኩሉን ግዴታ ያልተወጣ ስለሆነ መብቱን አቋቁሞ ኢንሹራንሱን መጠየቅ የሚያስችለው አይሆንም። በመሆኑም አሰሪው የራሱን ግዴታ ባልተወጣበት ዋስትና ሰጭ ኢንሹራንሱን በዋስትናው መሰረት ግዴታውን እንዲወጣ የመጠየቅ መብት የለውም በሚል የይግባኝ ሰሚ ፍርድ ቤቶች የሰጡትን ውሳኔ በማፅናት ተወስኗል።

በዚህ ጉዳይ ከውል አስተዳደር አንጻር አሰሪ መስሪያ ቤቱ ዋስትናውን በተመለከተ በሕግ እና ከላይ በተመለከተው አግባብ በውሉ ላይ ፀንቶ በነበረው 60 ቀን የማሳወቅ ግዴታውን አለመወጣቱ ነው። ምክንያቱም አሰሪው በውሉ መሰረት ኮንስትራክሽን አለመፈፀሙን እያወቀ የቅድመ-ክፍያ እና የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትና ጊዜው እንዳያልፍ ተገቢውን ክትትል እና ጥንቃቄ የማድረግ ኃላፊነቱን አልተወጣም።¹³⁰ በመሆኑም በውሉ መሰረት ግዴታውን አለመወጣቱ ደግሞ አሰሪው ከኢንሹራንሱ ሊካስ የሚገባውን ገንዘብ እንዳያገኝ እና የቅድመ-ክፍያ ገንዘቡን እንዳያስመልስ አድርጎታል።

በተመሳሳይ ይኸው ሰበር ሰሚ ችሎት በተዋዋይ ወገኖች በተፈፀመ ውል ቅድመ-ሁኔታዎች ካሉበት እነዚህ ሁኔታዎች መሟላት የሚገባቸው እና በፍትህ-ሐብሔር ሕግ አንቀጽ 1757 መሰረት

¹³⁰ የግርጌ ማስታወሻ ቁጥር 39፣ ሞመሪያ ቁጥር 1/2003፣ ቁጥር 31(4)(4.3)
243 page

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

መብትን ለመጠየቅ ጠያቂው ወገን ተነሳሪ ግዴታዎች መወጣት እንደሚገባ ያስገነዝባል። በመሆኑም ከላይ የተመለከተውን አስገዳጅ የሰበር ውሳኔ ዋቢ በማድረግ በቅድመ-ሁኔታነት የተቀመጠን ነገር ባልተፈፀመበት ማለትም የማስታወቅ ግዴታውን ባልተወጣበት በዋስትና ሰነዱ መሰረት የይገባኛል ጥያቄ ማቅረብ እንደማይቻል ውሳኔ ተሰጥቷል። በዚህ መሰረት አሰሪው ለኢንፎርሜሽን በውሉ ጊዜ ውስጥ የማስታወቅ ግዴታውን ያልተወጣ በመሆኑ በዋስትናው ሊያገኝ የነበረውን መብት እንዳያገኝ የተደረገ መሆኑን የሚያሳይ ነው።¹³¹

4.4.2 በከሳሽ የአብክመ ውኃ መስኖና ኢነርጅ ልማት ቢሮ እና በተከሳሽ እነ እሱባለው አርዳያ ጠቅላላ የውኃ ሥራ ተቋራጭ (3 ሰዎች)¹³²

የአብክመ ውኃ መስኖና ኢነርጅ ልማት ቢሮ በምስራቅ ጎጃም ዞን ድን ፅዮን ከተማ የድን ፅዮን የንፁህ ውኃ መጠጥ ፕሮጀክት የሲቭል፣ የቧንቧ መገጣጠሚያዎች እና የኤሌክትሮ መካኒካል አቅርቦትና ዝርጋታ ሥራዎችን ለማሰራት ከእሱባለው አርዳያ ጠቅላላ የውኃ ሥራ ተቋራጭ ጋር የውል ስምምነት አድርገዋል። ተቋራጩ ለወሰደው የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ ከብርሃን ኢንተርናሽናል ባንክ የቅድመ-ክፍያ ዋስትና ሰነድ ያቀረበ ሲሆን ለሥራው መልካም አፈፃፀም ደግሞ ከፀሐይ ኢንፎርሜሽን አ.ማ የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትና ሰነድ አቅርቧል።

ይሁን እንጂ በውሉ መሰረት የኮንስትራክሽን ሥራው ከውሉ 18.77% ብቻ ተከናውኖ በመቋረጡ ከሳሽ እንደውሉ አለመፈፀሙ ጥፋቱ የተቋራጩ ነው ተብሎ በአንድነትና በነጠላ ኃላፊነት አሰሪው ይገባኛል የሚላቸውን መብቶች ተከሳሾች እንዲከፍሉት ለአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ክስ አቅርቧል። ተቋራጩም በቀረበበት ክስ በውሉ መሰረት ሥራው መሰራት ያልተቻለው አሰሪው የፕሮጀክት ቦታውን ከሶስተኛ ወገን ነፃ አድርጎ ባለማስረከቡ፣ ተቆጣጣሪ ድርጅቱ (አማካሪው) ለሚቀርብለት ጥያቄ ወቅታዊ ምላሽ ያለመስጠትና ማንተት፣ የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ በወቅቱ ያለመክፈል፣ ለተሰራበት ሥራ የሚከፈሉ የዙር ክፍያዎችን ማዘግየት፣ የግንባታ ማራዘሚያ ጊዜ ጥያቄን ያለመቀበል የሚሰጠው ጊዜም የባክነውን ጊዜ የማያካክስ መሆኑ፣ የግንባታ ሥራ

¹³¹ በአመልካች የደቡብ አቸፈር ወረዳ ገንዘብና ኢኮኖሚ ልማት ጽ/ቤት እና በተጠሪ እነ 1ኛ አደራው መኮንን ሥራ ተቋራጭ እና 2ኛ ናይል ኢንፎርሜሽን ኩባንያ፣ የኢፌዴሪ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ሰበር ሰሚ ችሎት፣ የሰበር ሞዝገብ ቁጥር 158350፣ ህዳር 27 ቀን 2011 ዓ.ም የተወሰነ፣ ያልታተመ፣ አዲስ አበባ-ኢትዮጵያ

¹³² በከሳሽ የአብክመ ውኃ መስኖና ኢነርጅ ልማት ቢሮ እና በተከሳሽ 1ኛ እሱባለው አርዳያ ጠቅላላ ውኃ ሥራዎች ተቋራጭ፣ 2ኛ ብርሃን ኢንተርናሽናል ባንክ እና 3ኛ ፀሐይ ኢንፎርሜሽን አ.ማ፣ የአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ የፍትህ-ብሔር ሞዝገብ ቁጥር 52588፣ ሐምሌ 30 ቀን 2016 ዓ.ም የተወሰነ፣ ባህር ዳር ኢትዮጵያ

ለመጀመር የቅየሳ ዳታ እና የዲዛይን ንድፍ መረጃዎች በወቅቱ አለመሰጠት ችግሮች ስለነበሩ የውሉ አለመፈፀም ጥፋት የአሰሪው ነው በማለት መልስ ሰጥቷል። በሌላም መንገድ ተቋራጩ የሰራሁበት ክፍያ አልተፈፀመልኝም እና ተያያዥ ክፍያዎች እንዲከፈሉት የተከሰሽ ከሳሽነት ክስ አሰሪው ላይ ያቀረበ ቢሆንም አሰሪው በበኩሉ ልክፍል አይገባም የሚላቸውን መከራከሪያዎች በማቅረብ በነፃ ልሰናበት በማለት መልስ ሰጥቶበታል።

ለቅድመ-ክፍያው ዋስትና የሰጠው ብርሃን ኢንተርናሽናል ባንክ የዋስትናው ጊዜ ፀንቶ ባለበት በአሰሪው ጥያቄው እንደቀረበለት ገልጾ ነገር ግን የተመለሰ ገንዘብ ስላለ መልሱ የተባልነው ገንዘብ ክፍ አድርጎ መጠየቁ ተገቢ ስላልሆነ አንክፍልም በማለት መልስ ሰጥተዋል። ለመልካም ሥራው አፈፃፀም ዋስትና የሰጠው ፀሐይ ኢንሹራንስ ኢ.ማ ደግሞ በውሉ መሰረት እንደክፍል የተጠየቅሁት የውሉ ጊዜ ከተጠናቀቀ በኋላ በመሆኑ ተጠያቂነት የለብህም ተብሎ በነፃ ልሰናበት በሚል መልሱን አቅርቧል።

የአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤትም በጉዳዩ ላይ ሲያከራክር እና ማስረጃ ሲሰማ ቆይቶ መዝገቡን መርምሮ ውሳኔ ሰጥቶበታል። በመሆኑም አሰሪው የግንባታ ቦታውን ከሰብተኛ ወገን ሙሉ በሙሉ አጽድቶ ያለማስረከብ፣ ክፍያዎች ሲቀርቡለት የተለያዩ ምክንያት በመፍጠር ክፍያውን ያለመፈፀም እንዲሁም የማዘግየት ችግር እንዳለበት፣ አማካሪው በተቋራጩ የቀረበውን የክፍያ ጥያቄ ቶሎ አለማፀደቅ እና መፍትሔ አስፈልጓቸው ለሚቀርቡለት የተለያዩ ጥያቄዎች ምላሽ ያለመስጠት መሆኑን ፍርድ ቤቱ አረጋግጧል። በተመሳሳይ ተቋራጩም ደብዳቤ በመጻፍ ተጠምዶ የተለያዩ ምክንያት (ሰበብ) በመፍጠር ሥራው ላይ ትኩረት ያላደረገ መሆኑን ችሎቱ አረጋግጧል። በመሆኑም ፍርድ ቤቱ ከፍትሐብሔር ሕግ አንቀጽ 1757 መሰረት አሰሪው እና ተቋራጩ በውሉ መሰረት እንዲፈፀምላቸው የሚፈልጉትን መብት ለማግኘት በራሳቸው በኩል መፈፀም የሚገባቸውን ተነፃፃሪ ግዴታ ያልተወጡ ስለሆነ የውሉ አለመፈፀም የሁለቱም ተዋዋይ ወገኖች ጥፋት ነው፤ የደረሰውን ጉዳት ኃላፊነትም በአየራሳቸው ሊወስዱ ይገባል ብሏል።

ያልተመለሰውን የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ በተመለከተ በውሉ ጊዜ ውስጥ ለዋስትና ሰጭው ለብርሐን ኢንተርናሽናል ባንክ ያሳወቀ በመሆኑ እና ባንኩም ይህን ስላመነ ያልተመለሰውን የገንዘብ መጠን ልክ አሰሪውና ባንኩ በአንድነትና በነጠላ ኃላፊነት ይመልሱ ተብሏል። ተቋራጩ ሰርቶ ያልተከፈለው ክፍያ ይከፈለው ተብሏል። ይህ ክፍያም ካልመለሰው ቅድመ-ክፍያ ገንዘብ ላይ

የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ተቀንሶ እንዲቀር ተደርጎ ቀሪ የቅድመ-ክፍያ ገንዘቡ እንዲመልስ ተወስኗል። የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትና የሰጠው ፀሐይ ኢንሹራንስ አ.ማ ምንም እንኳን ከኃላፊነት ነፃ የሆነበት አግባብ በፍርድ እና በውሳኔው ላይ በዝርዝር ባይሰፍርም ፍርድ ቤቱ ግን በነፃ ተሰናብቷል በሚል ውሳኔው ላይ አስቀምጧል።

በመሆኑም ይህ የክርክር ሒደት እና ውሳኔ በመንግስት የኮንስትራክሽን ውል አስተዳደር ጉዳይ ላይ ውሉን ተግባራዊ ከማድረግ እና የውሉን አፈፃፀም ከመከታተል አንፃር አሰሪው ወይም አማካሪው ትልቅ ኃላፊነት ያለበት ቢሆንም ግዴታቸውን በመወጣት ረገድ ግን ክፍተታቸውን በግልፅ ያሳዩ ነው።

4.4.3 በይግባኝ ባይ ጀባናይ ኢንጅነሪንግ ኃ/የተ/ የግል ማህበር እና የአብክመ ውኃ መስኖና ኢነርጂ ልማት ቢሮ¹³³

ይግባኝ ባይ በስር ፌዴራል ክፍተኛ ፍርድ ቤት ከሳሽ በመሆን መልስ ሰጭን ተከላሽ በማድረግ በምስራቅ ጎጃም ዞን መርጦ ለማርያም ከተማ ለከተማዋ የመጠጥ ውኃ ፕሮጀክት ግንባታ ውል ስምምነት ካደረገ በኋላ በአሰሪው (መልስ ሰጭ) ችግር ግንባታውን አዘግይቶ ቆይቶ ያቋረጠ በመሆኑ ማሽነሪዎች በመቆማቸው የደረሰ ጉዳት፣ ያለሥራ ለሠራተኞች የተከፈሉ ክፍያዎች ከእነ ወለዱ፣ ያልተከፈለ የሁለተኛ ዙር ክፍያ፣ ሥራውን በመስራት ሊገኝ የነበረ ትርፍ እና ሌሎች ወጪዎች ጋር አሰሪው እንዲከፍለው እንዲወሰንለት ክስ አቅርቧል። አሰሪውም በተከላሽነት ቀርቦ ይግባኝ ባይ (ተቋራጭ) ሥራውን መስራት ባለመቻሉ በአማካሪ መሃንዲሱ ተከታታይ ማስጠንቀቂያ ሲሰጠው ቆይቶ በተቋራጩ ጥፋት የግንባታ ውሉ ተቋርጧል። በአሰሪው በኩል የባክነ ጊዜ የለም፤ የሁለተኛ ዙር ክፍያን በተመለከተም ክፍያው በአማካሪ መሃንዲሱ ተረጋግጦ የቀረበ ባለመሆኑ የሚከፈል አይደለም፤ በመሆኑም የከላሽ ጥያቄ ውድቅ ይደረግልኝ በማለት መልስ ሰጥቷል።

የስር ፍርድ ቤቱም ክርክሩን እና ምስክሮችን ሰምቶና መርምሮ የግንባታ ውሉ የተቋረጠው ተቋራጩ በውሉ መሰረት መስራት ባለመቻሉ መሆኑን በማረጋገጥ ውሉ የተቋረጠው በተቋራጩ

¹³³ በይግባኝ ባይ ጀባናይ ኢንጅነሪንግ ኃ/የተ/ የግል ማህበር እና በመልስ ሰጭ አማራ ክልል ውኃ መስኖና ኢነርጂ ልማት ቢሮ፣ የኢ.ፌ.ዴ.ሪ የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ የይግባኝ መዝገብ ቁጥር 251272፣ ጥቅምት 06/2017 ዓ.ም የተሰጠ ውሳኔ

ጥፋት ነው በማለት የጠየቀውን ኪሳራ ተቀባይነት የለውም ብሏል። የሁለተኛ ዙር ክፍያ ሕጋዊ ተቀናናሽ ክፍያዎች ተቀንሰው እና በሳይቱ ላይ የቀሩ ዕቃዎች ግምት ለተቋራጩ እንዲከፈል ተወስኗል። የአሁን ይግባኝ ባይም አሰሪው የግንባታውን ቀናት ያላግባብ አባክኖት እያለ የውሉ አለመፈፀም ጥፋቱ የተቋራጩ ነው መባሉ እና ኪሳራ ሳይከፈለኝ መታለፉ እንዲሁም የተሰራ ሥራ በባለሙያ ተረጋግጦ እያለ አይከፈልም መባሉ ተገቢ አይደለም በማለት እና በተያያዥ ነጥቦች ላይ ይግባኙን ለፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ቀርቧል። አሰሪውም በቀረበው የይግባኙ ቅሬታ ላይ ውድቅ ይሁን በማለት መልሱን ሰጥቷል።

ይግባኝ ሰሚው የፌዴራሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤትም መዘገቡን መርምሮ የግንባታ ውሉ የተቋረጠው በተቋራጩ ጥፋት ነው መባሉን እና የኪሳራ ጥያቄውም ውድቅ የመደረጉን አግባብነት አድቆ የተሰራውን ሥራና ክፍያውን በተመለከተ አሻሽሎ ውሳኔ ሰጥቷል።

ከዚህ ክርክርም ተቋራጮች በከላሽነት ወደ ክስ የሚመጡ መሆኑን የሚያሳይ ሲሆን ምንም እንኳን ጉዳዩ የአሰሪው ጥፋት ነው ተብሎ ባይረጋገጥም እንደውሉ ላለመፈፀም ግን በወቅቱ የሳይት ርክክብ ያለማድረግ፣ ለሚጠየቁ ጥያቄዎች ወቅታዊ ምላሽ አለመስጠት (ጊዜ የማባከን)፣ የተሰራን ሥራ በአማካሪው ያለማረጋገጥ እንዲሁም ከክፍያ አፈፃፀም ጋር ወቅታዊ ያለመሆን ችግር እንዳለ ተቋራጩ ያሳያል። በመሆኑም የክርክር ሂደቱ በውል አስተዳደር ጊዜ አሰሪው ተገቢውን ቁጥጥር እና ክትትል ማድረግ እንደሚገባው የሚያስገነዝብ ነው።

4.4.4 በከላሽ የአብክመ ጤና ጥበቃ ቢሮ እና በተከላሽ እነ አላዩ ግዛው ጠቅላላ ሥራ ተቋራጭ (3 ሰዎች)¹³⁴

ከላሽ (አሰሪው) በአማራ ክልል በኦሮሞ ብሔረሰብ አስተዳደር ዞን ባቲ ወረዳ የኢላ ጤና ጣቢያን ለማሳደግ የግንባታ ውል ስምምነት ከተከላሽ (ተቋራጭ) ጋር አድርገዋል። ተቋራጩ ለወሰደው የቅድሚያ-ክፍያ ገንዘብም ከዓባይ ባንክ አ.ማ በሁኔታ ላይ ያልተመሰረተ የቅድሚያ-ክፍያ ዋስትና ሰነድ ያቀረበ ሲሆን ለሥራው መልካም አፈፃፀም ደግሞ ከዓባይ ኢንሹራንስ አ.ማ የመልካም

¹³⁴ በከላሽ የአብክመ ጤና ጥበቃ ቢሮ እና በተከላሽ 1ኛ አላዩ ግዛው ጠቅላላ ሥራ ተቋራጭ፣ 2ኛ ዓባይ ባንክ አ.ማ እና 3ኛ ዓባይ ኢንሹራንስ አ.ማ፣ የፍትሕ-ብሔር መዝገብ ቁጥር 54824፣ በቀን 13/07/2016 ዓ.ም የተወሰነ፣ በህር ዳር-ኢትዮጵያ

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

ሥራ አፈፃፀም ዋስትና ሰነድ አቅርቧል። ይሁን እንጂ በውሉ መሰረት ግንባታው መከናወን ባለመቻሉ ውሉ ተቋርጧል። በመሆኑም እንደውሉ መፈፀም ያልቻለው በተቋራጩ ጥፋት ነው እንዲባል እና የደረሰ ጉዳት ኪሳራ እና ያልተመለሰ የቅድሚያ-ክፍያ ገንዘብ ተቋራጩ እና ዋስትና ሰጭ ድርጅቶች በአንድነትና በነጠላ ኃላፊነት እንዲከፍሉ እንዲወሰንለት አሰራው በአብዛሙ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ክስ አቅርቧል።

ተቋራጩም በቀረበበት ክስ የግንባታ ሥራው በውሉ መሰረት ያልተፈፀመው በአሰራው ምክንያት በመሆኑ ኃላፊነቱን መውሰድ ያለበት ከላኝ ነው። ምክንያቱም ግንባታውን የሚቆጣጠር እና የሚከታተለው መሀንዲስ ሥራ በመልቀቁ እና ተተኪ ባለመመደቡ ይህን ለሚመለከተው ሁሉ አሳውቁ ምላሽ አልሰጠኝም፤ የሰራሁበትን የሶስተኛ ዙር ክፍያ መክፈል ባለመቻሉ እና ሌሎች ክስ አግባብ የለውም የሚለውን ጨምሮ መልሱን አቅርቧል። ለቅድመ-ክፍያው ዋስትና የሰጠው ዓባይ ባንክ አ.ማ በበኩሉ ዋስትናው ፀንቶ ባለበት ጊዜ የዋስትና ግዴታ የገባንበትን ገንዘብ እንዲከፈላቸው ያልተጠየቅን በመሆኑ ልንጠየቅ አይገባም በማለት መልስ ሰጥተዋል። የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትና የሰጠው ዓባይ ኢንሽራንስም ዋስትናው ፀንቶ ባለበት ጊዜ ተቋራጩ እንደውሉ እየፈፀመ አለመሆኑን ያላስታወቀን በመሆኑ የቀረበብን ክስ ውድቅ ይደረግልን በማለት መልሱን አቅርቧል።

ጉዳዩ የቀረበለት የአብዛሙ ጠቅላይ ፍርድ ቤትም መዝገቡን መርምሮ የግንባታ ውሉ የተቋረጠው በተቋራጩ ጥፋት መሆኑን አረጋግጧል። በመሆኑም እንደውሉ ባለመፈፀሙ ለደረሰ ጉዳት ካሳ የመልካም ሥራ አፈፃፀም ዋስትናውን ገንዘብ እና ያልተመለሰውን የቅድሚያ-ክፍያ ገንዘብ እንዲከፈለው፤ በአንፃሩ ደግሞ ተቋራጩ ሰርቶ ያልተከፈለውን ገንዘብ አሰራው እንዲከፍለው ወስኗል። የዋስትና ግዴታውን በተመለከተ ለዋስትና ሰጭ ድርጅቶች በዋስትና ሰነዱ መሰረት ዋስትናው ፀንቶ ባለበት ጊዜ ወይም በቅድመ-ሁኔታው መሰረት አሰራው ግዴታውን ስላልተወጣ ተጠያቂነት የለባቸውም ተብለው በነፃ ተሰናብተዋል።

በመሆኑም ዋሶች ግዴታቸውን እንዲወጡ አሰሪ መስሪያ ቤቱ የመቆጣጠር እና የመከታተል ኃላፊነቱን ተወጥቶ በውሉ ጊዜ የማስታወቅ ግዴታውን ባለመወጣቱ ከኃላፊነት እንዲያመልጡ ረድቷቸዋል። በሌላም በኩል የግንባታ ውሉ እንደውሉ እንዲፈፀምም ምንም እንኳን ፍርድ ቤቱ ያላረጋገጠው ቢሆንም ተቆጣጣሪ መሃንዲስ በአግባቡ መድቦ ግንባታውን አለመከታተሉ አሉታዊ

ተፅዕኖው ከባድ ነው። ስለሆነም በመንግስት ኮንስትራክሽን ውል የውል አስተዳደር ተግባራት ለውሉ ውጤታማነት ሚናው የጎላ በመሆኑ ትኩረት ሊሰጠው ይገባል።

4.4.5 በከላሽ የአብክመ ጤና ጥበቃ ቢሮ እና በተከላሽ እነ ኖል ኮንስትራክሽን (2 ሰዎች)¹³⁵

ከላሽ (አሰሪ) በደቡብ ወሎ ዞን በወግዲ ወረዳ በዘሞድ ቀበሌ አንድ ጤና ጣቢያ ግንባታ ለማሰራት ከተከላሽ (ተቋራጭ) ኖል ኮንስትራክሽን ጋር የውል ስምምነት ወስደዋል። ተቋራጩ ለወሰደው የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ እና ለስራው መልካም አፈፃፀም ለሁለቱም ጉዳዮች ዋስትና የሚሆነው ከአፍሪካ ኢንሹራንስ የዋስትና ሰነድ አቅርቧል። አሰሪውም ተቋራጩ የውሉን 79.8% ሥራ ስርቶ ግንባታውን ማክናወን ባለመቻሉ ውሉን አቋርጧል። እንደውሉ ላለመፈፀሙ ጥፋት የተቋራጩ ነው እንዲባልልኝ እና ያልመለሰውን የቅድመ-ክፍያ ገንዘብ እንዲመልስ እንዲሁም በውሉ አለመፈፀም ምክንያት የደረሰብኝ ኪሳራ እንዲካስልኝ በማለት ከኢንሹራንሱ ጋር በአንድነት እና በነጠላ ኃላፊነት አለበት ተብሎ ይወሰንልኝ በማለት ለአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ክስ አቅርቧል።

ተቋራጩም ለቀረበበት ክስ መልሱን ሰጥቷል። የግንባታ ቦታው አስቸጋሪነት፣ ለትራንስፖርት ምቹ ባለመሆኑ የግንባታ ዕቃዎችን ለማቅረብ ችግር መሆኑ፣ ጊዜ እንዲሰጠኝ በተደጋጋሚ ጠይቄ ለመጀመሪያ ጊዜ ውሉን አቋርጠውት የነበረ በመሆኑ፣ የተሰጠኝ ተጨማሪ ጊዜ አጭር በመሆኑ፣ የተረጋገጠ ክፍያ እየዘገየ መከፈሉ ለውሉ መቋረጥ ጥፋቱ የአሰሪው ነው፤ ለኪሳራው ኃላፊነት የለብኝም፤ የቅድመ-ክፍያ ገንዘቡን ሥራ ላይ አውየዋለሁ ልክፍል አይገባም በሚል መልስ ቀርቧል። በአንፃሩ ግን የሰራሁበት እና ያልተከፈለኝ ገንዘብ ይከፈለኝ በማለት የተከላሽ ከላሽነት ክስ በአሰሪው ላይ አቅርቧል።

ዋስትና ሰጭው ድርጅት አፍሪካ ኢንሹራንስም በዋስትና ጊዜው ውስጥ የቅድመ-ክፍያ ገንዘቡን እንድከፍል ያልተጠየቀሁ ወይም ማስጠንቀቂያ ያልተሰጠሁ በመሆኑ እንዲሁም የመልካም ሥራ

---

¹³⁵ በከላሽ የአብክመ ጤና ጥበቃ ቢሮ እንዲሁም በተከላሽ ኖል ኮንስትራክሽን እና አፍሪካ ኢንሹራንስ አ.ማ መካከል የነበረ ክርክር፣ የአብክመ ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ በጠ/ፍ/ቤት የፍ/መ/ቁ 01-53668፣ ሰኔ 09 ቀን 2015 ዓ.ም የተሰጠ ውሳኔ

የመንግስት ኮንትራክሽን ውል አስተዳደር በአማራ ክልል

አፈፃፀም ዋስትናውን በተለመዘተም ሥራው ጉድለት እንዳለበት በውሉ ጊዜ ውስጥ ያልተጠየቀሁ፤ ማስጠንቀቂያ ያልተሰጠኝ እና አሰሪው የማሳወቅ ግዴታውን ያልተወጣ በመሆኑ ኃላፊነት የለብኝም በማለት መልሱን ሰጥቷል።

ፍርድ ቤቱም በጉዳዩ ላይ ሲያከራክር እና ማስረጃ ሲሰማ ቆይቶ መዝገቡን ምርምር ውሳኔ ሰጥቷል። በመሆኑም ከፍርዱ መረዳት እንደሚቻለው የግንባታ ውሉ ተቋርጦ ቆይቶ ተቋራጩ ግንባታውን በሁለት ወር ውስጥ ለማጠናቀቅ በስምምነት እንደገና እንዲቀጥል ተደርጎ ሥራው ተጀምሯል። ተቋራጩም ሥራውን ቀጥሎ ለሰራበት ክፍያ እንዲፈፀምለት ጠይቆ ከሁለት ወር በኋላ ክፍያው ተፈፅሞለታል። በውሉ መሰረት እና የውሉ አካል በተደረገው የሲቪል ግንባታ ሥራዎች ቋሚ የውል መተዳደሪያ ደንቦች አንቀጽ 69(1) መሰረት በመሆንዲስ የተረጋገጠ ክፍያ በ15 ቀን ቢበዛ በ30 ቀን ውስጥ ክፍያ ካልተፈፀመ አሰሪው የውል ግዴታውን አለመወጣቱን ያሳያል። አሰሪው ደግሞ ለሁለት ወር ክፍያውን አዘግይቶ ቆይቶ ከከፈለ በኋላ አንድ ወር ባልሞላ ጊዜ ውስጥ ከፍትሐብሔር ሕግ ቁጥር 1757 እና 3174(1) አንባር ተነፃፃሪ ግዴታውን ሳይወጣ እና ክፍያው የዘገየበትን ግምት ውስጥ ሳያስገባ ውሉን ማቋረጡ ጥፋቱ የከላሽ ነው ብሏል። በመሆኑም ተቋራጩ ለደረሰ ጉዳት ኪሳራ የመክፈል ኃላፊነት የለበትም። ያልተመለሰ የቅደመ-ክፍያ ገንዘቡን ተቋራጩ እንዲመልስ፤ በአንጻሩ ደግሞ አሰሪው የተሰራበት እና የማቴሪያል ጋራ ገንዘብ ለተቋራጩ እንዲከፍል ተወስኗል።

ዋስትና ሰጭው አፍሪካ ኢንሹራንስም በውሉ ቅደመ-ሁኔታ መሰረት በአሰሪው የዋስትና ሰነዱ ፀንቶ ባለበት ጊዜ ውስጥ ቅደመ-ክፍያ ገንዘቡን እንዲከፍል ያልተጠየቀ ወይም ማስጠንቀቂያ ያልተሰጠው በመሆኑ፤ የመልካም ሥራውን በተመለከተም ጉድለት ስለመኖሩ በውሉ ጊዜ የማሳወቅ ሥራ ያልተሰራ ስለሆነ አሰሪው ተነፃፃሪ ግዴታውን ሳይወጣ ኢንሹራንሱን የመጠየቅ መብት የለውም በማለት ከኃላፊነት ነፃ ማድረጉን ወስኗል።

በመሆኑም ከዚህ ውሳኔ አሰሪው ክፍያን ማዘግየቱ ለውሉ አለመፈፀም ምክንያት እንደሚሆን እና ለውሉ መቋረጥም ኃላፊነት እንደሚያስከትልበት ነው። የክፍያ ጉዳይ ደግሞ ውሉን ለማስተዳደር በውሉ አፈፃፀም ወቅት ክትትል ሊደረግበት የሚገባ ተግባር ነው። ይህ ውሳኔም ክፍያው ለረዥም ጊዜ እንዲዘገይ የተደረገበት እና አሰሪው ውሉን የማስተዳደር ሚናውን ያልተወጣ መሆኑን የሚያስገነዝብ ነው። በአጠቃላይ የተረጋገጠ ክፍያን በውሉ እና በሕግ

በተመለከተው መሰረት በወቅቱ መክፈል የአሰሪው ግዴታ የሆነ በውሉ አስተዳደር ወቅት በትኩረት ክትትል የሚደረግበት እና መፈፀም የሚገባው ነው።

5 ማጠቃለያ እና የመፍትሔ-ሐሳቦች

5.1 ማጠቃለያ

የኮንስትራክሽን ኢንዱስትሪ ዘርፉ ለክልላችን ኢኮኖሚያዊ ዕድገት አበርክቶው ትልቅ ነው። መንግስት የህዝብንና የመንግስትን ተጠቃሚነት ለማረጋገጥ ቀላል የማይባሉ የመሰረተ-ልማት፣ የጤና፣ የትምህርት፣ የውኃ እና የመስኖ የመሳሰሉ ግንባታዎችን ለማከናወን ግዴታዎችን ገብቶ እናገኝታለን። የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል በባህሪው ውስብስብ፣ ብዙ አካላት የሚሳተፉበት እና በርካታ ሰነድ የሚገኝበት በመሆኑ ውጤታማ የውል አስተዳደር ያስፈልገዋል። በክልሉ እየተከናወኑ ያሉ ውሎች ደግሞ በአግባቡ መፈፀም እንዲችሉ ውሉን ተፈጻሚ በማድረግ፣ የውሉን አፈፃፀም በመከታተል እና ውሉ እንዲጠናቀቅ በማድረግ ሂደት ውስጥ አሰሪው ትኩረት ሰጥቶ መስራት ይጠበቅበታል። ነገር ግን እየተፈፀሙ ያሉ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች ከቅደም-ውል ጀምሮ ችግሮች ያሉባቸው በመሆኑ ለውል አፈፃፀሙ መሰናክል ይሆናሉ። ስለሆነም ለውሎች አስተዳደር ውጤታማነት ለውሉ ግብዓት እና አፈፃፀም ቀጥተኛ ግንኙነት ያላቸው ጉዳዮች በጥራትና በብቃት መከናወን ይኖርባቸዋል።

በመንግስት ኮንስትራክሽን ውል አሰሪው ወይም አማካሪ መሀንዲሱ ውሉን በማስተዳደር ረገድ ከባድ ኃላፊነት ያለባቸው ቢሆንም በተለያዩ ምክንያቶች እንደአማራ ክልል ትኩረት ሰጥተው እየሰሩበት አይገኝም፤ ዘርፉ ለብልሹ አሰራር ሰለባ ሆኗል። በዚህ መሰረት ውሎች በከፍተኛ ደረጃ የሚቋረጡበት እና አሰሪው ተነፃፃሪ የሕግ እና የውል ግዴታዎችን ባለመወጣቱ ጉዳዮችን ማካካስ የማይቻልባቸው ዕድል ሰፊ ነው። በሌላ መልኩ ደግሞ ተቋራጮች እና ዋስትና ሰጭ ድርጅቶች ላልተገባ ወጪ የሚዳረጉበት ሁኔታ ስለሚከሰት የኮንስትራክሽን ዘርፉን የሚጎዳው ይሆናል።

5.2 የመፍትሔ-ሐሳቦች

በክልሉ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውል በመያዝ ወደ ሥራ የሚገቡ የመንግስት ተቋማት ግዴታ የሚገቡባቸውን ውሎች ውጤታማ ለማድረግ፡-

- ✓ የፕሮጀክት ዕቅድ፣ የተጫራቾች መመሪያ፣ የጨረታ ሰነድ፣ የቅየሳ ዳታና የዲዛይን ሥራዎች እንዲሁም የግንባታ ቦታዎችን ማዘጋጀት የመሳሰሉ የቅድመ-ውል ሥራዎች በትኩረት ሊሰሩ ይገባል።
- ✓ የኮንስትራክሽን ዘርፉ ክብልሹ አሰራር መውጣት የሚችልበትን ስርዓት መቅረብ ያስፈልጋል፤ በተለይም የሙስና በር የሆኑ ነገሮችን መዘጋት ተገቢ ነው።
- ✓ የመንግስት ኮንስትራክሽን ውሎች ለተዋዋይ ወገኖች ግልፅ የሆኑና ተረድተዋቸው ወደ ስምምነት የሚገቡባቸው መሆን ይኖርባቸዋል። እንዲሁም ወቅቱን መሰረት በማድረግ የውል ሰነዶች በየጊዜው ማሻሻያ ሊደረግባቸው ይገባል።
- ✓ በአሰሪው እና በአማካሪው መካከል በግልፅ የሥራ ግንኙነታቸውን የሚያሳይ፣ መብትና ግዴታቸውን የያዘ ተጠያቂነትን የሚያሰፍን ወጥ የሆነ የውል ሰነድ ሊኖር ይገባል።
- ✓ በኮንስትራክሽን ዘርፉ ያለውን የሕግ አረዳድ እና ክፍተት ግንዛቤ እንዲያገቡት ሕጎችን የማጠቃለል ሥራ ሊሰራ ይገባል፤ በሥራው የተሰማሩ እና ባለድርሻ አካላትን በስልጠና ማብቃት ይገባል።
- ✓ የውሎች አለመፈፀም የውል አስተዳደሩ ላይ ያለው ክፍተት ትልቅ ችግር እንደመሆኑ ወደ ኮንስትራክሽን ሥራው ከመገባቱ በፊት አስተዳደሩን ሊመራ የሚችል አደረጃጀት አስቀድሞ መፍጠር ያስፈልጋል። በመሆኑም አሰሪው የሚያዙ ውሎች ወደ ተግባር እንዲገቡ፣ ተፈጻሚ እንዲሆኑ እና እንዲጠናቀቁ ተገቢውን ክትትልና ቁጥጥር በማድረግ በትኩረት መስራት ይኖርበታል።
- ✓ በኮንስትራክሽን ሥራው ለሚሰራው ፕሮጀክት የተቋራጭ የመረጣ ሂደቱ ዝቅተኛ ዋጋን መሰረት የሚያደርገው ሕግ ማሻሻያ ተደርጎበት ከመነሻ ዋጋው የወረደ ተጫራች (ተወዳዳሪ) ሙሉ በሙሉ የማይሳተፍበት አሰራር ቢዘረጋ። በሌላ በኩል ደግሞ የዝቅተኛ ዋጋ መረጣ ሂደት ቀሪ ሆኖ የሥራ አፈፃፀምን መሰረት ያደረገ የመረጣ ሂደትን መከተል የሚያስችል የሕግ ስርዓት ቢዘረጋ።

የግብዣ ጥሪ ስለማድረግ

የአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግስት የፍትሕ እና የሕግ ኢንስቲትዩት ከሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎች አንጻር የሕግ ማሻሻያና ማሟያ የጥናትና ምርምር መርሐ-ግብር በመንደፍ፡- በየዘርፉ ያሉ ነባር ሕጎችን ለማሻሻል እና አዳዲስ ሕጎችን ለማውጣት፣ የሕግ ትምህርት እና ሥልጠናን ለማጠናከር፣ የዳኝነት እና የፍትሕ አካላትን የሰው ሀብት ብቃት ለማሳደግ፣ አደረጃጀታቸውን እና አሰራራቸውን ለማሻሻል እና ከሕግ ብዝሐነት ጋር የተያያዙ ያለመግባባት መፍቻ አማራጭ ዘዴዎች እና ሌሎች ባሕላዊ የፍትሕ ሥርዓቶች ከመደበኛው የፍትሕ ሥርዓት ጋር ተቀናጅተው የሚሰሩበትን ሁኔታ ለማመቻቸት የሚረዱ ጥናትና ምርምሮችን ለማካሄድ የተጣለበትን ከባድ ኃላፊነት ለመወጣት የሚያስችሉ ተግባራትን በማከናወን ላይ ይገኛል።

ይህንንም መሠረት በማድረግ እነሆ ቅፅ 10 የምርምር መፅሔታችንን ለሕትመት በማብቃት ለእናንተ ለአንባቢያን እንዲደርስ አድርገናል። ከዚህም ባለፈ የሕግ መፅሔቶቹ ሶፍት-ኮፒዎች የኢንስቲትዩቱ ድረ-ገፅ በሆነው www.anrsjli.gov.et አማካኝነት የተጫኑ መሆኑን አውቃችሁ በዚህ አማራጭም መጠቀም የምትችሉ መሆኑንም ለመጠቀም እንወዳለን።

አሁን ላይ ደግሞ ለቅፅ 11 እና 12 የሕግ ጥናትና ምርምር መፅሔት ግብዓት የሚሆኑ ሥራዎችን የመቀበልና የአርትዖት ሥራ የማከናወን ተግባሩ በሒደት ላይ ይገኛል። በመሆኑም በተለይ የኢንስቲትዩቱን ዓላማ እና የሕግ ጥናትና ምርምር ሥራዎች የትኩረት አቅጣጫዎችን መሠረት አድርገው በተጨማሪም ለክልሉ ብሎም ለሀገሪቱ የፍትሕ ስርዓት መዳበር የበኩላቸውን ድርሻ የሚያበረክቱ አጫጭር የምርምር ፅሁፎችን እንዲሁም በተመረጡ የፍርድ ቤት ውሳኔዎች ላይ የተዘጋጁ ትችቶችን በመላክ በመፅሔታችን ላይ እንዲታተሙ ብታደርጉ በደስታ የምንቀበል መሆኑን ለመግለጽ እንወዳለን።

ፀሐፍያን ለኢንስቲትዩቱ የሕግ ምርምር መፅሔት ግብዓት የሚሆኑ የምርምር ፅሁፎች ሊከተሏቸው (ሊያሟሏቸው) የሚገቡትን መስፈርቶች ከኢንስቲትዩቱ ቀደምት የሕግ ምርምር መፅሔቶች እንዲሁም www.anrsjli.gov.et ከሆነው ድረ-ገፃችን ማግኘት ይቻላል።

Disclaimer

በምርምር ፅሁፎች ላይ የሚተላለፉ ማጠቃለያዎችና ምክረ-ሐሳቦች የፀሐፍያኑ እንጅ የመፅሔቱ አቋም አይደሉም።